

**Львівський регіональний інститут
державного управління**
Національної академії державного управління
при Президентові України
Науково-дослідний інститут політичної регіоналістики
Ужгородського національного університету

ДІЯЛЬНІСТЬ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН ЯК ЧИННИК КОНСОЛІДАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Колективна монографія
за загальною редакцією
Маріана Токаря і Петра Петровського

Видання присвячене
25-річчю ухвалення Конституції України та
30-річчю проголошення Незалежності України

ЛЬВІВ – УЖГОРОД
2021

Рецензенти:

Орест КРАСІВСЬКИЙ, д. і. н., проф., завідувач кафедри європейської інтеграції та права ЛРІДУ НАДУ.

Юрій ОСТАПЕЦЬ, д. політ. н., проф., декан факультету суспільних наук Ужгородського національного університету.

Колектив авторів: Микола Буник – к. політ. н., доц. (1.1.), Галина Дзяна – к. держ. упр., доц. (4.1.), Ігор Дробот – д. держ. упр., проф. (3.4.), Ірина Колосовська – к. держ. упр., доц. (4.2.; 4.3.), Петро Петровський – д. держ. упр., проф. (Передмова; 1.2.; 1.3.; Висновки), Маріан Токар – д. держ. упр., доц. (Передмова; 1.3.; 1.4.; 4.4.; 5.1.; 5.2.; 5.3.; 5.4.; Висновки), Ольга Федорчак – д. держ. упр., доц. (3.1.), Кристина Червеняк – к. політ. н., викл. (2.1.; 2.2.; 2.3.; 2.4.), Богдан Шевчук – к. держ. упр., доц. (3.2.; 3.3.).

Рекомендовано до друку Вченою радою Львівського регіонального інституту державного управління НАДУ при Президентіві України (протокол № 9/83 від 9 червня 2021 року)

Рекомендовано до друку Науковою радою Науково-дослідного інституту політичної регіоналістики УжНУ (протокол № 3 від 11 червня 2021 року)

Монографія видана в рамках Науково-дослідної роботи Львівського регіонального інституту державного управління НАДУ при Президентіві України на тему «Діяльність громадських організацій національних меншин як чинник регіонального розвитку та консолідації українського суспільства» (НДР № держреєстрації 0120U101169; 2019 – 2021 рр.).

Д 50 Діяльність громадських організацій національних меншин як чинник консолідації українського суспільства [Текст]: колективна монографія / за заг. ред. д. держ. упр., доц. М. Токаря і д. держ. упр., проф. П. Петровського; ЛРІДУ НАДУ; НДІ політичної регіоналістики УжНУ. Львів, Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 2021. 374 с. ISBN 978-617-596-329-6

Досліджено актуальні виклики діяльності громадських організацій національних меншин як чинника консолідації українського суспільства. Проаналізовано вплив демократичних процесів на згуртування та соціальну активність громадських об'єднань та перспективні орієнтири їх вмотивованого вдосконалення. Акцентована увага на необхідності подальшого посилення ролі громадських організацій етнопонаціональних спільнот України у реалізації імперативів народовладдя шляхом інституціоналізації їх діяльності.

Видання стане в нагоді всім, хто цікавиться дослідженням питань консолідації українського суспільства, актуалізації розвитку громадських організацій національних меншин, правомірності їхньої діяльності, соціально-комунікативного потенціалу, проблемами їх взаємовідносин із публічною владою тощо.

© Львівський регіональний інститут державного управління НАДУ, 2021

© НДІ політичної регіоналістики УжНУ, 2021

© Колектив авторів, 2021

© Поліграфцентр «Ліра», 2021

ЗМІСТ

Передмова (*Маріан Токар, Петро Петровський*) 7

Розділ 1. ДЕМОКРАТИЧНИЙ ТА ІНСТИТУЦІОНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС В УКРАЇНІ

- 1.1. Громадянське суспільство – основа демократичного та інституціонального процесу (*Микола Бунік*) 11
- 1.2. Актуальність процесу консолідації українського суспільства (*Петро Петровський*) 20
- 1.3. Суб'єктність громадських організацій у демократичному та інституціональному процесі сучасної України (*Маріан Токар, Петро Петровський*) 33
- 1.4. Громадські організації національних меншин як індикатор демократизації і консолідації українського суспільства (*Маріан Токар*) 52

Перелік використаних джерел до розділу 67

Розділ 2. ВПЛИВ ПРОЦЕСІВ ЗГУРТУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН НА СУСПІЛЬНУ КОНСОЛІДАЦІЮ В УКРАЇНІ

- 2.1. Особливості, проблеми та потенційні загрози національної консолідації на регіональному рівні (*Кристина Червеняк*) 75
- 2.2. Ідентифікаційні характеристики найбільших етнонаціональних спільнот у поліетнічних регіонах України (*Кристина Червеняк*) 85
- 2.3. Мережа громадських організацій національних меншин у місцях їх компактного проживання (*Кристина Червеняк*) 105
- 2.4. Національно-культурна та громадсько-політична діяльність етнонаціональних спільнот і її вплив на регіональний розвиток (*Кристина Червеняк*) 120

Перелік використаних джерел до розділу 136

Розділ 3. ПРАВОМІРНІСТЬ ДІЯЛЬНОСТІ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН УКРАЇНИ

3.1. Засадничі принципи організації діяльності громадських організацій в Україні (<i>Ольга Федорчак</i>) ...	149
3.2. Правові основи діяльності громадських організацій національних меншин (<i>Богдан Шевчук</i>)	168
3.3. Суспільна місія громадських організацій національних меншин – захист прав та інтересів представників спільноти (<i>Богдан Шевчук</i>)	179
3.4. Забезпечення суб'єктності національних меншин та їхніх громадських організацій в етнонаціональній політиці України (<i>Ігор Дробот</i>)	190
<i>Перелік використаних джерел до розділу</i>	202

Розділ 4. СОЦІАЛЬНО-КОМУНІКАТИВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН УКРАЇНИ

4.1. Комунікативна діяльність громадських організацій національних меншин України (<i>Галина Дзяна</i>)	207
4.2. Актуалізація ролі громадських організацій у наданні соціальних послуг на рівні територіальних громад (<i>Ірина Колосовська</i>)	222
4.3. Підвищення дієвості партнерства інституцій публічної влади та громадянського суспільства на регіональному (місцевому) рівні (<i>Ірина Колосовська</i>) ...	232
4.4. Перспективні можливості публічної взаємодії громадських організацій національних меншин і територіальних громад (<i>Маріан Токар</i>)	243
<i>Перелік використаних джерел до розділу</i>	262

**Розділ 5. АКТУАЛІЗАЦІЯ КОНСОЛІДУЮЧОЇ РОЛІ
ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ
НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН В УКРАЇНІ**

5.1. Громадські організації національних меншин в умовах кризових та інших ситуацій (<i>Маріан Токар</i>) ...	271
5.2. Важливість публічної ідентифікації та інтегрованості громадських організацій національних меншин в Україні (<i>Маріан Токар</i>)	285
5.3. Актуальні виклики інституційного ребрендингу громадських організацій національних меншин України (<i>Маріан Токар</i>)	323
5.4. Доцільна єдність процесу консолідації українського суспільства і взаємодії суб'єктів публічно- управлінських відносин (<i>Маріан Токар</i>)	337
<i>Перелік використаних джерел до розділу</i>	355
Висновки (<i>Маріан Токар, Петро Петровський</i>)	365
Про авторів	372

ПЕРЕДМОВА

Так склалося історично, що українські землі стали рідними для представників багатьох етнонаціональних спільнот. Ця обставина неабияк посприяла вкоріненню у свідомість місцевого населення базового розуміння толерантного ставлення та любові до ближнього, незалежно від його кольору шкіри, приналежності до етнічної групи чи національності, віросповідання й сформувала в цьому контексті особливу історичну пам'ять, що передається незмінно по-сьогодні з покоління в покоління.

У наші дні, особливо у рік святкування 30-річчя відновлення Незалежності України, перед її громадянами стоять важливі державотворчі завдання. Серед них є і доведення того символічного зв'язку між різними поколіннями, які незважаючи на надзвичайно складні умови історичного розвитку відстоювали свої традиційні цінності й своєю життєдіяльністю доводили, що на українській землі немає місця людській ненависті, міжнаціональним конфліктам, суспільному розбрату, навіть попри, час від часу, спровоковану недругами України нестабільність суспільно-політичного буття.

Тому надважливим моментом, що є наскрізною актуалізацією даного монографічного видання, виступає той факт, що розвиток громадянського суспільства й процес децентралізації державного управління в Україні є незворотнім процесом. На жаль, сьогодні він відбувається в умовах безпрецедентного порушення міжнародного права та втручання у внутрішні справи України з боку Російської Федерації через протиправну анексію нею українського регіону – Автономної Республіки Крим, а також окупації російськими військами частини Луганської і Донецької областей на Сході України. Порушення територіальної цілісності України стало кричущим фактом спровокованого міжнаціонального конфлікту, що переріс у війну і зневаги до українців із боку путінського правлячого режиму, що поставило під сумнів геополітичну стабільність у Центральній-Східній Європі на довгі роки. Цей

факт гальмує всі ті державотворчі потуги українського народу, які плекалися багатьма поколіннями в напрямку добробуту й стабільності самостійної Української Держави.

Завдяки специфічній багатонаціональній мозаїці соціумного простору України, проблемам розвитку міжнаціональних відносин українського суспільства приділяється значна увага, оскільки вона несе в собі необхідність уникнення стереотипних помилок минулого і недопущення поширення дезінформації щодо реального стану речей у цій сфері. Загалом ця проблема час від часу негативно активізується популістами й провокаторами, відтак є динамічною й неабияк шкодить іміджеві українців у світі й вихованню молодих поколінь українців. Тому особливого значення набувають орієнтири й відповідні реакції держави у напрямку недопущення провокацій на національному, етнічному ґрунті, що останнім часом має місце в світі, і зокрема в Україні.

Важливим аргументом у доведенні тези про сталі традиції етнотолерантності в українському суспільстві є його історія. Це, зокрема, яскраві сторінки історії споконвічного мирного співжиття представників різних національних меншин, етнічних груп, їх консолідації заради спільної участі у процесах державотворення. Чисельні факти толерантного міжнаціонального співіснування на українських землях свідчать про успіх інкультурації, тобто процесу освоєння індивідом норм суспільного життя та входження в сталу культуру й оволодіння етнокультурним досвідом, що є важливою передумовою соціумної інтеграції.

Важливою інституцією, яка сприяє цьому і є одночасно представником та виразником публічних інтересів етнонаціональних спільнот, виступає громадська організація. У своїй структурній суті вона символізує організаційну єдність такої спільноти, є центром інтеграції активних громадян, котрі через прояв громадянської позиції оцінюють реальний стан та потенційні перспективи розвитку певної частини українського суспільства. Фактично, громадські організації національних меншин, хоч і в дещо формалізованому вигляді, але в практичній площині у змісті своєї діяльності є носіями

демократичного публічного управління, рівноправними суб'єктами публічної політики. Адже їм, у організаційній сутнісній основі, притаманний колективний стиль управління та консенсусне прийняття рішень. Їхнє соціальне призначення виходить із природного тяжіння громадян до колективної (групової) самоорганізації та публічного самоврядування. А етнонаціональна спільнота наділена ще більшими локалізованими атрибутами самовиживання.

Виходячи з цього, авторський колектив намагався вбудувати в модель сучасного публічного позиціонування громадських організацій національних меншин ті серед найбільш прийнятних чинників консолідації українського суспільства, які відображають державну увагу та повагу до громадянських прав, свобод і публічних інтересів усіх громадян, актуалізують необхідність активної участі національних меншин у публічно-управлінських відносинах, вдосконалення оптимізаційних заходів реалізації інтересів держави і громадянського суспільства в умовах поглибленої демократизації українського суспільства та децентралізації системи державного управління. У такій диспозиції громадська організація, зокрема національних меншин, постає як важливий демократичний елемент державної політики і знаходить відповідне місце в розвитку системи міжсуб'єктних публічно-управлінських відносин.

Можливо комусь здається, що дана тематика занадто прискіплива в українській науці й вже багатосторонньо вивчена. Однак реалії сьогодення, які перебувають під значним тиском глибоких трансформацій демократичних і публічно-управлінських відносин як у світі, так і в Україні, де роль державної політики видозмінюється у форматі динаміки політичного режиму й змушує адаптовувати його функціональні можливості до суспільних запитів, ставить таку тезу під сумнів. Тому авторами актуалізовано подається бачення проблеми з точки зору наскрізного позиціонування громадських організацій національних меншин в контексті консолідації українського суспільства як їхньої органічної складової державотворчих процесів.

У пропонованій монографії авторами досліджено актуальні виклики діяльності громадських організацій національних меншин як чинника консолідації українського суспільства. У змісті колективної роботи вченими проаналізовано вплив демократичних процесів на згуртування та соціальну активність громадських об'єднань етнонаціональних спільнот України та перспективні орієнтири їх вмотивованого вдосконалення. Особливий акцент зроблено на необхідності подальшого посилення ролі громадських організацій національних меншин у реалізації імперативів народовладдя шляхом інституціоналізації їхньої діяльності, а також дієвого практичного залучення до взаємовідповідальної співпраці з органами публічної влади.

Слід підкреслити, що видання колективної монографії стало результатом успішного виконання Науково-дослідної роботи Львівського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентові України на тему «Діяльність громадських організацій національних меншин як чинник регіонального розвитку та консолідації українського суспільства» (НДР № держреєстрації 0120U101169; 2019 – 2021 рр.). Базовою основою авторського колективу даної монографії став професорсько-викладацький склад кафедри державного управління ЛРІДУ НАДУ при Президентові України, який разом із іншими дослідниками був активним учасником згаданої науково-дослідної роботи.

Символічно, що колективна монографія виходить друком у рік двох знакових ювілеїв для сучасного українського державотворення – 25-річчя ухвалення Конституції України та 30-річчя проголошення Незалежності України.

Пропоноване видання стане в нагоді всім, хто цікавиться дослідженням актуальних питань консолідації українського суспільства, актуалізації розвитку громадських організацій національних меншин, правомірності їх діяльності, їхнього соціально-комунікативного потенціалу, проблемами взаємовідносин із публічною владою, розвитком громадянського суспільства в Україні.

Розділ 1. ДЕМОКРАТИЧНИЙ ТА ІНСТИТУЦІОНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС В УКРАЇНІ

1.1. Громадянське суспільство – основа демократичного та інституціонального процесу

Функціонування демократії як суспільного самоврядування [5, с. 26] залежить від багатьох чинників. Серед найважливіших науковці виділяють дотримання процедур прийняття колективних рішень (виборів), наявність освіченої, мудрої та морально стійкої еліти, існування і взаємодія великої кількості організованих інтересів, соціальна забезпеченість. Однак чи не найвизначальнішим чинником є активна участь громадян у суспільному житті, або іншими словами – наявність розвинутого громадянського суспільства.

Становлення поняття громадянського суспільства має тривалу історію. Вже у Стародавній Греції в Аристотеля ми знаходимо ідею правовим чином організованої спільноти вільних і рівних громадян, які об'єднуються для спільного добра підкоряються формі політичного спілкування, яку самі визначають [1]. Схожу ідею самоврядного суспільства, яке дотримується законів і ставить перед собою вищі моральні цілі, трохи пізніше висуває в Стародавньому Римі Цицерон, у якого вперше з'являється латинський варіант словосполучення «громадянське суспільство» – «*societas civilis*».

Із початком Нового часу відроджується інтерес до соціального моделювання. З'являються концепції суспільного договору, природних прав, держави у модерному її розумінні та серед цих концепцій ключове місце займає також «громадянське суспільство». З одного боку воно зберігає свою близькість до аристотелівського ідеалу суспільства як такого: «Ті, хто об'єднані в одне ціле й мають спільно вста-

новлений закон і судовий заклад, куди можна звертатися і який наділений владою розв'язувати суперечки між ними і наказувати злочинців, живуть в громадянському суспільстві» [4, с. 311]. З іншого відбувається розрізнення урядового (державного) апарату й громадянського суспільства як певної (моральної) спільноти індивідів, чиї права, свободи й інтереси цей уряд (держава) повинен підтримувати і захищати.

Упродовж XVII – XXI століть концепція громадянського суспільства набула подальшого розвитку. Серед мислителів-«класиків», які внесли свій вклад у цей процес можна виділити Томаса Гоббса, Джона Локка, Шарля Монтеск'є, Адама Фергюсона, Іммануїла Канта, Георга В. Ф. Гегеля, Алексіса де Токвіля, Карла Маркса, Антоніо Грамші. Серед сучасних дослідників важливе місце займають Дж. Александер, Е. Арато, Й. Вьознер, Ю. Габермас, Е. Геллнер, Р. Дарендорф, А. Карась, Т. Каротерс, М. Кеннеді, Дж. Кін, А. Колодій, Дж. Коген, Я. Куронь, Г. Лаут, В. Меркель, А. Міхнік, Г.О'Доннелл, Р. Патнем, Н. Розенблюм, А. Селігман, Ч. Тейлор, Ф. Шміттер. Однак, попри тривалу історію цього поняття і перелік гучних імен, пов'язаних із ним, якоїсь загальної теорії громадянського суспільства досі не створено, а його використання далеке від дотримання логічного закону тотожності. Численні науковці, не кажучи вже про політиків і громадських активістів, експертів, інтерпретують це поняття на свій лад так, що навіть в одного автора можна знайти різноманітні варіації, залежно від контексту і мети моделювання [2].

У змісті нашої тематики можна виділити два ключових розуміння громадянського суспільства: як сфери громадських дискусій і громадської комунікації та як сфери об'єднаних інтересів громадян. Така орієнтація найближча до проблеми громадсько-інституціональної самоорганізації в Україні, зокрема, представників національних меншин, оскільки їхня діяльність здійснюється з прицілом на інтеграцію до загальноукраїнського суспільства, що характеризується врахуванням мозаїки різноманітних етнонаціональних та конфесійних інтересів.

Комунікативний аспект завжди був ключовим у моделюванні громадянського суспільства. Вже в аристотелівській концепції вільні та рівні громадяни збиралися і домовлялися про форму суспільного устрою, якій потім підкорялися. Ця ідея неодноразово повторюється в пізніші часи, починаючи від концепцій суспільного договору Т. Гоббса і закінчуючи моделлю деліберативної демократії Ю. Габермаса.

В основі сучасного розуміння громадянського суспільства знаходиться концепція Ю. Габермаса, який розмежовує функціональні системи, такі як економіка і державний апарат та вільні дискурси («життєвий світ»). Економіка і державний апарат розглядаються як системно інтегровані сфери, що мають свої закономірності функціонування і які не можна змінити, не пошкодивши їх системності і функціональності. «Життєвий світ» – це сфера комунікації, де відбувається обмін думками, узгодження інтересів, творення і передавання суспільних і моральних цінностей, і ця сфера знаходиться поза сферою дії функціональних закономірностей [12, с. 36].

Ідея розмежування функціональних і нефункціональних сфер не є новою. Вже стародавні греки розрізняли «світ речей» і «світ ідей». Так само у християнських мислителів знаходимо розмежування «граду земного» і «граду божого». Однак, у Ю. Габермаса ця диференціація набуває більшої нормативності, він говорить про сферу дискурсів.

Дискурс – це не просто спілкування, це раціональне спілкування. Ю. Габермас визначає дискурс як «форму комунікації, що відзначається аргументативністю», як «розумну мову» [11, 13]. Він передбачає, що суб'єкти комунікації мають бути принципово рівними між собою, уникати емоцій і послуговуватися тільки логікою. Це доволі ідеальний конструкт, тому терміном дискурсу позначають, переважно, наближене до цього визначення громадське обговорення якоїсь теми.

Водночас, громадянське суспільство як сферу дискурсів не можна звести до якихось організацій, чи певного типу організацій. Навпаки, ключовим тут є розмежування між кому-

нікацією (дискурсом) як процесом обміну інформацією (аргументами) і організаціями чи фізичними особами як носіями чи суб'єктами обміну цієї інформації. Комунікація завжди відбувається лінійно, тоді як організація передбачає ієрархію і розподіл функцій. Завдяки комунікації утворюються організації, відбувається взаємодія між організаціями і в середині них, але власне комунікація не є організацією [14].

В ідеальному варіанті комунікація є основою, на якій вибудовується функціональна система. У результаті спілкування індивіди узгоджують спільні цінності чи знаходять спільний інтерес, і згодом на основі цієї цінності чи спільного інтересу об'єднуються для захисту чи поширення цієї цінності, для задоволення спільного інтересу. В масштабах суспільства ця ідея лежить в основі нормативної теорії демократії. Коли люди йдуть на вибори, вони голосують за суспільні цінності та норми, для досягнення чи підтримання яких створюються відповідні виконавчі структури.

Розрізняючи дискурс і функціональну систему, слід пам'ятати, що дискурс ніколи не існує в чистому вигляді. Дискурс ніколи не твориться у довільній формі, незалежно від його носіїв. Суспільство складається не з рівних і вільних громадян, а з політичних людей із різними життєвими позиціями, об'єднаних у різні організації. Структура організації, її інтереси та місце в загальній суспільній структурі відбивається в дискурсі. Дискурс, зі свого боку, теж впливає на структуру і поведінку соціальної системи.

Громадянське суспільство як носій цінностей вимагає відповідного до цих цінностей функціонування владної системи. Це виглядає як тиск громадськості (громадянського суспільства) на виконавчу владу. Сила цього тиску може бути дуже різною, а також зворотною. Адміністративна система може також здійснювати тиск на громадянське суспільство заради свого збереження. У демократичних системах, однак, цей процес відбувається здебільшого «знизу догори», принаймні такий напрямок тиску помітніший. Особливо помітний цей тиск під час трансформаційних процесів.

Громадянське суспільство як сфера дискурсів створює ціннісні орієнтири для публічного управління. Громадський дискурс, проте, не може замінити системності публічного управління, на яке він діє «способом облоги» [12, с. 44]. Він бере на себе спрямовуючу функцію, яка не детермінує здійснення влади, але встановлює «межі можливого» [16, с. 20]. Саме в розумінні громадянського суспільства як сфери дискурсів набуває адекватного змісту формула, що громадянське суспільство впливає на владу, але не прагне влади. «Дискурси не панують. Вони створюють комунікативну владу, яка не замінює адміністративної, але може на неї впливати. Цей вплив обмежується створенням чи зменшенням легітимності» [12, с. 44].

Владні системи можуть дозволити собі нехтувати цим тиском, однак, у демократіях, де відбуваються періодичні вибори, таке нехтування може бути тільки короточасним, оскільки воно зменшує легітимність цих владних систем. На триваліший час громадянське суспільство та владна система прагнуть до взаєморозуміння, хоча і в різний спосіб.

Демократія як система не може опиратися тільки на раціональний дискурс і моральні цінності. Демократія є такою ж владною системою, як й інші політичні системи. Її відмінною рисою є легітимність, яка забезпечується громадським дискурсом. Проте, якщо рішення в демократії і ухвалюють у рамках громадського дискурсу, між процесом ухвалення рішення і самим рішенням та його реалізацією може бути прірва. Процес зобов'язаний громадському дискурсові, він більшою чи меншою мірою є згустком суттєвих аспектів громадської дискусії. Рішення відрізняються від нього переходом в інший вимір реальності. Воно пов'язане з механізмами його реалізації, зі структурами, яких воно стосується, з іншими рішеннями, які ухвалювали раніше чи повинні бути прийняті в майбутньому [15]. «Влада – це відношення величин і рівноваг у політиці, які зберігають системну якість поза політичною участю» [21, с. 75].

Взаємопроникність дискурсу і функції означає взаємообмеженість, взаємопослаблення аж до взаємознищення [6].

Утім не тільки політика й економіка намагаються контролювати дискурс, від чого застерігає Ю. Габермас, але й дискурс обмежує економіку та політику в їх функціональності. Принципи толерантності, плюралізму, ненасильства, які часто приписують громадянському суспільству, є прикладами обмеження функціональності. Таке обмеження може мати, проте, і негативний характер. Надмірне захоплення дискурсом (збори, засідання, ради, опитування, референдуми) у політичній чи економічній сфері веде до відтягування ухвалення рішень, блокуючи функціональні процеси [17]. Це означає, що ідея розширення демократичних процедур, яка міститься в деяких тлумаченнях громадянського суспільства, повинна мати свої межі, і не сприйматися як незаперечний позитив.

Також слід зважати, що громадський дискурс у сучасних умовах часто народжується не у вільному спілкуванні, а в редакціях мас-медіа. Не люди визначають порядок денний, а професіонали, індустрії, які працюють на економічній основі. Представлення самої політики вкладається в русло рекламної економічної культури розваг. Образ добродішного громадянина, який із рівними собі плекає автентичний дискурс виглядає занадто ідеалістичним [21].

Дієвість впливу громадського дискурсу на владні інститути залежить від наявності організацій, як суб'єктів, що не тільки говорять, а й діють. І в цьому контексті громадянське суспільство як сфера комунікації тісно пов'язане зі сферою об'єднаних інтересів громадян.

Розуміння громадянського суспільства як сфери об'єднаних інтересів громадян бере свій початок від Г. В. Ф. Гегеля, який трактує громадянське суспільство як сферу соціальної взаємодії, яка знаходиться між сім'єю і державою. «Громадянське суспільство має захищати свого члена, боронити його права...» [3, с. 203]. Громадянське суспільство виступає сферою представництва інтересів громадян завдяки їх об'єднанню і колективній дії.

За часів Г. Гегеля формою таких об'єднань була корпорація, яка в його інтерпретації мала вигляд вузькопрофе-

сійного об'єднання на зразок замкненого середньовічного цеху. Нині такими об'єднаннями є, насамперед, громадські асоціації або неурядові громадські організації (далі – НГО).

За визначенням ООН, НГО – це «будь-яка добровільна неприбуткова спілка громадян, організована на місцевому, державному чи міжнародному рівні заради відстоювання громадського блага» [8]. Це достатньо широке визначення, під яке потрапляють політичні фонди, церковні й профспілкові організації, молодіжні, просвітницькі, лобістські організації, громадські ініціативи, наукові інститути та спілки взаємодопомоги, а також ті організації, що утворилися із соціальних рухів.

Діяльність організацій громадянського суспільства передбачає відповідність таким нормативним приписам, як толерантність, чесність, громадянська свідомість, відмова від нелегітимного фізичного насилля. До громадянського суспільства відносять відповідно ті організації: а) які утворюються шляхом самоорганізації, а не державним актом; б) члени яких визнають один за одним рівні права та рівні можливості впливати на програму та дії об'єднання; в) члени яких визнають принцип рівної політичної свободи за своїми опонентами і відмовляються від привілеїв; г) діяльність яких полягає у створенні комунікативної влади, що розвивається у громадському просторі; д) членство в яких є добровільним [10, с. 55].

У сучасних демократіях громадські організації повинні виконувати такі функції: контроль за використанням державного примусу й одночасно підтримування демократичних урядів, доповнення ролі політичних партій, створення поряд із політичними партіями інших каналів представництва інтересів, поширення демократичних цінностей, толерантності, поміркованості, прагнення до компромісу, організація управління на місцевому рівні, пом'якшення політичних конфліктів, вишкіл політичних лідерів, захист прав людини, поширення інформації та нових ідей, тобто, підсумовуючи, зміцнення та розвиток демократичних держав [9].

Дослідник Р. Патнем провів широкі емпіричні дослідження у 1980-х роках в Італії. У результаті виявилось: що розвиненіше суспільне групове життя, то вища політична активність громадян та їхня соціальна компетентність, то нижчий ступінь корупції та незадоволеності демократією. Політична чесноти є властивістю, яка виробляється найкраще через непрямі стратегії, найчастіше як побічний продукт інших активностей [20]. Р. Патнем доводить, що через громадську участь у добровільних об'єднаннях громадянин стає не тільки добрим демократом, а й одночасно гідним довіри партнером. Довіра не обмежується політичною сферою, вона поширюється на всі соціальні сфери. Якщо можна довіряти партнерові, то можна відмовитися від контролю і зекономити кошти.

У моделюванні модерної демократії враховують, що вона складається не тільки з державного апарату, який легітимується періодичними виборами і потрібними для цих виборів партіями, але й із великої кількості об'єднань, груп інтересів, добровільних організацій, соціальних рухів і короткочасних ініціатив, у які об'єднуються громадяни щоб (поряд з іншим) мати політичний вплив. Демократія, яка розраховує на громадянське суспільство, надає своїм громадянам більше шансів, але й вимагає більшого, ніж демократія, яка задовольняється періодичними виборами [7, с. 8].

Розрізняють три основні ознаки неурядових громадських організацій, які обумовлюють їхню діяльність та можливості впливу: інтерес, структура, ресурси [19].

Інтерес. Важливими тут є дві ознаки – особливість інтересу та його складність. Широкий інтерес (наприклад, правозахисний чи зелений рух), генерує постійний потік нових тем, тоді як «загострена» тематика може призводити до швидкого згасання ініціативи. З іншого боку, широкий інтерес може спричиняти великі проблеми внутрішньої координації, що нечасто трапляється при загостреній тематиці. Так само зі складністю. Простий інтерес (наприклад, рух за європейську інтеграцію в Україні), дозволяє широку мобілізацію, тоді як, наприклад, широка мобілізація задля

проведення структурних реформ, в яких інтерес не піддається простому формулюванню, є проблемною.

Структура стосується, насамперед, взаємодії між НГО. Мережі НГО мають дуже різноманітну структуру. Їх спектр сягає від місцевих, без міжрегіональної взаємодії, до всевітніх, яким властиві структури концерну і яких розглядають як глобальних гравців. Відповідно структура може бути централізована і децентралізована. НГО знаходяться перед дилемою. З одного боку, щоб здійснювати вплив, вони потребують високого ступеня координації, тобто централізації, з іншого – різні місцеві умови вимагають самостійності, тобто децентралізованої структури. Успішною вважають структуру, яка поєднує централізоване поширення інформації й ухвалення рішень з децентралізованою реалізацією цих рішень і мобілізацією.

Ресурси. Йдеться насамперед не стільки про фінансові ресурси, як про аналітичні й такі, що надають легітимності. Вимога поваги до прав людини надає НГО моральну перевагу і перед владою, і перед суто економічними групами інтересів. Особливо важливою є здатність НГО швидко, надійно і зрозуміло готувати інформацію та аргументи. Вплив НГО співвідноситься позитивно з обсягом їх ресурсної бази. До того ж легітимному ресурсові належить вирішальна роль, оскільки фінансові й аналітичні ресурси у корпорацій і держав, зазвичай, їх переважають.

Доцільно зазначити, однак, що ця легітимність є відносною, оскільки попри загальну підтримку і мобілізаційні можливості НГО навряд чи можуть претендувати на більшу легітимність, ніж демократично обрані уряди. «Малі групи мають тенденцію... абсолютизувати свою часткову істину і недооцінювати «мовчазну більшість», що обходиться без «справжнього» пізнання» [18, с. 37].

Громадянське суспільство, незалежно від того, як ми його розуміємо, не є ідеальним суспільством. Люди є не тільки вільними і рівними, а й егоїстичними, корисливими, з різними поглядами на суспільство і баченням себе в ньому. Громадські організації можуть служити не тільки захистові

прав людини і пошуку загального блага, а й створювати для них проблеми: домінування, наприклад, економічних інтересів може посилювати дезінтеграційні тенденції; намагання зберегти соціальні переваги і гарантії окремими групами можуть блокувати реформи; окремі організовані групи можуть створювати проблеми для демократичної взаємодії, виявляти інколи фундаментальну нетолерантність; незадоволення процесом реформ може призводити до антидержавних акцій.

Надмірне захоплення дискурсом (збори, засідання, ради, демонстрації, дискусії, референдуми) може перешкоджати виконанню функціональних обов'язків управлінським апаратом, призводити до відхилення від конструктивного діалогу, пошуку консенсусу, до відтягування ухвалення рішень, загалом блокувати управлінський процес.

Та попри численну критику, демократія все ще залишається суспільним ладом, до якого слід прагнути і який забезпечує найкращий розвиток суспільства. Так само і громадянське суспільство, попри всі можливі труднощі та недоліки є найприйнятнішою формою узгодження індивідуальних і суспільних (у тому числі етнонаціональних) інтересів, середовищем, що забезпечує дотримання прав людини і функціонування демократичної держави.

1.2. Актуальність процесу консолідації українського суспільства

Сучасний демократичний розвиток українського суспільства, реальні наслідки здійснення реформи децентралізації стверджуються шляхом розширення сфери публічно-управлінських відносин, що проявляється в наданні територіальним громадам повноважень повноцінних суб'єктів розвитку, сприянні активності об'єднань громадянського суспільства. За цих умов наростає тенденція включення нових суб'єктів сприяння соціальному розвитку, а також під-

вищуються можливості реалізації намірів деструктивних сил, включення в соціальний процес стихійних і регресивних тенденцій. Відповідно посилюється соціальна цінність свідомого ставлення до подальшого розвитку, раціонального осмислення та ствердження вмотивованої причетності до здійснюваних трансформацій. Саме тому одним із найбільш артикульованих і важливих на сьогодні аспектів модернізації українського суспільства є концептуальне визначення свідомого ставлення до соціальних процесів, ідентифікація особи із подібним собі співтовариством і консолідація з ним шляхом дотримання об'єднуючих норм і способів поведінки.

Домінуючий тренд демократизації доповнюється зменшенням впливу на соціальні процеси владних структур і політики, а також наростанням відцентрових тенденцій та індивідуалізму. Відомий американський дослідник Мойсес Наїм внаслідок аналізу тенденцій сучасного соціально-політичного розвитку приходить до висновку, що відбувається занепад влади у всіх можливих її проявах – політичній, економічній, військовій, релігійній та медійній [1]. Характерними рисами розвитку публічності стають горизонтальні відносини або зростання ролі мережевого суспільства. Типовими ознаками цього можуть бути збільшення показників відмови виборців від участі в голосуванні, зменшення за кількістю голосів відриву переможців виборів (партій чи лідерів) від своїх конкурентів тощо. Такий тренд розвитку ускладнює процес згуртування суспільства навколо принципово важливих завдань, сприяє підсиленню відцентрових сил, із типовими для них проявами асоціальної поведінки, зменшенням громадського порядку та наростанням безладу й анархії. Відповідно до цього підсилюється інтегруюча роль базових об'єднань громадянського суспільства, громадських організацій і рухів. Саме виходячи з цього автори з Національного інституту стратегічних досліджень в Аналітичній записці «Подолання соціальної напруженості шляхом консолідації суспільства: завдання та механізми» стверджують, що «актуальність ідеї посилення соціальної консолідації обумовлена необхідністю зниження

та поступової ліквідації соціальної напруженості через подолання соціальних протиріч, зменшення майнової диференціації в суспільстві, формування активної громадянської позиції у населення, утвердження загальнонаціональних цінностей та досягнення національної злагоди» [2].

Тим самим сучасний процес консолідації українського суспільства, з необхідністю фіксує розмивання традиційної ієрархічної системи впливу на формування консолідованої позиції українського суспільства щодо відповіді на гострі виклики сьогодення. Натомість підвищується значення базових інституцій народовладдя, зокрема громадських рухів та організацій.

Складність реагування на виклики сьогодення підсилюється й тим, що з боку Російської Федерації проти України ведеться війна, яка, насамперед, проявляється у жорстоких воєнних діях, що призводять до щоденних людських втрат, понівечених доль і здоров'я молодих людей, їх рідних і близьких. Поряд із цим, агресія здійснюється на економічному, інформаційному, дипломатичному та політичному фронтах. Необхідним її доповненням є також смислова або світоглядно-методологічна війна – боротьба за свідомість людей, як прагнення змінити їх ставлення до дійсності, замінити раціонально обґрунтовані установки діяльності на хибні та безперспективні.

Важливо підкреслити, що одним із пріоритетних напрямів смислової війни Кремля проти України є руйнування української ідентичності, що невіддільна від усвідомлення глибинної причетності до свого народу, країни й держави. За вказаних умов у медійному просторі та у значної частини громадян формується індиферентне ставлення до проблеми української ідентичності, її надважливого значення для розвитку сфери публічності, розбудови демократичних засад управління і самої державності України. Водночас необхідно підкреслити, що високо консолідоване суспільство в сучасних умовах серйозних викликів є потужним ресурсом соціально-економічного розвитку та успішності народу й держави. Тому для теорії та практики публічного управління актуальним є

завдання – формувати концептуальне розуміння складних трансформаційних процесів із послідовним проведенням україноцентризму та відповідної ідентичності як основи практичної консолідації.

Отже, необхідність теоретичного обґрунтування та практичного вирішення проблеми консолідації українського суспільства на засадах демократії та гуманізму зумовлена низкою чинників, до яких, насамперед, необхідно віднести наступні:

- вказана консолідація, в силу низки історичних, ментальних і соціально-психологічних причин, не набула значення однозначної цінності в українському суспільстві й тому знаходиться в процесі становлення;
- необхідністю подолання соціальних суперечностей, напружених відносин між різними групами соціуму, зокрема для територій спільного проживання різних етнонаціональних груп;
- консолідація не отримала належного інституційного (офіційного) затвердження в нормативно-правових документах як окреслення червоних ліній, які не можна порушувати;
- з боку українських високопосадовців у процесі формування й реалізації публічної політики досить часто спостерігається змістовно розмите або вільне трактування її важливих аспектів;
- проблемі консолідації українського суспільства не приділяється співмірна їй соціальній значимості увага в українському інформаційному, культурному та освітньому просторах;
- вона не стала предметом належної уваги в процесі здійснення управлінських функцій органами та посадовими особами публічної влади, зокрема і в контексті ставлення до різнопланової активності громадських об'єднань.

Незавершеність процесу консолідації українського суспільства зумовлює розкриття загального змісту поняття «ідентичність» та його сутнісних ознак і форм прояву. Це важливо, оскільки в основі консолідації українського суспільства лежить якраз зміцнення національно-політичної

ідентичності. Тому розгляд теоретичних аспектів консолідації українського суспільства неможливий без розкриття її логічного зв'язку із проблемою ідентичності. Логічне співвіднесення їхнього змісту дозволяє стверджувати, що вони узгоджуються як зміст і форма. Так, необхідно констатувати, що ідентичність – це насамперед результат свідомого приєднання особи до певної групи як собі подібних (уподібнення іншим). «Ідентичність – це моє і ваше індивідуальне, особисте віднесення себе до тієї чи тієї спільноти з її минулим, сучасним і майбутнім» [3].

Досягнення ототожнення себе з іншими можливе лише на основі самоусвідомлення, позиціонування себе як усталеної цілісності якісних рис, що попри різноманіття дій і вчинків, визначають внутрішню духовну єдність особи. На ідентичності з собою надбудовується визнання особистісної причетності певній спільноті людей (сім'я, родина, громада, країна, людство) як фіксація особою власної психоемоційної єдності з іншими. Таке усвідомлення ґрунтується також на актуалізації історичної пам'яті (включно із проявами архетипів) і доповнюється біль-менш прогнозованим майбутнім – баченням спільної долі. Гранями формування соціальної ідентичності особи служать етнічна, моральна, політична та духовно-культурна сфери [4].

Також важливо додати, що визначення ідентичності особи вже древніми римлянами доповнюється розглядом її як персони – «соціальної одиниці», що виступає «двійником, дзеркальним відображенням реальної особистості в системі суспільних відносин, ніби концентрований вираз ролі, яку дана особистість відіграє в суспільстві» з наданими їй свободою, правами і відповідальністю [5, с. 379]. Тим самим стверджується невіддільність вільного вибору ідентичності від соціальних (загальних) умов життєдіяльності, безумовність консолідованого ствердження кожної особи. Отже, ідентичність формується як результат опосередковуючого впливу думки, її співвіднесення з різними соціальними чинниками, на самоусвідомлення особи. Її самовизначення в системі соціальних координат різного рівня загальності.

У контексті нашого розгляду важливо відмітити практичну спрямованість ідентичності, її мотиваційну орієнтацію на реалізацію конкретної життєвої позиції. Тут доречно послатися на думку відомого норвезького дослідника Ларса Фр. Г. Сведсена: «Бути самим собою означає могли дати звіт про себе, могли сказати, ким ви були, ким будете і ким ви є зараз, між минулим і майбутнім. І найважливішим аспектом цієї історії є питання: про що ви турбуєтеся? Значення й ідентичність можуть встановлюватися, тільки якщо особа *турбується* про щось» [6, с. 291-292].

Практична спрямованість ідентичності на особистому рівні реалізується шляхом безпосередньої участі в різних подіях – святах, маніфестаціях, флеш-мобах тощо. На загально-соціальному рівні політична консолідація нації стає дієвим чинником гарантування державного суверенітету та суспільного розвитку. Саме тому українська ідентичність є центральним об'єктом атак у ході сучасної інформаційної та смислової війни Кремля проти України.

Термін «консолідація» (від лат. *consolidation* – об'єдную, зрощую) широко використовується в політичному та науковому дискурсі для фіксації єдності чи монолітності в діяльності різних соціальних суб'єктів. Так, первинне, близьке до етимологічного, значення терміну використовується в юридичній науці для «зведення в єдиний нормативно-правовий акт декількох актів, що регулюють певну сферу соціальних відносин без зміни їх змісту» [7].

Відповідно, внаслідок здійснення консолідації чинного законодавства «усуваються протиріччя, повторення, коректується застаріла термінологія, норми близького змісту об'єднуються в одну статтю» [8]. Тим самим юридичний зміст терміну «консолідація» встановлює однозначність, єдність і узгодженість різних новел нормативно-правових документів.

Формат ширшої за змістом публічно-управлінської сфери зумовлює розгляд консолідації як характеристики всього соціуму зі стверджованою в ньому тенденцією до згуртованості, єдності дій у процесі вирішення нагальних завдань.

До особливостей розуміння консолідації українського суспільства необхідно віднести:

- консолідація стосується чітких предметно виражених форм узгодження різних проявів діяльності та соціальної поведінки;

- попри можливу диверсифікацію психологічних і моральних засад предметного узгодження, концептуальною передумовою консолідованого ставлення є спільність ідентичності;

- реальна консолідація досягається сукупними зусиллями основним соціальних акторів – політичних і владних інституцій, організацій громадянського суспільства;

- за умов поліетнічного складу окремої громади чи певного регіону, особливого значення набувають консолідуючі зусилля громадських організацій національних меншин.

Визначеність консолідуючих проявів діяльності та поведінки різних соціальних суб'єктів їх ідентичністю означає, що вони співіснують в паралельних векторах ідеального та матеріального.

Ідентичність – це концепт, результат відносно завершеного усвідомлення причетності суб'єкта до певних соціальних процесів і спільнот.

Консолідація – її предметне втілення у спільній поведінці, звичках і діяльності, прояв соціальної згуртованості. Відповідно ідеально існуюча ідентичність реалізується у практичних формах ставлення до соціальних подій чи процесів.

Основні напрями впливу ідентичності на формування консолідованої позиції українського суспільства можна надати у наступній таблиці:

Таблиця 1.1.

Основні блоки ідентичності	Зміст	Вектор проти-стояння (проти)	Консоліду-юче значення
Пізнавально-емпірична сфера – формування об'єктивного наративу	Об'єктивне відтворення успіхів і проблем	Зосере-дження уваги на негативних явищах	Реалістично-конструктивне ставлення до дійсності
	Розкриття історичної правди	Спотво-реного тракту-вання історії	Україно-центрована оцінка історії
	Формування істинного й цілісного розуміння дійсності	Поверх-невого та хибного сприй-няття сього-дення	Формування спільної мінімальної толерант-ності до дезінформа-ції, псевдо фактів і фейків
Психологічна та емоційна усвідомленість	Посилення усвідомле-ного (притомного) ставлення до себе та умов існування	Доміну-вання неусві-домленої та маніпу-лятивної поведінки особи	Ствердження актуалізу-ючої поведінки
	Критичне переосмислен-ня архетипів – колективного	Негатив-ної соціаль-но-	Ствердження усвідомлених і апробованих зразків

	підсвідомого	психологічної матриці українства	діяльності
	Оптимістичне ставлення до майбутнього	Ілюзії щодо майбутнього (фантоми, ідеологеми тощо)	Раціональне розкриття можливостей вільного розвитку
Ціннісно-гуманітарна сфера	Переоцінка досягнень минулого	Привласнення видатних постатей і перемог	Адекватна оцінка поразок, перемог і героїв
	Ствердження культурно-ціннісної та персоніфікованої єдності народів	Експансії у сферу мистецтва й літератури	Виважено-критичне (диференційоване) ставлення до змісту художніх творів
	Розширення можливостей української мови	«Зживання її зі світу» (Ліна Костенко)	Всебічне культивування української мови
Соціально-політична визначеність	Економічна незалежність України	Визнання економічної залежності	Формування автономної ринкової економіки

	Розвиток демократичних соціальних відносин	Формування тоталітарної (абсолютної) ідентичності	Запровадження ідентичності в різноманітті
	Суверенність української держави	Заперечення політичної ідентичності	Всебічне ствердження української політичної єдності

У таблиці представлені чотири основні блоки ідентичності, їх три змістовні наповнення та їх значення для консолідації українського суспільства. Кожен із дванадцяти конкретних напрямів ідентифікується не лише за своїм визначеним об'єктом впливу, але і за вектором протистояння – можливим негативним тенденціям протидії процесам об'єднання соціуму. Проведення послідовної політики утвердження української ідентичності та консолідованості суспільства має стверджуватися різнопланово та системно – у назвах, контенті програм ЗМІ, змісті соціальних трансформацій, а також у наповненні освітнього та культурного простору цивілізаційними цінностями. Іншими словами, успіх консолідації, на основі україно центричної ідентичності, досягається дотриманням відповідної парадигмальної єдності, коли державна політика та активність більшості соціальних суб'єктів підпорядковані єдиній моделі розвитку. Моделі, яка, попри різноманіття підходів і шляхів досягнення цілей, реалізує єдність прогресивних сил, стверджує синергію думки, слова і діла.

У контексті розгляду консолідуючої ролі діяльності громадських організацій національних меншин варто зазначити, що етнополітичні відносини регіонального та міс-

цевого рівнів залежать від багатьох чинників. Водночас, не можна не погодитися із висновком О. Рафальського про те, що рівень консолідованості суспільства у значній мірі залежить від етнічної різноманітності регіону, що визначається «співвідношенням частки корінного етносу та представників національних і етнічних меншин» [9, с. 61]. Ступінь неоднорідності територіальної спільноти зростає пропорційно до зменшення частки корінного етносу. Відповідно збільшення частки населення титульної нації веде до консолідації територіальної громади у її соціальних, електоральних, культурних та релігійних практиках. З іншого боку, існуюча етнічна різноманітність регіонів формує можливі зони розмежувань і реальні ризики дезінтеграції українського суспільства. Здійснений на основі використання індексу етнічної мозаїчності населення Б. Еккеля зріз рівня консолідації областей України, демонструє, що існує пряма залежність між високими показниками цього індексу і можливими прагненнями до сепаратизму. Напередодні військової агресії РФ фіксувалося, що «найвищі значення індексу характерні для Автономної Республіки Крим (0,59), Одеської (0,56), Донецької (0,53), Луганської (0,51), Запорізької (0,44) областей, м. Севастополь (0,44), а також, трохи меншою мірою, для Харківської (0,43), Чернівецької (0,40), Закарпатської (0,36) областей. Це регіони реальних та потенційних загроз національній цілісності й суверенітету України, області, що потребують особливої уваги з позицій консолідації української політичної нації» [10, с. 63].

Ще однією важливою передумовою та реальним проявом консолідації українського суспільства є ставлення до державних свят, які правомірно розрізняти як релігійні, історичні чи політичні. Як стверджується у прес-релізі генерального директора КМІСу Володимира Паніотто «За останні 10 років ієрархія свят радикально не змінилася. Три найбільш улюблених свята українців – Різдво, Великдень і Новий рік (70 – 80 %)». Зрозуміло, що релігійні свята, попри існуючі міжконфесійні відмінності, мають значний консолідуючий суспільство потенціал [11]. Позитивна тенденція спосте-

рігається у ставленні до Дня Незалежності України (з 15 % до 31 % у лютому). Особливої уваги заслуговує зниження позитивного ставлення до Дня перемоги з 50 % українців 10 років тому до 30 % у квітні 2021 р., що необхідно розуміти як переосмислення значення цієї дати для сучасного розвитку України в умовах відкритої війни з боку РФ. Така тенденція доповнюється тим, що «у квітні 2021 відносна більшість українців, 41 % (рік тому було 39 %) підтримують відзначення в Україні обох дат: Дня пам'яті та примирення – 8 травня та Дня перемоги – 9 травня» [12].

Тут доречно зафіксувати, що виявлене в соціологічних дослідженнях ставлення до тих, чи інших подій фіксує момент попереднього визначення особи, її самоідентифікацію щодо конкретного історичного або політичного явища. Проте дійсна консолідація особи з конкретною спільнотою відбувається в процесі практичної співучасті, у безпосередній акції реагування на події суспільно-політичного життя. У нашому контексті, до останніх відноситься добровільна участь у відзначення святкових дат, постійна приналежність вірних до своєї церкви тощо.

Консолідація українського суспільства на основі національних цінностей і пріоритетів являє собою постійний процес, динамічну зміну різних соціальних груп, їх активної участі. Тому важливо зауважити, що необхідною умовою поєднання теоретичних і практичних зусиль боротьби за консолідацію українського суспільства є послідовне визначення суб'єктів цього процесу. Надане раніше базове визначення ідентичності як зусиль самоусвідомлення кожної особи орієнтує на визнання її суб'єктом формування власної ідентичності. Проте така констатація не виключає спрямовуючого значення управлінського впливу, його ролі в усвідомленні причетності до спільних справ соціуму [13]. Оскільки визначення інтеграційних смислів для конкретики суспільних трансформацій є складним теоретичним завданням, воно має вирішуватися синергетичним зусиллям представників різних сфер діяльності, зокрема науковцями, філософами, культурологами, політологами, юристами, соці-

альними психологами та представниками інших сфер. Їх формування – це відтворення автентичних інтересів і сподівань народу, що становлять основу ідентичності. А завданням теоретиків і практиків публічного врядування полягає у впровадженні засадничих смислів української ідентичності в повсякденну практику життя, в канву суспільно-владних відносин. До таких смислів необхідно віднести:

- розвиток нормативно-правових регламентацій соціальної взаємодії;
- дотримання концептуально визначених правил розвитку економіки;
- зміцнення демократичних засад владно-політичних процесів і підвищення рівня легітимності інституцій управління;
- забезпечення розвитку інституцій громадянського суспільства, їх активної участі у вирішенні проблем розвитку;
- підвищення рівня соціальної толерантності, злагоди та інклюзивності [див.: 14].

Комплексний характер проблеми консолідації українського суспільства зумовлює необхідність дотримання послідовної взаємодії між всіма суб'єктами соціальних відносин. Демократичний принцип партисипативності реалізується в поєднанні першочергової ролі інституцій державної влади та органів місцевого самоврядування із ініціативами територіальних громад, громадських організацій та об'єднань. Відповідно для регіонів із етнонаціональною різноманітністю особлива роль належить громадським організаціям етнонаціональних меншин. Їх консолідуюче значення визначається виконанням сукупності функцій, зокрема відстоюванням прав національних меншин, утвердженням цінності соціальної згуртованості, підтримкою загально значимих ініціатив, здійсненям громадського контролю за діяльністю влади, підвищенням екологічної та правової культури громадян, сприянням розвитку демократичного потенціалу молоді тощо.

1.3. Суб'єктність громадських організацій у демократичному та інституціональному процесі сучасної України

Публічно-управлінські відносини є об'єктивною потребою соціально організованого середовища. У сучасному суспільстві вони поглиблюють взаємини між громадянами на рівні відповідально-усвідомленої діяльності. Виходячи з постановки завдань дослідження, людиноцентризм та гуманізм вважається сучасною особливою ознакою суспільно-державних відносин, де об'єкт і предмет цього процесу зосереджений навколо людського інтересу. Власне, управлінська складова таких відносин, що виступає гарантом реалізації публічних інтересів чи потреб, і зветься публічним управлінням.

В умовах поглиблення демократичних процесів в Україні, попри незмінність виконання ієрархічних функцій різними суб'єктами суспільно-державної взаємодії, управлінські кондиції зазнали масштабних змін. А внаслідок динамічного розвитку публічної сфери та відповідних форм управління, змінюються різні параметри суспільно-владних відносин. Перш за все, це стосується розширення не тільки складу учасників суспільної взаємодії, але також їх змісту й характеру. Зокрема, соціальний їх зміст змушує до підтвердження на практиці поступовості в побудові соціально справедливої і правової держави за синергетичної участі всіх публічних суб'єктів. Так, державне управління здійснює відповідний вплив не тільки на державну складову публічного простору, а й на суспільну, набираючи практичного публічно-управлінського характеру. Громадське ж управління здійснюють суб'єкти, які в публічно-управлінських відносинах зосереджені переважно на виконанні суспільно-корисних дій, сервісно-соціальних послуг, виконують функціональні зобов'язання відповідно до визначених громадськими об'єднаннями завдань (ст. 16 ЗУ від 25 червня 1991 р. «Про охорону навколишнього природного середовища») [7].

Саме в умовах публічного управління громадянське суспільство та його інституції набувають необхідної суб'єктності і стають повноцінним суб'єктом демократичного розвитку суспільства. Також необхідно підкреслити, що існує цілий спектр неоднозначних трактувань ролі громадських організацій, прагнень якщо не заперечити важливість їхньої діяльності, то звести її до окремих, незначних чи фрагментарних функцій. Останнє обумовлює визначення процесу розширення соціального значення громадських організацій як проблему для практичного осмислення та практичного вирішення засобами філософії, політології, соціальної психології, юриспруденції та публічного управління. Тому обійти увагою міждисциплінарність цього феномена було б недоречно. Адже вивчення анонсованої проблеми, скажімо психологами, багато в чому пояснює феноменальну властивість суб'єктності як соціальної якості. Особливо це стосується феномену громадських організацій національних меншин. Крім того, застосування у даному дослідженні суб'єктно-діяльнісного підходу значно підсилює можливість вивчення мотиваційної складової учасників публічно-управлінських відносин.

Хоча проблема суб'єктності загалом не є новою в науковій дискусії, всі її аспекти в людській життєдіяльності вивчені не повністю. Вважається це цілком виправданим, оскільки її дослідження повинно здійснюватися постійно, відповідно до суспільних змін і тих трансформацій, що відбуваються під тиском людського й технологічного розвитку. Особливо це стосується суспільствознавчих, політичних, державотворчих та економічних процесів. Тому питання суб'єктності громадської організації, зокрема і національних меншин, у світлі сучасних публічно-управлінських відносин потребує подальшого розвитку і поглибленого вивчення.

Якщо раніше наука переважно вивчала суб'єктність особи, індивіда, то певною новизною у сучасних дослідженнях публічно-управлінських відносин є обґрунтування категорії «суб'єктності» та визначення «суб'єкта» в колективно-персоналізованому означенні громадської організації як цен-

тральної фігури в досліджуваних публічних процесах. Слід зазначити, що категоріальна проблема «суб'єктності» постає в епіцентрі уваги за певних дослідницьких завдань у багатьох наукових напрямках і багато в чому є змістовно подібною (наприклад, філософія, психологія, політологія, соціологія, педагогіка тощо). Акцентується увага на ній із точки зору діяльнісного прояву публічно-управлінських, особистісно-колективних, психологічно-групових складових, оскільки категорія «громадськості» зосереджує спектр вивчення всіх явищ і процесів навколо людського, громадського, соціального. А отже, можемо проектувати категорію і на групи людей, громадян, в тому числі й представників етнонаціональних спільнот, які, зокрема в даному конкретно-дослідницькому випадку, об'єднуються в соціальні інституції – громадські організації.

Певною мірою нашу авторську позицію підтверджує й думка С. Москаленко, котра вважає, що «громадські організації як суб'єкти соціальної політики розглядаються вітчизняними вченими в контексті досліджень сутності соціальної політики, особливостей розвитку соціальних процесів» [4]. У своїй праці «Проблема суб'єктності громадських організацій у сфері соціальної політики в Україні» вона наголошує також на багатогранності міждисциплінарного статусу проблеми суб'єктності громадських організацій.

Діяльність громадської організації не повинна зводитися до відтворення функцій держави. Громадські організації (як інституції громадянського суспільства) мають бути безпосередніми, а не опосередкованими представниками публічних інтересів громадян і громад. Їхня основна соціальна місія полягає в служінні останнім – служінні – на відміну від політичних партій та органів влади – без використання адміністративних та інших владних засобів впливу. Більше того, відомий філософ Поль Рікер розкриває сутність демократії за допомогою асоціативного устрою відносин між індивідами як раціонально обґрунтовані [8, с. 34]. Громадська організація виступає необхідним елементом асоціативності, горизонтально вибудованих публічних відносин у сус-

пільстві. На противагу такому устрою, інтегративний режим будується на силі порядку, що забезпечується примусом до лояльності з боку держави.

Доречно додати, що базуючись на ідеях М. Вебера, філософ стверджував, що для своєї легітимності, влада використовує ідеологію надаючи їй «конститутивний характер». У цьому контексті громадська організація має ідейно ширший діапазон дій, її поле перспектив розвитку не обмежується легітимізацією реальної влади й управління, а розкриває нові горизонти можливостей, аж до прагнення «запровадити систему влади, альтернативно щодо існуючої» [8, с. 23]. Одночасно бачимо, що ключова диспозиція суб'єктів є взаємопов'язаним принципом виконання функцій кожною стороною в певному синергетичному напрямку.

На основі аналізу джерельної бази досліджуваної проблеми можна ще раз наголосити, що поняття «суб'єктність» має міждисциплінарне значення та визначає здатність до самостійної цілепокладаючої діяльності в сучасному світі постійних модернізацій. Особливу цінність воно набуває в демократично мінливих суспільствах, де феномен активності може бути зведеним до будь-якої участі, включаючи рутинне відтворення існуючих форм чи конформістського пристосування. Відтак, у центрі уваги публічно-управлінських відносин стоїть не стільки самостійна індивідуальна дія окремого громадянина, як колективна, соціально-рольова активність суб'єкта – громадської організації. Особливу цінність вона набуває в етнонаціональному середовищі. Така активність є, передусім, усвідомленою, цілеспрямованою та відповідальною дією, що проявляється у готовності громадської організації до виконання суспільно-корисної роботи.

Психологічний аспект проблеми суб'єктності, в даній постановці питання, має свої особливості та досягнуті рівні трактування. Зокрема, на думку одного із провідних дослідників феномена суб'єктності в психології С. Рубінштейна, вона є принципом «єдності свідомості та діяльності, функціонування та розвитку» [9, с. 9–10]. На нашу думку, у даному контексті суб'єктність громадської організації фак-

тично визначається з двох позицій – як інституціональна одиниця організації громадян і як рольова одиниця її активної публічної дії, руху, функціонування, тобто свідомої діяльності. У першому випадку, суб'єктність розглядається з диспозиції учасників публічно-управлінських відносин, де громадська організація як інституція – суб'єкт рівноправних публічних взаємин, що відповідним чином позиціонує себе в суспільстві та державі. У другому ракурсі фокусується увага на публічній (свідомій) активності громадської організації як інституції, що виконує роль суспільно-корисної дії. Таким чином відображається цілісний прояв можливостей суб'єкта реалізувати свій творчий потенціал вдосконалення себе і свого довкілля. Відповідно, важливого значення набувають сутнісні визначення внутрішнього психологічного світу особи та групи (організації), їх мотиваційні спонуки тощо. Вважаємо, що у даному контексті в громадській організації поєднано синергетичну величину усвідомленої дії, яка є визначальною для всіх досліджуваних у роботі публічних суб'єктів.

На жаль, в українському суспільстві останніми роками виробилася думка (певною мірою виправдана) про інертне громадянське суспільство, багато в чому через недовіру інституцій «третього сектора» і, зокрема – громадських організацій. Особливо недооцінена роль громадських організацій національних меншин самими ж представниками етнонаціональних спільнот. Дослідник С. Сальников та деякі інші колеги висловили припущення, з яким важко не погодитися, що не всі суб'єкти суспільно-державних процесів «відповідають високим вимогам раціональності» [10, с. 91].

Розвиваючи думку вчених, вважаємо, що такі організації знаходяться не в полі зору національної спільноти й відповідно сприймаються суспільством і державою як статисти, інертно існуючі колективні громадські одиниці (для національних меншин це особливо показово). Відтак, вони підривають у цілому авторитет «третього сектора» як активного гравця державотворення й грають на полі противників демократизації міжсуб'єктних відносин і виступають дієвим аргументом у боротьбі з демократією для при-

хильників авторитаризму й тоталітаризму. Інший дослідник В. Трощинський також згадує про «соціальну пасивність» громадян, яку пояснює «браком часу через повсякденну «боротьбу за виживання» [15, с. 171]. Тобто мова йде про перевагу індивідуального, приватного інтересу над колективним, суспільним. На погляд автора, така громадська думка може змінитися тільки у разі яскравого публічного позиціонування суб'єктності, під яку можуть потрапляти лише ті громадські організації, які проявляють активність у виконанні певної суспільно-корисної дії.

Надзвичайно імпонують даному розумінню проблеми погляди вчених Я. Фаріної та Л. Сокурянської. Згадані дослідниці акцентують увагу на ролі сприйняття суспільством від представників «третього сектора» суспільно-корисних дій, які є, з чим варто погодитися, «сутнісною якістю суб'єкта (індивіда, групи)». Переконані, що ця якість залежить від усвідомлення й сприймання певних ціннісних орієнтацій активістами громадської організації, визначеної ідеології та стратегії її суспільно-корисної дії, а також державотворчої цілеспрямованості. Крім того, Я. Фаріна пояснює феномен більш глибоко із соціологічної точки зору, де на передній план виноситься не стільки індивідуалізм особистості, скільки її «соціально-типові якості як об'єкта і суб'єкта соціальних відносин, ... здатності до активної дії та її самосвідомості, що реалізуються в практичній діяльності» [16, с. 43]. Натомість згадувана вище Л. Сокурянська розглядає поняття «суб'єкт» як особу, що діє активно, самостійно, самодіяльно, продуктивно [11, с. 155–157]. Наукові підходи дослідниць дають упевненість у авторських міркуваннях із приводу визначення суб'єктності громадської організації як соціальної інституції суспільно-корисної дії. Адже досліджуваний феномен проявляється саме в усвідомленій стратегії та психологічній готовності до публічної діяльності й цілеспрямованості [11, с. 157]. Особливо даний контекст актуалізується для сучасних національних меншин, які мають бажання успішно інтегруватися до українського суспільства.

У підсумку Я. Фаріна запропонувала «соціологічну інтер-

претацію поняття «суб'єктність», під якою розуміє «суб'єктні елементи в об'єкті впливу, які, не змінюючи його структуру, виконують певні функції, що обумовлюється зберіганням суб'єктних характеристик об'єкта впливу в контексті соціальних відносин» [474, с. 45]. Натомість Л. Сокурянська ввела в науковий обіг розуміння багаторівневої структури соціальної суб'єктності з обов'язковим розподілом на диспозиційну та актуалізовану соціальну суб'єктність [16, с. 163]. Розлогі обґрунтування феномена суб'єктності справді справляють позитивний ефект на розуміння місця і ролі особистості в суспільно-політичних процесах, що дає впевненість у спробах суб'єктно персоніфікувати громадські організації та розвинути їхнє позиціювання в публічно-управлінських відносинах.

Продовжуючи логіку вищесказаного наголосимо, що все ж не слід відносити до норми суб'єктності всі об'єднання громадян. Ключовим критерієм відмінності слід встановити не статистичну наявність у реєстрі, а якісний показник діяльності громадської організації, тобто її суспільно-корисну дію, що впливає на відповідне позиціювання в публічно-управлінських відносинах суспільства і держави. Акцентуючи увагу на самодостатності громадської організації в такому колі взаємодії, насамперед спираємося на інтелектуальний людський ресурс, який усе ж потребує підтримки держави у його інноваційному сервісно-орієнтованому спрямуванні. У цьому ракурсі цікаву думку висловив колектив українських учених В. Якобчук, С. Тищенко, Н. Пугачова про інноваційні підходи до публічного управління в контексті інтелектуалізації суспільства. Вони вважають, що «управління є основою для забезпечення рівноваги в системі суспільно-економічних відносин, фактором сталого розвитку, інструментом удосконалення діяльності людей, розвитку їхніх творчих здібностей та креативності мислення» [17]. Виходячи з цього, самоздатність етнонаціональної спільноти прямо залежна й від можливості себе презентувати через громадські організації.

Нам також імпонує постановка завдання соціального саморегулювання в умовах інтелектуалізації суспільних відносин,

що на їхню думку, стає все більш типовим явищем і витісняє структурне [17]. На цій основі має перспективи розвитку наше міркування про визначення суб'єктності громадської організації національної меншини в публічно-управлінських відносинах унаслідок залежності від зростаючої міри інтелектуалізації та її спрямованості на виконання суспільно-корисної соціально-орієнтованої дії. Вважаємо, що громадська організація має потенціал використання управлінських і технологічних інновацій саме в силу прояву власного інтелектуального ресурсу (потенціалу).

Наприклад, позиціонування громадської організації як соціального провайдера (сервіс-провайдера) у позитивному розумінні слова проковує державу до публічної співпраці, до сприяння з її боку розвитку мережі організацій і формування дієвих ознак соціально-сервісної держави (припустимо, відповідно до соціумних запитів). Такий хід має бути викликом державі, яка пропагує соціально-орієнтований стиль державної політики й може прискорити її еволюцію в ефективну публічну політику. Відтак, публічно-управлінські відносини виникають унаслідок реалізації функцій публічного управління, що єднають у синергетичній дії замовника і виконавця відповідного соціального запиту.

Згадуваний дослідник С. Сальніков робить висновок, що суб'єктність – «це активна реакція індивіда (соціальна дія) через усвідомлення ним навколишньої дійсності та свого місця у ній» [10, с. 92]. Таким чином, бачимо, що в основу пояснення феномену вчений кладе соціальну дію, а більш конкретно – «активну реакцію». Сприймаючи як належне дану думку, переосмисливши і перепроєктувавши згадане визначення на суб'єктність громадської організації, можемо констатувати цілісне розуміння українських учених щодо сутнісного бачення досліджуваного явища. Наше переконання також співзвучне з такою думкою і особливим чином вказує на актуалізацію суб'єктності громадської організації національних меншин в Україні.

Таким чином, можемо спробувати уніфікувати вищевказані судження і запропонувати власне розуміння феномена

суб'єктності громадської організації. Перш за все, будемо відштовхуватися від аналізу явищ, що впливають на визначення суб'єктності. На нашу думку, вони мають внутрішнє і зовнішнє вираження.

Отже, перше з них – внутрішній вплив. Але тут постає питання: суб'єктність громадської організації формується від часу її легалізації (інституціональної появи, офіційної реєстрації) чи коли вона безпосередньо вступає у публічно-управлінські відносини? Враховуючи міркування про усвідомлену публічну діяльність суб'єкта, слід уявляти це як певний вік людини (дорослішання), коли її дії стають більш усвідомленими, відповідальними, цілеспрямованими. Саме фактор самоорганізації та постановки суспільно-корисних цілей визначає спроможність громадської організації до набуття нею публічної суб'єктності. Тут зауважимо, що для громадської організації мотивуючим фактором існування є її активна діяльність. Її передумова – це час зародження ідеї про створення організації, психологічна готовність її творців до активності під час її легалізації, а вже процес виконання функціональних обов'язків, особливо суспільно-корисних дій, отримання результатів і т.д. – є активною фазою публічної діяльності, яка визначає суб'єктність громадської організації. Відповідно, в час функціонального застою або припинення діяльності громадської організації ця активна функція припиняє діяти й може призвести до інституціонально-організаційної (публічної) «смерті», а отже – втрати суб'єктності. Припустимо, що суб'єктність не є довічним феноменом. Її набувають у конкретних умовах свідомої самоорганізації – активної публічної дії. Відтак, припинення такої активності власне й позбавляє суб'єкт відповідної статусності [14, с. 70]. Тому цілком можемо погодитися із думкою дослідника О. Осницького, котрий указує на «домінантність свідомого в суб'єктних проявах» [5, с. 6].

Таким чином, проявляється намір вважати громадські організації свідомим соціальним носієм колективної та публічної активності, яка підживлюється із середини за допомогою взаємопов'язаних компонентів, які подано на *Рис 1.1*.

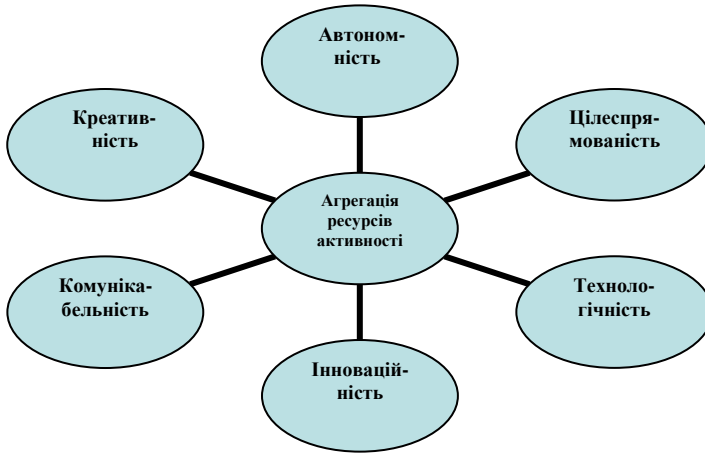

Рис. 1.1. Компоненти активності громадської організації [13, с. 70].

Одночасно вони розкривають природу суб'єктності громадської організації та сприяють зростанню її внутрішніх ресурсів. Належний підхід до внутрішньої організації та врахування названих вище компонентів підживлюють перспективи позитивного сприйняття зовнішнього вираження суб'єктності громадської організації.

Для обґрунтування основних зовнішніх впливів на суб'єктність громадської організації можна використати думку психолога В. Петровського, який вважає, що суб'єктність може бути «провідною причинністю... в зв'язках із зовнішнім світом» [6, с. 8–9]. Використавши його концепцію, розвинемо думку, що громадська організація як автономна соціальна одиниця і суб'єктність своєрідно взаємопов'язані. Соціальна інституція виступає суб'єктом інституціональної життєдіяльності, формує власні зв'язки із зовнішнім світом (об'єднання громадян, суспільство, держава), є посередником, публічним комунікатором і сервіс-провайдером згідно зі своєю програмовою діяльністю й суспільно-корисною статусністю.

Тому поняття суб'єктності в даному дослідженні має й інше вираження. Це свого роду публічне позиціювання суб'єкта як центру досліджуваних явищ і процесів. Сучасне розуміння трансформаційних процесів дає можливість розглядати суб'єктність у ширшому ніж «індивідуальність» значенні, оскільки у публічно-управлінських відносинах через різновидну діяльність усе частіше бере участь більша частина громадян (суспільства). Їм властивий колективізм у сфері захисту громадських інтересів у формі об'єднань, характерна діяльність яких гарантується законами (державою). Відтак, вважається цілком логічним виокремлення групової суб'єктності, яка в силу соціальної природи існування наділена майже ідентичними параметрами з особистістю, індивідом як суб'єктом. Саме завдяки синергетичній взаємодії всіх суб'єктів і реалізується феномен зовнішнього вираження суб'єктності громадської організації в змісті характерних публічно-управлінських відносин.

Розглянемо детальніше зміст поняття «суб'єкт» у проекції на громадську організацію. На погляд автора, його можна пояснювати через різні види її діяльності. Наприклад, громадська організація є суб'єктом суспільно-корисної дії, суб'єктом сервісно-орієнтованої діяльності, суб'єктом публічно-управлінських відносин, суб'єктом суспільно-державних взаємин, суб'єктом громадянського розвитку, суб'єктом публічної комунікації, суб'єктом соціумної життєдіяльності тощо.

Усі названі суб'єктні приклади є взаємопов'язаними з характером і змістом позиціювання щодо двох центрів у цих процесах – суспільства і держави, є їхньою суб'єктністю, тобто виокремленням свого місця й ролі у відповідних умовах. Іншими словами, розуміння суб'єктності здійснюється через визначення місця і ролі суб'єкта в соціумі та державі.

Звідси виводиться й думка про те, що суб'єктність найяскравіше проявляється у публічній взаємодії задіяних у процесі сторін (див.: *Рис. 1.2.*) [14, с. 71].

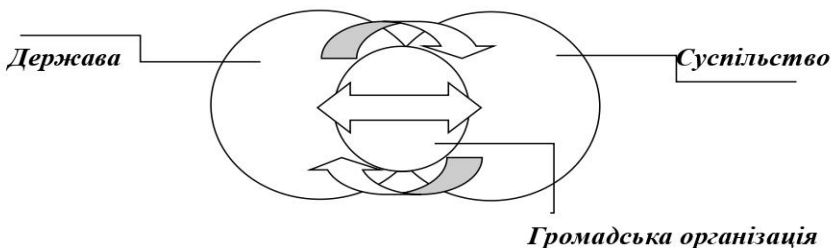

Рис. 1.2. Суб'єктне позиціонування громадської організації в диспозиції взаємодії суспільства і держави

Таким чином, суб'єктність громадської організації можна розглядати й із позиції (стану, ситуації), яку вона займає під час взаємодії з представниками державної влади й громадянського суспільства. У такому разі властивостями її суб'єктності є взаємозалежність, публічна відкритість, доступність, партнерство, статусність. Особливою якістю такого виду суб'єктності можна назвати здатність груп людей, громадських організацій задовольняти соціальні потреби сервісно-орієнтованих як суспільства, так і держави. У цьому, на нашу думку, криється і одна з головних суспільних ознак досліджуваного поняття.

Вкотре наголосимо, що одночасно громадська організація є не лише об'єктом суспільно-державного життя, на який здійснюють вплив внутрішні і зовнішні фактори, але і публічним суб'єктом, оскільки її діяльність впливає на інші об'єкти, суб'єкти, явища і процеси. При цьому вона, здійснюючи саморегуляцію, впливає як на свою діяльність (автономно), так і на дії інших суб'єктів (у співпраці), зокрема і завдяки згаданим компонентам активності. Для національної меншини це важливий саморегуляційний компонент.

Із огляду на те, що громадська організація пронизана соціальною природою, а її однорідність криється у всьому соціальному – від соціальної організації, через соціальну діяльність до досягнення соціальних результатів, – можна

спробувати виділити такі складові її суб'єктності:

- 1) схильність до автономії та самоорганізації;
- 2) саморегулювання діяльності (саморозвиток);
- 3) усвідомлення функціональної суті;
- 4) формулювання суспільно-корисних цілей (цілеспрямованість);
- 5) сервісно-орієнтоване призначення (надання послуг);
- 6) свобода вибору соціальної дії;
- 7) відповідальність за результати;
- 8) агрегація інтелектуальних та інших ресурсів;
- 9) готовність до співпраці [13, с. 171].

Підкреслимо той факт, що суб'єктність громадської організації залежить від уміння використати внутрішній потенціал для реалізації зовнішніх цілей. Під останніми мається на увазі суспільно-корисну дію інституції в процесі публічно-управлінських відносин із суспільством і державою. Для національної меншини це живильний компонент. До внутрішніх чинників такої диспозиції можемо віднести й уміння формувати суспільні та індивідуальні цінності (суспільно-корисний інтерес, демократичні цінності, моральні ідеали, суспільні норми тощо), генерувати власні ресурси (людський, інтелектуальний, технологічний, інноваційний потенціал тощо) для досягнення конкретних цілей (наприклад, надання соціально-сервісних послуг), а також вести вмілу публічну комунікацію зі сторонами, які готові до співпраці (взаємодія суб'єктів публічно-управлінських відносин) [3]. Згідно з цим, важливими якісними рисами суб'єктності громадської організації є осмисленість, усвідомленість дій, самодіяльність та колективізм.

І попри те, що, на думку В. Мельниченка, «вплив громадян та їхніх колективів на публічне урядування здебільшого має умовно-факультативний характер, унаслідок чого управлінські рішення, як правило, приймають і реалізують незалежно від позиції усього кола зацікавлених осіб», вважаємо, що у сучасних умовах поглиблення демократичних публічно-управлінських відносин в Україні ставлення до суб'єктності громадської організації змінює цю усталену

диспозицію [2, с. 133].

На підтвердження сказаного, зауважимо також, що феномен суб'єктності на пряму залежить від місця й ролі суб'єктів того чи іншого процесу, а отже, у даному випадку, – від рівня і характеру взаємодії зацікавлених сторін державотворчого простору. Одним із таких публічних суб'єктів, згідно з наскрізною метою дослідження, є і громадська організація. В основі цього процесу міжсуб'єктної взаємодії закладено й розуміння публічно-управлінських відносин, що є її відповідним результатом діяльності. Отже, пропонуємо розглядати суб'єктність громадської організації крізь призму мотивованої сервісно-орієнтованої суспільно-державної взаємодії.

Конкретизуємо цінність досліджуваного феномену з точки зору зацікавленості в її публічній суб'єктності ключових просторових об'єктів – держави і суспільства.

Держава. Суб'єктність громадської організації національної меншини є активованою диспозицією, де публічна інституція – активний партнер держави (як соціального інституту) в питаннях надання послуг суспільству за умов ефективного сприяння державної політики у різних сферах. Соціальна з них є найбільш запитуваною і вмотивованою. Як говорилося вище, до категорії суспільно-корисних громадських організацій не слід відносити всі інституції, а лише ті, які відповідно себе позиціонують або ж іншими словами – проявляють усвідомлену, цілеспрямовану та відповідальну соціально-рольову активність, що виявляється у готовності до виконання суспільно-корисних дій, у тому числі замовлених державою. Остання, як соціальний актор (сервісно-орієнтований суб'єкт), зацікавлена у такій ініціативі й на умовах консенсусу залучає до співпраці громадські організації, що набувають статусу активного суб'єкта (виконавця) суспільно-корисної дії. Якісна співпраця суб'єктів виражається у ефективності результатів (синергетичний ефект), що надає можливості подати процес як приклад синергетичної взаємодії між різнорідними, але вмотивовано органічними сторонами. Держава є не тільки замовником сервісних послуг, а й інститутом, який здійснює необхідний

публічний супровід (правовий, публічно-управлінський, соціально-орієнтаційний тощо), що сприяє громадській організації у функціональній спроможності виконання суспільно-корисної дії [14, с. 71–72].

Але рівень суб'єктності громадської організації у цій диспозиції характеризується й параметрами залежності інституції від умов розвитку політичного режиму, його публічності, специфіки дій правлячої влади, ефективності й відповідальності за ведення публічної політики та реальних можливостей сприяння функціонуванню колективних представників громадянського суспільства. В Україні, попри кардинальні демократичні зрушення, все ж відчутним залишається фактор домінування держави над громадянським суспільством і низький рівень соціальної відповідальності влади за свої дії. На наш погляд, це є спонукальною складовою недовіри до держави з боку суспільства й гальмує адекватне визначення публічної суб'єктності громадської організації як соціально мотивованої інституції громадянського суспільства.

За умов подальшої демократизації держави у напрямку поглиблення публічно-управлінських відносин через ефективну взаємодію всіх суб'єктів державотворення можемо вести мову про перспективи формування соціально справедливої та правової держави, яка буде спроможною у синергетичній взаємодії з інституціями громадянського суспільства, у тому числі з громадськими організаціями, гарантувати отримання громадянами якісних соціальних послуг. Відтак, узгоджена з представниками громадянського соціуму державна політика справді стане публічною політикою. Тому, вважаємо, зріле визначення суб'єктності громадської організації, яка усвідомлено, цілеспрямовано й відповідально здійснює соціально-рольову активність у суспільно-корисному напрямку, є далекоглядною стратегією досягнення синергетичного ефекту публічної співпраці держави і суспільства в Україні [13, с. 173–175].

Суспільство. Суб'єктність громадської організації національних меншин у суспільному середовищі також є акти-

вованою диспозицією, де інституція не тільки активний партнер суспільства в питаннях надання йому послуг, а й органічна його складова частина. Соціальна природа громадської організації породжена самим суспільним простором. Однак, якщо витoki з нього мають усі об'єднання громадян, то до категорії суспільно-корисних громадських організацій (попри певну логіку) відносяться знову ж таки лише ті, які відповідно себе публічно позиціонують у суспільстві або ж так само – проявляють усвідомлену, цілеспрямовану та відповідальну соціально-рольову активність, що проявляється у готовності інституції до виконання суспільно-корисних дій, у тому числі замовлених суспільством. Як і держава, суспільство зацікавлене у публічній співпраці з громадськими організаціями, але, в першу чергу, з такими, які проявляють активну суб'єктність у напрямку здійснення сервісоорієнтованої суспільно-корисної дії. Якісна співпраця публічних суб'єктів визначально виражається у ефективності результатів (синергетичний ефект), що також дає можливість оцінити процес як приклад синергетичної взаємодії між різнорідними, але вмотивовано органічними сторонами.

На відміну від публічної взаємодії з державою, рівень суб'єктності громадської організації у даній диспозиції характеризується параметрами взаємозалежності інституції від умов розвитку громадянського суспільства, специфіки їх сприйняття громадянами, ефективності їх залучення до публічно-управлінських відносин, об'єктивних можливостей участі громадян у прийнятті суспільно важливих рішень та у державотворенні загалом. Важливою, на нашу думку, є і динаміка розвитку громадянського суспільства та бажання, зокрема, громадських організацій національних меншин оновлюватися (інституціональний ребрендинг) відповідно до умов часу й викликів сучасності (вмотивоване використання технологічних і управлінських інновацій).

Тому за умов подальшої демократизації держави у напрямку суспільної інтеграції та вдосконалення публічно-управлінських відносин через ефективну взаємодію всіх суб'єктів державотворення можемо стверджувати про необхідність

посилення практики міжсуб'єктного партнерства й публічної участі всіх верств населення у суспільно-державних відносинах. Визначення ж суб'єктності громадської організації, яка усвідомлено, цілеспрямовано й відповідально здійснює соціально-рольову активність у суспільно-корисному напрямку, є стратегічною потребою вироблення загальносуспільної публічної та суспільно консолідуючої політики в Україні [14, с. 73–75].

Головним наслідком означення суб'єктності громадської організації національних меншин у даній публічно-управлінській диспозиції є об'єктивне усвідомлення взаємозалежності й нерозривності публічно-управлінських процесів, які доводять, що демократичність держави залежить від розвитку громадянського суспільства і навпаки – усвідомлена еволюція громадянського суспільства вибудовує засади демократичної держави та її публічної політики.

Отже, управлінський контекст проблеми суб'єктності з необхідністю включає розгляд системи суспільно-владних відносин, в якій взаємодіють декілька суб'єктів, що мають різний соціальний і правовий статус. Полісуб'єктність демократичного процесу доповнюється високим рівнем свободи кожного із учасників, що означає також збільшення кількості точок зору, діапазону підходів і ставлень, які необхідно брати до уваги під час здійснення соціально-публічного управління. Перехід від традиційних ієрархічних відносин до горизонтальної, мережевої моделі управління суспільством із залученням громадськості, як основний тренд розвитку українських суспільно-владних відносин розширює можливості їх вільної модернізації. Саме тому серед низки проблем, що стосуються діяльності громадської організації, вирізняється питання розширення меж і значення свободи.

Можна констатувати, що необхідною умовою ефективної діяльності суб'єктів демократичного процесу є їх публічна спроможність або самодостатність, що забезпечується наявністю високого рівня свободи та бажаного консолідаційного чинника. Особливості трактування свободи, що поряд із класичною філософською інтерпретацією, має практичне

значення – впливає на вирішення гострих соціально-практичних питань і на специфіку діяльності громадської організації.

Тут доречно послатися на положення відомого американського дослідника Браяна Таманаги, за яким самовизначення суб'єкта (і в соціально-владній площині особливо) узгоджується із трьома видами свободи – особистою, правовою та політичною [12, с. 45]. У контексті публічного управління така класифікація зумовлює фіксацію різних рівнів самореалізації суб'єктів, а також цілісність (конгруентність) ствердження їхньої свободи. Кожен із вказаних видів проявляється в специфічних формах активності. А відповідно до Європейської хартії місцевого самоврядування спільною умовою ефективної діяльності суб'єкта є його автономія, яка «виступає протилежністю і до існування, в якому домінує примус, і до існування, в якому здатність обирати не застосовується» [1]. Бути автономним означає самостійно приймати рішення, мати незалежність, самодостатність і гідність, а також володіти здатністю та статусом (правом) здійснювати певну діяльність.

Отже, у змісті висновку необхідно зазначити, що проблема суб'єктності громадської організації національних меншин має декілька аспектів теоретичного розгляду. Насамперед відсутність цілісного її розуміння зумовлює важливість визначення як усвідомленої, цілеспрямованої, конструктивної та соціально відповідальної діяльності, що проявляється у готовності інституції до виконання суспільно-корисних дій. Суб'єктність ініціює синергію в системі публічно-управлінських відносин і надає новій цільовій якості здійснюваним процесам.

Разом із тим, суб'єктність є наслідком діалектичної єдності держави і громадянського суспільства. Без їхньої об'єктивної статусності навряд чи можна було б говорити про суб'єктність як індивідуальний чи колективний феномен. Аналізуючи різноманітні підходи до обґрунтування сутності поняття «суб'єктність» зроблено висновок, що феномен не є сталим явищем. Його визначення залежить від свідомого ба-

жання дії, руху, активності. Відповідно й суб'єктність громадських організацій не стосується всіх інституціональних одиниць, які є статистичною одиницею в реєстрі об'єднань громадян, а лише тих, які проявляють готовність до усвідомленої суспільно-корисної дії.

У такій суб'єктності видні значні перспективи підсилення публічної політики, яка має бути соціально-орієнтованою й через вдосконалення публічно-управлінських відносин може передувати формуванню соціально-сервісної держави. Іншими словами, суб'єктність громадських організацій стимулює інституції громадянського суспільства до тісної публічної співпраці з суб'єктами суспільно-державної взаємодії для синергетичного ефекту, що спрямований на забезпечення публічних (в тому числі й соціальних) інтересів усіх громадян. А отже, вона визначальним чином впливає на демократичність держави, ініціює кардинальні зміни в ставленні до перспектив розвитку громадянського суспільства, схиляє державу до глибшої децентралізації системи публічного управління, що прискорено перетворюватиме державну політику в політику публічну.

Відтак, публічно-управлінські відносини набуватимуть нових демократичних обрисів, де головні об'єкти і суб'єкти будуть однорідними феноменами не тільки за соціальною природою, а й за актуалізованою дією й визначатимуть властиві їм переваги людської цивілізації за допомогою синергетичної дії всіх зацікавлених у розвитку держави сторін. Іншими словами, суб'єктність громадських організацій стимулює інституції громадянського суспільства до тісної співпраці з суб'єктами суспільно-державної взаємодії для синергетичного ефекту, що спрямований на забезпечення соціальних інтересів усіх без винятку громадян.

У змісті інтеграції національних меншин до українського суспільства, на наше переконання, саме таке розуміння суб'єктності громадської організації, що представляє будь-яку етнонаціональну спільноту, матиме об'єктивно успішну практику.

1.4. Громадські організації національних меншин як індикатор демократизації і консолідації українського суспільства

Українське суспільство традиційно було і залишається різноманітним етнонаціональним середовищем. Разом із тим, невідворотною є думка про те, що громадяни України, значна частина яких є одночасно представниками національних меншин, повинні знати і поважати інтереси держави, в якій проживають, інтегруватися в її суспільство, поцінувати її національні та демократичні цінності, державні символи тощо. Хоча, Українською державою права і свободи всіх її громадян гарантовані на законодавчому рівні, часто-густо їх забезпечення вимагає додаткових дієвих зусиль як державних, так і громадських інституцій. Одночасно громадяни різних національностей потребують усвідомлення громадянської єдності в межах України.

Можна також констатувати, що національні меншини сучасної України стоять перед глобалізаційним і міжрегіональним викликом сьогодення – поєднати збереження автентичності як забезпечення власного виживання із поглиблення інтеграції своєї спільноти в українське суспільство. Важливу роль при цьому покликані відігравати громадські організації, які на організаційно-інституційному рівні представляють публічні інтереси національних меншин й покликані виконувати не тільки вузькоцільові інтереси етнонаціональної спільноти, а й виконувати місію ширшого масштабу – гідно представляти її у багатонаціональній мозаїці на загальнодержавному рівні.

Відтак, поряд із державними установами таким буденним та ефективним консолідуючим інструментом мають можливість стати різного роду громадські об'єднання, серед яких роль громадських організацій, національних меншин є доволі недооцінена й повноцінно не апробована. Врешті, саме на прикладі дієвості громадських організацій національних меншин можна довести їх суспільну варіативність, функ-

ціональну спроможність багаторівневого впливу на державу й на увагу останньої до проблем суспільства та, зокрема такої специфічної її частини, як етнонаціональні спільноти.

Світова, а особливо європейська практика, де дієвими є інструменти толерантного співжиття етнонаціональних спільнот, показує, що успіх розвитку держави значною мірою залежить від внутрішнього комфорту всіх громадян держави незалежно від етнонаціональної чи релігійної ідентифікації. І тут патронат держави є визначальним. Але разом із тим, відчутним є рух назустріч державі в цьому питанні з боку представників громадянського суспільства, інституцій «третього сектора». Адже громадянське суспільство в сучасних умовах розвитку людської цивілізації стає амбіційним регулятором публічних відносин між соціумом та державою. Демократичні цінності, які закладені в програму розвитку багатьох світових держав, лягли в основу комунікаційних механізмів взаємодії чисельних інституцій органів державної влади, органів місцевого самоврядування й громадянського суспільства.

При цьому останні мають неабиякі соціально-психологічні переваги й суттєво впливають на розвиток публічно-інституційних відносин у державі. Відтак, держава з повагою до суспільства визначає параметри політико-правового взаємовпливу, державного регулювання, політики розвитку інституцій громадянського суспільства, сприяє їх вмотивованій діяльності, стимулює їхнє соціально-консолідує призначення. Для України досвід європейських держав у цьому контексті є безцінним. Особливо важливим є використання успіхів практичної діяльності громадських організацій у суміжних з Україною державах ЄС, які пройшли подібні трансформаційні суспільно-політичні процеси наприкінці ХХ століття й зуміли ефективно реалізувати публічно-управлінські можливості громадянського суспільства.

Глобальна перевага демократії на європейському континенті наприкінці ХХ століття передусім стала можливою завдяки усвідомленню європейцями інтегральних цінностей

людського співіснування, уваги до повсякденної життєдіяльності громадян незалежно від рідної мови, національності, раси, релігії. Базові принципи гуманізму, свободи і справедливості стали міцним фундаментом для громадянського суспільства, що стало прикладом сучасного розвитку провідних країн світу. Європейський Союз виник саме як інтегральний демократичний інститут, де відстоювання прав і свобод людини є пріоритетом як континентального громадянського суспільства, так і окремо кожної з держав, що його складають. Проміжною ланкою, яка забезпечує цю важливу місію й виступає інструментом публічної взаємодії держави і суспільства, можна вважати саме систему громадських організацій. Практика країн Західної Європи показує сталий приклад цього процесу. Але щодо України, то цінною можливістю для прискорення ефекту розбудови її громадянського суспільства стало б використання досвіду країн Центральної (Центрально-Східної) Європи, значна частина з яких лише майже три десятки років тому успішно позбулися тоталітарного минулого.

Думається, що здійснення аналізу тенденцій розвитку системи громадських організацій у сусідніх із Україною державах ЄС можна прискорити завдяки використанню набору важливих для оцінювання рівня розвитку громадських організацій критеріїв, які систематизовано дадуть нам необхідний результативний показник. Серед них, слід наголосити на таких як державна політика, законодавчі норми, громадянська ініціативність, практика публічної взаємодії всіх суб'єктів державотворення та реальна людиноцентрична спрямованість, де в центрі повсякденної уваги Людина (!) незалежно від своєї расової, етнонаціональної чи релігійної приналежності.

Національні меншини України мають не тільки можливість використовувати свої громадські організації як інструмент ефективного захисту своїх культурних особливостей, прав і свобод, що і є ключовою ціллю їх діяльності. Вони покликані використовувати потенціал активного учасника соціального життя, бути провайдером громадян-

ського суспільства. Одночасно, вони мають бути дієвими й публічними майданчиками комунікації з органами державної влади, органами місцевого самоврядування, іншими формами організації суспільства з метою самопрезентації етнонаціональної спільноти як повноцінної складової українського суспільства.

Натомість держава, разом із гарантуванням багатоманітного розвитку національних меншин, повинна стояти на сторожі загальнонаціональних інтересів і, в цьому контексті, проводити ефективну й виважену політику консолідації українського суспільства. Саме у другій частині питання криються проблеми повноцінної інтеграції представників національних меншин України до громадянського суспільства. Якщо розібратися в тому, яка зі сторін повинна генерувати суспільну дискусію й нівелювати наявні проблеми комунікації різних соціальних груп, то, на наше переконання, тут важливою постає спільна робота для досягнення позитивних результатів – як держави, так і національних меншин.

Аби актуалізувати таку постановку проблеми, наголосимо, що чимало українських вчених займаються дослідженням особливостей регіональних міжетнічних відносин та взаємовпливів держави з етнонаціональними спільнотами, які представлені власними громадськими організаціями й групами інтересів. Скажімо, діяльність етнонаціональних груп інтересів детально аналізує український науковець О. Щербатюк [8]. Подібні розвідки здійснено й у співавторстві з професором А. Круглашовим [1]. Предметом вивчення різних аспектів діяльності громадських організацій етнічних меншин на території України розглядає українська вчена Л. Лойко. Так, у монографії «Громадські організації етнічних меншин України: природа, легітимність, діяльність» вона характеризує досвід створення та багатоманітність сфер діяльності громадських об'єднань етнічних меншин у різних регіонах України [2]. Політико-історичний аспект розбудови системи перших громадських організацій національних

меншин в регіональному спектрі досліджував М. Токар [7] та інші автори.

Важливо підкреслити, що характер публічного функціонування й еволюції громадських організацій у значній мірі залежить від рівня розвитку національних меншин та їх позиціонування в українському суспільстві. Відповідно їх «процес самовизначення – це визначення свого становища, свого місця через групову, колективну волю, волевиявлення у виборі мети діяльності, її змісту, пріоритетних цінностей, духовно-культурних орієнтацій, здатності мобілізувати розумові, емоційні та інші ресурси в ім'я реалізації поставленої мети» [5, с. 28].

Щодо змісту постановки проблеми у даній інтерпретації, то визріває необхідність окреслення декількох співзвучних питань сьогодення, які пов'язані з чіткою ідентифікацією суб'єктів громадянського простору та виявленням конкретних завдань їх суспільної життєдіяльності. З одного боку, громадські організації національних меншин повинні гарантувати незаперечне право спільнот на свою свободу, забезпечення типових демократичних прав і різноманітних національно-культурних та інших інтересів етнонаціональних громад, а з іншого боку – мають виступати консолідуючим чинником не тільки в своєму етнонаціональному середовищі, а й поза його межами, в умовах рівноправного загальнонаціонального громадянського суспільства.

Значення громадських організацій для самоствердження національних меншин в Україні можна продемонструвати на прикладі регіонів із яскраво вираженою багатонаціональною структурою місцевого населення (наприклад, Закарпатська й Чернівецька області). Такі науково-дослідні майданчики розкривають кількісне відтворення інтересів національних меншин у діяльності громадських організацій, основний напрям їх актуалізованої участі в суспільно-політичному житті держави та рівень їхньої загально-соціальної спрямованості.

Необхідно констатувати, що в переважній більшості громадські організації національних меншин зосереджують

свою роботу на наданні типових культурно-просвітницьких послуг, зокрема збереження історико-значимих національно-культурних цінностей та історичної пам'яті. Їх діяльність включає законодавчий захист мовних, освітніх, культурних, духовних та інших інтересів етнонаціональних спільнот у загальнодержавному середовищі, а також відстоювання загальнолюдських прав на рівність і справедливість.

Таким чином, вважаємо доцільним актуалізувати проблему ефективності діяльності громадських організацій національних меншин у контексті їх спроможності мати чітку громадянську позицію, виступати дієвим інструментом публічного управління влади, механізмом децентралізації її системи на всіх рівнях та консолідуючого чинника загальнонаціонального суспільства. Тому необхідно акцентувати увагу на громадських організаціях національних меншин як інституціях громадянського суспільства, які повинні зайняти пріоритетне місце ідентифікованого інструменту інтеграції етнонаціональних спільнот до українського суспільства. Для цього було б доцільно запровадити методику ідентифікатора громадських організацій національних меншин з метою стимулювання їх розвитку й загальносуспільної консолідації.

На сучасному етапі розвитку України однією із важливих складових її існування є багатонаціональний склад населення конкретної адміністративно-територіальної одиниці. Абсолютна більшість національних меншин користується послугами створених форм громадянського представництва у вигляді громадських організацій, які діють відповідно до нормативно-правової бази і законів України, тобто підпорядковуються основним засадам загальноприйнятих у державі норм функціонування громадських об'єднань. Серед них слід назвати Закон України «Про об'єднання громадян» (1992 р.) [4] і Закон України «Про громадські об'єднання» (2012 р.) [3] із чисельними поправками та доповненнями різних років.

Разом із тим, демократичний поступ держави й розвиток громадянського суспільства в Україні сьогодні стоїть перед загрозою поширення провокативно-популістських тенденцій, де питання міжнаціонального толерантного співіснування

суспільного середовища є одним із базових для виживання держави. Події 2014 – 2019 років в Україні засвідчили серйозну небезпеку політичних спекуляцій в площині національного питання з усіма її підвидами (мовні конфлікти, прояви міжнаціональної неприязні тощо). Українська ж історія і традиції доводять, що тут є хороші можливості для формування якісного й ефективного громадянського суспільства з активною участю в публічному управлінні таких його інституцій як громадські організації, у тому числі в середовищі національних меншин.

Слід виходити з того, що розвиток національних меншин та їхніх громадських організацій в Україні має певні особливості й відбувається, на наш погляд, за синергетичними закономірностями. Логіка такої побудови думки виходить із динамічних тенденцій взаємодії національних суб'єктів та бажань і можливостей їхнього самовираження. Характер публічного функціонування й еволюції громадських організацій загалом прямим чином залежить від рівня розвитку національних меншин та їх позиціювання в українському суспільстві. Адже, за думкою вченого С. Римаренка, «процес самовизначення – це визначення свого становища, свого місця через групову, колективну волю, волевиявлення у виборі мети діяльності, її змісту, пріоритетних цінностей, духовно-культурних орієнтацій, здатності мобілізувати розумові, емоційні та інші ресурси в ім'я реалізації поставленої мети» [5, с. 28].

Виходячи з цього, вважаємо, що громадські інституції є найкращою практичною формою представлення багатоманітності інтересів національних меншин, їхньої репутаційності. Тому спонукальною дією до громадянської суб'єктивізації етнонаціональної спільноти є сам факт бажання себе репрезентувати в загальносуспільному просторі. І тільки після цього розпочинає реалізовуватися відповідна державна політика, яка підтримує і стимулює адекватне внутрішнє самовизначення етнонаціональної спільноти в певній діяльній формі. І чим більшою є активність національної меншини в загальнодержавному середовищі, тим більше

проявляється зміст мережування громадських організацій національних меншин кількісно (традиційна особливість) та якісно (хоч і не завжди).

Синергетичні закономірності у даному контексті слід спробувати пояснити наступним чином. Розвиток держави і суспільства відбувається в унісон із формуванням соціальних зв'язків у межах певного територіального простору, що об'єднує в собі структурно-інституціональні та ціннісні фрагменти. У випадку України в її середовищі історично закладено багатокультурний зміст, що виражається у багатонаціональній мозаїці складу її населення. Разом із тим, цей розподіл соціального ядра держави задіяний тільки у тому разі, коли стоїть питання етнонаціонального різноманіття. У всіх інших випадках застосовується статус громадянства, що спонукає всіх громадян до виконання спільних функцій державотворчого характеру.

Щодо розвитку національних меншин та їхнього публічного позиціонування, то це залежить від декількох динамічних факторів. Національні меншини консолідуються за національною приналежністю, а їхні громадські організації виступають повноцінними виразниками етнонаціональних інтересів та відповідними групами впливу. Тому названі фактори визначають і величину інституціоналізації та структурного мережування громадських організацій національних меншин, а також визначають пряму залежність організаційного структурування громадських осередків від рівня консолідації національної меншини. Щодо публічної репутаційності громадських організацій як осередків консолідації етнонаціональних спільнот в Україні необхідним постає розуміння їхньої класифікації. Одна із відомих українських дослідниць, котра вивчає характер створення й змісту функціонування національних об'єднань громадян Л. Лойко (вона називає їх етнічними – *прим. авт.*) визначає її у двох напрямках – загальноприйнятному для всіх громадських організацій та специфічному за переважанням інтересів (етнічних, релігійних, інших) [2, с. 53–54].

Варто наголосити, що громадські організації як осередки консолідації національних меншин в Україні користуються більш тісними синергетичними зв'язками, що дозволяють прослідкувати ефективну взаємодію між собою в певному замкнутому середовищі (в даному випадку в межах однієї етнонаціональної спільноти). Які ж головні фактори такої консолідації? Це, звичайно, мова, культура, традиції, побут, певні кодифіковані цінності, інші етнонаціональні особливості. Це особливий вид публічної репутаційності, який працює в середині етнонаціонального середовища і синтезує інтереси, потреби національної меншини й формує її цілісний бренд. Попри те, що це доволі динамічна система, вона має чіткий внутрішній фундамент, горизонтальний рівень мононаціонального начала. Громадські організації національних меншин тут виступають буферним бар'єром, який, з одного боку, виконує захисну функцію, тобто діє монолітно в середину цього фундаменту (ядра), не допускаючи до нього «чужий» вплив, а з іншого, здійснює необхідну комунікацію із «зовнішнім світом» – державою, владою, місцевим самоврядуванням, громадянським суспільством, іншими національними меншинами тощо.

Внутрішня система національних меншин представлена мережуванням громадських організацій і досліджується за відповідними видовими критеріями, які й характеризують сутність їхнього практичного функціонування. Це так звана внутрішньо розчленована структурна цілісність [6, с. 65 – 66]. Використовуючи системний підхід, можна кожену громадську організацію вивчати як у горизонтальному, так і вертикальному напрямку й завдяки цьому визначати рівень авторитету, репутації в етнонаціональному середовищі й відповідно представляти себе ззовні – перед державою та суспільством. Державна ж політика повинна вибудовувати рівноправні й толерантні умови життєдіяльності громадських організацій етнонаціональних спільнот у гармонії із запитамися демократичного суспільства. Тому вона регулює і контролює нормативно-правову базу з метою належного

функціонування об'єднань громадян як осередків консолідації національних меншин в Україні.

Наголосимо на ще одному важливому моменті. Мережу громадських організацій уявляємо окремою системою, що функціонує відповідно в іншій системі, якою, скажімо, є держава. Цей варіант взаємозалежності «держава – громадська організація» не є дихотомним і аж ніяк не означає недемократичний формат підпорядкування громадських організацій державі (структурно, інституціонально, функціонально), а розуміється виключно у форматі взаємодії елементів (прямий чи зворотний), з одного боку, та як означення національно-державної приналежності – з іншого (підсистема системи).

Так само окремими системами можна розглядати державну владу, гілки влади, які, у свою чергу, можуть одночасно бути її підсистемою. Кожна із систем і підсистем має свої властивості, які й вирізняють їх з-поміж собі подібних. Підкреслимо, що розуміння мережі громадських організацій як системи також є умовним, оскільки як інституції громадянського суспільства в Україні вони слабо формалізовані.

Разом із тим, виходячи зі змісту системного методу, який ми розглядаємо серед основоположних, уявляємо центральну в дослідженні систему (громадські організації) як самоорганізовану і самовідтворювану одиницю, що у процесі постійного та динамічного розвитку стає наділеною новими властивостями, отримує нові можливості для взаємодії з іншими елементами системи, піддає змінам власні організаційно-структурні та функціональні ознаки, сприяє адаптації до умов розвитку суспільно-політичних відносин, розширює перспективи діяльності та співпраці з іншими інституціями суспільства і держави, вдосконалює інституційні особливості. Це повною мірою стосується і громадських організацій національних меншин, які складають органічну цілість системи громадських організацій, з одного боку, але й формують іншу підсистему в межах етнонаціонального представництва, з іншого.

Отже, досліджувана проблема все ж має всі основні характеристики цілісної системи. Виходимо з того, що громадська організація – це передусім системне утворення, що взаємодіє з багатьма нерозривними (системними) елементами. Розуміння системності в цьому контексті дає можливість глибше дослідити сутнісні, діяльнісні, структурно-функціональні, інституційні та інші особливості досліджуваного об'єкта. Тому наголосимо на необхідності вдосконалення системного методу в якому аналізуємо сукупність усіх компонентів як державної політики, так і системи інституцій громадянського суспільства. Єдність інституційної системи тут забезпечується інтеграційними цілями процесу державотворення й сприянням держави розвитку громадянського суспільства. Одночасно системний метод деталізує багатоаспектність досліджуваної проблеми.

Наприклад, елементний аспект системного методу сприяє наскрізному вивченню місця й ролі громадських організацій в управлінських, соціальних і політичних процесах, а також усвідомленню ідей та інтересів громадян, які вони захищають. Структурний аспект виявляє взаємозалежність структурних елементів системи і внутрішньо-організаційну побудову, а функціональний аспект – функціональний складник організацій як інституцій, що виконують певні функції в соціальній системі. Серед інших аспектів – цільовий, ресурсний та комунікативний, які відповідно аналізують цільове призначення організації, її ресурсний потенціал і характер комунікації з іншими елементами системи. У нашому випадку, системний метод оперує й історичним аспектом, який досліджує історичні передумови і традиції громадських об'єднань українців, витоки та поетапність розвитку відповідної системи, тобто мережі громадських організацій [6, с. 67].

При вивченні пропонованої наукової проблеми, щоб адекватно пояснити явища і процеси, ми б запропонували використовувати етапи системного дослідження в певній послідовності. Зокрема, на першому з них здійснюється вивчення ступеня організованості «актора» (громадської

організації) як складної системи. Тобто ми аргументуємо, якою мірою можна говорити про громадські організації як цілісну систему. Для цього, зокрема, аналізуються властивості елементів громадянського суспільства – громадських організацій, мережа яких, з одного боку, виступає її підсистемою, а з іншого – сама утворює іншу систему. Дослідженню підлягають і внутрішньосистемні зв'язки та структурні відмінності, загальний (морфологічний) опис системних елементів. На другому етапі системного дослідження приділяємо увагу певним правилам і нормам функціонування громадських організацій, системі законодавчої бази діяльності інституцій, які скеровують до відповідних організованих, колективних дій, що формують певні настанови й поведінкові ознаки «акторів» (функціональний та інформаційний описи). Системний метод також аналізує й чітко визначає рамки певних норм (закони, положення, стратегії, програми, статuti), які забезпечують нормальне функціонування громадських організацій у межах загальнодержавної системи [6, с. 68]. Це стосується і громадських організацій національних меншин, які утворюють одночасно окрему підсистему.

Нарешті, третій етап аналізує динаміку розвитку «актора» (громадської організації), мотиви і сам факт створення інституції, її буденну роботу, перспективи подальшої життєдіяльності (генетико-прогностичний опис). Отже, виходячи з вищенаведеного, наголосимо на ключових позиціях сутнісного вираження системного методу в дослідженнях розвитку громадських організацій. Науково-методичні синтезовані підходи, що залишають у центрі уваги системність як таку, дають можливість досліджуваному об'єкту впливати на систему, ефективно користуватися всіма її ознаками та навіть досягати результатів структурної оптимізації. При цьому цілком усвідомлюємо, що у змісті управлінської діяльності системний метод ще не став інтеграційним для всіх досліджуваних об'єктів, очевидно через складність впливу на них внутрішніх і зовнішніх чинників.

Це стосується і питання оптимізації державної політики, аналізу процесів соціальної самоорганізації, державотворчої взаємодії інституцій держави і громадянського суспільства. В умовах інтенсивності сучасних процесів без науково обґрунтованих шляхів удосконалення державної політики розвиток будь-якої сфери не матиме необхідного результативного ефекту.

Динаміка суспільно-політичних процесів, яка стимулює демократичний розвиток в Україні змушує робити прогнози на зростаючу роль інституцій громадянського суспільства в середовищі національних меншин, а також на відповідну реакцію сприяння з боку державної політики. Публічна репутаційність громадських організацій національних меншин є одним із двигунів демократичного прогресу та формування толерантного суспільства. Громадські організації національних меншин як інституції громадянського суспільства в Україні слабо формалізовані, оскільки вони прив'язані до вузького соціального середовища. Натомість завдяки цьому вони формують самоорганізовану і самовідтворювану систему, яка в процесі динамічного розвитку та внутрішнього й зовнішнього підживлення стає наділеною новими властивостями, отримує нові можливості для взаємодії з іншими підсистемами й направляє сигнал державі про готовність до суспільної життєдіяльності та виконання державотворчих завдань.

Тому не повинно виникати сумнівів, що громадська організація національних меншин є системним утворенням. А єдність інституційної системи забезпечується як інтеграційними цілями всередині етнонаціональної спільноти, так і консолідаційними цілями ззовні, які спрямовані також на державотворення й сприянням держави розвитку громадянського суспільства. Також наголосимо на тому, що ефект публічної репутаційності громадських організацій національних меншин значною мірою залежить і від їхнього ефективного інституційного брендуння.

Найбільш важливою така потреба виникає в місцях компактного проживання етнонаціональних спільнот. Гро-

мадські організації національних меншин мають значний потенціал вирішення чисельних проблем регіонального значення та, зокрема, життєдіяльності місцевих громад. В Україні, у світлі здійснюваної реформи децентралізації, однією з її складових є трансформація адміністративно-територіальної системи та створення низової її ланки – територіальних громад із відповідним самоорганізованим набором повноважень та відповідальності. Варто розуміти, що державна політика повинна акцентувати увагу на допоміжній функції громадських організацій національних меншин, можливості яких у цьому напрямку регіонального розвитку, на наш погляд, є повноцінно недооцінені, а відповідно й не задіяні та не вдосконалені у практичній площині.

Беручи до уваги важливість питання консолідації представників національних меншин, а також інтеграції всіх громадян держави незалежно від етнонаціональної приналежності до громадянського суспільства, особливо у період державотворчих змін та міграційних процесів, на наше глибоке переконання, при розробці державної політики сприяння розвитку громадських організацій необхідно враховувати важливі фактори соціумного співіснування громадян різних національностей – історичні традиції та сучасні реалії. Держава, яка з повагою ставиться до історичної пам'яті, жодним чином не намагається порушити історичні традиції співіснування представників різних національних меншин.

Щодо питання сучасної життєдіяльності громадських організацій національних меншин і послідовного моніторингу їх участі у суспільно-політичних процесах, публічній політиці та управлінні, то слід виробити ефективний оціночний механізм їх ідентифікації. Варто наголосити, що така необхідність постає зовсім не з метою контролю за їхньою діяльністю з боку держави, а виключно з міркувань оптимізації шляхів їх функціонування, належної комунікації з державними інституціями, громадського контролю, залучення громадян до публічного управління, розвитку гро-

мадянського суспільства загалом. Останнім часом у демократичних державах світу із багатонаціональним складом населення особлива увага приділяється характеру толерантного ставлення до всіх представників суспільства й забезпечення демократичних принципів людського співіснування.

Водночас міжнаціональні відносини є тонкою межею людської гідності, що часто піддається маніпуляції та популістським впливам. Українські ж традиції багатонаціонального співіснування, за незначним винятком, є прикладом для багатьох інших демократичних держав. У цьому контексті, важливим є співвідношення проблем розвитку громадянського суспільства, стабільності суспільно-політичних процесів, безпосередньої участі в державотворенні всіх громадян України незалежно від кольору шкіри, національності тощо.

Найголовніше, аби всі члени українського суспільства були сконсолідованими навколо демократичних і гуманістичних цінностей, розуміли й поважали практичні кроки держави забезпечити мирне співжиття, не піддавалися на провокативно-популістські заклики та дії антиукраїнських сил, що пропагують міжнаціональну ворожнечу, не ставали жертвами антидержавних, сепаратистських тенденцій тощо. Громадські організації національних меншин можуть і повинні стати ключовою інституцією, яка спроможна допомагати як державі, так і її громадянам вибудовувати стабільне толерантне суспільство, в якому кожен його представник відчуває свою міру повноправного членства та відповідально й усвідомлено здійснює свою діяльність, є активним учасником загальнонаціонального державотворення.

До актуальних і дієвих засобів підвищення ролі громадських організацій національних меншин в консолідації українського суспільства необхідно віднести:

- здійснення більш глибокого й публічного власного самовизначення шляхом інституційного ребрендингу в напрямі актуалізації загально-соціального призначення

організації й забезпечення планів реалізації інтересів спільноти;

- поширення й пропаганда демократичних цінностей – соціальної справедливості, свободи, прав і відповідальності громадян національної меншини;

- ініціювання конкретних кроків із розвитку соціально-правової культури та дотримання імперативів концепції сталого розвитку;

- широке сприяння залученню потенціалу локальних осередків національних меншин до вирішення чисельних проблем місцевого значення у процесі реалізації реформи децентралізації та становленні об'єднаних територіальних громад;

- повноцінне й конструктивне протистояння міфологемам інформаційної, смислової війни з боку пропагандистських антиукраїнських сил у сусідніх з Україною державах тощо.

Для подальшого аналізу питання консолідації українського суспільства крізь призму ефективної діяльності громадських організацій національних меншин України варто враховувати низку конкретизованих критеріїв, за якими можна прослідкувати рівень адаптації громадських організацій до умов відкритого багатокультурного середовища, здійснення децентралізації влади, інтеграції до українського суспільства, залучення окремих громадських організацій та їхніх представників до роботи нових територіальних громад, органів місцевого самоврядування, органів державної влади тощо.

Перелік використаних джерел до розділу

Джерела до підрозділу 1.1.:

1. Арістотель Політика. Переклад з давньогрецької Олександр Кислюк. К.: Основи, 2003. 239 с.

2. Буник М. З. Принципи моделювання громадянського суспільства як системи соціально-політичних відносин. *Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук*. Львів 2006. 187 с.
3. Гегель Г. В. Ф. Основи філософії права, або Природне право і державознавство [Текст]; пер. з нім. Р. Осадчука, М. Кушніра. К.: Юніверс, 2000. 336 с.
4. Локк Дж. Два трактата о правлении. *Локк Дж. Сочинения*: В 3 т. М.: Мысль, 1988. Т.3. С. 135–406.
5. Основи демократії [Текст] : навч. посіб. / за заг. ред. А. Колодій. К.: АйБі, 2002. 667 с.
6. Arendt H. *The Human Condition*. Chicago: University of Chicago Press, 1998. 370 p.
7. Buchstein H. Bürgergesellschaft und Bürgerkompetenzen. *Breit, Gotthard/Massing, Peter: Bürgergesellschaft – Zivilgesellschaft – Dritter Sektor*. Schwalbach: Wochenschau-Verl., 2002. S. 8–18.
8. Department of Public Information. Access mode. URL: <http://www.un.org/dpi/ngosection/criteria.asp>.
9. Diamond L. Toward Democratic Consolidation. *Journal of Democracy*. 1994. Vol. 5. №3. P. 4–17.
10. Frankenberg G. Die Verfassung der Republik: Autorität und Solidarität in der Zivilgesellschaft [Text]. Baden-Baden: Nomos, 1996. 262 S.
11. Habermas J. Der philosophische Diskurs der Moderne. Zwölf Vorlesungen [Text]. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1985. 450 S.
12. Habermas J. Strukturwandel der Öffentlichkeit: Untersuchungen zu einer Kategorie der bürgerlichen Gesellschaft [Text]. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1990. 391 S.
13. Habermas J. Wahrheitstheorien. *Wirklichkeit und Reflexion. Walter Schulz zum 60* [Text]. Geburtstag: Pfullingen, 1973. S. 211–266.
14. Luhmann N. Interaktion, Organisation, Gesellschaft. *Soziologische Aufklärung 2. Aufsätze zur Theorie der Gesellschaft*. 3. Aufl. Opladen: Westdt. Verlag, 1986. S. 9–20.

15. Luhmann N. Organisation und Entscheidung. Opladen: Westdt. Verlag, 2000. 478 S.
16. Luhmann N. Politische Planung: Aufsätze zur Soziologie von Politik und Verwaltung [Text]. Opladen: Westdeutscher Verlag, 1971. 256 S.
17. Luhmann N. Politische Theorie im Wohlfahrtsstaat. München: Olzog, 1981. 158 S.
18. Mantl W. Rahmenbedingungen, Risiken und Chancen sozialer Integrationsparteien. Ortbestimmung. Politik. Wirtschaft. Europa [Text] / Krainer J., Mantl W. (Hrsg.). Graz; Wien; Köln: Styria, 1993. S. 25–44.
19. Nölke A. Nichtregierungsorganisationen in der globalen Politik. Auf dem Weg zu einer "Internationalen Gesellschaft"? *Internationale Zivilgesellschaft* [Text]. Leipzig: Leipziger Univ. Verlag, 1997. S. 7–11.
20. Putnam R. Making Democracy Work. Civic Tradition in Modern Italy. Princeton: Princeton Univ. Press, 1993. 258 p.
21. Schissler J., Preyer G. Eine Republik der Bürger? Zur Kritik des Modells der Bürgergesellschaft // Breit, Gotthard/ Massing (Hrsg.) Bürgergesellschaft – Zivilgesellschaft – Dritter Sektor. Schwalbach: Wochenschau-Verlag, 2002. S. 70–82.

Джерела до підрозділу 1.2.:

1. Мойсес Наїм. Занепад влади: Від владних кабінетів до полів битв і церков...; пер. з англ. О. Дем'янчук. 2-ге вид. Київ: Форс Україна, 2018. 448 с.
2. Подолання соціальної напруженості шляхом консолідації суспільства: завдання та механізми. Аналітична записка. URL: <http://old2.niss.gov.ua/articles/2909/>
3. Бистрицький Євген. Як здійснити ідентичність. URL: <https://blogs.pravda.com.ua/authors/bystrytsky/5e103bdbc6825/>

4. Дацюк Сергій. Зміна ідентичності. URL: <https://blogs.pravda.com.ua/authors/datsuk/5e18432456d0c/>
5. Попович М. В. Філософія свободи... Мирослав Попович; упоряд.: Л. Ф. Артюх... Харків: Фоліо, 2018. 524 с. С. 379.
6. Свендсен Л. Фр. Г. Філософія свободи; пер. з норвезьк. Львів: Вид-во Анетти Антоненко; К.: Ніка-Центр, 2016. 336 с.
7. Консолідація (право). Вікіпедія. URL: [https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D1%81%D0%BE%D0%BB%D1%96%D0%B4%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F_\(%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D1%81%D0%BE%D0%BB%D1%96%D0%B4%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F_(%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE))
8. Консолідація (право). Вікіпедія. URL: [https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D1%81%D0%BE%D0%BB%D1%96%D0%B4%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F_\(%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D1%81%D0%BE%D0%BB%D1%96%D0%B4%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F_(%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE))
9. Рафальський О. О. Консолідація українського суспільства: етнополітичний вимір. К.: Ін-т політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса, К., 2018. 400 с., С. 61.
10. Рафальський О. О. Консолідація українського суспільства: етнополітичний вимір. К.: Ін-т політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса, К., 2018. 400 с., С. 61.
11. Ставлення українців до державних свят, лютий та квітень 2021. Прес-реліз генерального директора КМІС Володимир Паніотто. URL: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1036&page=1>).
12. Ставлення українців до державних свят, лютий та квітень 2021. Прес-реліз генерального директора КМІС Володимир Паніотто. URL: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1036&page=1>).
13. Шапаренко О. В. Національна ідентичність як чинник формування громадянського суспільства в Україні. *Вісник Харківського національного університету імені*

В.Н. Каразіна. 2015. Серія: Історія України. Українознавство: історичні та філософські науки. Вип. 20. С. 92–99.

14. Подолання соціальної напруженості шляхом консолідації суспільства: завдання та механізми. Аналітична записка. URL: <http://old2.niss.gov.ua/articles/2909/>

Джерела до підрозділу 1.3.:

1. Європейська хартія місцевого самоврядування. *Законодавство України.* Документ 994_036, чинний, поточна редакція – Редакція від 16.11.2009, підстава – 994_946 URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_036.
2. Мельниченко В. Вдосконалення взаємодії публічної адміністрації з громадянами як пріоритет адміністративної реформи. Реформа публічного управління в Україні: виклики, стратегії, майбутнє: монографія / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України; відп. ред. І. А. Грицяк. К.: «К.І.С.», 2009. С. 127 – 142.
3. Місюра В. Я. Сервісна сутність державної політики як основа модернізації державного управління. *Державне управління: удосконалення та розвиток.* 2015. № 12. URL: <http://www.du.nauka.com.ua/?op=1&z=933>.
4. Москаленко С. Проблема суб'єктності громадських організацій у сфері соціальної політики в Україні. URL: <http://academy.gov.ua/ej/ej11/txts/10msospu.pdf>.
5. Осницький А. К. Проблемы исследования субъективной активности. *Вопросы психологии.* 1996. № 1. С. 5–20.
6. Петровский В. А. Личность в психологии: парадигма субъектности. Ростов-на-Дону: Феникс, 1996. 512 с.
7. Про охорону навколишнього середовища. Закон України. *Законодавство України.* ВРУ. Документ 1264-ХІІ, чинний, поточна редакція – Редакція від 18.12.2019, підстава – 139-ІХ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12>.

8. Рікер П. Идеологія та утопія / Пер. з англ. К.: Дух і літера, 2005. 386 с.
9. Рубинштейн С. Основы общей психологии. СПб: Питер, 2002. 720 с.
10. Сальніков С. З. Розуміння суб'єктності в контексті формування і розвитку громадянського суспільства. С. 91–92. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/16780/1/Sal%CA%B9nikov.pdf>.
11. Сокурянская Л. Г. Студенчество на пути к другому обществу: ценностный дискурс перехода: монография. Харьков: Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина, 2006. 576 с.
12. Таманага Б. Верховенство права: історія, політика, теорія; пер. з англ. А. Іщенко. К.: Вид. дім «Києво-Могили. акад.», 2007. 208 с.
13. Токар М. Громадські організації України в системі розвитку публічно-управлінських відносин: монографія / Львівський регіональний інститут державного управління НАДУ при Президентіві України. Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2020. 412 с.
14. Токар М. Ю. Особливості суб'єктності громадської організації в публічно-управлінських відносинах сервісно-орієнтованих держави і суспільства. *Теорія та практика державного управління*: зб. наук. пр. Харків: Вид-во ХарРІ НАДУ «Магістр», 2019. Вип. 3 (66). С. 69–77.
15. Трощинський В. Гуманітарна ситуація в Україні крізь призму соціального самопочуття людини. Стратегія реформування системи державного управління на засадах демократичного врядування: матеріали наук.-практ. конф. за міжнар. участю, Київ, 31 трав. 2007 р.: у 4 т. / за заг. ред. О.Ю. Оболенського, С. В. Сьоміна. К.: Вид-во НАДУ, 2007. Т. 4. С. 170–174.
16. Фаріна Я. О. Суб'єкт і суб'єктність як соціальні феномени: наукові інтерпретації. *Наукові праці: науково-методичний журнал Чорноморського державного університету імені Петра Могили*. Сер.: Соціологія.

2012. Т. 184, Вип. 172. С. 42–46. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchdusoc_2012_184_172_10.
17. Якобчук В. П., Тищенко С. В., Пугачова Н. С. Інноваційні підходи до публічного управління в контексті інтелектуалізації суспільства. *Інвестиції: практика і досвід*. URL: <http://www.investplan.com.ua/?op=1&z=6003&i=17>.

Джерела до підрозділу 1.4.:

1. Круглашов А., Щербатюк О. Регіональні аспекти діяльності груп інтересів в Україні (на прикладі Чернівецької області). *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса*. 2013. Вип. 5. С. 290 – 306.
2. Лойко Л. І. Громадські організації етнічних меншин України: природа, легітимність, діяльність: монографія. К.: Фоліант, 2005. 634 с.
3. Про громадські об'єднання. Закон України від 22 березня 2012 р. № 4572-VI. *Законодавство України*. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4572-17>.
4. Про об'єднання громадян: Закон України від 16.06.1992 року № 2460-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 34. Ст. 504.
5. Римаренко С. Самовизначення чи демократія? *Сприяння поширенню толерантності у поліетнічному суспільстві*. К.: Фонд «Європа XXI», 2002. С. 22 – 28.
6. Токар М. Ю. Застосування системного методу в дослідженнях розвитку громадських організацій. *Теорія та практика державного управління*: зб. наук. пр. Харків: Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2019. Вип. 1 (64). С. 63 – 69.
7. Токар М. Концентрація групових інтересів національних меншин громадськими організаціями Закарпатської області. *заКарпатія: просвітницько-пізнавальний портал*. 2020. URL: <http://zakarpattia.com.ua/?p=3362>.

8. Щербатюк О. Особливості діяльності етнонаціональних груп інтересів на Закарпатті. *Науковий вісник Чернівецького університету. Історія. Політичні науки. Міжнародні відносини*. 2014. Вип. 684–685. С. 198 – 204.

Розділ 2. ВПЛИВ ПРОЦЕСІВ ЗГУРТУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН НА СУСПІЛЬНУ КОНСОЛІДАЦІЮ В УКРАЇНІ

2.1. Особливості, проблеми та потенційні загрози національної консолідації на регіональному рівні

Національна консолідація, у сучасному її розумінні, сприяє прогресивним тенденціям – поступальному розвитку усіх сфер життя суспільства, утвердженню демократії, етнополітичній стабільності, міжетнічній толерантності. Низка українських дослідників (С. Римаренко, І. Варзар та ін.) розглядають національну консолідацію як тривалий і комплексний процес націотворення, спрямований на зміцнення і посилення спільнот, що утворюють націю, формування спільних цінностей та інститутів [7, с. 358]. Причому поняття національної консолідації охоплює як політичну, так і соціальну консолідацію водночас. Національна консолідація – це макрорівень соціальних процесів консолідації, тобто своєрідна інтеграція різних соціальних груп, етносів у державі, які формують єдиний цілісний соціальний організм і захищені громадянськими правами й політичною свободою. Таке поняття не тотожне однаковості, але вона слугує передумовою запобігання соціальних конфліктів [11, с. 133].

В Україні процес національної консолідації ще далекий до завершення. Науковці по різному оцінюють його прогрес. Більшість наголошує, що консолідація сучасного українського суспільства має фрагментарний характер, однак за наявності позитивних політичних умов у перспективі консолідація може набути цілісного та системного характеру [6, с. 52]. Проте потреба завершення процесу побудови

української (у громадянсько-політичному сенсі) нації останнім часом стоїть дуже гостро, адже сконсолідована нація – це умова не тільки міцності, а й безпеки держави і суспільства.

Саме тому варто звернути увагу на деякі особливості національної консолідації України на регіональному рівні. Адже вважаємо, що консолідаційні процеси прямо залежать і ускладнюються через етнонаціональні відмінності, що притаманні різним регіонам. Загалом, поліетнічність населення стала невід’ємною частиною соціально-політичної реальності України. Її можна вважати тим фундаментом, який впливає на процес національної консолідації чи не найбільше. Так, моноетнічність спроможна гарантувати суспільний мир та злагоду, натомість усвідомлений вибір можливий лише завдяки існуванню різних культур [12]. Тому особливістю формування української нації має бути не «переплавленням» її етнічного розмаїття, а досягненням гармонії та взаємозалежності громадянської й етнічної ідентичностей суспільства [13, с. 59]. Цю тезу підтримує і більшість громадян України. За результатами соціологічного опитування, вони частіше виступають проти концепції «плавильного котла» (підтримують 30% опитаних), а 46% респондентів вважають, що для країни краще, коли різні расові й етнічні групи зберігають власні традиції та звичаї [5, с. 11].

Поліетнічність території України має свої особливості через чітку регіональну визначеність розселення представників «меншинних» етнонаціональних спільнот, коли декілька областей мають поліетнічне й полікультурне населення (Закарпатська, Чернівецька, Одеська області та АР Крим), деякі регіони можна охарактеризувати як моноетнічні з двомовною культурою, деякі – як біетнічні з мономовною (російськомовною) культурою (Південно-Східна Україна) [13, с. 105]. Враховуючи це, основні характеристики національної консолідації на регіональному рівні виведені нами на основі аналізу цього процесу у Закарпатській, Чернівецькій та Одеській областях, які відносимо до поліетнічних регіонів (туди ж зараховуємо і АР Крим, проте в умовах окупації говорити про яку-небудь можливість його включення у

процеси національної консолідації України не приходиться). Саме у них наведені далі особливості проявляються найбільш повно і яскраво, адже цим регіонам притаманний високий рівень етнічної мозаїчності населення, множинність і стійкість ареалів компактного розселення етнонаціональних спільнот, висока інтенсивність міжетнічних відносин та етнополітичних процесів [16, с. 332].

Варто зазначити, що на противагу названим поліетнічним регіонам майже «показово» моноетнічними, до прикладу, є сусідні із Закарпаттям Львівська та Івано-Франківська області. Також, крім моноетнічних регіонів, частка яких на території України, як не дивно, є найбільшою, можна виділити ще, так названі, біетнічні регіони (як-от Запорізька, Миколаївська, Харківська області). Цей факт додатково підтверджує тезу про нетиповість поліетнічності населення України, адже частка поліетнічних із усіх груп регіонів є найменшою.

Першою виділеною нами особливістю національної консолідації у контексті аналізу на прикладі поліетнічних регіонів є *значне збільшення кількості людей, які ідентифікують себе українцями за національною ознакою*. За результатами соціологічного дослідження проведеного у березні 2017 року 4-ма українськими соціологічними центрами (КМІС, Рейтинг, СОЦІС і Центр ім. Разумкова) аж 90,6% населення вважають себе українцями, 6,3% – росіянами; 2,7% відносять себе до інших національностей і 0,4% відмовилися відповісти на це запитання [2].

Ця тенденція яскраво проявилася і на регіональному рівні. Так, в Одеській області 72% населення вважають себе українцями, 12,9% – росіянами, 14% відносять себе до інших національностей і 1% відмовився відповісти. У регіоні «Південний захід» (Закарпатська та Чернівецька області) результати виглядають наступним чином: 88,3% – українці, 1,3% – росіяни, 10,1% – інші, 0,3% – не відповіли на це питання [2]. На загальнонаціональному рівні такий стан справ у порівнянні з результатами Всеукраїнського перепису населення 2001 року пояснюється, зокрема, тим, що у до-

слідженні не враховані окуповані території Криму і Донбасу, на яких проживала значна частина російської національної меншини, але на рівні окремо взятого регіону початок збройної агресії Росії проти України, анексія Криму і війна на Донбасі стали поштовхом до згуртування населення на засадах спільної української національної ідентичності.

На сучасному етапі можна говорити і про процес поступового зростання національної (громадянської) ідентичності у всіх регіонах України у порівнянні з іншими формами ідентичності (локальною, регіональною, етнічною). Якщо за даними соціологічного опитування, проведеного Центром ім. Разумкова у грудні 2005 року, серед респондентів переважала територіальна локальна ідентифікація із місцем проживання, малою батьківщиною (містом, селом) (38%), а також з регіоном проживання (20%), а з Україною себе ідентифікували 31% опитаних [4, с. 182], то станом на кінець 2016 рік за даними опитування цього ж Центру найчастіше респонденти вважають себе саме громадянами України (58%), на другому місці – локальна ідентифікація (як жителя села, району чи міста) (22%), на третьому – регіональна (11%). Ідентифікація себе як громадянина України відіграє найбільшу роль для жителів Південного (сума 1-3 виборів становить 39%) та Західного (35%) регіонів [5, с. 4].

Конкретно у Одеській області через високу етнічну мозаїчність переважання національної (громадянської) ідентичності можна вважати трохи нижчими, ніж в умовно поділеному для вказаного опитування регіоні «Південь», а у Закарпатській та Чернівецькій областях зберігає свої позиції сильна локально-регіональна ідентичність. Вона частково заважає визріванню національно-державної ідентичності, але водночас допомагає уникати значних міжетнічних конфліктів. Додатково у місцях компактного проживання національних меншин (особливо, румунів та угорців) наявна сильна етнічна ідентичність.

Проте незаперечною є тенденція до зростання кількості тих, хто ідентифікує себе саме громадянином України: абсолютна більшість населення України (75%) вважає себе

насамперед громадянами України, регіональну ідентифікацію (належність до регіону, області, міста чи села) як основну обрали значно менше – 16% громадян [9].

До проблем у цьому контексті можна віднести *неспівпадіння мовної та етнонаціональної ідентифікації населення*. Результати вже згаданого соціологічного дослідження українських соціологічних центрів (КМІС, Рейтинг, СОЦІС і Центр ім. Разумкова) показало значне збільшення декларацій про українську національну ідентичність. Натомість, аналогічних змін не відбулося у мовній практиці: 50,5% населення України використовують українську мову для спілкування вдома, 24% опитаних використовують російську мову, стільки ж респондентів (24%) розмовляють вдома як українською, так і російською мовами, а частка інших мов у домашньому спілкуванні становить 1,3% [2].

У кожному з досліджуваних нами поліетнічних регіонів мовний аспект національної консолідації має свої особливості. Мовою спілкування для жителів регіону «Південний Захід», у який об'єднані Закарпатська та Чернівецька області, у абсолютній більшості є українська (75,6%). Виключно російською спілкуються тільки 2,0% населення, а як українською, так і російською – 11,1%. Частка інших мов спілкування загалом найбільша по Україні – 11,1% [2], що пояснюється високим рівнем мовної стійкості серед представників окремих національних меншин у регіоні, зокрема в місцях їхнього компактного проживання, де іноетнічне населення взагалі не розмовляє державною мовою і не вважає за потрібне її вивчати (детальніше розглянемо це питання у наступному підрозділі). Натомість мовою спілкування для більшості жителів Одеського регіону є російська (52,1%). Виключно українською спілкуються 6,7% населення, як українською, так і російською – 32,3%. Частка інших мов спілкування друга за відсотковим співвідношення після регіону «Південний Захід» – 8,0% [2], що пояснюється, знову ж таки, відносно високим рівнем мовної стійкості серед представників окремих національних меншин (болгар,

молдован, гагаузів). Це безпосередньо перешкоджає національній консолідації.

Крім того, консолідуючий вплив державної мови на формування української нації в державній гуманітарній політиці майже ніколи не застосовувався. Перші кроки у цьому напрямку були зроблені відносно недавно із введенням квот для україномовної продукції на радіо та телебаченні, а також із прийняттям нового Закону України «Про освіту». Проти останнього виступали представники Угорщини, Румунії і Молдови, бо побачили у ньому загрозу для розвитку мов національних меншин, що проживають на території України. Хоча Венеціанська комісія не знайшла у вказаному Законі порушення прав національних меншин у доступі до вивчення рідної мови.

Революція Гідності та початок російсько-української війни на Донбасі посприяли також зменшенню *прагнення населення до федералізації і підтримки сепаратистських ідей*, що сприяє також визріванню української національної ідеї знизу. У 2015 р. ідею відокремлення своєї області від України і приєднання до іншої держави не підтримувало 87% опитаних, ідею автономії своєї області не підтримувало 78,6%; а федералізацію України – 69,2%, натомість підтримувало останню ідею 14,5% опитаних по всій Україні [8].

За результатами вимірювання громадської думки, проведеного Київським міжнародним інститутом соціології у грудні 2014 року в Закарпатській області 91,5% респондентів бачили майбутнє свого регіону у складі унітарної України; унітарна, але децентралізована Україна приваблювала тільки 2,3% населення області; а ідею федералізації підтримувало 3,5% населення. Натомість у Чернівецькій області 69,7% опитаних підтримували першу позицію, ідея децентралізації мала тут більшу підтримку – 20,8%, а прихильників федеративної України в регіоні не було взагалі. Крім того, 0,3% закарпатців за приєднання області до Угорщини, 0,5% буковинців – за приєднання до Румунії. В Одеській області у грудні 2014 року 57,7% хотіли залишитися в складі унітарної, але децентралізованої України; унітарна Україна вважалася

найкращою для 30,5% населення регіону; ідея стати суб'єктом федерації в складі України приваблювала 5,9%. Ідею приєднання свого регіону до Росії підтримувало, або частково підтримувало 2,3% населення Одещини, 1,6% закарпатців, 0,4% жителів Чернівецької області, а можливість незалежності для власного регіону підтримували 1,1% населення Чернівецької, 0,8% Одеської та 0,5% Закарпатської області [10].

У контексті національної консолідації до проблем можна віднести й те, що *явище біпатризму*, яке поширене у окремих регіонах України, *для населення цих регіонів аж ніяк не корелює із сепаратистськими настроями*. Головними спонукальними мотивами для отримання другого паспорта жителі Закарпатської області назвали можливість легально працювати в країнах ЄС (88%) і можливість вільно перетинати кордони ЄС (51,3%). У респондентів на Буковині пріоритети розставлено дзеркально – 67,5% зацікавлені в другому паспорті як у пропуску через кордон, 56% розглядали його як своєрідну ліцензію на роботу в ЄС. На питання «Чи призведе дозвіл на подвійне громадянство до росту сепаратистських настроїв і розколу України?» у Закарпатській області 28% опитаних відповіли ствердно і 59,4% – негативно; у Одеській області 25,7% погодилися з цим твердженням і 56,5% – не погодилися; у Чернівецькій області 38,6% відповіли ствердно і 39,4% – негативно. Крім того, тільки 1,4% закарпатців вважають другий паспорт першим кроком на шляху приєднання до сусідньої держави. Натомість, у Чернівецькій області таких 11,6% [10].

Тобто у цих регіонах явище біпатризму виникає з прагматичних мотивів населення, а не з його національно-культурної ідентифікації чи сепаратистських настроїв [16, с. 336]. Більше того, після запровадження безвізового режиму з ЄС відбулося фактичне зняття однієї зі спонукальних причин біпатризму. Хоча воно все одно несе в собі небезпеки для територіальної цілісності і національної консолідації через мотиви країн-сусідів, що приймають у своє громадянство

українців. Ці мотиви, як правило, йдуть у розріз із національним інтересам України.

Щодо національних цінностей, то на сучасному етапі саме цінності соціально-політичної сфери, до яких відносимо патріотизм, незалежність, демократичний конституційний лад, соціально-економічний добробут і стабільність, стали об'єднувачим чинником, на основі якого відбувається процес значного *зниження розбіжностей у питаннях сучасного і майбутнього розвитку суспільства та держави*. Аналіз результатів численних соціологічних досліджень Інституту соціології НАН України дає можливість стверджувати, що попри розбіжності в історичній долі регіонів, істотних відмінностей між регіонами за більшістю показників економічних реформ, соціологічного самопочуття, ставлення до соціальних інститутів, а також неперсоналізованих політичних орієнтацій не спостерігається. Ніякого регіонального розколу немає навіть у питаннях конституційної реформи та державно-територіального устрою [1, с. 3].

До прикладу, за результатами опитування, проведеного Соціологічною групою «Рейтинг» у серпні 2019 року, патріотами своєї країни вважають себе 83% громадян України (майже стільки ж як і у 2018). Тільки 11% мають протилежну думку, ще 6% не змогли відповісти. Саме у 2019 році порівнянні із попередніми дослідженнями зафіксовано найбільшу кількість тих, хто обрав однозначну відповідь на це питання (60%). Крім того, у всіх макрорегіонах України загальна кількість патріотично налаштованих громадян перевищує 75%, зокрема на Заході таких 86%, а на Півдні – 78%. Також за період досліджень зафіксовано найбільшу кількість тих, хто підтримав би проголошення Незалежності України, якби сьогодні перед ними постав такий вибір – 82% (у 2012 році таких було 62%). Лише 12% висловили протилежні міркування, ще 6% вагалися з відповіддю. Найбільше тих, хто підтримав би проголошення Незалежності України на Заході (92%), а на Півдні – 75%. Показово, що підтримка Незалежності чітко корелюється із почуттям патріотизму: чим вищий рівень патріотичних

почуттів, тим більше вони підтримують проголошення Незалежності України [3].

Єдиним винятком тут є тільки *проблема значних регіональних розбіжностей у сфері геополітичних орієнтацій населення*. У грудні 2017 р. соціологічне опитування у всіх областях України, крім тимчасово окупованих територій, показало, що на референдумі 52% від усіх опитаних по Україні підтримали б вступ до ЄС, 27% противників вступу (серед усіх опитаних). У досліджуваних регіонах результати такі: 68% у Чернівецькій області підтримують вступ до ЄС (18% проти), 73% у Закарпатській (9% проти) та 24% в Одеській (50% проти). За вступ до НАТО 43% респондентів по Україні (34% противників вступу), 59% у Чернівецькій (23% проти), 67% у Закарпатській (10% проти) та 15% в Одеській областях (59% проти) [14, с. 20, 22].

Станом на кінець 2019 року визначена проблема все ще зберігалася. При тому, що майже дві третини населення України (64%) вважають головним інтеграційним напрямом вступ до ЄС, найбільше підтримують це положення в Західному (90%) регіоні, а на Півдні його прихильників значно менше (44%). До того ж певна частина мешканців підтримують й вступ до Євразійського економічного союзу (23% на Півдні), значна частина своєї думки не визначила (33% на Півдні). Більше половини населення України (51%) вважають, що найкращим варіантом гарантування безпеки для України був би її вступ до НАТО – це найвищий відсоток за весь час проведення опитувань. Водночас, якщо вступ до НАТО майже одноставно підтримують на Заході (80%), то на Півдні віддають перевагу нейтральному статусу (42%), а членство у НАТО підтримує на Півдні приблизно третина населення (34%) [9].

Також показовою є кореляція між противниками вступу України до НАТО та тими, хто жалкує за розпадом СРСР: в Україні 30% населення жалкує за СРСР. Регіональний зріз такий: 13% опитаних жалкує за розпадом СРСР у Закарпатській, 16% у Чернівецькій і 52% у Одеській областях [14, с. 24]. Вказані значні розбіжності у сфері геополітичних

орієнтацій населення стають значною перешкодою на шляху процесу національної консолідації на регіональному рівні.

У контексті досліджуваної проблеми не можна ігнорувати також впливи етнонаціонального фактора окремих національних меншин, що компактно проживають на території України. Поняття «етнонаціональний фактор» розуміється нами як: показник активності етнонаціональної спільноти у різних сферах суспільного буття (економічній, політичній, культурній, соціальній та інших); активний потенціал етнонаціональної спільноти, що залежно від задоволення або не задоволення основних інтересів цієї спільноти, має конструктивний (позитивний) або деструктивний (негативний) вплив на життя всього суспільства; мотиватор регіональних інтересів у багатонаціональному середовищі [15, с. 78]. Це рушійна сила, певні дії, активність, що проявляється виключно у діяльності колективного агента – спільноти, яка захищає свої групові права. Такий вплив може бути як конструктивним, так і деструктивним. Крім того, саме він найчастіше визначальний щодо перспектив національної консолідації на регіональному рівні і може стати потенційною загрозою для неї. У кінці кінців на національну консолідацію будь-якої негомогенної країни завжди впливають процеси етнічної консолідації спільнот, що входять до її складу. Однак про це детальніше йтиметься у наступних підрозділах.

Таким чином, процес національної консолідації на регіональному рівні проходить із різним успіхом, зокрема через вплив на нього поліетнічності. Проте, незважаючи на значні мовно-культурні та соціально-політичні відмінності регіонів, етнооб'єднувачий, доцентровий процес побудови нації відбувається досить активно і переважає відцентрові тенденції. До особливостей процесу національної консолідації на регіональному рівні відносимо: значне збільшення кількості людей, які ідентифікують себе українцями за національною ознакою; поступове зростання національної (громадянської) ідентичності у всіх регіонах України у порівнянні з іншими формами ідентичності; зменшення прагнення населення до

федералізації і підтримки сепаратистських ідей; зниження розбіжностей у питаннях сучасного і майбутнього розвитку суспільства та держави. Все це відбулося під впливом збройної агресії Росії проти України, яка стала поштовхом консолідаційних процесів у регіонах, що не піддалися тимчасовій окупації.

До проблем, які перешкоджають прямо чи опосередковано процесу національної консолідації на сучасному етапі, зараховуємо неспівпадіння мовної та етнонаціональної ідентифікації населення; відсутність кореляції для населення між біпатризмом та сепаратизмом і значні регіональні розбіжності у сфері геополітичних орієнтацій населення.

До потенційних же загроз національній консолідації в сучасній Україні можна зарахувати можливі деструктивні впливи етнонаціонального фактора окремих етнонаціональних спільнот, які можуть перешкоджати консолідаційним процесам на регіональному рівні.

2.2. Ідентифікаційні характеристики найбільших етнонаціональних спільнот у поліетнічних регіонах України

Етнічна консолідація – це життєва необхідність для будь-якої спільноти, зокрема тієї, представники якої проживають за межами своєї етнічної батьківщини або становлять на певній окремо взятій території меншість. Адже подібне становище, перш за все, сприяє згуртуванню задля забезпечення основних інтересів групи у межах іноетнічного середовища. Аналіз же самого процесу етнічної консолідації конкретних спільнот дає змогу робити висновки про їх окремі характеристики (ідентифікацію, рівень консолідації, етнічну мобілізацію, політизацію етнічності), які загалом значною мірою впливають на суспільно-політичні процеси як на регіональному, так і на національному рівнях. До останніх,

наприклад, відносимо процес національної консолідації, перспектив включення у нього окремих регіонів країни під впливом активного потенціалу етнонаціональних спільнот, що там проживають.

Процес етнічного згуртування активно відбувається і на території нашої держави, особливо яскраво він проявляється у поліетнічних регіонах. До таких регіонів України, як уже було попередньо зазначено, відносимо Одеську, Закарпатську, Чернівецьку області та Автономну Республіку Крим. У ході наступного аналізу розглянемо найбільші за питомою вагою у відповідному регіоні національні меншини. Це росіяни й кримські татари в Криму (становлять 58,3% і 12,0% населення півострова відповідно за даними Всеукраїнського перепису населення 2001 р.); росіяни, молдовани та болгари в Одеській області (становлять 20,7%, 6,1%, 5,0% населення області відповідно); румуни і молдовани в Чернівецькій області (12,5%, 7,3% відповідно); румуни, угорці й роми у Закарпатській області (12,1%, 2,6%, 1,1% відповідно) [21]. Крім того, варто підкреслити, що саме виділені етнонаціональні спільноти, створені ними об'єднання, на рівні з представниками титульної нації, є найбільш активними колективними суб'єктами у регіональних суспільно-політичних процесах.

Кримські татари є автохтонним населенням Криму і проживають на усій території півострова, однак найбільші ареали їх компактного розселення у Бахчисарайському, Сімферопольському, Білогірському та Кіровському (увійшов до складу Феодосійського району після прийняття постанови ВРУ «Про утворення та ліквідацію районів» від 17.07.2020 р. № 807-IX – прим. авт. [20]) районах (35,8% усіх кримських татар) і м. Сімферополі (10,4% від їх загальної кількості у регіоні) [8, с. 265].

Ця етнонаціональна спільнота відзначається *високим рівнем мовної стійкості в умовах іноетнічного середовища*. За результатами Всеукраїнського перепису населення 2001 року, 93,0% кримських татар вважали рідною саме мову своєї національності [21]. Після окупації Криму Росією 2014

року самопроголошена влада у ст. 10 «нової конституції» проголосила державний статус для кримськотатарської, української та російської мов, проте насправді на даний момент ця влада провадить політику імітації виконання вказаного положення. «У реальності вона (кримськотатарська мова – прим. авт.) залишається лише мовою побутового спілкування всередині сімей, а в суспільному та політичному житті Криму її використання ви не побачите», – вказує кримськотатарська громадська діячка Е. Авамілева [6]. Однак, пам'ятаючи наслідки депортації кримських татар 1944 року, коли заборони посприяли зростанню етнічної консолідації кримськотатарського народу, можемо з впевненістю стверджувати, що подібна політика сприятиме подальшому зростанню рівня мовної стійкості в умовах «ворожого» іноетнічного середовища.

Кримським татарам завжди були притаманні *високий рівень самоусвідомлення себе як цілісної групи, а також переважання етнічної ідентичності над національно-державною*. У 2013 році 100% опитаних кримських татар зарахували себе саме до представників кримськотатарського народу [28, с. 9]. Причому з етнічною ідентичністю нерозривно пов'язана і регіональна, частково тому, що у назві національності регіональна прив'язка уже вміщена. Для кримських татар етнорегіональна ідентичність неподільна [14, с. 62]. Ця ідентичність до анексії Криму гармонійно співіснувала з національно-державною (українською). Таке співіснування пояснюється насамперед сучасною історією кримських татар, яка тісно пов'язана з державою Україною, бо саме вона сприймається країною, що прийняла цей народ після розпаду Радянського Союзу [14, с. 59]. Власне це й стало основою проукраїнської позиції кримських татар, котрі вбачали своє майбутнє у складі України. На сучасному етапі експерти схильні вважати, що третина кримських татар, як і раніше, ідентифікують себе з Україною, а інші вибирають російську ідентичність або відмежовуються від вибору. Останніх більшість, але відмежувавшись від ідентичності з Україною, вони не готові ідентифікувати себе з Росією [14, с.

61]. Особливістю періоду після окупації є те, що національно-державна (російська) ідентичність у середовищі кримських татар поступається етнічній, регіональній і конфесійній ідентичності: 81% вважають себе кримськими татарами, 58% – жителями Криму і 51% – мусульманами [14, с. 62].

Підґрунтям для збереження кримськотатарської ідентичності є діяльність на *збереження власних культурних традицій і цінностей, мови й історичної пам'яті*. З цією метою у кримськотатарському середовищі відбувається багато заходів, спрямованих як на залучення молодого покоління до національних традицій та цінностей, так і на презентацію культури на українському національному рівні. Їх кількість і масштаб після анексії Криму значно зросли саме на материковій частині України. Адже після окупації півострова кримськотатарська спільнота обмежена у можливості демонструвати культурні символи і публічно відзначати дати, які мають для неї вагоме значення. Самопроголошена влада дозволяє проведення свят і зібрань лише групам і організаціям, які підтримують позицію Російської Федерації щодо статусу Криму.

Унікальна історична пам'ять, найважливіша роль в якій належить депортації та поверненню «додому», також стала консолідуючим чинником. Трагедія депортації та її наслідки дуже вплинули на кримськотатарський народ. Її негативні характеристики урівноважують позитивні аспекти. З-поміж яких:

1) консолідація етносу – в умовах вимушеного перебування «у вигнанні» всі обмеження (у пересуванні тощо) перешкождали процесам асиміляції;

2) формування національної свідомості й побудова на її засадах національної ідеї, в основу якої покладено ідею про повернення на свою Батьківщину, і відновлення законних прав народу;

3) організація національного руху, а відтак – політичного руху з власною інтелігенцією та політичною елітою.

Релігійний чинник також має вагоме значення: іслам наклав значний відбиток на звичаї та обряди цієї спільноти.

Як зазначають самі представники кримськотатарського народу, зокрема громадський активіст, програмний директор «Кримського дому» в Києві А. Алієв: кримського татарина як людину формують три компоненти: мова, релігія і територія, земля [16].

Фактично, до визначних ідентифікаційних характеристик «образу» кримськотатарської спільноти, які найбільше впливають на консолідаційні процеси, відносимо високий рівень мовної стійкості та етнічної ідентичності (причому ідеться про її переважання над всіма іншими ідентифікаціями), загальна політизація етнічності і стан постійної етнічної мобілізації, що підтримуються активною громадською діяльністю окремих представників і/або їх об'єднань (про що ітиметься у подальших розділах), а також загальної ситуацією, в якій перебуває кримськотатарський народ після окупації і анексії Криму Росією, коли від заходів щодо збереження власних культурних традицій і цінностей, мови й історичної пам'яті залежить виживання етнонаціональної спільноти і збереження власної етнічної території.

Росіяни – найбільша національна меншина України. В Одеському регіоні розселення росіян дисперсне, а найбільша їхня концентрація спостерігається у містах, зокрема в Одесі (57,4% усіх росіян регіону). Натомість у АР Крим вони формують суцільний ареал розселення, що підтверджується високим показником частки етнічних росіян у сільському (45,8%) населенні порівняно з іншими регіонами України [8, с. 261].

Як і у випадку з кримськотатарським народом, у середовищі російської національної меншини незалежно від регіону розселення спостерігається *високий рівень мовної стійкості в умовах іноетнічного середовища*. За результатами Всеукраїнського перепису населення 2001 року, 97,0% росіян в Одеській області та 99,8% у Криму вважали рідною мову своєї національності [21]. Це найвищий показник серед спільнот зазначених регіонів. Подібній стійкості сприяє існування потужного російськомовного середовища. Російська мова домінує у побуті: вона є мовою спілкування для

52,1% населення [7]. У той же час можна констатувати: таке російськомовне середовище частково заважає етнічній консолідації росіян, оскільки російська мова перестала бути маркером етнічної належності в Україні. Домінуючий статус російської мови зберігся в Криму, безперечно, і після анексії, що засвідчує й сучасний стан справ з поширенням кримсько-татарської мови.

Однак, на відміну від кримських татар, при *достатньому рівні усвідомлення етнічної ідентичності* ми не можемо говорити про яке би то не було переважання етнічної ідентичності спільноти над національно-державною. Тут маємо наголосити на такій особливості: «Ідентичність росіян за їх ментальними особливостями, колективною пам'яттю, виразною гетерогенністю була і залишається не стільки етнічною, скільки державницькою» [23, с. 35]. Тобто отожднення зазвичай відбувається не з російською нацією, а саме з Російською державою. В Одеському регіоні «ментальний патерналізм» відносин росіян з державою спочатку після утворення незалежної України, а потім після початку російської агресії сприяв підвищенню рівня національно-державної (української), а не етнічної (російської) ідентичності. За опитуванням 2017 року, лише 12,9% жителів Одеського регіону вважали себе за національністю росіянами [7], а за Всеукраїнським переписом 2001 року таких було, як ми пам'ятаємо, 20,7%. У Криму після короткострокової етнополітичної мобілізації російської спільноти, що відбулася під час «кримської весни», спостерігалось злиття національно-державної та етнічної ідентичностей на засадах їх отожднення. Згідно з опитуванням «Відкрита думка – Крим», 68% населення у регіоні вважає себе росіянами, з них 52% вважали себе передусім громадянами Росії, а 38% мали регіонально-локальну ідентичність [18, с. 14, 16]. Ієрархія ідентичностей росіян Криму зараз виглядає так: 1) національно-державна = етнічна (російська) ідентичність; 2) регіонально-локальна ідентичність.

У контексті збереження культурних традицій і цінностей, культура етнічних росіян на території України розвивалася і

розвивається без жодних перепон. Крім того, відчувається постійна підтримка, не завжди відкрита, з боку етнічної батьківщини. Як от у ситуації з реакцією російської національної меншини на Закон України «Про засади функціонування регіональних мов» та його відміну, новий Закон України «Про освіту» та Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної».

У деяких регіонах України російська і російськомовна культура часто потужніша і переважає україномовний культурний сегмент. Так, у межах автономного статусу півострова кримська влада щорічно проводила тематичні фестивалі, до прикладу, фестиваль «Велике російське слово». Його програма, крім зустрічей, присвячених російським художникам і поетам, ще за три роки до анексії містила такі заходи, як «Громадський україно-російський форум «Взаємодія – 2011»», Міжнародна експертно-політологічна конференція «Російська культура в сучасному світі», круглий стіл «Молодь у російському світі – чинник майбутнього». Сьогодні на півострові російська культура стала потужним ідеологічним інструментом, що допомагає окупантам підтримувати статус-кво Росії в анексованому Криму [4].

Ідентифікаційні характеристики «образу» російської національної меншини у поліетнічних регіонах України досить неоднозначні. Високий рівень мовної стійкості забезпечується великою питомою вагою спільноти і повсюдним поширенням російської та російськомовної культури, яка, загалом, не потребує значних зусиль для її збереження від представників самої етнонаціональної спільноти, адже у цьому контексті відчувається постійний вплив і підтримка з боку етнічної батьківщини. Існування ж потужного російськомовного середовища, як не дивно, частково заважає етнічній консолідації росіян, оскільки російська мова перестала бути маркером етнічної належності в Україні. Російську спільноту можна вважати дуже політизованою. Підґрунтям для політизації став її перехід у статус національної меншини в Україні після розпаду СРСР, хоча наявний рівень політизації все-таки не посприяв настільки ж

швидкому зростанню рівня етнічної консолідації, а також етнічної ідентичності. Остання часто усвідомлюється представниками спільноти з позицій державництва, а не приналежності до конкретної етнічної групи. При всій своїй зовнішній політизованості, російська національна меншина досить розрізнена. На рівень згуртування найчастіше впливає регіон проживання, впливи з боку етнічної батьківщини, а також діяльність етнічної еліти і/або громадських об'єднань представників національної меншини.

Болгари – третя за питомою вагою етнонаціональна спільнота Одеської області. Вони становлять більшість у Болградському районі Одеської області.

Мовна стійкість в умовах іноетнічного середовища через стійкість ареалів компактного проживання на досить високому рівні. За результатами Всеукраїнського перепису населення 2001 р., рідною мову своєї національності вважали 77,8% болгар. Проте спостерігалася явна мовна асиміляція у російськомовне середовище [21]. Болгарська мова не поширена в освіті, бо на території України не існує жодної школи з виключно болгарської мовою навчання. Її вивчають в окремих школах, переважно на території компактного проживання меншини, на рівні спеціалізованих болгарських класів або як окремий предмет чи факультатив. Хоча мовна стійкість у середовищі болгар забезпечується не за рахунок відмежування від вивчення інших мов, а через бажання знати рідну мову водночас з іншими. Це елемент етнічної ідентичності болгарської спільноти. Саме тому відсутність розгалуженої системи державної освіти болгарською мовою компенсується за рахунок існування системи національних недільних шкіл, які розглянемо далі.

У середовищі болгарської національної меншини присутнє таке унікальне явище як *«дрейфуюча ідентичність»*. Вона стала механізмом інтеграції болгар в українське суспільство, засобом уникнення асиміляції з одночасним збереженням етнічної соціальної системи. Окрім того, ідентифікаційна стратегія, якій притаманна здатність до адаптації, дає змогу «зберегти позитивний імідж групи в умовах політичної

нестабільності і набути рис активного суб'єкта національних і соціально-політичних процесів в Україні та Болгарії» [11, с. 68]. Фактично мова йде про те, що залежно від зовнішньо- та внутрішньополітичної ситуації в різні періоди свого розвитку болгарська спільнота надавала перевагу одній чи іншій ідентичності – національно-державній (громадянській, українській) або етнічній. Крім того, існує перехідний тип – так звана, бессарабська ідентичність. Стійкість регіональної бессарабської ідентичності болгарської меншини, як вважає українська дослідниця С. Коч, спричинена також груповою ідентичністю, що на різних історичних відрізках часу виконувала соціально-охоронну функцію. Така своєрідна активна регіональна ідентичність допомагає уникати однозначної національної ідентичності й зберігати лояльність до «двох Батьківщин» – Болгарії та України [11, с. 61].

Культурні традиції та цінності – важливий елемент етнічної ідентичності болгар України. Вони намагаються залучати до них молоде покоління через систему національних недільних шкіл або болгарських культурно-просвітницьких центрів, що діють на території Одеської області від великих міст до маленьких сіл у місцях компактного проживання національної меншини. До прикладу, за підтримки Конгресу болгар України створено мережу болгарських центрів «Аз Буки Веди», де в позашкільний час діти та молодь можуть залучитися до культури й історії прабатьківщини. Велику увагу тут приділяють болгарським звичаям і традиціям, відзначають національні й традиційні свята, вивчають історію, мову й літературу Болгарії [15].

У місцях компактного проживання болгар філія ПАТ НСТУ «Одеська регіональна дирекція» транслює болгарською мовою радіо- і телепередачі (програма «Роден край»), здійснюється друк преси (газета «Роден край», журнал «Българите в Украйна»), працюють колективи художньої самодіяльності (фольклорний колектив «Лудо-Младо») [2], організовуються традиційні фольклорно-етнографічні фестивалі. З 1999 року в Одесі діє Всеукраїнський центр болгарської культури з відділенням у м. Болград. Окрім того, практика організації

меморіальних комплексів болгар використовується болгарською меншиною для закріплення в просторі України «факту її присутності». До прикладу, 2008 року відкрито музей національного болгарського героя Х. Ботева (с. Задуніва); а 2009 року – пам'ятник Х. Ботеву (м. Одеса) [11, с. 63–64].

Болгарська спільнота Одеського регіону вирізняється високим рівнем етнічної консолідації, в основі якої активна діяльність її представників щодо збереження власних культури, мови, традицій і звичаїв, а також порівняно низьким рівнем загальної політизації етнічності. Останній забезпечується унікальним явищем «дрейфуючої ідентичності», коли залежно від зовнішньо- та внутрішньополітичної ситуації в різні періоди свого розвитку болгарська спільнота надає перевагу одній або іншій ідентичності – національно-державній (громадянській, українській) чи етнічній, а межевою і гармонізуючою між ними є сильна регіонально-локальна (бессарабська) ідентичність. Такий стан справ дозволяє спільноті швидко адаптуватися до нових умов (політичних, економічних, соціальних), сприяє соціальній інтеграції та допомагає уникнути асиміляційних тенденцій без додаткових мобілізацій і політизації.

Молдовани – третя за питомою вагою етнонаціональна спільнота Чернівецької області та четверта в Одеській області, що становить більшість на території Ренійської міської громади Ізмаїльського району (раніше Ренійський район) Одеської області та Новоселицької міської громади Чернівецького району (раніше Новоселицький район) Чернівецької області.

Молдовська національна меншина не виявляє значної мовної асиміляції. За результатами Всеукраїнського перепису населення 2001 року, рідною мову своєї національності вважали 91,6% молдован Чернівецької області та 73,3% – Одеської [21]. Не будемо вдаватися до дискусії про існування окремої молдовської мови, адже у самій Молдові не існує єдиної позиції щодо цього питання, вважаємо за потрібне тільки підкреслити бажання власне молдовської меншини

виділяти свою мову як окрему і унікальну. Сьогодні *рівень мовної стійкості молдовської меншини достатній для збереження етнічної ідентичності*. У подальшому він, як і у випадку з болгарами, частково залежатиме від проживання в переважно російськомовному середовищі й можливого розв'язання мовного питання у самій Молдові, а також від впливів з боку Румунії.

Особливістю існування молдовської ідентичності в Україні є її захисна функція. Вона забезпечує збереження спільноти не в межах захисту від національних проукраїнських, а від прорумунських впливів. Між молдовською етнічною та українською національно-державною ідентичностями немає конфлікту. Скажімо, більшість опитаних на Півдні Одеської області заявили: вони передусім вважають себе громадянами України. Представники молдовської спільноти зокрема наголошують, що розуміння української громадянської ідентичності почало зростати впродовж останніх кількох років [12]. Тобто молдовська меншина також потрапила під вплив загальнонаціональної тенденції до підвищення громадянської ідентичності після початку російської агресії на території України.

Натомість, увага Румунії до молдовської діаспори в Україні відчутно посилилася з 2010 року, зокрема після прийняття у 2013 році поправок до Закону Румунії «Про надання підтримки румунам закордоном», де румунами оголошені всі представники лінгвістичних і культурних ідентичностей, що мають румунські корені, незалежно від їхнього топоніма та етнічного [25]. Причому такий вплив у Чернівецькій області сильніший через більшу кількість румунського населення та безпосереднє межування області з Румунією. Саме тому молдованам цього регіону важче протистояти подібним тенденціям, зокрема молоді, що не має, до прикладу, змоги навчатися у школах і класах з національною мовою навчання, бо їх не існує. Натомість у місцях компактного проживання і румунів, і молдован Чернівецької області діє розгалужена мережа навчальних закладів із румунською мовою навчання. Відповідно найкраще зберегли, порівняно з іншими регіо-

нами України, власну ідентичність та мову представники молдовської етнічної спільноти, які мешкають на території Одеської області [25]. Це відбулося і через діяльність шкіл та класів з молдовською мовою навчання на території області.

Молдовська спільнота України – це здебільшого сільські жителі, а молдовські села є осередками, де *культивується, зберігається та передається молдовська культура*. Тут діють національні музеї, художні колективи, культурні центри. Щорічно в Одеській області організуються міжнародні фестивалі молдовської культури «Стругушор» та «Мерцишор», фестиваль молдовської мови з конкурсом для поетів-початківців. У Чернівецькій області проводяться три масштабні фестивалі – «Різдвяні зустрічі», «Мерцишор», «Свято молдовського вина» [25]. Всеукраїнська національно-культурна молдавська Асоціація в Одесі від січня 2004 року видає газету «Лучаферул» – єдину всеукраїнську газету молдовською мовою. В Одеській області транслюється програма («Плаюл натал») для представників молдовського етносу. У Чернівецькій області молдовська редакція відсутня, тому передачі молдовською мовою тут не відбуваються. Натомість газета «Лучаферул» у Чернівецькій області має кореспондентський пункт [25]. Спостерігаємо, отже, приклад якісної різниці у забезпеченні прав молдовської меншини на території Одеської та Чернівецької областей через більший вплив на останню прорумунського чинника.

«Образу» молдовської меншини Одеської та Чернівецької областей притаманний високий рівень етнічної консолідації, а рівень політизації етнічності порівняно низький. Основним чинником консолідації, збереження достатнього рівня мовної стійкості, діяльності щодо збереження власних культурних традицій і звичаїв є спротив румунському впливові та боротьба проти намагань репрезентувати молдовську спільноту як невіддільну частину румуномовного етносу. Така боротьба простежується як в Одеській, так і у Чернівецькій областях, хоча з різним успіхом. Можна також констатувати тенденцію до посилення ролі захисної функції молдовської ідентичності, етнополітичної мобілізації меншини як від-

повідь на зростання прорумунських впливів у місцях історичного компактного проживання її представників.

Румуни – друга за питомою вагою етнонаціональна спільнота Чернівецької області й третя в Закарпатській. Вони становлять більшість або компактно проживають на території окремих міських та селищних територіальних громадах Чернівецького району Чернівецької області (Герцаївська, Глибоцька, Сторожинецька тощо), а також Тячівському і Рахівському районах Закарпатської області.

У представників румунської національної меншини *надзвичайно високий рівень мовної стійкості в умовах іноетнічного середовища*. Як засвідчує Всеукраїнський перепис населення 2001 року, рідною мову своєї національності вважали 99,1% румунів Закарпаття та 91,9% – у Чернівецькій області. Результати перепису підтвердили і те, що на Закарпатті мовна асиміляція майже не спостерігається, а процес мовної асиміляції румунів Буковини в україномовне середовище відбувається активніше [21]. Проте у місцях компактного проживання існують общини, де більшість населення, спілкуючись і вивчаючи лише румунську мову (через існування потужної мережі шкіл з румунською мовою навчання у обох областях), дуже погано знають державну. Сьогодні високий рівень мовної стійкості забезпечує збереження етнічної ідентичності, але деякою мірою він і перешкоджає залученню меншини до етнонаціональних та соціально-економічних відносин з іншими спільнотами.

У прикордонних регіонах Буковини та Закарпаття, де проживають представники різних національних меншин, у тому числі румуни, *сформувалася власна домінуюча локально-регіональна ідентичність*, що переважає національно-державну. Сильною також є етнічна ідентичність. Все це допомагає уникати асиміляції. Як засвідчує опитування етнічних румунів Буковини у 2016 року, відчувають себе українцями (на рівні «найбільше» та «значно») загалом 47,9%, а відчувають себе румунами (на тому самому рівні) – 79,7% опитаних. Не відчувають себе українцями (на рівні «найменше» і «трохи») загалом 25,8% етнічних румунів Бу-

ковини і не відчують себе румунами (на рівні «найменше» і «трохи») лише 6,7% опитаних етнічних румунів [1, с. 8]. Отже, прояв румунської ідентичності є все-таки вищий порівняно з українською. Частка етнічних румунів Буковини, які вважають або швидше вважають себе частиною української нації і дотримуються таких же цінностей становить 61,8% (22,3% погоджуються і 39,5% швидше погоджуються зі запропонованим твердженням). Водночас, 54,9% опитаних погоджуються чи швидше погоджуються, що відчують себе частиною румунської нації, навіть тоді, коли проживають в Україні [1, с. 8–9]. Спостерігаємо прояви накладання ідентичностей: респонденти одночасно вважають себе частиною як української, так і румунської нації. З опитування також випливає, що порівняно з етнічною та національно-державною ідентичностями, респонденти найбільше ідентифікують себе з містом/селом власного проживання (89,6% на рівні «значно» й «найбільше») та регіоном Буковина (88,8% на рівні «значно» і «найбільше»), що підтверджує переважання локальної та регіональної ідентичності [1, с. 11]. Високий рівень етнічної ідентичності румунів зберігся і внаслідок постійної підтримки (в тому числі й фінансової) з боку етнічної батьківщини. Тобто етнічна ідентичність у середовищі румунів зберігається і через змогу отримувати певні переваги від належності до цієї групи.

Варто зауважити у середовищі румунської національної меншини таке неоднозначне явище як *самоізоляція*. Вона зумовлена високим рівнем мовної стійкості й національної самосвідомості, чітким переважанням етнічної та локально-регіональної ідентичностей, передусім як румуна, автохтонного жителя Закарпаття чи Буковини, над національно-державною ідентичністю як українця румунського походження.

Румуни шанують власні культурні традиції, саме тому ця меншина є надзвичайно активною у культурному житті Закарпатської та Чернівецької областей. Щорічно на Закарпатті проводиться обласний фестиваль румунського народного мистецтва та районний фестиваль румунської

культури «Мерцішор». У Чернівецькій області також відзначаються національні румунські свята і приурочені до цих подій фестивалі. У Чернівцях діє народний румунський дім, на базі якого організують різноманітні культурні заходи, фестивалі, акції тощо [9, с. 120]. У 2017 році у селах компактного проживання румунів Закарпатської області функціонувало 5 клубних установ, 8 бібліотек, 2 дитячі школи мистецтв, 29 колективів художньої самодіяльності. У філії ПАТ НСТУ «Закарпатська регіональна дирекція» працює редакція румунського телерадіомовлення. Румунське населення області має необхідні умови та можливості для задоволення релігійних потреб [17]. Подібна ситуація спостерігається і в Чернівецькій області, де діє чимало національно-мистецьких колективів. Румуномовна громада в інформаційному просторі Чернівецької області представлена 12 друкованими періодичними виданнями, які фінансуються з державного та районних бюджетів. У складі філії ПАТ НСТУ «Чернівецька регіональна дирекція» працює Творче об'єднання телерадіопрограм румунською мовою. Телевізійні програми, у тому числі новини, румунською мовою передає і МТРК «Чернівці» [13, с. 296].

Румунська національна меншина у Чернівецькій та Закарпатській областях перебуває на дуже високому рівні етнічної консолідації, що підтверджується рівнем мовної стійкості, ієрархією ідентичностей, наведеною вище, та активним включенням у культурне життя Закарпатської та Чернівецької областей. Рівень політизації етнічності порівняно невисокий. Досить неоднозначною ідентифікаційною характеристикою «образу» румунської національної меншини є її самоізоляція у власному етнокультурному середовищі, котра позитивно впливає на процес етнічної консолідації, проте заважає широкій інтеграції спільноти в загальнонаціональний та регіональний контекст. Етнополітична мобілізація з подальшою політизацією своїх вимог до країни проживання, на нашу думку, можлива лише під час виникнення певного приводу і наявності зовнішнього стимулу з боку етнічної батьківщини – Румунії.

Угорці – друга за питомою вагою етнонаціональна спільнота Закарпатської області. Вони становлять більшість населення у Берегівському районі й м. Берегово Закарпатської області.

Як і румунська меншина, угорці мають *надзвичайно високий рівень мовної стійкості*. За результатами Всеукраїнського перепису населення 2001 року, рідною мову своєї національності вважали 97,1% угорців Закарпаття. Мовна асиміляція в україномовне середовище відбувається в дуже незначних масштабах [21]. У місцях компактного проживання угорської меншини існує та ж проблема як і серед румунської спільноти, що полягає у поганому володінні державною мовою. Хоча попри це Угорщина й угорська громада Закарпаття виступили з гострою критикою «мовної статті» нового Закону України «Про освіту». Офіційна Угорщина заявила про блокування з її боку всіх євроінтеграційних прагнень України [22]. Саме через дії угорського МЗС домовитися українській владі й угорській громаді тривалий час не вдається, адже позиція останньої, від якої безпосередньо залежить і думка закарпатських угорців, дуже неоднозначна. Основне побоювання з боку угорської спільноти – можливість втрати після імплементації Закону «Про освіту» потужної мережі шкіл з угорською мовою навчання.

Як підсумок, настільки високий рівень мовної стійкості угорців допомагає зберігати етнічну ідентичність і дає змогу успішно інтегруватися в середовище своєї етнічної батьківщини, але натомість перешкоджає інтеграції угорської меншини у загальноукраїнський контекст і частково – національній консолідації в прикордонних регіонах.

У місцях компактного проживання національних меншин на Закарпатті, як і на Буковині, *сформувалася власна домінуюча локально-регіональна ідентичність*, як закарпатських угорців, представників угорської нації, що проживають на Закарпатті, яка переважає національно-державну. Локально-регіональна («закарпатська») ідентичність тісно пов'язана з етнічною. Тут відіграють вагому роль особливості національного менталітету й збереження етнічної ідентичності.

Так, особливість етнічної ідентичності полягає, як і у випадку з румунами, в самоізоляції у власному етнокультурному середовищі, «розвернутому» культурно та ментально у бік етнічної батьківщини. Окрім, існує ще й феномен розірваності повсякденного буття – робота на Заході (ЄС), проживання на Закарпатті, відсутність чіткої стратегії держави стосовно «угорського питання», економічний, соціокультурний та геополітичний вплив Угорщини [24, с. 116]. З часом такий вплив тільки посилюється. У такий спосіб етнічна ідентичність підтримується через можливість одержання певних преференцій від належності до групи, у тому числі можливість отримати посвідчення закордонного угорця і повноцінне громадянство Угорщини.

З метою задоволення власних культурних потреб та збереження своїх традицій угорці Закарпаття створили потужну мережу ЗМІ, культурних установ і закладів, пам'яток тощо. В області зареєстровано близько 20 періодичних видань угорською мовою (враховуючи дубляж україномовних видань). Угорською мовою виходять газети – «Карпаті ігоз со», «Карпатольйо», «Карпат інфо». Інша періодика виходить за підтримки угорських громадських організацій. У межах філії ПАТ НСТУ «Закарпатська регіональна дирекція» транслюються теле- і радіопередачі, працює редакція угорською мовою [27]. В окремих районах Закарпатської області угорці також мають змогу дивитися угорські канали і слухати угорське радіо. Щороку проводиться низка традиційних заходів, у тому числі Дні угорської культури на Закарпатті, урочистості з нагоди відзначення річниць Угорської революції 1848 –1849 років та Угорської революції 1956 року, обласний фестиваль угорського народного мистецтва [19].

У Закарпатській області угорська національна меншина перебуває на дуже високому рівні етнічної консолідації. Крім того, рівень політизації етнічності також один з найвищих в Україні. Адже угорська спільнота вже давно перейшла від соціально-культурних до політичних вимог, висловлених країні проживання. Ідентифікаційні маркери «образу» на-

ціональної меншини включають надзвичайно високий рівень мовної стійкості, активну діяльність на забезпечення власних національно-культурних прав, але також і соціально-політичних інтересів. Водночас, особливістю угорців, як і у випадку з румунською меншиною, є самоізоляція, що сприяє підтриманню і збереженню на першому місці етнічної та локально-регіональній ідентичностей у свідомості групи. Причому ця самоізоляція «розвернута» культурно та ментально у бік етнічної батьківщини, що остання активно заохочує пропонуючи певні преференції представникам етнічної групи від належності саме до неї.

Роми – п'ята за питомою вагою етнонаціональна спільнота Закарпатської області. Особливістю її розселення на території області є те, що саме тут ромська етнічна група має постійні місця компактного проживання.

Рівень мовної стійкості ромів на Закарпатті є дуже низьким в порівнянні з іншими спільнотами регіону та й з іншими регіонами України теж. За результатами Всеукраїнського перепису населення 2001 року вважали рідною мову своєї національності тільки 20,7% ромів Закарпаття. Вони піддаються мовній асиміляції, особливістю якої є те, що в Закарпатській області така асиміляція найбільше відбувається не в україномовне, а в угорськомовне середовище [21]. Вона не в останню чергу пов'язана і з ізольованим становищем ромів у суспільстві, а також особливостями етнічної ідентифікації, про які йтиметься далі.

Процес ідентифікації ромів має свої особливості, які не притаманні іншим етнонаціональним спільнотам, через ряд причин. Основною причиною є ізоляція у суспільстві, що спричинена упередженим ставленням до представників цієї спільноти і супроводжується ксенофобією та дискримінацією. Через побоювання стикнутися з цими явищами *багато ромів взагалі не ідентифікують себе з власною етнічністю*. Частково така практика поширена серед ромів, що досить добре інтегровані у суспільство. Тобто успішні роми не говорять про свою етнічну ідентичність, бо бояться упередженого ставлення, а суспільство підкріплює негативні

стереотипи тим, що бачить серед представників ромської ідентичності в більшості тих, хто займається незаконним промислом або безробітних жебраків. Крім того, на основі такої вимушеної ізоляції у ромському середовищі поширена практика мовної, а не етнічної ідентифікації. Багато ромів Закарпаття, які мають таку можливість, отримують угорське громадянство і користуються привілеями, які надає ця країна для своїх закордонних громадян. Щодо національно-державної (громадянської) ідентичності, то її зростанню заважають ксенофобські настрої більшості населення і в ситуації ізоляції вона відходить на задній план [26, с. 44].

Унікальні традиції і звичаї культивуються у ромських поселеннях та зберігаються завдяки їх ізольованості. Головною родинною цінністю, за словами голови «Об'єднання ромів Ужгорода» М. Горвата є зберігати культуру народу, мову, навчати молодших повазі до старших, до родини і до традицій [5]. Збереглися унікальний ромський суд та традиційна ромська соціальна ієрархія. Їх збереженню опосередковано сприяє поширена у ромській етнічній групі практика ендогамії, тобто майже повна відсутність змішаних шлюбів із представниками інших етнічностей. Уже традиційними для Закарпаття стали Закарпатський обласний фестиваль ромського народного мистецтва та Міжнародний фестиваль джазового мистецтва «Пап-Джаз-Фест». У місцях компактного проживання ромів майже всюди існують ромські художні колективи, які беруть участь у обласних та міжнародних фестивалях, бо унікальні народна музика і танці є важливою частиною культурного надбання ромської етнічної групи [26, с. 46].

Розвитку культури сприяють і ромські громадські організації та їх активісти. За сприяння останніх вийшли друком такі видання як: «Українсько-ромський розмовник» (2003 р.), «Білий камінь з чорної катівні» (2006 р.), методичний посібник «Історія та культура ромів» (2007 р.), «Сповідь. Живі свідчать» (2012 р.), «Прикмети та забобони ромів Закарпаття» (2017 р.) [3]. У межах філії ПАТ НСТУ «Закарпатська регіональна дирекція» працює об'єднана

редакція телепрограм російською, ромською та русинською мовами, в межах якої транслюються щотижневі передачі ромською мовою, які висвітлюють питання життєдіяльності ромської національної меншини та заходів щодо забезпечення її захисту та інтеграції в українське суспільство. До прикладу, телепрограма «Романо джівіпен», що висвітлює важливі події життя ромського населення не тільки Закарпаття, але й України [10].

З 2020 – 2021 років в Ужгороді, завдяк старанням Віктора Човки і Петра Габрина активно запрацювало інформаційно-аналітичне агенство «RomaUA» – ресурс, яки сприяє збереженню і примноженню незабутньої культури місцевих ромів Закарпаття (<https://roma.ua.org.ua/>).

На даному етапі основною ідентифікаційною характеристикою «образу» ромської спільноти Закарпаття є ізоляція, яка, на відміну від самоізоляції румунської або угорської меншини, є вимушеною через упереджене ставлення суспільства до ромської громади, прояви ксенофобії і дискримінації щодо неї. На підставі такого становища етнічна ідентичність виходить на перший план в ієрархії ідентичностей. Хоча вона має свої особливості: часто приховується або тісно пов'язується з мовною ідентичністю. В останньому випадку вона не завжди є ромською, бо багато ромів Закарпаття мають етномовну угорську ідентичність. Крім того, ромська спільнота є не дуже добре консолідованою, рівень політизації також порівняно не дуже високий.

Таким чином, ми проаналізували сім найбільших і найбільш активних у національно-культурному та соціально-політичному житті поліетнічних регіонів (останнє буде додатково підтверджено у наступних підрозділах) етнонаціональних спільнот з точки зору виділення притаманних їм унікальних ідентифікаційних характеристик. Ці характеристики самоусвідомлення себе як цілісної групи, рівня етнічної консолідації, мобілізації та політизації творять уявний «образ» національної меншини, дають змогу робити висновки і навіть прогнози щодо конструктивності чи де-

структивності діяльності конкретної спільноти як цілісного суб'єкта регіональних і загальнонаціональних етнополітичних процесів. Саме тому у подальшому зосередимо свою увагу на мережі громадських організацій виділених нами національних меншин, аналізі їх національно-культурної та громадсько-політичної діяльності у контексті впливу на регіональний розвиток, а, особливо, на процеси національної консолідації як всередині окремо взятого регіону, так і за його межами – на загальнодержавному рівні. Тут варто підкреслити і розширити фразу наведену раніше: на національну консолідацію будь-якої негомогенної країни завжди впливають процеси етнічної консолідації спільнот, що входять до її складу, а діяльність громадських об'єднань цих спільнот може прямо сприяти або перешкоджати безпосередньому включенню конкретного регіону у загальнодержавні консолідаційні процеси.

2.3. Мережа громадських організацій національних меншин у місцях їх компактного проживання

Громадські організації національних меншин, або як їх ще часто називають в Україні – національно-культурні товариства, відіграють важливу роль у процесі взаємодії етнонаціональної спільноти з іншими подібними групами, титульною нацією, а також владою – місцевою чи центральною. Адже у більшості випадків (хоч і не у всіх) не можна співпрацювати з ефемерною сукупністю людей, яка хоч і самоусвідомлює себе як цілісність, але все ж не здатна до перманентної суб'єктивації як стабільного і постійного учасника регіональних чи національних суспільно-політичних процесів. Саме тому громадські організації національних меншин, як правило, є основними суб'єктами подібної взаємодії – фактичними представниками національної

меншини, виразниками, агрегаторами і артикуляторами усіх її законних потреб та інтересів.

Із цих позицій варто звернути окрему увагу на особливості мережі громадських організацій, зокрема у місцях компактного проживання національних меншин, про які йшлося у попередньому підрозділі. Тут можна одразу підкреслити наступний факт: потужність мережі громадських організацій окремо взятої національної меншини України прямопропорційно залежить від рівня її політизації. А так, як ми виявили раніше, що кримські татари, росіяни й угорці створюють три найвищі полюси політизації не лише у поліетнічних регіонах, а й по всій Україні, то саме ці етнонаціональні спільноти мають найпотужніші громадські об'єднання у регіонах їх компактного проживання.

Перед тим як розглянути ці випадки детальніше, спочатку, варто пояснити часто використовуваний нами тут і далі епітет «потужність» мережі громадських організацій. Ми розуміємо в основі такої потужності якісні характеристики – впливовість окремих громадських об'єднань і їх сукупності на етнополітичні процеси та суспільно-політичне життя регіону, а не звичайну кількість створених національною меншиною неурядових організацій. А тепер перейдемо безпосередньо до аналізу таких мереж найбільш політизованих національних меншин України.

Національний громадсько-політичний рух **кримських татар** почав формуватися ще за часів СРСР. Основною його метою було повернення народові законних прав і репатріація на Батьківщину. Зараз цей рух можна охарактеризувати як рух на захист колективних прав та свобод народу в складі Української держави, а з березня 2014 року – ще й Російської Федерації. Проте цей рух ніколи не вирізнявся монолітністю. Усі кримськотатарські громадські організації можна умовно поділити на дві великі групи:

– громадсько-політичні організації, які намагаються представляти інтереси кримських татар перед органами державної влади, делегувати своїх представників до них і таким чином вирішувати проблеми спільноти.

– неполітичні громадські організації, які займаються вирішенням окремих економічних чи гуманітарних питань (наприклад, виділення земельних ділянок, питання гуманітарної політики (мова, освіта, історія, відновлення топоніміки, тощо), правозахисні організації і т.д.) [17, с. 36].

Крім того, визначальною рисою цього національного руху є постійне суперництво окремих громадсько-політичних організацій із Меджлісом за виключне представництво інтересів спільноти. Саме тому існує Курултай і Меджліс (останній позиціонується як єдиний вищий представницький виконавчий орган цього народу між з'їздами Курултаю), а також лояльні, опозиційні («Міллі Фірка», «Азатлик», «Хізб ут-Тахрір аль-ісламі» та ін.) чи нейтральні (різного роду національно-культурні товариства) до перших організації.

Меджліс кримськотатарського народу – фактично найвпливовіший орган кримських татар у Криму [1] до його заборони на території півострова в 2016 році. Він мав розгалужену систему місцевих і районних меджлісів у місцях компактного проживання кримських татар на півострові, до участі у яких було залучено більше трьох тисяч активістів, обраних кримськотатарськими місцевими громадами [14, с. 268]. Сильною стороною Меджлісу стало те, що він об'єднував і продовжує об'єднувати навколо себе ряд неполітичних громадських організацій, що займаються проблемами виділення землі, вивченням історії, мови, культури, діяльності правозахисних організацій. Варто також відзначити серйозну вагу Меджлісу на міжнародній арені [17, с. 37]. Крім того, що його керівництво користується підтримкою тюркського світу, Меджліс користується підтримкою провідних міжнародних організацій (до прикладу, Світового конгресу кримських татар, який представляє кримськотатарський рух на міжнародному рівні), а також провідної релігійної організації мусульман України (переважно кримських татар) – Духовного управління мусульман Криму.

Зважаючи на впливовість Меджлісу як органу самоуправління у кримськотатарському середовищі, постійними були спроби створити альтернативні до нього громадсько-

політичні організації. Так, наприклад, організація «Міллі Фірка» довгий час представляла себе альтернативою Меджлісу, проте з більш радикальними вимогами. У програмних документах, зокрема, декларується мета створення повноцінної кримськотатарської держави, з перетворенням Меджлісу у її представницький орган, відтворення в Криму традиційної системи мусульманського судочинства – Кадіяту, на базі існуючих третейських судів, консолідація національного бізнесу з метою створення передумов для розбудови державності [19].

Крім того, окупаційна влада також намагається знайти альтернативу Меджлісу на території Криму серед опозиційних до нього та/або проросійських кримськотатарських організацій і колишніх членів Меджлісу, що пішли на співробітництво з нею. «Спочатку вони робили ставку на кримськотатарського політика Ремзі Ільєсова, який перебуває в «команді переможців» – під нього створили громадський рух «Къырым». Підконтрольний Кремлю глава Криму Сергій Аксьонов поспішив назвати Ільєсова «новим лідером кримськотатарського народу». Але кримські татари не підтримали рух «Къырым» – навпаки, рейтинг Ремзі Ільєсова серед співвітчизників різко впав» – йдеться у статті П. Кривошеєва на сайті «Крим.Реалії» [11]. Тому поки-що ефективної альтернативи Меджлісу проросійського штибу, яка б підтримувалася більшістю кримськотатарського народу, на території Криму немає.

Поряд із названими, діяла також низка менш помітних громадсько-політичних організацій. Як от громадсько-політичний рух «Авдет» («Повернення») заснований 2005 р. У полі зору організації питання покращення добробуту кримськотатарського народу, відродження духовних цінностей, забезпечення репатріантів землею, відродження цінностей ісламу всередині кримськотатарської громади, розвиток кримськотатарської мови і культури, повернення кримськотатарської топоніміки [17, с. 37]. Або неполітичні громадські організації, які опікуються конкретними проблемами, серед яких «Койдешлер» («Односельчани») – земельні питання;

«Бізім Кирим» («Наш Крим») – захист національних інтересів кримців, сприяння поновленню політичних, соціально-економічних, культурних, мовних та релігійних прав кримськотатарського народу; «Аркадаш» («Друг») – захист прав кримськотатарського населення, що постраждало від зловживань місцевої влади, правоохоронних органів [17, с. 38]. І це далеко не вичерпний перелік громадських організацій, які належать до мережі неурядових організацій кримських татар.

На сучасному етапі ця мережа піддалася ревізії через зміну політичного режиму на території Криму після його анексії. Громадські об'єднання, що репрезентують інтереси окремих соціальних груп (освітні, молодіжні та ін.) переважно продовжують функціонувати. Ця діяльність часто обмежується зверненнями до окупаційної кримської влади чи одноразовими акціями, до прикладу, в жалобні дні або національні свята. Крім того, окупаційна влада заборонила Меджліс кримськотатарського народу і партію «Хізб ут-Тахрір аль-ісламі» як екстремістські організації. Проте Меджліс продовжує активно діяти на території материкової України, а також репрезентує інтереси кримських татар на міжнародній арені.

На материковій частині України продовжили свою діяльність й інші громадські об'єднання цієї спільноти. До прикладу, Духовне управління мусульман Криму, а також було створене нові – Асоціацію мусульман Криму, Кримськотатарський ресурсний центр. Головним напрямом діяльності останнього є захист колективних прав кримськотатарського народу: запровадження нормативно-правового регулювання питання корінних народів в Україні відповідно до міжнародних стандартів, розвиток національної ідентичності корінних народів тощо. Іншим важливим аспектом діяльності ресурсного центру є захист прав людини в Криму. Наприклад, організацією регулярно публікується детальна статистика обшуків, затримань та інших видів переслідувань громадян України в Криму російською окупаційною адміністрацією [12].

Загалом же, мережа громадських об'єднань характеризувалася постійною активною участю у суспільно-політичному житті Криму. За оцінками експертів, кримськотатарський сегмент неурядових громадських організацій був найбільш активною частиною громадянського суспільства Криму [1]. На сучасному етапі, як не дивно, він таким і залишається, незважаючи на окупацію Криму Росією. Хоча діяльність національного громадсько-політичного руху кримських татар безпосередньо на території Криму значно обмежена через перешкодження окупаційної влади, проте зараз цей рух якісно розширив свій вплив і масштаб на материкову частину України, а також знайшов значну підтримку серед загальнонаціональних громадських організацій, які опікуються проблемами Криму після його анексії.

Як вказано вище, *російська національна меншина* є надзвичайно політизованою. Однак така політизація у різних регіонах України значно різниться. Із Заходу на Схід та з Півночі на Південь вона зростає в міру збільшення частки спільноти у національному складі населення та розширення ареалів її проживання, досягаючи піку на Донбасі й особливо – у Криму. Це безпосередньо позначається і на мережі громадських організацій цієї меншини у різних регіонах.

В Одеському регіоні рівень політизації російської національної меншини нижчий, ніж у Криму. Тут вона діє на захист власних інтересів традиційно – через громадські організації або ж окремих представників у органах влади чи місцевого самоврядування, тому й відповідна мережа є не надто широкою. Так, за даними Одеської ОДА, станом на 2020 рік функціонували три обласні й два міські (у м. Одеса) національно-культурні товариства російської меншини [16]. Діяльність вказаних громадських організацій має переважно культурно-просвітницький, гуманітарний характер.

Причому таких громадських об'єднань в рази менше навіть, ніж відповідних об'єднань інших національних меншин. Це пояснюється тим, що, з одного боку, росіяни регіону не відчують серйозного дискомфорту в національно-культурній сфері, а з іншого – питаннями поглиблення

стосунків з Росією, підвищення статусу російської мови, збереження російськомовної освіти і так займається більшість політичних сил регіону [13, с. 12], а також окремі загальнонаціональні політичні партії і громадські організації, серед яких виділяються і відверто проросійські політичні сили.

Пояснимо детальніше про що іде мова. В Одеську обласну та міську ради IV та V скликань балотувалися представники політичних партій «Союз», «Руський блок» і «Русько-Український Союз» [18]. Такі партії позиціонувалися як безпосередні виразники інтересів російської національної меншини («Руський блок», «Руська Єдність», «Русь Єдина») або російськомовного населення на території України («Союз», «Русько-Український Союз», КПУ, ПСПУ). Всі вони мали всеукраїнський статус, але повноцінний виборчий досвід на виборах до Верховної Ради України у 2002 р. мала лише партія «Руський блок». Найактивніше названі етнічні політичні партії діяли в Криму, де ці партії брали участь у виборах до обласних та місцевих органів влади. Сьогодні партії «Руський блок», «Руська Єдність», КПУ заборонені на території України.

Рівень політизації в АРК значно вищий, тому тут спектр громадських організацій і етнічних партій росіян був значно ширшим. За інформацією ресурсу «Inform Naralm», проросійські організації, які активно діяли на території Криму, можна умовно розділити на три типи:

1.«Помірні», до яких належали партії «Руський блок», «Руська Єдність», «Союз», громадські організації «Російська громада Криму», «Конгрес російських громад Криму» тощо.

2.«Радикальні» – козацькі організації «Кримський Козацький Союз», «Об'єднання козаків Криму», партія «Русь єдина», громадські організації «Російська громада Криму», «Російська громада Севастополя», Народний фронт «Севастополь–Крим–Росія» тощо.

3.«Ліві» – Комуністична партія України (КПУ), Прогресивна соціалістична партія України (ПСПУ), громадські організації

«Союз робітників Севастополя», «Діти війни Севастополя» тощо [20].

Для всіх організацій загальні такі ідеї: збереження про-російського характеру АР Крим та м. Севастополь; посилення політичних, економічних і культурних зв'язків з РФ; протидія співробітництву України з НАТО та європейській інтеграції України. Як «помірні», так і «радикальні» організації до-тримувалися націоналістичних, імперських та панслов'янських позицій. «Радикальні» вирізнялися агресивнішою анти-українською риторикою, а також повним або частковим запереченням основ конституційного ладу України. «Ліві» організації культивували ностальгію за часами СРСР, висували вимоги соціальної справедливості й впровадження соціалістичних відносин в економічній сфері [20]. З переліку їхніх основних вимог можна дійти висновку: ще задовго до анексії в програмах і діяльності кримських російських організацій політичні мотиви превалювали над національно-культурними [13, с. 11].

Мережа громадських об'єднань *угорської меншини* на Закарпатті дуже широка. За даними Центру культур національних меншин Закарпаття у області зареєстровано 17 таких громадських організацій з обласним статусом [15]. Проте у суспільно-політичному житті громади вирізняються дві найбільші – Демократична спілка угорців України (далі – ДСУУ), і Товариство угорської культури Закарпаття (далі – ТУКЗ). Останнє створене у 1989 році. Нині його очолює В. Брензович (після звинувачень українських спецслужб у протиправній та антидержавній діяльності в 2020 році виїхав до Угорщини). Діяльність ТУКЗ спрямована на забезпечення культурних потреб угорців Закарпаття і захист їх політичних інтересів [24]. ДСУУ сформована у 1991 році з метою збереження угорських національних традицій, в інтересах формування, розвитку національної самосвідомості угорців, що проживають в Україні [3]. Сьогодні її очолює Л. Зубанич.

Діють також громадські організації за професійним спрямуванням: Закарпатське угорськомовне педагогічне товариство (І. Орос), Спілка угорських журналістів Закарпаття

(Е.Кевсегі), Закарпатське угорськомовне наукове товариство (П.Лизанець), Закарпатське угорське товариство працівників охорони здоров'я (А. Чік) і т.д.

У контексті досліджуваного питання не можна обійти увагою і створені угорською національною меншиною політичні партії. Так, вибори до Верховної Ради України 2006 року стали першими, де угорці йшли за списками двох новостворених (2005 р.) політичних партій – «КМКС» Партії угорців України (створеної на базі членства ТУКЗ, з 2014 року очолюваної В. Брензовичем) та Демократичної партії угорців України (ДПУУ, створеної на базі членства ДСУУ, з 2014 року очолюваної Л. Зубаничем). Причому перша є радикальнішою у поглядах, бо ТУКЗ спочатку виступала за формування Угорського автономного територіального округу з центром у м. Берегово, а згодом – за утворення Притисянського автономного району [21, с. 10]. У подальшому особисті амбіції та персональна неприязнь між керівниками ТУКЗ та ДСУУ перетворилися на затяжну політичну боротьбу в межах створених ними етнополітичних партій, яка завершилася тільки у 2015 році (про це детальніше ітиметься у наступному підрозділі).

Не можна обійти увагою і рух за політичне русинство, що розгорнувся на Закарпатті, та створену ним мережу громадських об'єднань. «Русинофільство» виникло на хвилі загального етнічного відродження в Україні як рух за визнання закарпатських русинів окремим від українців етносом [9, с. 328]. Так, у лютому 1990 року в Ужгороді було створено обласне культурно-освітнє Товариство карпатських русинів, яке швидко політизувалося, і вже у вересні 1990 р. воно поширило «Декларацію Товариства карпатських русинів про повернення Закарпатській області статусу автономної республіки» [6, с. 88–89]. Згодом частина русинського руху політизувалася також у напрямку просування ідеї виходу Закарпаття зі складу України.

За даними Центру культур національних меншин Закарпаття, на даний час існує і діє 11 **русинських громадських організацій** із обласним статусом [15]. Самі лідери ру-

синського руху, в тому числі М. Бобинець, вирізняють два окремих напрями «політичного русинства» – проросійський та проєвропейський. Визначальну рису першого напрямку становить антиукраїнське сепаратистське спрямування. Його представники (П. Гецько, Д. Сидор та ін.) орієнтуються на Росію та вимагають визнання окремої «русинської національності», надання автономії чи навіть незалежності регіону Закарпаття. Проєвропейський напрям більш чисельний і саме з ним намагаються ідентифікуватися більшість лідерів русинського руху (М. Бобинець, Є. Жупан та ін.). Основна мета цієї течії – визнання на законодавчому рівні окремої національності «русин». Така ідея поширюється переважно внаслідок здійснення громадського та медійного тиску на органи влади [21, с. 4–6].

Підтримуємо думку М. Дністрянського, що політичне русинство в своїй основі – штучне явище, в конструюванні якого значну роль відіграли як окремі особи (наприклад, американський історик угорсько-українського походження П.Р. Магочі), так і політичні структури сусідніх держав [4, с. 253]. Штучне «конструювання етнічності» відбувається через максимальне відокремлення цієї етнографічної групи від української нації та ґрунтується на подвійній (загальноукраїнській і локально-русинській) ідентичності [27, с. 66]. Проте при аналізі виділеної нами проблеми не можна ігнорувати той факт, що мережа громадсько-політичних об'єднань русинів на Закарпатті є третьою за кількістю після ромської та угорської. Крім того, рівень політизації цієї «сконструйованої етнічності», а також те, що де-факто на Закарпатті вона все ж визнається як окрема національна спільнота з мовчазної згоди місцевої влади, є для нас достатньою підставою, щоб звернути на неї увагу.

Наступні національні меншини, про які піде мова, – болгари, молдовани, румуни і роми, як ми вже знаємо з попереднього підрозділу, є не надто політизованим, а, відтак, мережа їх громадських організацій у місцях компактного проживання не така потужна, а часом і чисельна. Хоча варто підкреслити те, що саме вона здебільшого сприяє подальшій

консолідації цих етнонаціональних спільнот, а також збереженню їх основних відмінних групових рис (етнічної ідентичності, мови, історичної пам'яті, культури, традицій тощо).

Відтак, мережа громадських об'єднань **ромської етнічної групи** на Закарпатті є найчисельнішою серед інших національних меншин. За даними Центру культур національних меншин Закарпаття таких громадських організацій з обласним статусом близько 20 [15].

Ці громадські організації створені здебільшого для захисту соціально-економічних, побутових інтересів ромів, а також для відродження культури, традицій, ромської мови тощо. Наприклад, громадська організація «Товариство циган Закарпаття «Рома» є першим громадським об'єднанням ромів в області, діє з 1991 р. і об'єднує понад 3 тис. членів. Його основна мета – розвиток соціальної активності ромського населення Закарпаття, вирішення проблем соціально-економічного характеру, відродження ромської культури та ремесл, підвищення освітнього рівня, правовий захист ромів. Із цією метою активом товариства ініційовано та проведено дослідження економічного, соціального становища та рівня освіти ромського населення області, створено відповідну базу даних [25]. Також Закарпатське культурно-просвітнє товариство ромів «Романі Яг», створене у 1993 році, серед своїх основних напрямів роботи визначає допомогу бідним, організацію гуманітарної допомоги, правозахисну діяльність для ромського населення, навчання ромських дітей, розвиток та пропаганду надбань ромської культури. За період діяльності товариства проведено цикл семінарів, міжнародних конференцій, круглих столів із питань підвищення правової освіти ромів, практики їх юридичного захисту в міжнародних і судових установах України [5]. У м. Ужгород певний період часу діяв ромський культурний центр, створення якого ініціювало товариство «Романі Яг».

Як ми вже згадували у попередній частині, ромська спільнота є не дуже добре консолідованою. Проте при такій потужній мережі громадських об'єднань такий стан справ є, як мінімум, дивним. Довгий час чи не найбільше

перешкоджав консолідації як етнічної еліти, так і цілої етнічної групи багаторічний конфлікт саме між керівниками найбільших ромських громадських організацій. Із початку 1990-х років у елітному середовищі ромів виділилися два лідери – А. Адам (товариство «Романі Яг») та Й. Адам (товариство «Рома»). Їхнє протистояння згодом стало передумовою створення потужних мега-організацій. Так, в 1998 році виникла Закарпатська асоціація ромських громадських організацій «Єкгіпе», яку очолив А. Адам, а в 2000 році – Конгрес ромів Закарпаття «Праліпе» на чолі з Й. Адамом [6, с. 95]. При чому, як Асоціація, так і Конгрес мають на меті координацію та консолідацію ромського руху на Закарпатті, а обидва товариства, «Романі Яг» і «Рома», співпрацюють із Міжнародним фондом «Відродження» у рамках Ромської ініціативи останнього.

На всеукраїнському рівні діють такі ромські громадські організації: Всеукраїнська спілка громадських організацій «Конгрес Ромен України», Всеукраїнська громадська організація «Центр об'єднання та захисту прав ромів», Ромська рада України. При чому голова останньої Ю. Іваненко є ще й керівником Міжнародної громадської організації ромів «КСТАНЄ», а також комісаром у питаннях освіти та культури Всесвітнього з'їзду ромів [28]. Проте, знову ж таки, їм бракує консолідації.

На сучасному етапі тенденція до об'єднання почала простежуватися. Останніми роками можна констатувати активізацію ромського громадянського суспільства, зокрема на Закарпатті, основними причинами цього є наявність молоді генерачії активних громадських лідерів, яким довіряють самі роми; інституцій, місцевих і міжнародних, які прагнуть співпраці з ромськими організаціями для допомоги (у тому числі й фінансової) усій ромській громаді. Як зазначив у своєму інтерв'ю М. Горват: «Ромські лідери позитивно впливають на інтеграцію ромів в українське суспільство. Показують на своєму прикладі, як потрібно жити» [26]. Постать саме цього лідера, на думку одного з авторів колективної монографії «Електоральні процеси

України в регіональному вимірі: Буковина і Закарпаття» М. Зана, яскраво виділяється на сучасному етапі в ромському середовищі Закарпаття [6, с. 96].

Громадські організації та національно-культурні товариства **болгар** функціонують на різних рівнях, а найбільша їх кількість, зрозуміло, у місцях компактного проживання меншини. За даними Державної агенції Республіки Болгарія, що займається питаннями болгар, які проживають за кордоном, на території Одеської області зареєстровано близько 20 болгарських об'єднань різного рівня [2]. Від початку створення болгарські організації розпочали активну діяльність для задоволення етнокультурних прав групи.

Виокремимо три всеукраїнські об'єднання етнічних болгар – Асоціація болгар України, Конгрес болгар України, Всеукраїнська асамблея болгар України, кожна з яких має розгалужену систему зв'язків у соціальній та політичній сферах і всередині держави, і за її межами. Асоціація болгар України з 2008 року входить до складу Союзу болгар в Європі, за її участі в Болгарії у 2015 році створено Координаційний центр для зв'язку з болгарами України. Конгрес болгар України є учасником Всесвітнього парламенту болгар і Асоціації болгар світу. Конгрес відомий як меценат болгарських центрів «Аз Буки Веди». Президент Всеукраїнської асамблеї болгар України Д. Костова є головним редактором газети «Роден край» [10, с. 65]. Крім того, за даними Одеської ОДА існує велика кількість болгарських організацій, які представлені на місцевому та районному рівні у місцях компактного проживання меншини (Білгород-Дністровське болгарське культурно-освітнє товариство «Дружество», Ізмаїльська болгарська громада ім. Святої Софії, Болградська районна спілка болгар «БЕСАРАБСЬКЕ ЕХО», громадська організація «Культурно-освітнє об'єднання болгар» та ін.) [16]. Така система громадських об'єднань і національно-культурних товариств з розвинутою інфраструктурою сприяє самоорганізації, підтримці внутрішньої цілісності спільноти, а також перетворенню болгар України у вагомий суб'єкт етнополітичних процесів на різних рівнях.

Громадські об'єднання *молдовської меншини* діють у місцях її компактного проживання. Найбільша кількість зосереджена в Одеській області – близько 7 організацій різного рівня [16]. З-поміж них – об'єднання із всеукраїнським статусом – Всеукраїнська національно-культурна молдавська Асоціація (голова А. Фетеску). Організація займається задоволенням культурно-освітніх потреб спільноти: видаються книги молдовською мовою, у тому числі підручники для шкіл та класів з молдовською мовою навчання; з 2004 року періодично виходить газета «Лучаферул», яка висвітлює життя громади та новини України й Молдови; організуються конференції та круглі столи [8].

У цьому напрямі Чернівецька область перебуває на гірших позиціях, адже тут існує лише кілька громадських об'єднань молдован. Серед них ГО «Міжрайонне товариство молдавської культури Буковини» (голова Ю. Стаднійчук), яке підтримує тісні контакти з Всеукраїнською національно-культурною молдавською Асоціацією. Про причини такої нерівномірності представництва і активності в діяльності у різних регіонах уже йшлося вище.

Громадські об'єднання *румунської меншини* також діють переважно у місцях компактного її проживання. Найбільша кількість зосереджена в Чернівецькій області – офіційно зареєстровано 15 національно-культурних товариств румунської меншини в регіоні [23, с. 4]. Серед них, об'єднання із всеукраїнським статусом – Міжрегіональне об'єднання «Румунська спільнота України» (голова – І. Попеску), яке охоплює понад 20 румунських асоціацій, що функціонують на території України. Вони зуміли виробити низку спільних цілей, з-поміж яких – збереження мови, допомога в європейській інтеграції України, навчання дітей рідною мовою, взаємне визнання Україною та Румунією дипломів про освіту [7].

Подібних організацій на Закарпатті існує 7 (причому їх кількість за останні кілька років зросла). Це, зокрема, Соціально-культурне товариство румун Закарпаття ім. Іоана

Міхалі де Апша, Закарпатська обласна румунська спілка «Дачія», Закарпатське обласне молодіжне об'єднання «Товариство румунської молоді «М. Емінеску», Спілка молодих румунів Закарпаття та деякі інші. Представників цієї меншини взагалі можна називати «піонерами громадської самоорганізації в умовах розпаду СРСР» [6, с. 97] на Закарпатті, адже організаційне оформлення Соціально-культурного товариства румун Закарпаття ім. Джорджа Кошбука відбулося ще у 1989 році [22]. На даний момент, воно, на жаль, уже не включене у перелік громадських організацій національних спільнот Закарпаття, який веде Центр культур національних меншин Закарпаття [15]. Основні напрями роботи національно-культурних товариств – забезпечення культурних, освітніх, інформаційних потреб румунської національної меншини Закарпаття, збереження та підтримання зв'язків із етнічною батьківщиною.

Таким чином, найбільші національні меншини України, безперечно, прагнуть якнайкраще представляти власні інтереси серед інших груп, а також у відносинах із владою на різних рівнях. Саме тому вони беруть активну участь у розвитку громадянського суспільства, особливо у регіонах свого компактного проживання, створюючи власні громадські об'єднання, громадсько-політичні рухи тощо. Мережа цих громадських об'єднань і рухів дуже різниться від спільноти до спільноти. На її потужність найбільше впливає рівень політизації конкретної меншини. Крім того, вона ж здійснює значний вплив на процеси етнічної консолідації всередині меншини. Відтак, можна стверджувати, що найбільш потужними (у контексті впливовості на етно-політичні процеси і суспільно-політичне життя регіону) є мережі громадських організацій кримських татар, угорців і росіян (щодо останніх, то це стосується тільки Криму, адже загальний рівень політизації російської національної меншини у Одеському регіоні значно нижчий), а також мережа русинських національно-культурних товариств Закарпаття (через значний рівень політизації «русинського питання»). Натомість, громадські організації ромів, румунів, молдован і

болгар також відзначають подібним впливом як окремі суб'єкти регіональних етнополітичних процесів, хоча й набагато менш значним, якщо мова не йде про конкретні райони компактного їх проживання. Фактично, кожна національна меншина України через представництво власних громадських організацій здійснює той чи інший вплив на етнополітичні процеси, бере участь у суспільно-політичному житті регіону, проте масштаб такого впливу якісно дуже відрізняється.

2.4. Національно-культурна та громадсько-політична діяльність етнонаціональних спільнот і її вплив на регіональний розвиток

Рівень політизації окремих етнонаціональних спільнот, що проживають на території України, прямо впливає на вимоги, які вони ставлять до країни проживання: чим вищим він є, тим більше вимог, що стосуються питання статусу, доступу до політики, влади, управління, розподілу соціальних благ та економічних ресурсів ставить спільнота, і навпаки, чим нижчим є рівень політизації, тим вимоги є більш соціально-культурними (стосуються виключно питань розвитку освіти, культури, мови, звичаїв і традицій етнічної спільноти, збереження етнічної ідентичності тощо). Відповідно до цього і діяльність основних суб'єктів суспільно-політичних процесів у регіоні буде або переважно національно-культурною, або додатково політичною. До таких суб'єктів з боку етнонаціональної спільноти ми відносимо її етнічну еліту (найбільш активну частину групи) і створені нею організації, в тому числі громадські організації національних меншин, сучасна діяльність яких і буде нами аналізуватися у цьому підрозділі.

Кримськотатарська спільнота, як ми виявили, є надзвичайно сконсолідованою і дуже політизованою. Цьому не в останню чергу можна завдячувати її етнічній еліті, «вихованій» у боротьбі за репатріацію свого народу на батьківщину. Її представники М. Джемілев, який був головою Меджлісу до 2013 року, а зараз заслужено вважається національним лідером кримськотатарського народу і Р. Чубаров, що став головою Меджлісу з 2013 року, широко відомі на міжнародній арені і в Україні. До етнічної еліти також відносять членів Меджлісу кримськотатарського народу, керівників етнонаціональних ЗМІ, активістів громадських і релігійних об'єднань. Хоча вона й складається з представників різних громадсько-політичних об'єднань, але основну мету всі вони переслідують одну – захист колективних прав і свобод народу, та й методи для досягнення мети у більшості майже однакові – боротьба за права виключно мирним шляхом у правовому полі.

Будь-яка громадсько-політична діяльність цієї спільноти з початку здобуття незалежності України базувалася на вимогах визначення офіційного статусу кримськотатарського народу як корінного народу Криму і надання йому широких автономних прав на цій підставі. Фактично основними ідеями, які сповідують усі організаційно структуровані представники кримськотатарського народу, є репатріація, національна державність і національно-культурне відродження [17, с. 207]. Зокрема Курултай і Меджліс, в установчих документах котрих ідея державності на підставі корінного статусу кримських татар є ключовою. Так, головна мета діяльності Меджлісу – відновлення державності кримськотатарського народу на всій території Криму та створення умов для його вільного розвитку на основі права народу на самовизначення [17, с. 204–205].

На сучасному етапі боротьба за колективні права народу продовжується у контексті правового поля як України, так і Росії. На території Криму окупаційна влада намагається різними засобами припинити діяльність Меджлісу кримськотатарського народу (офіційна заборона на діяльність з

2016 р.), а переслідування кримськотатарських активістів та лідерів громади набули систематичного характеру. У такій ситуації кримські татари, як відмічають самі кримськотатарські активісти, не мають можливості відкрито займатися суспільно-політичною діяльністю, яка не була б спущена за командою зверху [19]. Проте вона не припинилася зовсім. Так, головний редактор газети «Къырым» Б. Мамутов зазначає: «Звичайно, незважаючи на це все, робота на місцях не вмерла, але чіткого зв'язку, взаємодії, зустрічей зараз немає. Якщо в Криму десь збирається три людини з-поміж кримських татар – у влади вже виникають питання, поготів якщо це громадські діячі, активісти тощо» [19].

Тому діяльність кримськотатарських громадських об'єднань на території півострову, як правило, обмежується виключно сферою національно-культурного розвитку і збереження власної ідентичності. Однак, така діяльність часто є небезпечною для життя. У своїй щорічній доповіді про ситуацію з правами людини у світі Amnesty International відзначила, що до проукраїнських жителів Криму правлячий окупаційний режим застосовує «жорсткі заходи». Зазначається також, що у 2015 році не було ефективного розслідування шести ймовірних випадків насильницьких зникнень кримськотатарських активістів у 2014 році і жодного підтвердженого випадку викрадення, катування і вбивства. Підкреслюється, що це відбувалося незважаючи на численні докази, у тому числі відеозаписи, з яких можна з упевненістю сказати, що як мінімум до деяких із цих злочинів причетні «проросійські ополченці» з так званих сил самооборони Криму. До тих, хто відкрито симпатизував Україні, застосовувались жорсткі заходи. Найбільше постраждали кримські татари. Їхні публічні заходи постійно забороняли; ЗМІ, які працювали кримськотатарською мовою, були змушені закритися; у будинках лідерів регулярно робили обшуки, проти них порушували кримінальні справи, і їх брали під варту за політично-вмотивованими звинуваченнями [22].

Натомість окупація і складне становище в Криму посприяло розширенню активної громадсько-політичної та національно-культурної діяльності окремих кримськотатарських активістів та громадських організацій на територію материкової України. Сюди оперативно переніс усю роботу Меджліс кримськотатарського народу, зараз його центральний офіс тимчасово перебуває в Києві. З 2016 року відновило свою діяльність на материковій Україні Духовне управління мусульман Автономної Республіки Крим (ДУМАРК). Це релігійна платформа, релігійний інститут кримських татар, який тісно співпрацює з Меджлісом кримських татар. Вони працюють у кількох сферах: освіта, благодійність, соціальна діяльність, хадж та умра. Для дітей ДУМАРК організовує недільну школу, щоби виховати в них національний дух та інтелектуально їх збагатити. Також є намір відкрити власну школу та дитячий садок з читанням Корану, вивченням англійської та арабської мов [13].

Щодо проблеми повернення своєї етнічної батьківщини та захисту власних співвітчизників в окупації, то кримськотатарські громадські активісти і організації з цією метою провадять постійну діяльність з привернення уваги світової спільноти до ситуації навколо кримських татар на окупованому півострові. Сьогодні стратегія кримських татар щодо повернення Криму в Україну вкладається в гасло «нагадувати і тиснути». Крім того, вони діють в унісон з центральною владою України, якій підтримка з боку кримських татар – третьої за величиною національної групи в Криму – додає ваги на міжнародній арені, зокрема заявам України щодо порушення національних прав після приєднання території до Російської Федерації [22].

Значною частиною роботи є інформування про поточну ситуацію в Криму, а також допомога переселенцям з Криму. Так, саме кримськотатарські активісти сформували організацію «КримSOS», яка активно діє з 2014 року. Спочатку організація інформувала та пояснювала українцям та іноземним журналістам про події в Криму через численні зв'язки з кримськими блогерами, журналістами, громад-

ськими активістами. Була створена гаряча лінія для тих, хто хоче виїхати з півострова. З 2017 року, крім допомоги переселенцями, «КримSOS» почали активніше проводити роботу з тими людьми, яких переслідують в Криму. Вони почали працювати з адвокатами, активістами і журналістами безпосередньо на півострові. Окрім того, команда «КримSOS» працює з громадами переміщених осіб, тобто це допомога у розвитку. Вони навчають щойно створені організації як працювати в Україні, як можна допомагати своїй діяльності, навчають їх пошуку ресурсів, спілкування засобами масової інформації тощо [13]. І це тільки один із безлічі прикладів громадсько-політичної активності кримськотатарських організацій.

Постійною є також діяльність у сфері національно-культурного розвитку кримських татар тепер уже на материковій території України. До прикладу, влітку 2017 року Духовне управління мусульман Криму за підтримки Меджлісу кримськотатарського народу та ГО «Асоціація мусульман України» організували ісламський табір для дітей кримських татар, батьки яких вимушено покинули свою Батьківщину у зв'язку з окупацією Росією Криму. Такі заходи проводяться, зокрема, і з метою прищеплення дітям релігійних цінностей народу, його культури і традицій [3]. Кожного року Меджліс стає головним організатором меморіальних заходів 18 травня у День пам'яті жертв геноциду кримськотатарського народу. Меджліс та інші неурядові організації кримських татар були залучені до розробки проекту Концепції розвитку та популяризації кримськотатарської мови на період до 2032 року. Одночасно, Меджліс кримськотатарського народу формує Робочу групу з підготовки Стратегії розвитку та популяризації кримськотатарського народу [20]. Подібних прикладів діяльності можна знайти безліч у ЗМІ.

Діяльність *російської національної меншини*, її етнічної еліти і громадських організацій на захист колективних прав має у переважній кількості випадків саме громадсько-політичний характер. А питання національно-культурного

розвитку (як от питання статусу російської мови в Україні) через надзвичайну політизацію етнонаціональної спільноти, а також постійну підтримку напруги щодо цих питань з боку етнічної батьківщини однаково переходять у розряд надзвичайно «політичних» (вжито саме у такому формулюванні, щоб уникнути збігу з поняттям «політизація етнічності»).

В основі такої політизації будь-якої діяльності етнонаціональної спільноти, як ми вже згадували раніше, питання статусу, а точніше перехід її у статус національної меншини після розпаду СРСР. Адже після розпаду СРСР етнічні росіяни України перетворилися на чисельну, розселену в багатьох регіонах, впливову мовно, культурно і ціннісно, але все-таки національну меншину. Статусні зміни, звісно, вплинули на індивідуальне й колективне самоусвідомлення всередині російської спільноти, зумовлюючи певну розгубленість або активне несприйняття нової ситуації [10, с. 216]. Тому російська етнічна еліта зробила ставку на утвердження російських культурних цінностей і дискримінацію української мови та культури в районах з більшою часткою росіян. Саме там найбільш популярні ідеї слов'янофільства й проросійські настрої [12, с. 135], які підживлюються не без сприяння регіональної еліти.

У Криму реакція на зміну статусу була найгострішою і призвела до політизації етнічності на засадах «російського націоналізму», в основі якого положення про конституційне закріплення статусу російської мови як державної; визнання росіян державотворчою нацією поряд з українцями; посилення інтеграційних процесів у стосунках з Росією, країнами СНД та ін. [16, с. 14]. Конкретно в Криму до них зараховувалася й ідея «повернення Криму» до складу Російської Федерації, а соціокультурний механізм політичної стратегії «російського націоналізму» мав на півострові найбільш варіативну сукупність інструментів його використання, які застосовувалися з метою ствердження ідеологеми «Крим – це частина Росії» [17, с. 265–266].

Нерідко з політичними силами й організаціями «російського націоналізму» відверто солідаризувалися владні структури автономії, що зумовлювало суперечності передусім із центральною владою в Україні, національно-демократичними політичними силами та кримськотатарським рухом [2, с. 385]. Найпоказовіший приклад – проголошення 5 травня 1992 року державної самостійності Республіки Крим. Якби не жорсткі дії центру і протест Меджлісу кримськотатарського народу проти такого рішення кримського парламенту, то невідомо, чи Крим би не вийшов зі складу України ще 1992 року.

На сучасному етапі прояви сепаратизму в регіонах, де домінує російська культурна традиція, спровоковані ще й різницею у баченні власного геополітичного майбутнього між населенням, яке тяжіє до Росії, та владою, що взяла курс на євроінтеграцію. У зоні ризику – Одеський регіон, де ідеологічні маркери великої частини населення у питанні ставлення до ЄС, НАТО та СРСР кардинально протилежні загальнонаціональним показникам [26, с. 65].

Однак ефективність подібної діяльності залежить і від консолідації всередині спільноти, а остання, як ми визначили, у середовищі національної меншини перебуває на середньому рівні. У Одеському регіоні та в Криму консолідація російської етнічної еліти відбувалася здебільшого на рівні місцевих та обласних органів влади, забезпечувалася спільністю основних вимог і мала непостійний характер. Вона стає можливою під час виникнення певних загроз основним інтересам групи або за можливостей їхнього задоволення. Прикладом такої діяльності є, зокрема, надання російській мові статусу регіональної в Одеській області, Одесі й Севастополі 2012 року відразу ж після прийняття Закону України «Про засади державної мовної політики» (у 2018 р. втратив чинність через визнання його неконституційним). А також злагоджена діяльність регіональної етнічної еліти у процесі «самовизначення» Криму. Хоча й не можна з упевненістю говорити про подібний сценарій розвитку подій без зовнішньої допомоги та ресурсів з боку РФ.

Угорська національна меншина, зокрема її громадські організації здійснюють активну культурну, просвітницьку, наукову та іншу діяльність, постійно взаємодіють з органами державної влади та органами місцевого самоврядування як України, так і Угорщини. За ініціативи Товариства угорської культури Закарпаття, Закарпатського угорськомовного педагогічного товариства (далі – ЗУПТ) і за підтримки Закарпатської реформатської церкви та Берегівської міської ради реалізована ідея створення закарпатського інституту з угорською мовою навчання: Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці II акредитований як перший у Карпатському регіоні приватний вищий навчальний заклад з угорською мовою викладання [4, с. 534-535]. Керівник ЗУПТ – І. Орос – є ректором цього вищого навчального закладу. А ДСУУ сприяла створенню у структурі Ужгородського національного університету гуманітарно-природничого факультету з угорською мовою навчання [4, с. 536]. Представники громадських організацій також беруть участь у засіданнях Змішаної українсько-угорської комісії з питань забезпечення прав національних меншин чи реагують на питання, що безпосередньо впливають на життєдіяльність угорців в Україні. Наприклад, висловлюючи невдоволення рішенням Конституційного Суду про визнання Закону «Про засади державної мовної політики» (2012 р.) неконституційним [23] або відмежовуючись від провокативних дій по розміщенню на території окремих районів Закарпатської області угорськомовних стел «на захист угорської мови» [1] тощо.

Національно-культурна та громадсько-політична діяльність у середовищі меншини завжди була дуже сконсолідованою, а на сучасному етапі ця тенденція тільки посилилася. Адже 5 вересня 2015 року за результатами переговорів між Товариством угорської культури Закарпаття та Демократичною спільнотою угорців України відбулося підписання угоди, яка передбачає «конструктивну співпрацю в інтересах угорської спільноти Закарпаття» [8]. На основі цих домовленостей знята основна перепона на шляху до консолідації діяльності окремих організацій і їх лідерів.

Проте нагадаємо, що угорська спільнота Закарпаття вже давно перейшла від суто соціально-культурних до політичних вимог, висловлених країні проживання, зокрема у питанні надання угорській меншині Закарпаття національно-територіальної автономії в різноманітних модифікаціях, котрі влада Угорщини активно підтримує. Ще в 1991 році за ініціативи ТУКЗ був проведений локальний референдум у Берегівському районі стосовно утворення Угорського автономного територіального округу (за таку ініціативу висловилися 81,4% виборців району, які взяли участь у голосуванні). Це рішення влада не підтримала, тому з 2000 р. ТУКЗ почало просувати ідею формування Притисянського району як об'єднання населених пунктів Берегівського, Ужгородського, Мукачівського та Виноградівського районів із компактним проживання угорського населення в Закарпатській області [5, с. 78].

Після створення на базі ТУКЗ політичної партії «КМКС» Партія угорців України її тодішній лідер М. Ковач ще активніше почав просувати таку ідею, зокрема перед черговими виборами. Від 2015 року на порядку денному перебуває видозмінений варіант попередніх ініціатив – формування угорського територіального району на підставі добровільного об'єднання громад у зв'язку з реформою децентралізації. У травні 2015 року на засіданні Об'єднання прикордонних органів самоврядування Закарпаття, створеного ще у 2007 році міськими та сільськими головами територій компактного проживання угорців, була прийнята заява, де йшлося зокрема про те, що для асоціації дуже важливо, аби у межах децентралізованого процесу створили район, до складу якого входили би угорські населені пункти [8]. Така ініціатива знову походила від «КМКС» Партії угорців України. На сучасному етапі у межах Закарпатської області такий район з адміністративним центром у м. Берегове дійсно створено [18].

Наступні національні меншини провадять діяльність у сфері національно-культурного розвитку і соціального захисту власної етнонаціональної спільноти, не висуваючи

політичних вимог до країни проживання. Тут мова йде про румів, молдован, болгар і румунів.

З останніх варто почати, адже час від часу **румунська національна меншина** і її громадські об'єднання виносять на порядок денний певні автономістські прагнення щодо подальшого розвитку Північної Буковини. Проте такі прагнення румунської меншини є дуже непостійними і залежать, як правило, від активної підтримки з боку певних політичних кіл в самій Румунії. Це, скажімо, приклад резолюції так званої Асамблеї румунів Буковини у 2015 році з вимогою надання буковинським румунам автономії, що виявилася фейковою [6]. Як зазначає О. Кривицька, «конфліктність процесу повноцінного розвитку румунського етносу зумовлюється певною політикою правлячих кіл Румунії, які відверто висувають територіальні претензії до України, що, безперечно, підігрує формування антиукраїнських настроїв серед румунського населення» [12, с. 133].

Однак такі випадки є поодинокими, а загалом діяльність меншини і її громадських об'єднань перебуває у площині забезпечення національно-культурних потреб спільноти. З цією метою громадські організації здійснюють активну культурну, наукову та іншу діяльність, активно взаємодіють із органами державної влади та місцевого самоврядування. Прикладом такої взаємодії з державними органами влади у Чернівецькій області стала, зокрема, реалізація Регіональної програми підтримки національно-культурних товариств Чернівецької області та української діаспори [14, с. 293], терміни реалізації якої вже кілька разів були продовжені. Також представники громадських організацій на постійній основі беруть участь у засіданнях Змішаної українсько-румунської комісії з питань забезпечення прав національних меншин.

Загалом же, румунська етнічна еліта Закарпаття і Буковини декларує проведення організаторської та просвітницької роботи; участь в обговоренні нормативно-правових актів, що стосуються забезпечення прав національних меншин, в окремих офіційних зустрічах представників

України та Румунії; співпрацю з органами державної влади та органами місцевого самоврядування як України, так і Румунії тощо. Підтвердженням цьому є матеріали регіональних ЗМІ, в яких часто публікуються статті про це. Крім того, діяльність громадських організацій румун з проведення масових культурно-просвітницьких заходів у середовищі цієї спільноти веде як до підвищення етнічної консолідації румунської спільноти, так і до зменшення проявів самоізоляції. Адже усі румунські культурно-масові заходи відвідують не тільки румуни, а це посилює міжетнічну взаємодію, сприяє порозумінню культур і веде до зняття взаємних стереотипів та упереджень.

Громадські організації **ромської національної меншини** постійно взаємодіють як з органами державної влади та органами місцевого самоврядування, так і з міжнародними інституціями, переважно з метою вирішення соціальних проблем ромів, посилення їхньої інтеграції в українське суспільство, але також і для забезпечення національно-культурних потреб спільноти. Так, у 2016 році при Закарпатській облдержадміністрації було утворено Громадську раду ромської національної меншини. Її керівником на той період було обрано Б. Бучка, голову Закарпатського обласного товариства ромів «Романі чгіб». Департаментом соціального захисту населення Закарпатської облдержадміністрації налагоджено співпрацю із Закарпатським обласним благодійним фондом «Романо Лунго Трайо» у напрямку надання правової консультативної допомоги з питань соціального захисту [7]. Товариства «Рома» та «Романі Яг» активно співпрацюють і реалізують проекти за підтримки Міжнародного фонду «Відродження», Карпатського фонду; представники ромських громадських організацій є членами Міжвідомчої робочої групи з питань реалізації стратегії захисту та інтеграції в українське суспільство ромської національної меншини [21].

Щодо політичного представництва у органах влади та місцевого самоврядування, то активні діячі ромських громадських організацій Закарпаття обираються депутатами

місцевих рад у населених пунктах компактного проживання ромського населення на загальних засадах. Яскравим прикладом є М. Горват – депутат Ужгородської міської ради, голова Закарпатського обласного ромського об'єднання «Романі черхень», голова організації «Об'єднання ромів Ужгорода». Крім того, політичне представництво для ромів, на нашу думку, – це найбільш дієвий спосіб забезпечення потреб власної спільноти і мінімізації негативів від ізольованого проживання в українському суспільстві.

Болгарська і молдовська національні меншини, їх етнічні еліти, створені ними громадські об'єднання, ведуть постійну діяльність задля розширення і задоволення національно-культурних прав власних спільнот. Наприклад, колективні звернення до Ізмаїльської міської ради та Болградської районної адміністрації щодо надання болгарській мові статусу регіональної згідно Закону «Про засади державної мовної політики» [11, с. 62]. А голова Всеукраїнської національно-культурної молдавської Асоціації А. Фетеску зазначає в одному з своїх інтерв'ю, що після розпаду СРСР у діаспори не залишилося ні підручників, ні програм навчання на рідній мові, тому на якомусь етапі вони взяли і написали їх самі. Зараз вони також фінансують видання книг молдовських іммігрантів [9]. Соціальне лобіювання та захист інтересів цих етнонаціональних спільнот забезпечується і через представництво в органах державної влади та місцевого самоврядування – через обрання в такі органи представників болгарської та молдавської етнічної еліти.

На сучасному етапі болгарська меншина, її етнічна еліта, маючи розвинену соціальну структуру, виконує, на думку дослідниці С. Коч, такі основні ролі:

1) виступає соціальним меценатом (організація системи недільних шкіл або можливість мовних практик та навчання в Болгарії),

2) медіатором у відносинах між Україною та Болгарією,

3) соціальним лобістом інтересів групи у різних сферах і на різних рівнях [11, с. 65-67].

Крім забезпечення своїх культурно-освітніх потреб, громадські об'єднання етнічних молдован України стоять на позиціях визнання і захисту власної етнічної ідентичності та мови, тобто права називатися окремим від румун народом і мати свою власну назву для національної мови. Саме тому постійно у ЗМІ з'являються звернення керівників молдовських громадських об'єднань до міжнародних організацій та державних органів з цього приводу. До прикладу, відкрите звернення від імені молдовської громади Чернівецької області з вимогами від Румунії не втручатися у внутрішні справи України (2017 р.) [15], звернення громадських організації Одеської області, лідерів національних меншин і Всеукраїнської національно-культурної молдавської Асоціації до міністра культури України щодо примусової асиміляції (румунізації) молдовської національної меншини в Україні (2017 р.) [27].

Проаналізована нами національно-культурна і громадсько-політична діяльність етнонаціональних спільнот (їх етнічних еліт), визначені рівні політизації, етнічної консолідації, що впливають з їх ідентифікаційних характеристик, мережа створених ними громадських організацій, що проаналізовані нами у попередніх підрозділах – усе це впливає на розвиток регіону, в якому проживають ці спільноти. У підсумку, ми маємо за мету визначити конструктивність чи деструктивність впливу етнонаціонального фактора кожної з них на регіональний розвиток, а також на регіональні або/чи загальнонаціональні суспільно-політичні процеси.

Відтак, етнонаціональний фактор кримськотатарської спільноти має виключно конструктивний вплив на суспільно-політичні процеси як до окупації, так і після. Адже, за винятком конфліктів з кримською владою у питанні самозахоплення земель і масових протестних акцій під час «кримської весни», боротьба кримських татар за колективні права народу відбувається виключно правовими засобами.

У середовищі російської національної меншини маємо два кардинально різних варіанти його впливу – конструктивний і

деструктивний. Адже, на нашу думку, етнонаціональний фактор російської спільноти без політичних спекуляцій етнічної еліти та впливів етнічної батьківщини ззовні має здебільшого конструктивний вплив на суспільно-політичні процеси, що проявилось в Одеському регіоні, де після початку російської агресії пришвидшився процес національної консолідації, зокрема і у середовищі етнічних росіян. Саме в цьому регіоні етнічні росіяни прийнявши статус національної меншини почали будувати стосунки з державою, у якій живуть, на основі міжкультурного, міжетнічного діалогу. Натомість, у Криму, його деструктивний вплив посприяв окупації, анексії й іредентизму.

У випадку з угорською меншиною етнонаціональний фактор постійно мав латентний деструктивний вплив на суспільно-політичні процеси. Це проявлялося у досить частій автономістській риторичній лінії окремих лідерів й організацій як з боку угорської меншини, так і з боку самої Угорщини; або у випадках, коли Українська Держава намагалася провадити власну національну політику на своїй суверенній території. Прикладом є, на нашу думку, не цілком адекватна реакція угорської сторони на новий Закон «Про освіту». Погодимось, що більш детальна і продумана роз'яснювальна робота української влади з національними меншинами щодо мовних положень Закону дозволила б розвіяти частину побоювань. Проте на сучасному етапі стаття 7 Закону «Про освіту» стала приводом для етнополітичної мобілізації і політизації угорської меншини України за підтримки угорської влади. А це, в свою чергу, вказує на деструктивний вплив етнонаціонального фактора угорської меншини і веде до наростання напруження не тільки по лінії «українська влада – угорська меншини», але й по лінії «титульна нація – угорська меншина» [25, с. 162].

Етнонаціональний фактор у ромському середовищі також наростає останнім часом у бік конструктивної співпраці етнічної групи і суспільства чи влади. Прояви негативної діяльності окремих представників етнічності, такі як жебракування чи участь у незаконній діяльності, що спри-

чинені, в основному, тим вимушеним становищем, у якому існує ромська етнічна група в Україні та на Закарпатті, до деструктивного впливу етнонаціонального фактора ми не відносимо. Адже активний потенціал колективного агента (у даному випадку ромської етнічної групи в цілому) не несе загрози для суспільно-політичних процесів як цілої України, так і конкретно Закарпатської області [24, с. 48].

Етнонаціональний фактор у середовищі болгарської меншини Одеського регіону має виключно конструктивний вплив. Активний потенціал цієї спільноти допомагає задоволенню основних її інтересів, представництву на різних рівнях за одночасного збереження етнополітичної стабільності й етнічного спокою у місцях компактного проживання.

Етнонаціональний фактор у середовищі молдовської меншини на сучасному етапі має конструктивний вплив. Проте в подальшому його конструктивність чи деструктивність буде залежати в основному від взаємин з румунською стороною. Активні чи навіть агресивні дії з боку румунської влади і румунської меншини в Україні можуть посприяти наростанню деструктивного характеру активного потенціалу молдовської меншини.

У середовищі румунської національної меншини високий рівень етнічної консолідації засвідчує високий рівень активного потенціалу досліджуваної спільноти, який до цього часу мав відносно конструктивний вплив на суспільно-політичні процеси у випадку, коли не використовувався у політичних іграх і не підігрівався амбіціями певних політичних лідерів з Румунії або України. Етнополітична мобілізація з подальшою політизацією своїх вимог до країни проживання можлива під час виникнення певного приводу і наявності зовнішнього стимулу з боку етнічної батьківщини.

Таким чином, національно-культурна та громадсько-політична діяльність досліджуваних нами етнонаціональних спільнот залежить від вимог, які вони ставлять перед країною проживання, тобто перед Україною. А ці вимоги (їх «політичність»), в свою чергу, залежать від рівня політизації національної меншини. Причому від високого рівня етнічної

консолідації «політичність» вимог додатково актуалізується, але якщо ситуація протилежна, тобто політизація на низькому рівні, то високий рівень консолідації самотужки не веде до зростання «політичності» вимог – вони залишаються, як правило, у площині національно-культурного розвитку. Не дивно, що діяльність найбільш політизованих спільнот України – кримських татар, угорців і росіян – носить переважно громадсько-політичний характер (у такому випадку питання національно-культурного розвитку групи також забезпечуються, але вони не становлять основу вимог спільноти). Інші проаналізовані національні меншини зосереджені переважно на забезпеченні національно-культурного розвитку власної групи, а представники ромської етнічної групи ще й на вирішення соціальних проблем ромів, посилення їхньої інтеграції в українське суспільство.

Проаналізовані нами ідентифікаційні характеристики етнонаціональних спільнот, мережа створених ними громадських організацій, їх національно-культурна і громадсько-політична діяльність, визначені рівні їх політизації та етнічної консолідації дають змогу робити висновки про конструктивність чи деструктивність впливу активного потенціалу цих спільнот (їх етнонаціонального фактора) на регіональні суспільно-політичні процеси. Так, на сучасному етапі конструктивним є вплив етнонаціонального фактора кримських татар, болгар, росіян (в Одеській області), ромів, румунів і молдован. Натомість, можна вважати таким, що має деструктивний характер, етнонаціональний фактор росіян Криму. Адже він безпосередньо посприяв окупації півострову. Також угорський етнонаціональний фактор мав латентний, а з часу початку україно-угорського конфлікту, початковим приводом до якого став новий Закон України «Про освіту», має відкритий деструктивний вплив на суспільно-політичні процеси. Причому цей конфлікт вивів на передній план усі проблеми, які існували в україно-угорських відносинах по лініях угорська меншина/українська влада, угорська влада / українська влада та українська нація/угорська нація.

Крім того, можна припустити, що конструктивність чи деструктивність етнонаціонального фактора окремих спільнот впливає на регіональний розвиток ще й з позицій того, що може додатково сприяти чи перешкоджати суспільній (національній) консолідації у окремо взятому регіоні: конструктивний вплив не перешкоджатиме, а подеколи і сприятиме цьому, а деструктивний вплив, який додатково підживлюється впливами етнічної батьківщини ззовні, буде гальмувати консолідаційні процеси в регіоні. Адже, як ми вже підкреслювали неодноразово: на національну консолідацію будь-якої негомогенної країни завжди впливають процеси етнічної консолідації спільнот, що входять до її складу.

Перелік використаних джерел до розділу

Джерела до підрозділу 2.1.:

1. Вишняк О. Що об'єднує та що роз'єднує українців: результати опитувань громадської думки. *Громадська думка: інформаційно-аналітичне видання Фонду «Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва»*. 2015. № 2 (25). 12 с.
2. Гринів І., Чех М. Національне питання: Україна як Європа. *Дзеркало тижня*. 2017. № 23. 17 червня. URL: https://dt.ua/internal/nacionalne-pitannya-ukrayina-yak-yeuropa-245832_.html
3. Динаміка патріотичних настроїв українців: серпень 2019 / Соціологічна група «Рейтинг». URL: http://ratinggroup.ua/research/ukraine/dinamika_patrioticheskikh_nastroeni_yukraincev_avgust_2019.html
4. Етнополітичні процеси в Україні: регіональні особливості: монографія / М. Панчук та ін. Київ: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2011. 396 с.

5. Консолідація українського суспільства: шляхи, виклики, перспективи (інформаційно-аналітичні матеріали до Фахової дискусії 16 грудня 2016 р.) / Центр Разумкова. Київ, 2016. 100 с.
6. Луцишин Г. І. Національна консолідація України в умовах демократизації суспільства. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили*. Серія: Політологія. 2012. Т. 182. Вип. 170. С. 51-55.
7. Національно-державне будівництво: концептуальні підходи, сучасна наукова література / Ю. І. Римаренко (ред.) та ін. Київ: Довіра, 1999. 559 с.
8. Опитування щодо державного устрою та Конституції України (22-27 травня 2015 р.) / Центр Разумкова. URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/opytuvannia-shchodo-derzhavnoho-ustroiuta-konstytutsii-ukrainy>
9. Патріотизм, мова та зовнішньополітичні пріоритети – громадська думка України / Фонд «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва. Дата оновлення: 21.01.2020. URL: https://dif.org.ua/article/%20patriotyzm_mova
10. Песня о Родине. Слова народные. *Зеркало недели*. Дата оновлення: 26.12.2014. URL: <https://zn.ua/project/opros2014/>
11. Петухова О. В. Консолідація: сутність і види. *Інвестиції: практика та досвід*. 2015. № 3. С. 130–135.
12. Сичова М. Д. Міжетнічна толерантність як фактор державотворення. *Державне управління: теорія та практика*. 2009. № 1. URL: http://academy.gov.ua/ej/ej9/doc_pdf/Sychova_MD.pdf
13. Степико М. Т. Українська ідентичність: феномен і засади формування: монографія. Київ: НІСД, 2011. 336 с.
14. Україна: настрої та очікування: результати національного опитування (12-28 грудня 2017 р.) / Соціологічна група «Рейтинг». 35 с.

15. Червеньяк К. Т. Етнонаціональний фактор як об'єкт наукового дослідження. *Держава і право: збірник наукових праць*. Серія Політичні науки. Київ, 2016. Вип. 73. С. 73–80.
16. Червеньяк К. Т. Національна консолідація в поліетнічних регіонах України. *Вісник Маріупольського державного університету*. Серія: Історія, Політологія. Маріуполь, 2017. Вип. 20. С. 331–340.

Джерела до підрозділу 2.2.:

1. Буковина як контактна зона: аналіз ідентичностей, уявлень та сприйняття в українсько-румунському прикордонні: інформаційно-аналітичні матеріали / за ред. Н. Бурейко, Т. Мога. Ясси-Чернівці, 2017. 64 с.
2. Българската общност по света. *Държавна агенция за българите в чужбина*. URL: <https://www.aba.government.bg/map>
3. Веснянка О. В Ужгороді видали книгу про традиції ромів Закарпаття. *Громадське радіо*. Дата оновлення: 17.06.2017. URL: <https://hromadske.radio/podcasts/chiriklo/v-uzhgorodi-vydaly-knygu-pro-tradyciyi-romiv-zakarpattya>
4. Воробйова А. На службі у Росії: як в Криму використовують культуру. *Кримські новини*. Дата оновлення: 20.02.2018. URL: <http://old.qha.com.ua/ua/analitika/na-slujbi-u-rosii-yak-v-krimu-vikoristovuyut-kulturu/27919/>
5. Вся правда про Закарпатських ромів: цифри, факти, звичаї та традиції. *Новини Іршавського району*. Дата оновлення: 01.03.2018. URL: <https://irshavanews.in.ua/novini/zakarpattya/14968-vsya-pravda-pro-zakarpatskih-romiv-cifri-fakti-zvichayi-ta-tradicyi.html>
6. Гевко А. «Державна кримськотатарська у Криму – імітація»: проблеми мови корінного народу на півострові та материкау. *Крим.Реалії*. Дата оновлення

- 19.01.2020. URL : <https://ua.krymr.com/a/derzhavna-krymskotatarska-mova-v-krymu-imitatsiia/30385748.html>
7. Гринів І., Чех М. Національне питання: Україна як Європа. *Дзеркало тижня*. 2017. № 23. 17 черв. URL: https://dt.ua/internal/nacionalne-pitannya-ukrayina-yak-evropa-245832_.html
 8. Дністрянський М. С. Етнополітична географія України: проблеми теорії, методології, практики: монографія. Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2006. 490 с.
 9. Добржанська О. Етнічна ідентичність населення Буковини. *Історико-політичні проблеми сучасного світу: збірник наукових статей*. Чернівці, 2015. Т. 29–30. С. 118–121.
 10. Інформація про виконання у 2016 році плану заходів щодо реалізації Стратегії захисту та інтеграції в українське суспільство ромської національної меншини на період до 2020 року / Міністерство культури України. URL: http://195.78.68.75/mcu/control/uk/publish/article?art_id=245219776&cat_id=244949510
 11. Коч С. Трансформации идентификационных стратегий болгар Украины: социально политические условия и адаптационные практики. *Політичне життя*. 2017. № 4. С. 58–70.
 12. Кривошея Т., Сербіна Ю. Локальна ідентичність і міжетнічна взаємодія півдня Одеської області: проблеми і напрями трансформації. *Українська миротворча школа*. Дата оновлення: 15.01.2015. URL: <https://peace.in.ua/lokalna-identychnist-i-mizhetnichna-vzajemodiya-pivdnya-odeskoji-oblasti-problemy-i-napryamy-transformatsiji/>
 13. Круглашов А., Щербатюк О. Регіональні аспекти діяльності груп інтересів в Україні (на прикладі Чернівецької області). *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. Київ, 2013. Вип. 5 (67). С. 290–306.
 14. Мукомель В. И., Хайкин С. Р. Крымские татары после «крымской весны»: трансформация идентичностей.

- Мониторинг общественного мнения: Экономические и социальные перемены.* 2016. № 3. С. 51–68.
15. Николаева Т. «Аз Буки Веди» – воскресная болгарская школа. *Вечерняя Одесса*. Дата оновлення: 19.09.2009. URL: <http://vo.od.ua/rubrics/o-detyakh-dlya-detejj/11922.php>
 16. Огаркова Т. «Кримськотатарська культура – це не чебурек», — інтерв'ю з кримським активістом Алімом Алієвим. *Hromadske*. Дата оновлення: 06.03.2019. URL: <https://hromadske.ua/posts/krimskotatarska-kultura-ce-ne-cheburek-intervyu-z-krimskim-aktivistom-alimom-aliyevim>
 17. Опріш Ю. Етнонаціональна політика як чинник утвердження консолідуючих цінностей румун Закарпаття. *Центр культур національних меншин Закарпаття*. Дата оновлення: 20.08.2017. URL: <http://centerkylytr.pp.ua/2017/08/20/етнонаціональна-політика-як-чинник-у/>
 18. Открытое мнение – Крым 2016. Краткий аналитический отчет / Независимый социологический проект «Открытое мнение». Москва, 2016. 45 с.
 19. Про виконання в області положень Протоколів XIV засідання Змішаної українсько-угорської комісії з питань забезпечення прав національних меншин та XIII засідання Двосторонньої українсько-словацької комісії з питань національних меншин освіти і культури. *Центр культур національних меншин Закарпаття*. Дата оновлення: 20.11.2016. URL: <http://centerkylytr.pp.ua/2016/11/20/739/#more-739>
 20. Про утворення та ліквідацію районів: Постанова Верховної Ради України від 17.07.2020 р. № 807-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/807-IX#Text>
 21. Результати Всеукраїнського перепису населення 2001 року. *Державний комітет статистики України*. URL: <http://2001.ukrcensus.gov.ua/results/>
 22. Сидоренко С., Панченко Ю. Угорський мовний шантаж: чи поховає Будапешт європейське майбутнє України.

Європейська правда. Дата оновлення: 26.09.2017. URL: <https://www.euointegration.com.ua/articles/2017/09/26/7071503/>

23. Симоненко І. Російська ідентичність в Україні: соціокультурний вимір. *Стратегічні пріоритети*. 2013. № 1 (26). С. 28–37.
24. Степико М. Т. Українська ідентичність: феномен і засади формування: монографія. Київ: НІСД, 2011. 336 с.
25. Сучасний стан забезпечення національно-культурних потреб представників молдовського етносу в Україні: аналітична записка. *Національний інститут стратегічних досліджень при Президентові України*. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/1254/>
26. Червеняк К. Етнічна консолідація ромської етнічної групи та її вплив на етнополітичну ситуацію на Закарпатті. *Актуальні проблеми політичної науки*. Ужгород, 2018. Вип. 3. С. 42-50.
27. Шутанич Н. Про стан забезпечення прав національних меншин у Закарпатській області. *Центр культур національних меншин Закарпаття*. Дата оновлення: 05.05.2018. URL: <http://centerkylytyr.pp.ua/2018/05/05/1646/#more-1646>
28. Public Opinion Survey Residents of the Autonomous Republic of Crimea: May 16 – 30, 2013 / International Republican Institute, Baltic Surveys Ltd. / The Gallup Organization, Rating Group Ukraine. 40 p.

Джерела до підрозділу 2.3.:

1. Аблятиф Р. Кримськотатарський громадський рух: етапи розвитку. Дата оновлення: 05.11.2013. URL: <http://archive.is/a3t0J>
2. Българската общност по света. *Държавна агенция за българите в чужбина*. URL: <https://www.aba.government.bg/map>
3. Демократична спілка угорців України. *Центр культур національних меншин Закарпаття*. Дата оновлення:

- 19.10.2016. URL: <http://centerkyltyr.pp.ua/2016/10/19/демократична-спілка-угорців-україни/>
4. Дністрянський М. С. Етнополітична географія України: проблеми теорії, методології, практики: монографія. Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2006. 490 с.
 5. Закарпатське культурно-просвітне товариство ромів «Романі Яг». *Центр культур національних меншин Закарпаття*. Дата оновлення: 19.10.2016. URL: <http://centerkyltyr.pp.ua/2016/10/19/закарпатське-культурно-просвітне-то/>
 6. Зан М. Етнополітичні процеси в Закарпатті: історична ретроспектива та сучасний стан. *Електоральні процеси України в регіональному вимірі: Буковина і Закарпаття*: монографія / під ред. А. Круглашова і М. Токаря. Ужгород : Поліграфцентр «Ліра», 2014. С. 66-100.
 7. Кореспондент: Велика меншість. Українські румуни майже не зазнали асиміляції. *Кореспондент.net*. 2014. № 19. URL: <http://ua.korrespondent.net/ukraine/events/3365309-korrespondent-velyka-menshist-ukrainski-rumuny-maizhe-ne-zaznaly-asymiliatsii>
 8. Кореспондент: Братья по счастью. Молдавская диаспора в Украине. *Кореспондент.net*. 2014. 7 нояб. (№ 44). URL: <https://korrespondent.net/ukraine/events/3442856-korrespondent-bratia-po-schastui-moldavskaia-dyaspора-v-ukrayne>
 9. Котигоренко В. О. Етнічні протиріччя і конфлікти в сучасній Україні: політологічний концепт. Київ: Світогляд, 2004. 722 с.
 10. Коч С. Трансформации идентификационных стратегий болгар Украины: социально политические условия и адаптационные практики. *Політичне життя*. 2017. № 4. С. 58–70.
 11. Кривошеєв П. Проросійський «Меджліс» не має перспектив – громадські активісти. *Крим.Реалії*. URL: <https://ua.krymr.com/a/28735153.html>
 12. Кримський І. Діяльність громадських організацій, що займаються питаннями Криму (частина 1). *Голос Криму*:

інформаційна агенція. Дата оновлення: 29.03.2021. URL: <https://voicecrimea.com.ua/main/articles/diyalnist-gromadskix-organizacij-yaki-zajmayutsya-pitanniyami-krimu-chastina-1.html>

- 13.Нагірний В. М. Політизація російської етнічності в Україні (1991 – 2002 рр.): автореф. дис. ... д-ра політ. наук : 23.00.05. Київ, 2003. 21 с.
- 14.Нападиста В. Суб'єкти кримськотатарського національного руху: стратегія і тактика втілення ідейних пріоритетів у політичному контексті незалежної України. *Наукові записки ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України*. 2017. Вип. 1 (87). С. 264-293.
- 15.Національно-культурні товариства. *Центр культур національних меншин Закарпаття*. URL: <http://centerkylytur.pp.ua/національно-культурні-товариства/>
- 16.Національно-культурні товариства Одеської області. *Департамент культури, національностей, релігій та охорони об'єктів культурної спадщини Одеської обласної державної адміністрації*. URL: <http://culture.odessa.gov.ua/nacjonalno-kulturn-tovaristva-odesko-oblast/>
- 17.Петруньок Б. Кримськотатарські громадські організації періоду репатріації в контексті міграційних процесів. *Українознавчий альманах*. 2014. Вип. 15. С. 35-39.
- 18.Платформа «Політична Пам'ять». *Громадський рух ЧЕСНО*. URL: <http://www.chesno.org/party/>
- 19.Программа Милли Фирка «Крымские татары: Стратегия XXI века». URL: <http://www.milli-firka.org/content/6863>
- 20.Проросійські організації та ключові особи, які вели підривно діяльність у Криму. *Inform Napalm*. Дата оновлення: 04.09.2015. URL: <https://informnapalm.org/ua/prorosijski-organizatsiyi-ta-klyuchovi-osoby-yaki-vely-pidryvnu-diyalnist-u-krymu/>
- 21.Процеси політизації етнічності в Україні: загрози та можливості для державної політики в умовах зовнішньої агресії : аналітична записка (липень 2017 р.) /

- Національний інститут стратегічних досліджень при Президентіві України. 26 с.
22. Соціально-культурне товариство румун Закарпаття ім. Джорджа Кошбука. *Центр культур національних меншин Закарпаття*. Дата оновлення: 19.10.2016. URL: <http://centerkylytr.pp.ua/2016/10/19/соціально-культурне-товариство-руму-2/>
23. Стан культурних потреб етнічних румунів Чернівецької області: проблемні питання реалізації: аналітична записка (червень 2018 р.) / Національний інститут стратегічних досліджень. 19 с. URL: http://old2.niss.gov.ua/content/articles/files/1_Dubova_proiect_zapiska_final-19f61.pdf
24. Товариство угорської культури Закарпаття. *Центр культур національних меншин Закарпаття*. Дата оновлення: 19.10.2016. URL: <http://centerkylytr.pp.ua/2016/10/19/товариство-угорської-культури-закар/>
25. Товариство циган Закарпаття «Рома». *Центр культур національних меншин Закарпаття*. Дата оновлення: 19.10.2016. URL: <http://centerkylytr.pp.ua/2016/10/19/товариство-циган-закарпаття-рома/>
26. Чекмишева Р. Життя ужгородських ромів: між упередженнями й поступом. *Українська правда. Життя*. Дата оновлення: 19.04.2017. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2017/04/19/223725/>
27. Червеняк К. Т. Причини виникнення та реалізації етнополітичних загроз у сучасній Україні. *Регіональні студії*. 2018. Вип. 14. С. 63–69.
28. Яремчук О. Бути ромом. Історія успішного музиканта, який вже 25 років керує Херсонською філармонією. *Вгору*. Дата оновлення: 17.04.2018. URL: <http://vgoru.org/index.php/interv-yu/item/28716-buty-romom-istoriia-uspishnoho-muzykanta-iayki-vzhe-25-rokiv-keruie-khersonskoiu-filarmoniieiu>

Джерела до підрозділу 2.4.:

1. Демократична спілка угорців відмежувалася від провокативних знаків на Закарпатті. *Трибуна*. Дата оновлення: 19.05.2017. URL: <http://trubyna.org.ua/povyny/demokratychna-spilka-ugortsiv-vidmezhuvalasya-vid-provokatyvnyh-znakiv-na-zakarpatti/>
2. Дністрянський М. С. Етнополітична географія України: проблеми теорії, методології, практики: монографія. Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2006. 490 с.
3. ДУМ АРК за підтримки Меджлісу кримськотатарського народу та ГО «АМУ» організував ісламський табір для дітей. *Духовне управління мусульман Криму*. URL: <http://www.dumk.org/2017/07/17/дум-арк-за-підтримки-меджлісу-кримськ/>
4. Закарпаття 1919-2009 років: історія, політика, культура: україномовний варіант українсько-угорського видання / Під ред. М. Вегеша, Ч. Фединець; Відп. за вип. М. Токар. Ужгород: Видавництво «Ліра», 2010. 720 с.
5. Зан М. Етнополітичні процеси в Закарпатті: історична ретроспектива та сучасний стан. *Електоральні процеси України в регіональному вимірі*: Буковина і Закарпаття: монографія / під ред. А. Круглашова і М. Токаря. Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 2014. С. 66-100.
6. ЗМІ Курченка розганяють фейк про асамблею «румунів-автономістів» на Буковині. *Depo.ua*. Дата оновлення: 31.07.2015. URL: <https://www.depo.ua/rus/life/zmi-kurchenka-rozganayut-feyk-pro-asambleyu-rumuniv-avtonomistiv--31072015135200>
7. Інформація про виконання у 2016 році плану заходів щодо реалізації Стратегії захисту та інтеграції в українське суспільство ромської національної меншини на період до 2020 року. *Міністерство культури України*. URL: http://mincult.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=245219776&cat_id=244949510
8. Каздобіна Ю. Питання децентралізації в контексті забезпечення прав національних меншин на прикладі

- угорської меншини Закарпаття. *Український незалежний центр політичних досліджень*. 2016. № 18/742. URL: http://www.ucipr.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=8:pitannya-decentral-zac-v-konetkst-zabezpechennya-prav-nac-onalnih-menshin-na-priklad-ugorsko-menshina-zakarpattya&catid=8&lang=ua&Itemid=201
9. Корреспондент: Браття по счастью. Молдавская диаспора в Украине. *Корреспондент.net*. 2014. 7 нояб. (№ 44). URL: <https://korrespondent.net/ukraine/events/3442856-korrespondent-bratia-po-schastui-moldavskaia-dyaspора-v-ukrayne>
10. Котигоренко В. О. Етнічні протиріччя і конфлікти в сучасній Україні: політологічний концепт. Київ: Світогляд, 2004. 722 с.
11. Коч С. Трансформации идентификационных стратегий болгар Украины: социально политические условия и адаптационные практики. *Політичне життя*. 2017. № 4. С. 58–70.
12. Кривицька О. В. Демаркаційні лінії в етнополітичному просторі України: монографія. Київ: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2015. 328 с.
13. Кримські татари. Хто вони? *Ukrainer*. URL: <https://ukrainer.net/syriytsi-ukrainy/>
14. Круглашов А., Щербатюк О. Регіональні аспекти діяльності груп інтересів в Україні (на прикладі Чернівецької області). *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. Київ, 2013. Вип. 5 (67). С. 290-306.
15. Молдавська громада Чернівецької області вимагає від Румунії не втручатися у внутрішні справи України. *БукІнфо*. Дата оновлення: 29.09.2017. URL: <http://www.bukinfo.com.ua/show/news?lid=96224>
16. Нагірний В. М. Політизація російської етнічності в Україні (1991 – 2002 рр.): автореф. дис.... д-ра політ. наук: 23.00.05. Київ, 2003. 21 с.

17. Політичний процес в Автономній Республіці Крим: особливості, суперечності, прорахунки (1991–2014 рр.): аналітична доповідь / Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. Київ, 2016. 304 с.
18. Про утворення та ліквідацію районів: Постанова Верховної Ради України від 17.07.2020 р. № 807-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/807-IX#Text>
19. Ремовська О. «Вільних людей заборонити не можна»: Меджліс кримськотатарського народу через чотири роки після російської заборони. *Крим.Реалії*. URL: <https://ua.krymr.com/a/medzhlis-krymskotatarsko-ho-narodu-chotyry-roky-pislia-rosiyskoi-zaborony/30867955.html>
20. Розроблено проект Концепції розвитку та популяризації кримськотатарської мови на період до 2032 року. *Меджліс кримськотатарського народу: офіційний сайт*. URL: <http://qtm.org/ru/%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%B8/6363-d>
21. Роми Закарпаття на шляху інтеграції в громадянське суспільство: аналіз, оцінки, виклики. *Берегівська районна державна адміністрація: офіційний сайт*. Дата оновлення: 11.12.2020. URL: <https://beregrda.gov.ua/2020/12/romi-zakarpattya-na-shlyakhu-integracii/>
22. Рудь І. Кримські татари сьогодні – становище, плани, перспективи // Україна: події, факти, коментарі. 2016. № 4. URL: http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=2017:krimski-tatari-sogodni-stanovichche-plani-perspektivi-2&catid=64&Itemid=376
23. Товариство угорців Закарпаття вслід за Будапештом хоче постійної місії ОБСЄ на Закарпатті та не задоволене рішенням Конституційного Суду України. *Закарпаття-онлайн*. Дата оновлення: 06.03.2018. URL: <http://zakarpattya.net.ua/News/179469-Tovarystvo->

- uhortsiv-Zakarpattia-vslid-za-Budapeshtom-khoche-postiinoi-misii-OBSIE-na-Zakarpatti-ta-ne-zadovolene-rishenniam-Konstytutsiinoho-Sudu-Ukrainy
24. Червеньяк К. Етнічна консолідація ромської етнічної групи та її вплив на етнополітичну ситуацію на Закарпатті. *Актуальні проблеми політичної науки*. Ужгород, 2018. Вип. 3. С. 42-50.
25. Червеньяк К. Т. Етнічна консолідація угорської меншини Закарпаття в контексті впливу на етнополітичну ситуацію у регіоні. *Регіональні студії*. 2018. Вип. 12. С. 157-164.
26. Червеньяк К. Т. Причини виникнення та реалізації етнополітичних загроз у сучасній Україні. *Регіональні студії*. 2018. Вип. 14. С. 63–69.
27. Як молдовани стають румунами. *Час*. Дата оновлення: 09.09.2017. URL: <http://chas.cv.ua/history/41210-yak-moldovani-stayut-rumunami.html>

Розділ 3. ПРАВОМІРНІСТЬ ДІЯЛЬНОСТІ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН УКРАЇНИ

3.1. Засадничі принципи організації діяльності громадських організацій в Україні

Із моменту проголошення України незалежною державою спостерігається активний розвиток громадських організацій, які є невід'ємною складовою громадянського суспільства. Специфічна роль таких організацій полягає в мобілізації і активізації громадської думки, в об'єднанні людей з метою реалізації їх потреб та інтересів, тощо. З року в рік відбувається стрімке зростання кількості таких організацій в Україні. Однак, незважаючи на це, існує безліч проблем, які впливають на ефективність здійснення ними своїх функцій, що, в свою чергу, є гальмівним чинником на шляху демократичного розвитку нашої держави. З огляду на це, проблема організації діяльності громадських організацій набуває надзвичайної актуальності [8].

Економіка переважної більшості демократичних країн світу складається з трьох секторів: державного, приватного і неприбуткового [9]

Державний сектор покликаний задовольняти потреби суспільства в освіті, охороні здоров'я, соціальному забезпеченні, охороні навколишнього природного середовища, працевлаштуванні. Як правило, до цього сектору належать державні підприємства, установи й організації, які фінансуються з державного бюджету [9].

Приватний сектор – це бізнес-організації, що працюють із метою отримання прибутку для задоволення потреб клієнтів, котрі оплачують їхні послуги [9].

Неприбутковий сектор. Термін «неприбутковий сектор» було вперше вжито у США. Спершу він означав незалежні, неприбуткові університети, шпиталі, профспілкові об'єднання, професійні асоціації, що можуть отримувати дохід, але не розподіляють його серед членів і засновників [9]. На сьогодні до цього сектору відносять: благодійні, професійні організації, профспілки, церкви; домові, вуличні, квартальні, селищні комітети; неприбуткові громадські організації природоохоронного спрямування та інші [4].

До цього сектору входять різноманітні організації: деякі з них благодійні й фінансово незалежні, інші отримують фінансування здебільшого від уряду. Але, спільним є те, що всі організації неприбуткового сектору служать соціальним потребам і цілям [4]. Ці організації: здійснюють свою діяльність переважно для досягнення соціальних цілей, а не задля отримання прибутків; є незалежними від держави, тому що керівництво здійснюється незалежною групою людей; вкладають усі фінансові надходження у послуги які надають, чи у діяльність самих організацій [9]. Для характеристики організацій неприбуткового сектора, що не належать до державного чи приватного сектора, вживається термін «третій сектор», або «організації громадянського суспільства».

Зазначимо, що межі між приватним, державним і третім сектором – невизначені, а взаємозв'язок між цими трьома секторами дуже тісний, тому їх розмежування іноді є дуже складним процесом [4], *Табл. 3.1.*

Таблиця 3.1.

Межі між третім, державним та приватним секторами

Державний сектор:	Організації, які є на межі державного і третього секторів:	Третій сектор:	Організації, які є на межі приватного і третього секторів:	Приватний сектор:
--------------------------	--	-----------------------	--	--------------------------

система охорони здоров'я; місцеві державні адміністрації	навчальні заклади; музеї; асоціації власників багатоквартирних будинків; товариство сприяння обороні України	благодійні; професійні; профспілки; церкви	приватні школи й інші навчальні заклади; торгово-промислові палати; об'єднання промисловців і підприємців; соціальні підприємства	підприємства; установи; організації; приватні підприємці
--	--	--	---	--

Джерело: побудовано автором на основі [4; 9].

Процес управління громадськими організаціями дещо відрізняється від управління прибутковим чи державним сектором, оскільки тут є певні відмінності у способі досягнення цілей. Ці відмінності особливо відчують керівники, які перейшли з приватного сектору до неприбуткового (третього). Вони, як правило, приносять із собою економічну логіку ринкових відносин. Фахівці, котрі приходять із державного сектору в своїй управлінській діяльності несуть політичну перспективу й цінності державної служби, безпосередньо впливаючи на громадський сектор. Водночас практика демонструє чимало прикладів, коли талановиті бізнесмени або державні діячі зазнали невдачі, очоливши громадську організацію. Однією з причин є те, що ними не були враховані відмінності між згаданими секторами у процесі управління [9].

Поняття «громадські організації», звичне для української наукової літератури і практики, практично відсутнє (або

лише іноді вживається) в іноземній науковій літературі та нормативних актах. За кордоном найчастіше застосовуються терміни «спілки», «асоціації», «об'єднання», досить часто такі поняття називають неурядовими організаціями (non-government organization, або NGO) [8]. По суті йдеться про одне й те саме: те що в нас називається громадськими організаціями, за кордоном іменується спілками, асоціаціями, об'єднаннями громадян, неурядовими організаціями [4; 8].

Головними ознаками таких організацій є недержавність (non-government) та неприбутковість (non-profit). Ці дві властивості беруться як критерій для розмежування з іншими можливими об'єднаннями громадян. Окрім цих двох головних ознак громадських організацій, є ще третя – добровільність об'єднання (voluntary) [8].

Дослідження громадських організацій в Україні (з 1991 року по теперішній час) характеризуються різноманітністю. Значна кількість видань із проблематики утворення і функціонування громадських організацій має не науковий, а практичний характер. Їхні автори є експертами громадських організацій, які отримують зарубіжні гранти на розвиток та дослідження сучасного стану цього інституту громадянського суспільства в Україні [3]. Публікації таких експертів, важко оцінити однозначно. З одного боку, вони здійснюють регулярну та ретельну роботу – надруковано багато брошур та книжок, оприлюднена значна кількість матеріалів довідкового та аналітичного характеру, проаналізовано законодавство, наведені висновки та рекомендації практичного характеру. Проте назвати ці праці науковими навряд чи можливо, адже вони написані здебільшого практичними працівниками в цій сфері та адресовані переважно засновникам та учасникам громадських організацій. Із іншого боку, незважаючи на дискусійність деяких пропозицій авторів таких праць, їхні твори допомагають привернути увагу до проблем громадських організацій, містять цікаві, а інколи й унікальні факти (статистичні огляди стану громадянського суспільства в Україні) та багато доречних пропозицій щодо вдосконалення поточного законодавства,

що робить їх корисними при дослідженні питання громадських організацій [3].

Щодо дослідження питань громадських організацій на монографічному рівні, то варто назати дослідження М. Токаря [13]. Однак подібні праці щодо громадських організацій є поодинокими.

В Україні також існує низка навчальних видань, присвячених громадським організаціям, які розглядають різні аспекти функціонування громадських організацій, починаючи від громадських організацій міжнародного рівня і закінчуючи бухгалтерським обліком та проблемами економічної діяльності громадянських організацій в Україні [3].

Заслужують на увагу роботи В. Бесчастного «Громадські об'єднання в Україні» (2007 р.), у якій автор розглядає широкий спектр громадських організацій: профспілки, молодіжні, дитячі та жіночі організації, релігійні організації, ветеранські та патріотичні організації, організації споживачів та кредитні спілки, благодійні організації, творчі спілки, спортивні організації; а також політичні партії, іноземні і міжнародні громадські організації [1].

Зокрема, В. Безчасний подає такий перелік громадських організацій.

1. *Організації промисловців, торговців і профспілкові (професійні) організації.* Ці організації є не комерційні та не призначені для отримання прибутку. Головне їх завдання – координація роботи, захист та представлення інтересів їх членів. Це організації, що об'єднують конкурентів і супротивників у сфері бізнесу, які виступають як одне ціле. Організації, що зазвичай конкурують між собою, об'єднуються в загальну асоціацію, союз і разом відстоюють власні інтереси у боротьбі з контрагентами з інших країн, з урядовцями тощо [1].

2. *Організації у галузі сільського господарства і сільського виробництва.* Вони включають виробників сільськогосподарської продукції, переробників, і тих, хто займається дослідженням у цій галузі, – тобто всіх, хто пов'язаний із сільським господарством [1].

3. *Правові, проурядові об'єднання та організації військового типу.* Сюди належать об'єднання міст, асоціації з захисту навколишнього середовища міст і поселень, асоціації вивчення розвитку міського господарства. Ці організації створені для вивчення законодавства, допомоги місцевим інституціям; вони пов'язані з поліцією, податками, плануванням [1].

4. *Наукові, інженерні і технічні організації.* Вони включають організації різних напрямів науки: архітектура, астрономія, організації в сфері науки управління та інше. Це об'єднання професіоналів, зайнятих у якійсь із цих сфер, які не мають прибуткового характеру [1].

5. *Освітні організації, пов'язані зі шкільною, дошкільною, позашкільною, післяшкільною освітою.* Це організації альтернативної освіти, іноземних студентів, абітурієнтів, аспірантів, організації дорослих людей, які здобувають освіту, а також організації іноземних студентів та інші [1].

6. *Організації у сфері культури.* Сюди належать об'єднання художників, артистів, письменників, колекціонерів книг, композиторів, танцюристів, фольклористів, істориків, а також об'єднання, що займаються есперанто, екзотичними видами мистецтва, організації бібліотекарів, музейних працівників, філософів, поетів, діячів театру і так далі [1].

7. *Організації соціальної допомоги.* Ця група організацій охоплює широкий спектр організацій: асоціації, що борються з алкоголізмом, наркотиками, організації, які займаються допомогою особам, які вийшли з місць позбавлення волі; це також організації допомоги безробітним, організації допомоги в сімейному житті (жінкам, які потерпають від домашнього насилля, батькам, котрим не дозволяють бачитися з дітьми тощо), емігрантам, організації допомоги особам, схильним до самогубства. Ці організації можуть називатися також добродійними. Вони надають моральну і матеріальну підтримку, утворюють спеціальні притулки, але не можуть одержувати прибуток [1].

8. *Організації медичного та оздоровчого характеру, які борються із різними видами захворювань (онкологією, сер-*

цево-судинними захворюваннями). Ці організації мають за мету допомагати людям, збирати кошти на дослідження. Є організації, що об'єднують медиків певної сфери (терапевтів, дерматологів), а також організації спеціального типу (ветеринарної науки, працівників лікарень) тощо [1].

9. *Організації допомоги публічній службі*. Це об'єднання захисту цивільних прав, організації допомоги вільному підприємництву, організації споживачів, асоціації міжнародних відносин, руху боротьби за мир. Також сюди належать організації допомоги органам ООН, допомоги біженцям тощо [1].

10. *Національні (етнічні) організації*. Сюди ж належать так звані організації «іноземних інтересів». Наприклад: грецька, вірменська та інші общини за кордоном [1].

11. *Релігійні організації*. Тут маються на увазі як конфесії, так і організації, пов'язані з цими конфесіями, які підтримують їх, захищають, вивчають релігійні течії. Наприклад, організації католиків, євангелістів тощо [1].

12. *Ветеранські та патріотичні організації зі сприяння армії, авіації і флоту*. Сюди включають також генеалогічні організації (вивчення державної символіки), організації ветеранів війни, відставних офіцерів [1].

13. *Організації хобі і захоплень*. Вони охоплюють людей, котрі мають спільні захоплення: від відомих організацій радіоаматорів, колекціонерів, садівників, любителів готувати, нумізматів, філателістів, любителів тварин – до любителів повітроплавання на повітряних кулях [1].

14. *Любительські спортивні організації*. Сюди належать найрізноманітніші об'єднання любительського спорту (зі стрільби з лука, баскетболу, боксу, хокею), включаючи спортивне рибальство, гольф, бридж [1].

15. *Асоціації і федерації професійних союзів*. Вони насамперед, захищають економічні інтереси робітників, інших своїх членів. Це не окремі професійні союзи, а їх об'єднання («об'єднання об'єднань») [1].

16. *Торгові палати і союзи підприємців*. Підприємницькі союзи також захищають економічні, моральні й інші інтереси

підприємців і бізнесменів. Вони самі нічого не продають, а узагальнюють провідний досвід, спілкуються із закордонними колегами. Такі організації можуть бути як національними, так і міжнародними. Також є організації, які об'єднують промисловців окремої галузі. Наприклад, національна асоціація промисловості, асоціація виробників м'яса, асоціацій банкірів, асоціації у сфері засобів масової інформації (реклами, радіо, телебачення, друку) тощо [1].

17. *Суспільні організації, які називають літерами «грецького алфавіту».* Це студентські організації престижних університетів. За традицією такі організації мають у своїй назві 2–3 грецькі літери (наприклад, альфа, бета) [1].

18. *Інші організації.* Такі організації чітко не визначають своїх програм, це організації без точної адреси тощо. У назві або діяльності вони завжди підкреслюють добровільний і неприбутковий характер. Серед цих організацій значне місце займають фонди мільйонерів. Первинним мотивом для утворення цих фондів було приховування грошей від податків. Оскільки переказ грошей на добродійні цілі не оподатковувався, мільйонери, засновники фондів, вважали за доцільне не виплачувати величезних сум до бюджету, а утворювати власні фонди і робити добрі справи від свого імені, а не від імені держави. При таких фондах часто утворювалася інститути політичних досліджень, науково-дослідні інститути та центри, які проводили соціологічні опитування [1].

Іноземні держави здебільшого зацікавлені в діяльності низки громадських організацій. У деяких країнах їх підтримує держава, створюються координаційні структури для зв'язку з громадськими організаціями тощо.

В Україні на законодавчому рівні не зафіксовано критеріїв класифікації, чи типів громадських організацій. Єдиним документом, який можна застосувати для класифікації громадських організацій, є Національний класифікатор України «Класифікація видів економічної діяльності (КВЕД)», див. Табл. 3.2.

Таблиця 3.2.

Класифікація громадських організацій за видами економічної діяльності

Код	Назва
94	Діяльність громадських організацій
94.1	Діяльність організацій промисловців і підприємців, професійних організацій
94.11	<i>Діяльність організацій промисловців і підприємців</i>
94.12	<i>Діяльність професійних громадських організацій</i>
94.2	Діяльність професійних спілок
94.20	<i>Діяльність професійних спілок</i>
94.9	Діяльність інших громадських організацій
94.91	<i>Діяльність релігійних організацій</i>
94.92	<i>Діяльність політичних організацій</i>
94.99	<i>Діяльність інших громадських організацій</i>

Джерело: [7].

Аналіз таблиці дає можливість виокремити такі громадські організації:

– **організації промисловців та підприємців.** Дана група охоплює: громадські організації, члени яких зацікавлені в забезпеченні розвитку та процвітання підприємств певної галузі, сільського господарства, торгівлі, або економічного розвитку міста, району чи адміністративної одиниці; а також торгово-промислові палати, спілки та інші організації, основними послугами, яких є: розповсюдження інформації, представництво у державних установах, зв'язок з громадськістю тощо;

– **професійні громадські організації**. Це організації, організації, члени яких зацікавлені в конкретній професійній практиці. Вони об'єднують спеціалістів в галузі науки, культури. До цієї групи організацій входять творчі спілки: письменників, митців, артистів, журналістів, а також наукові товариства. До основних послуг, які вони надають, можна віднести розповсюдження інформації, встановлення критеріїв оцінки практичної діяльності, представництво в державних структурах, зв'язки з громадськістю);

– **професійні спілки**, членами яких є робітники найманої праці, які зацікавлені у відстоюванні своїх інтересів з питань заробітної плати та умов праці та інших питань;

– **релігійні організації**. До цих організацій також відносять жіночі та чоловічі монастирі тощо;

– **політичні організації**. До цих організацій належать також молодіжні об'єднання, які взаємодіють із політичними партіями. Вони займаються розповсюдженням інформації, зв'язками з громадськістю, збиранням коштів для потреб політичних організацій, що бажають висунути своїх членів на політичні посади тощо;

– **інші громадські організації**, не віднесені до вищеназваних груп. Дана група організацій найбільша і охоплює такі види:

а) діяльність організацій, що сприяють вирішенню суспільних проблем шляхом громадської просвіти та політичного впливу, збирання коштів, не пов'язаних з політичними партіями (громадські ініціативи та рухи протесу; рухи із захисту навколишнього середовища; організації, що виступають на підтримку громад та сфери освіти; організації патріотичного характеру; організації, що займаються захистом та забезпеченням інтересів окремих груп населення (етнічних груп) тощо;

б) діяльність груп, які об'єднуються за спільними інтересами, такі як «туристські клуби», об'єднання автомобілістів, товариства споживачів;

в) діяльність товариств, метою яких є встановлення соціальних контактів (клуби ділових людей);

г) діяльність асоціацій молоді, дитячих та юнацьких організацій, університетських клубів, студентських братств;

д) діяльність об'єднань, що займаються проведенням культурних та розважальних заходів чи організацією відпочинку: поетичних та літературних кружків, клубів книголюбів, любителів історії;

е) діяльність клубів колекціонерів, фотолюбителів, любителів музики та мистецтва, майстрування, садівництва, товариства захисту тварин тощо [4].

М. Корнишова виокремлює такі групи громадських організацій за формами та особливостями функціонування:

До першої належать організації «взаємодопомоги», що об'єднують людей за принципом спільних проблем чи біди (наприклад, «Союз Чорнобильців», «Українське товариство сліпих» та ін.).

Друга група має чітко виражену соціальну спрямованість (благодійні фонди та організації, орієнтовані на вирішення соціальних проблем).

Третя група – організації «клубного типу», що включають різноманітні групи самовдосконалення, клуби за інтересами.

Четверта група має «суспільно-охоронний» характер, зосереджуючись на захисті навколишнього середовища в широкому сенсі, тобто діяльності з охорони не лише природи, але й культури, мови тощо.

П'ята група об'єднує правозахисні організації, що здійснюють нагляд за законністю діяльності виконавчої влади, зокрема її каральних структур, а також дотриманням передбачених законом процедур в ході виборчих кампаній і виборів тощо.

Шосту групу становлять «інфраструктурні» організації, чия місія – сприяння діяльності інших громадських організацій в найширшому сенсі. До цього класу відносяться і так звані «організації громадських ініціатив», які ставлять за мету сприяння становленню громадянського суспільства в регіоні або партнерським відносинам суспільства і влади [8].

О. Шуміло наводить дещо іншу класифікацію громадських об'єднань:

1) за суб'єктами діяльності – молодіжні, дитячі, жіночі організації, об'єднання ветеранів, об'єднання роботодавців, підприємців та ін.;

2) за організаційно-правовою формою – суспільний рух, союз, благодійний фонд, асоціація, конгрес, благодійна установа, благодійна організація (фундація, місія, ліга та ін.);

3) за сферою суспільного життя – культурні, просвітницькі, спортивні, екологічні, творчі тощо;

4) за типом і спрямованістю діяльності організації відносно суб'єкта, який її утворив, – професійні спілки, благодійні організації, правозахисні організації, організації національних меншин, суспільно-політичні рухи тощо [14].

Відповідно до Закону України «Про громадські об'єднання», громадські об'єднання мають утворюватися і діяти на принципах: 1) добровільності; 2) самоврядності; 3) вільного вибору території діяльності; 4) рівності перед законом; 5) відсутності майнового інтересу їх членів (учасників); 6) прозорості, відкритості та публічності [12].

1. **Добровільність** передбачає право особи на вільну участь/неучасть у громадському об'єднанні, у тому числі в його утворенні, вступі в таке об'єднання або припиненні участі в ньому [12]. Цей принцип означає, що як засновники громадського об'єднання, так і усі, хто долучатиметься згодом до цього об'єднання, приєднуються за власним бажанням та припиняють діяльність у цьому об'єднанні також за власним бажанням [2].

2. **Самоврядність** передбачає право учасників громадського об'єднання самостійно здійснювати управління діяльністю такого об'єднання, визначати напрями діяльності, а також невтручання органів державної влади та органів місцевого самоврядування в діяльність громадського об'єднання [12]. Тобто, це означає, що учасники громадського об'єднання самостійно визначають свою діяльність (що робити, як часто організовувати зустрічі, де їх проводити, яку інформацію надавати мас-медіа) тощо [2]

3. **Вільний вибір території діяльності** передбачає право громадських об'єднань самостійно визначати територію своєї

діяльності [12]. Законодавець скасував територіальні обмеження, тому будь-яке громадське об'єднання може здійснювати свою діяльність на всій території України. Тобто відтепер аби громадське об'єднання діяло на всій території України, йому не потрібно отримувати всеукраїнський статус [2].

Стаття 19 Закону України «Про громадські об'єднання» визначає особливості набуття та втрати всеукраїнського статусу громадського об'єднання: «громадське об'єднання, зареєстроване в установленому законом порядку, може мати всеукраїнський статус за наявності у нього відокремлених підрозділів у більшості адміністративно-територіальних одиниць» [12]. Однак всеукраїнський статус не впливає на територію діяльності громадського об'єднання, а лише засвідчує, що дане громадське об'єднання має відокремлені підрозділи на території України [2]. Закон також не встановлює обмежень для діяльності українських громадських об'єднань у будь-якій іншій країні, і для цього не потрібно набувати додаткового статусу в українській системі реєстрації. Громадським об'єднанням, що планують здійснювати свою діяльність за кордоном, необхідно акредитуватися у тій країні, де планується здійснення такої діяльності, відповідно до законодавства цієї країни [2].

4. **Рівність перед законом** передбачає, що громадські об'єднання є рівними у своїх правах та обов'язках з урахуванням організаційно-правової форми, виду та статусу такого об'єднання [12]. Цей принцип передбачає рівність усіх громадських об'єднань у правах і обов'язках [2].

5. **Відсутність майнового інтересу** передбачає, що учасники громадського об'єднання не мають права на частку майна такого об'єднання та не відповідають за його зобов'язаннями. Доходи або майно громадського об'єднання не підлягають розподілу між його учасниками і не можуть використовуватися для вигоди будь-якого окремого учасника, його посадових осіб (крім оплати їх праці та відрахувань на соціальні заходи) [12]. Даний принцип передбачає, що майно або доходи громадського об'єднання мають ви-

користовуватися виключно для діяльності цього об'єднання і учасники цього об'єднання не мають права на частку цього майна (навіть у разі припинення діяльності об'єднання) [2].

6. **Прозорість, відкритість** передбачає право всіх учасників громадського об'єднання мати вільний доступ до інформації про його діяльність, у тому числі про прийняті об'єднанням рішення та здійснені заходи, а також обов'язок такого об'єднання забезпечувати доступ до інформації [12]. Принципи прозорості і відкритості забезпечують право всіх учасників на вільний доступ до інформації про діяльність громадського об'єднання (які заходи вживаються, хто в них бере участь, які рішення ухвалюються керівними органами, яке майно має громадське об'єднання) [2].

Публічність означає, що громадські об'єднання інформують громадськість про свої мету (цілі) та діяльність [12]. Тобто цей принцип зобов'язує всі громадські об'єднання надавати інформацію про свою діяльність і мету [2].

Відповідно до статистичних даних, станом на кінець 2018 року в Україні налічувалося понад 26 тисяч громадських організацій [6]. Діяльність зазначених організацій спрямовувалася на участь у розробці державної політики, розвиток науки, культури, відродження духовних цінностей, розв'язання соціальних проблем окремих категорій та груп громадян, розвиток благодійної діяльності, охорону навколишнього природного середовища, а також зумовлювалася спільністю професійних та інших інтересів громадян [2].

Діяльність громадських організацій охоплювала практично всі сфери суспільного життя України. У їх структурі за спрямуванням та видами діяльності найбільша питома вага припадала на об'єднання професійної спрямованості, на фізкультурно-спортивні та оздоровчі об'єднання, освітні, культурно-виховні об'єднання та молодіжні організації, науково-технічні товариства і творчі об'єднання тощо [2].

Серед поширених організацій можна виділити також об'єднання національних меншин, див. Табл. 3.3.

Таблиця 3.3.**Всеукраїнські громадські об'єднання національних меншин**

№	Назва об'єднання національних меншин
1	2
1	Асоціація «За міжнаціональний мир і злагоду в Україні»
2	Асоціація національно-культурних об'єднань України
3	Конгрес національних громад України
4	Рада національних товариств України; Єврейська рада України; Рада представників громадських організацій національних меншин України при Президентові України
5	Ассирійська асоціація України
6	Всеукраїнська громадсько-політична організація «Конгрес азербайджанців України»
7	Всеукраїнська спілка білорусів
8	Асоціація болгарських національно-культурних товариств та організацій України
9	Спілка «Вірменія України»
10	Спілка греків України
11	Федерація грецьких товариств України
12	Міжнародна асоціація грузинсько-українських культурних взаємозв'язків ім. Давида Гурамішвілі
13	Естонське земляцтво в Україні
14	Асоціація єврейських організацій та общин України
15	Всеукраїнська благодійна організація «Єврейський фонд України»
16	Всеукраїнський єврейський конгрес
17	Єврейська конфедерація України
18	Асоціація корейців України
19	Всеукраїнська асоціація кримських караїмів «Крим карайлар»
20	Всеукраїнська національно-культурна молдовська асоціація
21	Асоціація німців України
22	Всеукраїнське об'єднання «Німецька молодь в Україні»
23	Міжнародний центр німецької культури «Грюс Гот»
24	Спілка поляків України

25	Федерація польських організацій в Україні «Згода»
26	Всеукраїнська громадська організація «Руський Рух України»
27	Всеукраїнська організація «Російська община України»
28	Всеукраїнське товариство російської культури «Русі», Російська рада України
29	Всеукраїнська спілка громадських організацій «Конгрес Ромен України»
30	Християнсько-демократичний альянс румунів України
31	Всеукраїнський культурний центр тюркомовних та східних народів
32	Всеукраїнське товариство турків «Ватан»
33	Всеукраїнський татарський культурний центр «Туган Тел»
34	Демократична спілка угорців України
35	Чеська національна рада України

Джерело: побудовано автором на основі [11].

Серед напрямів і сфер діяльності громадських організацій можна зазначити такі: діти та молодь; вирішення соціальних питань; дотримання прав людини; громадянська освіта; культура, мистецтво, література; політика, законодавство, держава; жінки; розвиток бізнесу; захист навколишнього середовища, екологія; ЗМІ; охорона здоров'я; права споживачів; професійні питання; релігійні питання; та інші сфери [8].

Розгалужена система громадських організацій є важливим показником розвитку громадянського суспільства. На сьогодні сформована широка мережа таких організацій. До того ж кількість зареєстрованих громадських організацій в Україні постійно зростає [8]. Однак, незважаючи на стрімке зростання кількості громадських організацій з року в рік, існує безліч проблем, що впливають на ефективність здійснення ними своїх функцій, що, в свою чергу, є гальмівним чинником на шляху демократичного розвитку держави [8].

Так, оптимістичні показники щодо збільшення з року в рік кількості громадських організацій ще не говорять про достатній рівень їх якості. Сьогодні менша частина з легалізованих громадських організацій постійно і активно працюють. Більшість зареєстрованих в Україні організацій існують лише формально, або функціонують епізодично. При чому такі організації мають досвід роботи, здійснюють свою діяльність мінімум два-три роки від моменту реєстрації та є досить відомими в своєму регіоні. Особливу групу складають організації, що активізуються лише в період передвиборних кампаній і працюють у межах агітації чи контр агітації відносно того чи іншого кандидата, виборчого блоку. Вони фактично не роблять істотного внеску у розвиток громадянського суспільства (забезпечення прав і свобод людини, інформованості і політичної освіти громадян, залучення громадськості до вирішення проблем на місцевому та регіональному рівнях тощо) [8].

Ще однією проблемою функціонування громадських організацій є низька оцінка ефективності їх діяльності. Головними ж причинами неефективності громадських організацій є їх недостатня активність та неспроможність реально впливати на ситуацію в регіоні і в країні [8].

Однією з важливих проблем, що заважають ефективній діяльності громадських організацій є їх фінансування. Так, за результатами дослідження 28% неурядових організацій розглядають державний бюджет як джерело їхнього фінансування. Також 28% громадських організацій не мають жодних фондів та 32% мають річний бюджет менший 2 000 доларів [8].

Як правило, організації мають лише одне чи два джерела фінансування (більше ніж 51%) та ці джерела переважно мають форму грантів. Проте дуже часто мета, з якою це фінансування надається певній організації та сама дійсність є різними. Новостворені організації отримавши грант забувають з якою метою були створені і займаються іншим проектом, щоб знову отримати грант [8].

Головним джерелом поточної діяльності громадських організацій залишаються фонди, які підтримують виконання та реалізацію специфічних програм з боку міжнародних організацій, які працюють за контрактом з агенціями, що здійснюють технічну підтримку України. Цей тип фінансування жорстко регламентує як громадські організації повинні виконувати специфічні проекти і не забезпечує жодної підтримки для базових організаційних операцій, та не сприяє утворенню міцної основи для організаційної структури і менеджменту організацій [8].

Більшість громадських організацій мають недостатньо добре розроблені організаційні завдання і стратегічні плани. Як результат – організації здійснюють повсякденну діяльність при відсутності добре визначених цілей, активного керівництва і найбільш часто очолювані окремою особою, яка виконує усі організаційні ролі. Ця особа працює без підтримки чи супроводження інших членів організації. Це призводить до того, що громадські організації залишаються неефективно організованими внаслідок браку розуміння базової концепції неприбуткової діяльності не тільки з боку лідерів та членів організацій, а також з боку посадових осіб та суспільства у цілому [8].

Важливим аспектом є налагодження ефективного діалогу громадських організацій та місцевої влади. Часто активність громадських організацій блокується органами місцевого самоврядування завдяки відсутності політичної волі та інтересу до закритості [8]. Часто створені на сьогодні громадські організації все ще не є цілком сформованими або не функціонують з інших причин, мають номінальний характер, їхній вплив на вироблення та прийняття рішень органами влади, формування та реалізацію державної політики є мінімальним або й взагалі відсутній. Тому важливо сприяти розширенню та підвищенню якості їх роботи [8].

Позитивна динаміка збільшення кількості громадських організацій, розширення спектру їх діяльності, зміцнення їх матеріально-технічної бази та організаційної спроможності є важливими показниками в розвитку громадянського сус-

пільства в Україні. Але про достатній рівень якості цих організацій говорити важко. Громадяни поки що не сприймають громадські організації як дієвий інструмент захисту своїх прав, низько оцінюють їх ефективність [8].

Функціональне призначення діяльності громадських об'єднань різноманітне (громадський контроль над органами держави, інформування та представництво перед суспільством і державою конкретних суспільних потреб та інтересів громадян, практичне вирішення соціальних проблем населення власними силами і засобами) [10].

Варто погодитися з авторами [5] щодо того, що «громадські організації є повноправними учасниками прийняття управлінських рішень у системі саморегуляції соціального організму країни, але роблять вони це не через інструменти насильницького характеру, що апріорі притаманні державі (армія, секретні служби, комітети/ради національної безпеки, поліція/міліція, розвідка і контррозвідка, митниця (деякою мірою), тюрми, виправні заклади тощо), а завдяки впливу, що ґрунтується на механізмі опосередкованого впливу та інноваційної діяльності (наука, захисні громадські ініціативи, наприклад, екологічні, антивоєнні, ресурсозберігаючі та ін.) і одночасно виконують функцію зворотної складової механізму реалізації владних повноважень державою» [5].

Виявляючи соціальні потреби громадян, не задоволені державою, громадські об'єднання сприяють у визначенні найважливіших і першочергових з них, трансформувати їх у соціальні інтереси, виробити стратегію і тактику їх реалізації через різноманітні ініціативи, проекти і програми дій. У зв'язку з цим, «громадські організації мають гарну перспективу долучатися до державного управління у тій частині, де йдеться про неполітичне керівництво, оскільки політичне – це монополія саме інституту держави» [10]. У всіх інших випадках держава, якщо вона проголошує себе демократичною, має потребу широкого залучення громадськості до відправлення функцій оперативного управління з оглядкою на стратегію державної політики.

3.2. Правові основи діяльності громадських організацій національних меншин

Розвинене громадянське суспільство є однією з ключових основ демократичної держави і сприяє утвердженню принципів демократизму й верховенства права, утворенню та функціонуванню організацій громадського суспільства, участі громадян у прийнятті публічно-управлінських рішень.

Громадянське суспільство, як правило, розуміють як сферу недержавних суспільних інституцій та їх відносини. У цьому контексті воно характеризується так: організації громадянського суспільства відображають інтереси громадян; мають власну організаційну структуру; є неурядовими і формуються добровільно.

«Активне, впливове і розвинене громадянське суспільство є важливим елементом будь-якої демократичної держави та відіграє одну з ключових ролей у впровадженні нагальних суспільних змін і належного врядування, в управлінні державними справами та вирішенні питань місцевого значення, розробці і реалізації ефективної державної політики у різних сферах, утвердженні відповідальної перед людиною правової держави, розв'язанні політичних, соціально-економічних та гуманітарних проблем» [7].

У Національній Стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016 – 2020 роки, затвердженій Указом Президента України № 68/2016 від 21 лютого 2016 року використовуються терміни «неприбуткові організації», «неурядові організації», «організації громадянського суспільства» для характеристики організацій, які є складовою частиною громадянського суспільства.

Термін «неприбуткова організація» визначає організацію з особливим режимом діяльності й оподаткування, метою діяльності якої є не отримання прибутку, а використання його тільки для досягнення цілей організації. Визначення терміну було вперше запроваджено Статутом ООН у 1845 році і розуміється як організація, яка є незалежною від держави. Рада Європи у липні 2002 року, затвердивши «Фундамен-

тальні принципи щодо статусу неурядових організацій в Європі», визначила основні європейські стандарти щодо неурядових організацій. До основних принципів, які визначають статус неурядових організацій, належать:

1) неурядові організації охоплюють організації, створені окремими особами (фізичними і юридичними) і групами таких осіб;

2) неурядові організації за своїм складом і сферою діяльності можуть бути національними або міжнародними;

3) неурядові організації є добровільними самоврядними організаціями і саме тому не підлягають управлінню з боку органів державної влади;

4) неурядові організації не мають за мету одержання прибутку, але використовують його для досягнення своїх цілей;

5) неурядові організації можуть бути або неформальними організаціями, або організаціями, що мають правосуб'єктність;

6) неурядові організації виникають внаслідок ініціативи індивідуумів чи груп осіб;

7) неурядові організації мають право на свободу вираження поглядів та будь-які права та свободи визначені міжнародним правом;

8) законодавчі та податкові норми, які застосовуються до неурядових організацій повинні заохочувати їх створення та тривалу діяльність [9].

Термін «організації громадянського суспільства» означає інституції, що належать до громадянського суспільства, мають неприбутковий характер і представляють інтереси громадян.

Термін «інститути громадянського суспільства» (ми вживаємо інституціональне визначення «інституції») був визначений у Постанові Кабінету Міністрів № 976 від 5 листопада 2008 року «Про затвердження Порядку сприяння проведенню громадської експертизи діяльності органів виконавчої влади»: «під інститутами громадянського суспільства слід розуміти громадські об'єднання, професійні спілки та їх об'єднання, творчі спілки, організації роботодавців та їх об'єднан-

ня, благодійні і релігійні організації, органи самоорганізації населення, недержавні засоби масової інформації та інші непідприємницькі товариства і установи, легалізовані відповідно до законодавства» [5].

Можна навести інше визначення інституції громадянського суспільства, в якому закладено її сутнісні риси. Отже, інституції громадянського суспільства – це організації як форма самоорганізації громадян, які регулюють процеси поза сферою діяльності держави, в рамках визначених норм і правил.

Інституції громадянського суспільства характеризуються наступними рисами:

- виступають гарантом прав, свобод та інтересів громадян;
- незалежні від органів державної влади;
- здійснюють контроль за діяльністю органів державної влади та місцевого самоврядування;
- діють у межах встановлених норм права.

Відповідно до ст.1 Закону України «Про громадські об'єднання»: «Громадське об'єднання – це добровільне об'єднання фізичних осіб та/або юридичних осіб приватного права для здійснення та захисту прав і свобод, задоволення суспільних, зокрема економічних, соціальних, культурних, екологічних, та інших інтересів» [4].

Відповідно до чинного законодавства засновниками та членами (учасниками) громадського об'єднання є фізичні особи. Громадське об'єднання може здійснювати діяльність зі статусом юридичної особи або без такого статусу. Громадське об'єднання зі статусом юридичної особи є непідприємницьким товариством, основною метою якого не є одержання прибутку.

Виходячи з аналізу визначень термінів наведених вище, можна констатувати, що термін «громадське об'єднання» є узагальнюючим і якому властивими є більшість характерних рис, зокрема таких основних як: громадські об'єднання є неурядовими, неприбутковими, добровільними та самоврядними.

Правові засади створення та функціонування громадських об'єднань визначаються Конституцією України та законодавством України. Базовим законом, що закріплює правові та організаційні основи функціонування громадських організацій є Закон України «Про громадські об'єднання», який набув чинності 1 січня 2013 року. Окремі норми попереднього Закону України «Про об'єднання громадян» від 1992 року були визнані недемократичними у 2008 році Європейським судом з прав людини.

Ст. 36 Конституції України визначає право на свободу об'єднання у громадські формування: «Громадяни України мають право на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації для здійснення і захисту своїх прав і свобод та задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів, за винятком обмежень, встановлених законом в інтересах національної безпеки та громадського порядку, охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей» [1].

Відповідно до міжнародних стандартів, вище наведена стаття Конституції України, гарантує та захищає право громадян на об'єднання. Право на свободу об'єднання є основою економічної, політичної, ідеологічної багатоманітності суспільного життя у відповідності із ст. 15 Конституції України. Свобода об'єднань визначає можливість добровільно утворювати об'єднання громадян. Ст. 92 Конституції України визначає що виключно законами врегульовуються засади утворення та діяльності громадських об'єднань.

Виходячи із потреб розвитку демократичної держави, важливим елементом сприяння громадській активності та творчій ініціативі громадян, залучення громадян до прийняття управлінських рішень є створення всіх умов для діяльності громадських об'єднань. Основою громадського об'єднання є громадянин, який усвідомлює права та інтереси і готовий відстоювати їх у взаємодії з державою. Отже, метою утворення громадських об'єднань є захист прав та свобод і забезпечення інтересів громадян.

Ст. 37 Конституції України визначає обмеження на створення і діяльність громадських об'єднань та заборонені сфери її діяльності: програмні цілі й дії громадських об'єднань спрямовані на «ліквідацію незалежності України, зміну конституційного ладу насильницьким шляхом, порушення суверенітету і територіальної цілісності держави, підрив її безпеки, незаконне захоплення державної влади, пропаганду війни, насильства, на розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі, посягання на права і свободи людини, здоров'я населення, забороняються» [1]. Заборона діяльності громадських об'єднань може здійснюватись лише в судовому порядку.

Громадські об'єднання здійснюють свою діяльність у відповідності з наступними принципами:

- принципом рівності усіх громадських об'єднань перед законом, який передбачає, що громадські об'єднання є рівними у своїх правах та обов'язках (ст. 36 Конституції України, ст. 3 Закону України «Про громадські об'єднання»);

- принципом виключно судовим порядком заборони громадських об'єднань (ст. 37 Конституції України);

- принципом добровільності, який передбачає право особи на вільну участь у громадському об'єднанні, у тому числі в його утворенні, вступі в таке об'єднання або припиненні членства (участі) в ньому (ст. 3 Закону України «Про громадські об'єднання»);

- принципом самоврядності, який передбачає право членів (учасників) громадського об'єднання самостійно здійснювати управління діяльністю громадського об'єднання, визначати напрями діяльності, а також невтручання органів державної влади та органів місцевого самоврядування в діяльність громадського об'єднання (ст. 3 Закону України «Про громадські об'єднання»);

- принципом вільного вибору території діяльності, який передбачає право громадських об'єднань самостійно визначати територію своєї діяльності (ст. 3 Закону України «Про громадські об'єднання»);

- принципом відсутності майнового інтересу їх членів (учасників), який передбачає, що члени (учасники) громадського об'єднання не мають права на частку майна громадського об'єднання та не відповідають за його зобов'язаннями. Доходи або майно (активи) громадського об'єднання не підлягають розподілу між його членами (учасниками) і не можуть використовуватися для вигоди будь-якого окремого члена (учасника) громадського об'єднання, його посадових осіб (крім оплати їх праці та відрахувань на соціальні заходи). (ст. 3 Закону України «Про громадські об'єднання»);

- принципом прозорості, відкритості та публічності, який передбачає право всіх членів (учасників) громадського об'єднання мати вільний доступ до інформації про його діяльність, у тому числі про прийняті громадським об'єднанням рішення та здійснені заходи, а також обов'язок громадського об'єднання забезпечувати такий доступ. Публічність означає, що громадські об'єднання інформують громадськість про свої мету (цілі) та діяльність (ст. 3 Закону України «Про громадські об'єднання»).

Для здійснення своєї мети (цілей) громадське об'єднання має право:

1) вільно поширювати інформацію про свою діяльність, пропагувати свою мету (цілі);

2) звертатися у порядку, визначеному законом, до органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб з пропозиціями (зауваженнями), заявами (клопотаннями), скаргами;

3) одержувати у порядку, визначеному законом, публічну інформацію, що знаходиться у володінні суб'єктів владних повноважень, інших розпорядників публічної інформації;

4) брати участь у порядку, визначеному законодавством, у розробленні проектів нормативно-правових актів, що видаються органами державної влади, органами влади Автономної Республіки Крим, органами місцевого самовря-

дування і стосуються сфери діяльності громадського об'єднання та важливих питань державного і суспільного життя;

5) проводити мирні зібрання;

6) здійснювати інші права, не заборонені законом [4].

Громадське об'єднання зі статусом юридичної особи має право:

1) бути учасником цивільно-правових відносин, набувати майнові і немайнові права відповідно до законодавства;

2) здійснювати відповідно до закону підприємницьку діяльність безпосередньо, якщо це передбачено статутом громадського об'єднання, або через створені в порядку, передбаченому законом, юридичні особи (товариства, підприємства), якщо така діяльність відповідає меті (цілям) громадського об'єднання та сприяє її досягненню. Відомості про здійснення підприємницької діяльності громадським об'єднанням включаються до Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань;

3) засновувати з метою досягнення своєї статутної мети (цілей) засоби масової інформації;

4) брати участь у здійсненні державної регуляторної політики;

5) брати участь у порядку, визначеному законодавством, у роботі консультативних, дорадчих та інших допоміжних органів, що утворюються органами державної влади, органами влади Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування для проведення консультацій з громадськими об'єднаннями та підготовки рекомендацій з питань, що стосуються сфери їхньої діяльності [4].

У своїй діяльності громадські об'єднання взаємодіють з органами державної влади, органами місцевого самоврядування. Держава забезпечує додержання прав громадських об'єднань. Втручання органів державної влади, органів місцевого самоврядування їх посадових та службових осіб в діяльність громадських об'єднань не допустиме. Нормативно-правове регулювання діяльності громадських орга-

нізацій з боку держави не може суперечити базовим засадам демократії.

Органи державної влади, органи місцевого самоврядування можуть залучати громадські об'єднання до процесу формування і реалізації державної політики, вирішення питань місцевого значення, зокрема, шляхом проведення консультацій з громадськими об'єднаннями стосовно важливих питань державного і суспільного життя, розроблення відповідних проектів нормативно-правових актів, утворення консультативних, дорадчих та інших допоміжних органів при органах державної влади, органах місцевого самоврядування, в роботі яких беруть участь представники громадських об'єднань.

Проведення в порядку, визначеному законодавством, консультацій з громадськими об'єднаннями щодо проектів нормативно-правових актів, які стосуються правового статусу громадських об'єднань, їх фінансування та діяльності, є обов'язковим.

Державний нагляд та контроль за дотриманням закону громадськими об'єднаннями здійснюють органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування у порядку, визначеному законом [4].

Громадське об'єднання зі статусом юридичної особи для виконання своєї статутної мети (цілей) має право володіти, користуватися і розпоряджатися коштами та іншим майном, яке відповідно до закону передане такому громадському об'єднанню його членами (учасниками) або державою, набуте як членські внески, пожертвуване громадянами, підприємствами, установами та організаціями, набуте в результаті підприємницької діяльності такого об'єднання, підприємницької діяльності створених ним юридичних осіб (товариств, підприємств), а також майном, придбаним за рахунок власних коштів, тимчасово наданим у користування (крім розпоряджання) чи на інших підставах, не заборонених законом.

Право власності громадського об'єднання зі статусом юридичної особи реалізовує його вищий орган управління в

порядку, передбаченому законом та статутом громадського об'єднання. Окремі функції щодо управління майном за рішенням вищого органу управління громадського об'єднання можуть бути покладені на створені ним відповідно до статуту керівні органи, юридичні особи (товариства, підприємства), відокремлені підрозділи таких об'єднань або передані громадським спілкам, утвореним цими громадськими об'єднаннями.

У разі саморозпуску громадського об'єднання його майно та кошти після задоволення вимог кредиторів передаються за рішенням такого об'єднання на статутні або благодійні цілі іншому (кільком іншим) громадському об'єднанню, а в разі неприйняття такого рішення – зараховуються відповідно до закону до державного або місцевого бюджету. У разі реорганізації громадського об'єднання його майно, активи та пасиви передаються правонаступнику [4].

Виходячи з того, що більшість громадських об'єднань є неприбутковими організаціями, питання щодо неприбутковості організації регулюється Податковим Кодексом України, яким визначено критерії віднесення підприємств, установ та організацій до числа неприбуткових.

Відповідно до підпункту 133.4.1 пункту 133.4 статті 133 Податкового Кодексу України неприбутковим підприємством, установою та організацією є підприємство, установа та організація, що одночасно відповідає таким вимогам:

- утворена та зареєстрована у порядку, визначеному законом, що регулює діяльність відповідної неприбуткової організації;

- установчі документи якої містять заборону розподілу отриманих доходів (прибутків) або їх частини серед засновників (учасників), членів такої організації, працівників (крім оплати їхньої праці, нарахування єдиного соціального внеску), членів органів управління та інших пов'язаних з ними осіб;

- установчі документи якої передбачають передачу активів одній або кільком неприбутковим організаціям відповідного виду або зарахування до доходу бюджету у разі

припинення юридичної особи (у результаті її ліквідації, злиття, поділу, приєднання або перетворення);

- внесена контролюючим органом до Реєстру неприбуткових установ та організацій [2].

Доходи (прибутки) неприбуткової організації повинні використовуватися виключно для фінансування видатків на утримання такої неприбуткової організації, реалізації мети (цілей, завдань) та напрямів діяльності, визначених її установчими документами.

Питання процедури утворення та реєстрації громадських об'єднань, а також особливості їх припинення врегульовуються в Розділах II і IV Закону України «Про громадські об'єднання».

Наголосимо. Що ефективний розвиток громадянського суспільства можливий при наявності великої кількості громадських об'єднань різної спрямованості, в т.ч. громадських об'єднань національних меншин. У відповідності із міжнародними зобов'язаннями України щодо прав національних меншин, питання забезпечення їхніх прав, свобод та інтересів врегульовуються Конституцією України та нормами Закону України «Про національні меншини». Окремі неточності та невідповідності у правовому регулюванні питань національних меншин потребують усунення, а ключові принципи мають бути осучаснені й відповідати духу глобалізаційного світу.

Зокрема, ст. 24 Конституції України визначає рівність усіх перед законом і забороняє дискримінацію. «Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками» [1]. Європейська конвенція щодо захисту прав людини і основоположних свобод 1950 року у ст. 14 «Заборона дискримінації» використовуються різні терміни «національне походження» та «належність до національних меншин».

У цій же статті Конституції України використовується термін «етнічне походження», коли йде мова про заборону

дискримінації за будь-якими ознаками, а в ст. 1 Закону України «Про національні меншини в Україні» використовується термін «національне походження»: «Україна гарантує громадянам республіки незалежно від їх національного походження рівні політичні, соціальні, економічні та культурні права і свободи, підтримує розвиток національної самосвідомості й самовиявлення» [6].

Окремі норми Закону України «Про національні меншини» торкаються питань громадських об'єднань національних меншин. Так, ст. 13 говорить, що «громадяни, які належать до національних меншин, вільні у виборі обсягу і форм здійснення прав, що надаються їм чинним законодавством, і реалізують їх особисто, а також через відповідні державні органи та створювані громадські об'єднання. Участь або неучасть громадянина України, який належить до національної меншини, у громадському об'єднанні національної меншини не може служити підставою для обмеження його прав» [6].

Державні органи повинні сприяти діяльності громадських об'єднань національних меншин, які діють відповідно до чинного законодавства.

Ст. 15 Закону України гарантує право представників національних меншин налагоджувати та підтримувати зв'язки з міжнародними громадськими об'єднаннями: «Громадяни, які належать до національних меншин, національні громадські об'єднання мають право у встановленому в Україні порядку вільно встановлювати і підтримувати зв'язки з особами своєї національності та їх громадськими об'єднаннями за межами України, одержувати від них допомогу для задоволення мовних, культурних, духовних потреб, брати участь у діяльності міжнародних неурядових організацій» [6].

Закон України «Про громадські об'єднання» також гарантує право громадських об'єднань національних меншин викласти найменування громадського об'єднання мовою національної меншини: «Найменування громадського об'єднання викладається державною мовою. Громадське об'єднання може також викласти свою власну назву, поряд з дер-

жавною мовою, іноземною мовою або мовою національної меншини» [4].

Також важливо знати, що відповідно до Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору)» № 2680-VIII від 7 лютого 2019 року на Верховну Раду України покладено обов'язки «реалізації стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору» [3].

Виходячи з незмінного на даний час курсу України на членство в Європейському Союзі та Організації Північноатлантичного договору (НАТО) законодавство про громадські об'єднання повинно бути узгоджене з міжнародними стандартами згідно Рекомендацій CM/Rec (2007) 14 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам (щодо правового статусу неурядових організацій) [8] та Фундаментальних принципів щодо статусу неурядових організацій в Європі (2002) [9].

3.3. Суспільна місія громадських організацій національних меншин – захист прав та інтересів представників спільноти

Національне законодавство разом із міжнародно-правовими документами ратифікованими Україною щодо захисту прав національних меншин, зокрема базового загальноєвропейського документу – Рамкової Конвенції про захист національних меншин – склало законодавчу базу вирішення питань національних меншин в Україні. Підвищення ефективності реалізація на практиці норм законодавства щодо захисту прав національних меншин є мож-

ливим при активній участі зацікавлених сторін – громадських об'єднань національних меншин.

Згідно з ч.1 ст. 1 Закону України «Про національні меншини» громадські об'єднання, як громадські об'єднання фізичних або юридичних осіб приватного права, можуть діяти як для захисту інтересів своїх членів, так і для захисту інтересів осіб, які не є його членами: «Громадське об'єднання – це добровільне об'єднання фізичних осіб та/або юридичних осіб приватного права для здійснення та захисту прав і свобод, задоволення суспільних, зокрема економічних, соціальних, культурних, екологічних, та інших інтересів» [7].

А відповідно до ст. 13 Закону України «Про національні меншини», який передбачає створення саме громадських об'єднань національних меншин, «громадяни, які належать до національних меншин, вільні у виборі обсягу і форм здійснення прав, що надаються їм чинним законодавством, і реалізують їх особисто, а також через відповідні державні органи та створювані громадські об'єднання» [9]. Отже, відповідно до чинного законодавства одним із основних завдань громадських об'єднань національних меншин є захист прав, свобод та порушених інтересів її представників.

Міжнародно-правові документи також піднімають питання про права громадських об'єднань на представництво інтересів представників національних меншин. Зокрема, п. 12 Рекомендацій Комітету Міністрів Ради Європи державам членам щодо статусу неприбуткових організацій у Європі говорить, що неурядові організації (об'єднання громадян мають статус неурядових організацій) повинні мати можливість вільно здійснювати представництво громадських інтересів із питань, що мають суспільне значення [12]. Рамкова Конвенція про захист національних меншин передбачає реалізацію прав національних меншин на їх самоорганізацію, зокрема ст. 7 говорить про забезпечення та повагу до «прав кожної особи, яка належить до національної меншини, на свободу мирних зборів, свободу асоціації, свободу виявлення поглядів і свободу думки, совісті та релігії» [11].

Конституція України в ст. 36 також наголошує на тому, що головним завданням громадських об'єднань є захист прав та свобод громадян України, зокрема громадяни України мають право на свободу об'єднання в громадські організації «для здійснення та захисту своїх прав і свобод та задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів» [4].

Хоча законодавство України забороняє дискримінацію, в т.ч. національних меншин, норми щодо забезпечення прав та свобод громадян України загалом і громадян України, які належать до національних меншин, на жаль, не завжди дотримуються. Право рівності перед законом у всіх сферах економічного, соціального, політичного та культурного життя закріплено ст. 24 Конституції України: «Громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками» [4]. Ст. 18 Закону України «Про національні меншини» говорить, що «Будь-яке пряме чи непряме обмеження прав і свобод громадян за національною ознакою забороняється й карається законом» [9].

Ст. 4 Рамкової Конвенції про захист національних меншин також наголошує на недопустимості дискримінації: «Сторони зобов'язуються гарантувати особам, які належать до національних меншин, право рівності перед законом та право на рівний правовий захист. У цьому зв'язку будь-яка дискримінація на підставі приналежності до національної меншини забороняється» [11]. Рамкова Конвенція також передбачає, що держава повинна вживати відповідних заходів «з метою досягнення у всіх сферах економічного, соціального, політичного та культурного життя повної та справжньої рівності між особами, які належать до національної меншини, та особами, які належать до більшості населення» [11].

У вересні 2012 року Верховна Рада України прийняла Закон України «Про засади запобігання та протидії дис-

кримінації в Україні», який визначив організаційно-правові засади запобігання та протидії дискримінації з метою забезпечення рівних можливостей щодо прав і свобод людини та громадянина. Закон визначив зміст поняття дискримінація: «дискримінація – ситуація, за якої особа та/або група осіб за їх ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, віку, інвалідності, етнічного та соціального походження, громадянства, сімейного та майнового стану, місця проживання, мовними або іншими ознаками, які були, є та можуть бути дійсними або припущеними, зазнає обмеження у визнанні, реалізації або користуванні правами і свободами в будь-якій формі, встановленій цим Законом» [8].

Закон передбачає, що одним із суб'єктів, наділеними повноваженнями щодо запобігання та протидії дискримінації, є громадські організації в т.ч. громадські організації національних меншин. Отже, пряма норма Закону України передбачає захист порушених прав і свобод представників національних меншин. Ст. 13 передбачає права громадських організацій щодо запобігання та протидії дискримінації:

1) брати участь у розробленні рішень, що приймаються державними органами, органами влади Автономної Республіки Крим та органами місцевого самоврядування, щодо запобігання та протидії дискримінації;

2) делегувати своїх представників до складу консультативно-дорадчих органів з питань запобігання та протидії дискримінації у разі їх утворення при державних органах, органах влади Автономної Республіки Крим та органах місцевого самоврядування;

3) проводити моніторинг з питань запобігання та протидії дискримінації;

4) представляти в судах інтереси осіб та/або груп осіб, стосовно яких було застосовано дискримінацію;

5) проводити громадську антидискримінаційну експертизу проектів нормативно-правових актів [8].

Можливості утворення громадських об'єднань національних меншин, які гарантуються Законом України «Про громад-

ські об'єднання», створюють відповідні умови для самоорганізації національних меншин. Чинне законодавство України дозволяє утворювати різноманітні об'єднання: правозахисного спрямування, культурно-просвітницькі, творчі, демографічні (жіночі, молодіжні), професійні (спілки педагогів, юристів). Все різноманіття громадських організацій національних меншин скероване на забезпечення гарантованих прав, відстоювання власних інтересів.

Виходячи із важливості забезпечення прав, свобод та інтересів національних меншин у будь-якій державі і Україні зокрема, великого значення набуває політика держави щодо вирішення проблем національних меншин. Проблема, яка потребує вирішення, є визнання індивідуальних та колективних прав національних меншин. Низка держав у своєму законодавстві визнають існування таких прав. Це, зокрема, Австрія, Німеччина, Україна, інші. Є країни, які не визнають цього, вважаючи, що колективні права становлять загрозу територіальній цілісності держави та індивідуальним правам особи. Вважається, що визнання колективних прав національних меншин може привести до конфліктів між національними меншинами і державою, так як організації етнонаціональних спільнот працюють в інтересах певної групи осіб, а держава повинна опікуватись захистом інтересів усіх громадян. Визнання лише індивідуальних прав такої загрози не несе. До таких країн належать Чехія, Велика Британія, Румунія, інші.

Першим документом, в якому було визначено рівні права осіб усіх національностей, які проживають в Україні, була Декларація про державний суверенітет України, ухвалена Верховною Радою УРСР 16 липня 1990 року. Розділ II Декларації проголошував, що «Громадяни Республіки всіх національностей становлять народ України» [1]. У Розділі IV Декларації мова йде про забезпечення всім громадянам України рівності перед законом «незалежно від походження, соціального і майнового стану, расової та національної приналежності, статі, освіти, мови, політичних поглядів, релігійних переконань, роду і характеру занять, місця про-

живання та інших обставин» [1]. Окрім того, всім громадянам України гарантуються права і свободи передбачені нормами міжнародного права. Розділ VIII наголошує на тому, що держава «гарантує всім національностям, що проживають на території Республіки, право їх вільного національно-культурного розвитку» [1].

Наступним важливим документом, який розглядав питання національних меншин стала Декларація прав національностей України, прийнята 1 листопада 1991 року. Метою прийняття декларації є «утвердження в незалежній, демократичній Україні священних принципів свободи, гуманізму, соціальної справедливості, рівноправності всіх етнічних груп народу України» [2].

Зокрема, Декларація прав національностей України наголошувала про те, що:

1) «Українська держава гарантує всім народам, національним групам, громадянам, які проживають на її території, рівні політичні, економічні, соціальні та культурні права» (стаття 1);

2) «Дискримінація за національною ознакою забороняється й карається за законом» (стаття 1);

3) «Українська держава гарантує всім національностям право на збереження їх традиційного розселення і забезпечує існування національно-адміністративних одиниць, бере на себе обов'язок створювати належні умови для розвитку всіх національних мов і культур» (стаття 2);

4) «Українська держава гарантує всім народам і національним групам право вільного користування рідними мовами в усіх сферах суспільного життя, включаючи освіту, виробництво, одержання і розповсюдження інформації» (стаття 3);

5) «Усім громадянам України кожної національності гарантується право сповідувати свою релігію, використовувати свою національну символіку, відзначати свої національні свята, брати участь у традиційних обрядах своїх народів» (стаття 4);

6) «Українська держава гарантує всім національностям право створювати свої культурні центри, товариства, земляцтва, об'єднання. Ці організації можуть здійснювати діяльність, спрямовану на розвиток національної культури» (стаття 6);

7) «Національні культурні центри і товариства, представники національних меншин мають право на вільні контакти із своєю історичною батьківщиною» (стаття 7) [2].

Фактично, приймаючи Декларацію прав національностей України, по-перше, було визначені принципи національної політики України щодо національних меншин; по-друге, було задекларовано захист прав етнічних груп на території України, як колективних суб'єктів.

Закон України «Про національні меншини в Україні», прийнятий 25 червня 1992 року, деталізував положення задекларовані у Деклараціях.

Конституція України, затверджена 28 червня 1996 року, на законодавчому рівні визначає підходи до вирішення національних та мовних проблем. Виходячи з того, що Конституція України наголошує на рівності конституційних прав і свобод усіх громадян України, в т. ч. громадян України представників національних меншин та їх рівності перед законом, гарантується судовий механізм захисту порушених прав, свобод та інтересів. Ст. 55 Конституції України говорить, що «Кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб. Кожен має право звертатися за захистом своїх прав до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. Кожному гарантується право звернутись із конституційною скаргою до Конституційного Суду України. Кожен має право після використання всіх національних засобів юридичного захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна» [4]. Окрім того, Конституція також надає право на відшкодування матеріальної та моральної шкоди завданої

представниками держави «Кожен має право на відшкодування за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної та моральної шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб при здійсненні ними своїх повноважень» [4].

Множинність термінів присвячених національній проблематиці, в т.ч. національних меншин, не сприяє визначеності понять і тягне за собою двозначне тлумачення законодавства. Чинне національне законодавство використовує наступні терміни:

1) «народ» (Декларація прав національностей України від 1 листопада 1991 року);

2) «нація» (Декларація про державний суверенітет України від 16 липня 1990 року);

3) «національна приналежність» (Декларація про державний суверенітет України від 16 липня 1990 року);

4) «національності», «національні групи» (Декларація про державний суверенітет України від 16 липня 1990 року, Декларація прав національностей України від 1 листопада 1991 року);

5) «етнічні групи» (Декларація прав національностей України від 1 листопада 1991 року)

6) «національні меншини» (Конституція України. Прийнята 28 червня 1996 р., Закон України «Про національні меншини в Україні» від 25.06.1992 р., Декларація прав національностей України від 1 листопада 1991 р.);

7) «корінні народи» (Конституція України. Прийнята 28 червня 1996 р.);

8) «етнічне походження» (Конституція України. Прийнята 28 червня 1996 р.);

9) «національне походження» (Закон України «Про національні меншини в Україні» від 25.06.1992 р.).

Міжнародно-правові документи присвячені захисту прав і свобод національних меншин, ратифіковані Україною, які стали частиною національного законодавства, в окремих

випадках також використовують різні терміни. Зокрема, Європейська конвенція щодо захисту прав людини і основоположних свобод 1950 року у ст. 14 «Заборона дискримінації» використовуються різні терміни «національне походження» та «належність до національних меншин» [3].

Необхідно зауважити, що ратифікуючи міжнародно-правові документи, в Україні допускають свідомо чи несвідомо неточності, суперечності, що приводить до колізій та, час від часу, напруженої ситуації в суспільстві. Зокрема, необхідно звернути увагу на Закон України «Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин» [10]. По-перше, переклад назви Європейської хартії регіональних мов або мов меншин не точно визначає термін «міноритарні мови» (Minority Languages) як «мови меншин». Термін «міноритарні мови» визначає мови, які потребують підтримки держав унаслідок невеликої кількості представників таких мов, і загрози їх зникнення. По-друге, змінено зміст самої Європейської хартії регіональних мов або мов меншин. Закон України «Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин» (ст. 2) говорить про спрямування Хартії на захист мов національних меншин: білоруської, болгарської, гагаузької, грецької, єврейської, кримськотатарської, молдавської, німецької, польської, російської, румунської, словацької та угорської. В цьому переліку присутні мови які не існують взагалі (наприклад, єврейська замість іврит чи ідіш), мови які насправді потребують адресної допомоги для їх збереження (наприклад, гагаузька, кримськотатарська), мови які мають статус державних у країнах – етнічних батьківщинах національних меншин України (наприклад, польська, російська і т.д.) [6]. Насправді мета Хартії протилежна і вона опікується захистом міноритарних мов, а не мов меншин, які мають статус державних у країнах, що є їх етнічною батьківщиною.

Виходячи з того, що Україна ратифікувала значну кількість міжнародно-правових документів з питань захисту прав та свобод національних меншин, національна нормативно-

правова база гарантує дотримання прав та свобод національних меншин:

1) право національних меншин на існування. Це право закріплене в Конституції України «права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави.» (ст. 3), «усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах. Права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними» (ст. 21), «не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками» (ст. 24) [4]. Відповідно до «Декларації прав націонал остей України» «Дискримінація за національною ознакою забороняється й карається за законом» (ст. 1) [2]. Також Закон України «Про національні меншини в Україні» гарантує низку інших прав національних меншин, які стосуються права на існування: право на збереження життєвого середовища у місцях їх історичного й сучасного розселення (ст.10), право вільно обирати та відновлювати національність, примушення громадян у будь-якій формі до відмови від своєї національності не допускається (ст. 11), право на національні прізвище, ім'я та по батькові (ст. 12), право вибору обсягу і форм здійснення прав як особисто, так і колективно через державні органи та громадські об'єднання (ст. 13), право вільно встановлювати і підтримувати зв'язки з особами своєї національності та їх громадськими об'єднаннями за межами України (ст. 15) [5].

2) право на використання рідної мови. Це право закріплене в низці статей Конституції України, зокрема ст. 10 говорить про гарантування вільного розвитку, використання та захисту мов національних меншин України, ст. 11 закріпила право на збереження та розвиток «етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншин України». Відповідно до ст. 53 «Громадянам, які належать до національних меншин, відповідно до закону гарантується право на навчання рідною

мовою чи на вивчення рідної мови у державних і комунальних навчальних закладах або через національні культурні товариства» [4]. Ст. 3 Декларації прав національностей в Україні наголошує на можливому використанні мов національних меншин в місцях компактного проживання національних меншин «В регіонах, де компактно проживає кілька національних груп, нарівні з державною українською мовою може функціонувати мова, прийнятна для всього населення даної місцевості» [2].

3) право на розвиток етнокультурної самобутності. Це право гарантується Конституцією України, зокрема ст. 11 говорить, що держава сприяє «розвиткові етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншин України» [4]. Закон України «Про національні меншини в Україні» також врегульовує питання розвитку етнокультурної самобутності національних меншин в Україні гарантуючи «розвиток національних культурних традицій, використання національної символіки, відзначення національних свят, сповідання своєї релігії, задоволення потреб у літературі, мистецтві, засобах масової інформації». Ст. 7 вищезазначеного закону говорить про вжиття заходів державою з «підготовки педагогічних, культурно-просвітницьких та інших національних кадрів», а також про сприяння національним меншинам у підготовці спеціалістів у інших країнах [9]. Декларація прав національностей в Україні в ст. 4 визначає, що «усім громадянам України кожної національності гарантується право сповідувати свою релігію, використовувати свою національну символіку, відзначати свої національні свята, брати участь у традиційних обрядах своїх народів» [2].

4) право на освіту. У законодавстві України передбачені рівні права на освіту для всіх громадян незалежно від національності. Ст. 53 Конституції України гарантує «доступність і безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах; розвиток дошкільної, повної загальної середньої, позашкільної, професійно-тех-

нічної, вищої і післядипломної освіти, різних форм навчання; надання державних стипендій та пільг учням і студентам» [4].

5) право рівної участі у державотворчих процесах. Конституція України гарантує громадянам України, в т.ч. громадянам України, які належать до національних меншин брати участь у державотворчих процесах. Так ст. 38 говорить, що «Громадяни мають право брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування. Громадяни користуються рівним правом доступу до державної служби, а також до служби в органах місцевого самоврядування» [4]. Відповідно до ст. 9 Закону України «Про національні меншини в Україні» «Громадяни України, які належать до національних меншин, мають право відповідно обиратися або призначатися на рівних засадах на будь-які посади до органів законодавчої, виконавчої, судової влади, місцевого самоврядування, в армії, на підприємствах, в установах і організаціях» [9].

Основною проблемою щодо забезпечення прав національних меншин є активна участь громадських об'єднань національних меншин у правозастосуванні чинних правових норм. Наявність достатньо якісного законодавства з питань національних меншин без належного його використання не вирішить проблеми захисту прав у економічній, політичній, соціальній, культурній сферах.

3.4. Забезпечення суб'єктності національних меншин та їхніх громадських організацій в етнонаціональній політиці України

Суб'єктність національних меншин і їх громадських організацій є ознакою демократичності політичного режиму й

умовою побудови правової держави. Створення належних обставин для існування і розвитку національних меншин та їх громадських інституцій свідчить про ставлення держави до рівноправного співіснування корінних народів і нацменшин у країні.

В Україні питанню гармонійного розвитку громадянського суспільства та його суспільних маркерів – громадських організацій – приділяється значна увага. Про це свідчить низка організаційно-правових заходів та державно-владних рішень, що відображають наміри держави у виробленні в цьому контексті етнонаціональної політики. Йдеться про вироблення нормативно-правової бази з врегулювання відносин і забезпечення комфортних умов співіснування різних етнічних груп та національностей, функціонування їх громадських інституцій.

У сучасних умовах державотворення, до законодавчих актів, що забезпечують реалізацію означених складових державної етнонаціональної політики, належать прийнятий до здобуття Україною незалежності Закон Української РСР «Про мови в Українській РСР», Декларація про державний суверенітет України, Декларація прав національностей України, Закони України «Про національні меншини в Україні», «Про громадянство України», «Про освіту», «Про свободу совісті та релігійні організації», «Про біженців», «Про правовий статус іноземців», Рамкова конвенція про захист національних меншин, Європейська хартія регіональних мов або мов меншин, інші нормативно-правові акти та міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України [1].

Слід зазначити, що державна політика у етнонаціональній сфері відповідає, швидше, видовому аніж родовому її поняттю оскільки містить лише наміри держави щодо розвитку етнонаціональних відносин в Україні, а визначена в Деклараціях держави статусність громадських інституцій етнонаціональних утворень, потребує, ще узаконення. Зокрема, в Декларації про державний суверенітет України (Розділ IV.) держава забезпечує рівність перед законом усіх громадян

країни незалежно від походження, соціального і майнового стану, расової та національної приналежності, статі, освіти, мови, політичних поглядів, релігійних переконань, роду і характеру занять, місця проживання та інших обставин. Виокремлено (Розділ VIII) зобов'язання держави щодо забезпечення національно-культурного відродження українського народу, його історичної свідомості та традицій, національно-етнографічних особливостей, функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя; гарантування всім національностям, що проживають на території Української Республіки, права їх вільного національно-культурного розвитку [2].

Згідно зі ст. 1. Декларації прав національностей України (1991 р.), держава гарантує всім народам, національним групам, громадянам, які проживають на її території, рівні політичні, соціальні та культурні права, представництво в органах державної влади усіх рівнів, чим утверджує принцип "рівних можливостей" для усіх етнічних груп і заборону дискримінації за національною ознакою.

Цією Декларацією українська держава гарантує всім національностям право створювати свої культурні центри товари земляцтва, об'єднання. Ці організації можуть здійснювати діяльність, спрямовану на розвиток національної культури проводити у встановленому законом порядку масові заходи, сприяти створенню національних газет, журналів, видавництв, музеїв, художніх колективів, театрів, кіностудій. Громадянам України кожної національності Декларацією також гарантовано право використовувати свою національну символіку, відзначати свої національні свята, створювати культурні центри для розвитку національної культури. Окрім цього, Декларація гарантує всім національностям право на збереження їхнього традиційного розселення, право вільного користування рідними мовами в усіх сферах суспільного життя, враховуючи освіту, виробництво, одержання і поширення інформації; зобов'язує державу створювати належні умови для розвитку всіх національних мов і культур [3].

Останнім часом, питання державної етнонаціональної політики дискутується на усіх рівнях державно-владних відносин й у експертному середовищі громадянського суспільства. У 2012 та 2015 роках за тематикою етнонаціональної політики держави відбулися парламентські слухання. За результатами парламентських слухань «Етнонаціональна політика України: здобутки та перспективи», що відбулися 11 січня 2012 р. зазначається, що: по-перше, чинна модель етнонаціональної політики дає серйозний збій у кризових, не прогнозованих ситуаціях. Вона виявляється неспроможною протидіяти розпалюванню міжетнічної ворожнечі, їй бракує правового інструментарію для запобігання та врегулювання міжетнічних конфліктів. Наразі Україна зіткнулася з впливом лише політичних чинників, які посирили деструктивну дію етнолінгвістичних, етнорегіональних розбіжностей.

По-друге, чинна модель етнонаціональної політики не передбачає механізмів швидкого ефективного реагування на етнополітичні виклики. Більшість навіть широко обговорюваних етнополітичних проблем залишаються невирішеними багато років, накопичуючи етноконфліктогенний потенціал. Серед них проблема корінних народів, регулювання міграційних процесів, інтеграція мігрантів в українське суспільство, зростання ксенофобії та запровадження жорсткої кримінальної відповідальності за прояви етнічної нетолерантності, проблеми подвійного громадянства, набуття етнічною спільнотою статусу національної меншини. Внесення необхідних змін до законодавства, які б започаткували розв'язання цих проблем, гальмується складною процедурою, відсутністю політичної волі та браком консенсусу серед поляризованих політичних сил, представлених у парламенті. Це стосується насамперед консолідованих у науковому середовищі змін до певних статей Конституції України (зокрема, про корінні народи у ст. 14)

По-третє, чинна модель етнонаціональної політики не сприяла консолідації української політичної нації. Передусім тому, що таке завдання перед нею навіть не стояло в по-

передні роки. Тому нині керівництво держави цілком обґрунтовано вважає формування політичної нації, консолідацію суспільства навколо єдиного українського громадянства і національних інтересів пріоритетом модернізованої моделі етнонаціональної політики. Це потребує такої моделі державної етнонаціональної політики, яка нейтралізуватиме негативний вплив суперечностей етнолінгвістичного та етнорегіонального характеру. Це свідчить про те, що чинна модель етнонаціональної політики потребує якісного оновлення як у політичному, так і у правовому розумінні [4].

Зважаючи на те, що після означених парламентських слухань в українському суспільстві відбулися революційні зрушення, котрі спричинили в країні зміну керівництва вищих органів державної влади, а у міжнародних відносинах анексію Росією Автономної Республіки Крим й ескалацію збройного конфлікту у східних областях України Верховна Рада України провела у 2015 році, ще одні парламентські слухання – «Роль, значення та вплив громадянського суспільства на формування етнонаціональної політики єдності в Україні» і, схвалила для учасників державотворчого процесу відповідні рекомендації з вироблення державної етнонаціональної політики. Зокрема, учасники парламентських слухань, визнали безумовну пріоритетність порушеної проблематики та нагальність провадження консолідаційної державної політики у поліетнічному, багатоконфесійному українському суспільстві.

Окупація частини території України та воєнний конфлікт на сході держави значною мірою вплинули на забезпечення прав і свобод частини населення країни та порушили баланс у міжконфесійних і міжетнічних відносинах. За таких умов проблемні питання державної етнонаціональної політики потребують виваженого підходу до розроблення механізмів їх вирішення.

Україна є державою з багатою історичною спадщиною та істотними культурними, мовними та етнічними відмінностями, насамперед регіонального характеру. Сучасна

етнонаціональна політика покликана консолідувати суспільство шляхом забезпечення рівності прав громадян України всіх національностей. Гарантії захисту прав усіх етнічних спільнот, збереження і розвиток їхньої національної самобутності є основною умовою утвердження миру і злагоди в українському суспільстві.

Головною метою консолідації є загальнонаціональна єдність та загальнонаціональний діалог задля збереження конституційного ладу, територіальної цілісності України, відновлення миру в усіх регіонах держави.

Учасники парламентських слухань акцентували увагу на необхідності належного законодавчого забезпечення етнонаціональної політики шляхом посилення взаємодії державних органів з етнічними спільнотами України. Особлива роль у таких процесах належить громадським інститутам як універсальним ретрансляторам усіх наявних у суспільстві поглядів, думок та переконань.

Інститути громадянського суспільства мають стати партнером держави у справі національно-культурного розвитку всіх етнічних спільнот, що забезпечить утвердження миру і злагоди в українському суспільстві.

Учасники парламентських слухань дійшли висновку, що без концептуального обґрунтування напрямів, пріоритетів, завдань і цілей сучасна державна етнонаціональна політика є неефективною.

Концепція етнонаціональної політики має спиратися на науковий доробок вітчизняних вчених. Окрему увагу в цьому документі варто приділити ролі громадянського суспільства у формуванні та реалізації послідовної політики етнонаціональної єдності в Україні.

Визначаючи правовий статус інститутів громадянського суспільства, слід чітко окреслити форми їх взаємозв'язків з державою і, що найголовніше, закріпити максимально дієвий механізм імплементації їхніх напрацювань, надання їм статусу суб'єкта державної етнонаціональної політики.

Учасники парламентських слухань дійшли спільної думки про неналежне інституційне забезпечення етнонаціональної

політики єдності України. Зокрема, у діяльності Урядового уповноваженого з питань етнонаціональної політики дублюються певні функції Міністерства культури України. Він фактично не залучений до загальної процедури підготовки та прийняття урядових рішень у відповідній сфері.

Для організаційного забезпечення державної етнонаціональної політики необхідно створити центральний орган виконавчої влади, відповідальний за цю важливу сферу суспільного життя, з територіальними органами в регіонах.

На думку учасників парламентських слухань, вкрай актуальною є популяризація політичної консолідації еліт навколо спільної мети – етнокультурної консолідації українського суспільства, що дасть змогу покласти край застосуванню деконсолідаційних чинників як політичної технології, відмовитися від радикальної, нетерпимої риторики щодо певних етнічних, релігійних і мовних груп.

Учасники дискусії визнали одним із невідкладних спільних завдань держави і громадянського суспільства створення сприятливих умов для відродження та розвитку автентики, етнокультурних надбань, стимулювання реалізації мистецького і творчого потенціалу України [5].

Обговоривши роль, значення та вплив громадянського суспільства на формування етнонаціональної політики єдності в Україні, учасники парламентських слухань рекомендують:

1. Верховній Раді України:

1) вжити заходів щодо вдосконалення законодавства у сфері державної етнонаціональної політики:

- прискорити розгляд законопроекту про внесення змін до Закону України «Про національні меншини в Україні» (нова редакція), реєстр. № 1111 від 28 листопада 2014 року;

- ініціювати внесення змін до Конституції України з метою усунення термінологічної неузгодженості понять у сфері етнонаціональної політики;

2) Комітету Верховної Ради України з питань прав людини, національних меншин і міжнаціональних відносин забезпечити проведення у 2017 році слухань у Комітеті про стан

реалізації Стратегії захисту та інтеграції в українське суспільство ромської національної меншини на період до 2020 року;

3) депутатським групам Верховної Ради України з міжпарламентських зв'язків із іноземними державами активізувати двосторонні міждержавні зв'язки з метою підтримки культури і самобутності, захисту прав та інтересів українців за кордоном;

4) під час розроблення та коригування документів державної правової політики залучати до складу робочих груп і консультативно-дорадчих органів представників найбільш компетентних громадських організацій та об'єднань;

5) провести парламентські слухання з питання функціонування державної мови та забезпечення мовних прав українців в Україні і за кордоном.

2. Кабінету Міністрів України:

1) у сфері вдосконалення нормативно-правової бази:

- розробити та подати до Верховної Ради України проекти законів:

- про концепцію державної етнонаціональної політики України;

- про національно-культурну автономію;

- про внесення змін до Закону України «Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин»;

- про статус кримськотатарського народу як корінного народу України;

- про національні меншини (нова редакція);

- про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності за правопорушення, вчинені з метою розпалювання національної, расової чи релігійної ворожнечі, з мотивів національної, расової чи релігійної ненависті або ворожнечі, образи почуттів громадян у зв'язку з їхніми релігійними переконаннями;

2) розглянути питання про відновлення діяльності центрального органу виконавчої влади, що забезпечує фор-

мування та реалізує державну політику у сфері етнонаціональних відносин;

3) розглянути питання про створення Комісії з питань протидії проявам ксенофобії, расової та етнічної дискримінації при Кабінеті Міністрів України;

4) організувати розроблення концепції Державної програми співпраці із закордонними українцями на період до 2020 року;

5) вжити заходів для підвищення значення Ради міжнародної злагоди, інших консультативно-дорадчих органів у формуванні та реалізації державної політики етнонаціональної єдності;

6) забезпечити розроблення регіональних програм збереження і розвитку самобутності етнічних спільнот України на період до 2020 року;

7) вжити заходів щодо налагодження системного діалогу органів державної влади і органів місцевого самоврядування всіх рівнів з громадськими об'єднаннями, статутна діяльність яких спрямована на захист прав етнічних спільнот, забезпечення їх участі у формуванні та реалізації етнонаціональної політики України;

8) розглянути можливість надання громадським об'єднанням, статутна діяльність яких спрямована на захист прав етнічних спільнот, в оренду приміщень, що перебувають у державній власності, для розміщення культурних центрів національних громад без застосування конкурсних процедур і на пільгових умовах;

9) під час підготовки проектів закону про Державний бюджет України на 2016 рік та на наступні роки передбачати належне фінансування заходів національно-культурного розвитку національних меншин;

10) розширити державну підтримку друкованих та електронних видань національно-культурних об'єднань;

11) вивчити питання щодо можливості пільгового оподаткування юридичних та фізичних осіб, які здійснюють благодійну діяльність на підтримку статутної діяльності

громадських об'єднань, статутна діяльність яких спрямована на захист прав національних меншин;

12) розглянути можливість запровадження пільгового оподаткування підприємств, що виробляють вітчизняний телевізійний продукт, спрямований на забезпечення етнонаціональної політики єдності в Україні;

13) посилити кадрове забезпечення Департаменту у справах релігій та національностей Міністерства культури України;

14) вжити заходів щодо подолання та унеможливлення порушення прав людини на тимчасово окупованих територіях, зокрема дискримінації за національною ознакою;

15) вжити належних заходів щодо формування у громадян толерантного ставлення до біженців і переселенців з Автономної Республіки Крим та східних регіонів України.

3. Міністерству культури України:

1) вирішити питання про доцільність утворення та сферу повноважень Ради представників громадських об'єднань національних меншин України;

2) удосконалити механізми підтримки діяльності громадських об'єднань національних меншин, спрямованої на збереження рідної мови, історії, культури, традицій з метою зміцнення міжетнічної злагоди;

3) забезпечити здійснення заходів з реалізації Європейської хартії регіональних мов або мов меншин;

4) удосконалити систему заходів для всебічного розвитку, поширення та функціонування державної української мови у різних сферах суспільного життя та забезпечення умов для розвитку мов національних меншин України;

5) сприяти експонуванню в музеях історичної та духовної спадщини національних меншин України;

6) сприяти розвитку внутрішнього етнічного туризму з метою поширення серед громадян України, іноземних туристів та закордонних українців знань про Україну, ознайомлення з традиційними цінностями етнічних груп у місцях їх компактного проживання на території України;

7) сприяти проведенню культурно-просвітницьких заходів, спрямованих на популяризацію знань про спільні культурні цінності української нації.

4. Міністерству освіти і науки України:

1) забезпечити подальше впровадження у систему освіти принципів виховання міжетнічної та міжконфесійної толерантності в Україні;

2) сприяти розвитку мережі дошкільних та загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням мовами національних меншин, їх кадровому та навчально-методичному забезпеченню;

3) розробити спеціальні заходи щодо вдосконалення процесу вивчення державної мови в загальноосвітніх навчальних закладах з навчанням мовами національних меншин України;

4) сприяти проведенню спільно з Радою Європи Всеукраїнської науково-практичної конференції на тему: "Освіта національних меншин: досвід України та інших європейських країн";

5) розглянути можливість налагодження роботи державних курсів (на безоплатній основі) з вивчення української мови для етнічних груп, які сформувалися внаслідок міграційних процесів.

5. Міністерству соціальної політики України:

1) забезпечити розроблення та подання до Кабінету Міністрів України проекту нормативно-правового акта щодо механізмів взаємодії між органами виконавчої влади України та Меджлісом кримськотатарського народу;

2) організувати контроль за реалізацією заходів із облаштування депортованих кримських татар та представників інших етнічних спільнот, які повернулися на проживання в Україну, їх адаптації та інтеграції в українське суспільство, зокрема тих, хто вимушено виїхав з території Автономної Республіки Крим;

3) вжити дієвих заходів щодо цільового та ефективного використання бюджетних коштів, що виділяються для

забезпечення житлом репатріантів, їх соціально-побутового облаштування.

6. Міністерству внутрішніх справ України:

1) вжити заходів щодо забезпечення належного і повного розслідування правоохоронними органами правопорушень, вчинених з мотивів національної, расової чи релігійної ненависті або ворожнечі у випадках, де є підстави вважати їх наявними;

2) вжити заходів щодо унеможливлення в роботі правоохоронних органів випадків етнічного профайлінгу та забезпечити ефективний контроль за фактами недотримання цього принципу.

7. Державному комітету телебачення і радіомовлення України сприяти збільшенню державними телерадіоорганізаціями обсягів виробництва і розповсюдження телерадіопрограм мовами національних меншин.

8. Місцевим органам виконавчої влади та органам місцевого самоврядування:

1) розробити за участю громадських об'єднань національних меншин України регіональні програми національно-культурного розвитку та передбачити в місцевих бюджетах виділення коштів на їх фінансування;

2) забезпечити функціонування збалансованої мережі дошкільних та загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням мовами національних меншин, вжити заходів щодо зміцнення їх матеріально-технічної бази;

3) розглянути можливість надання громадським об'єднанням, статутна діяльність яких спрямована на захист прав етнічних спільнот, в оренду приміщень, що перебувають у державній чи комунальній власності, для розміщення культурних центрів національних громад без застосування конкурсних процедур і на пільгових умовах;

4) забезпечувати збереження культурної спадщини національних меншин України;

5) посилити ефективність діяльності консультативно-дорадчих органів у формуванні та реалізації політики етнонаціональної єдності України;

6) Київській міській державній адміністрації вжити заходів щодо створення у місті Києві Центру розвитку культур національних меншин України [5].

З наведеного вище, можна зробити певні узагальнення і висновки. Еволюція державної етнонаціональної політики в Україні полягає насамперед в недопущенні порушення між-етнічного миру, виникнення етнополітичних конфліктів на ґрунті міжетнічної ворожнечі, етнолінгвістичних суперечностей. В сучасних умовах, акценти зміщуються в бік формування політичної нації. Керівництво країни вважає відсутність міжетнічних конфліктів в Україні найбільшим досягненням держави. Це свідчить про те, що модель етнонаціональної політики попередніх років більш-менш ефективно впоралася зі своїм головним завданням – убезпечити країну від міжетнічного протистояння та конфліктів. Враховуючи недосконалість законодавчої бази, невизначеність пріоритетів розвитку, інші негативні чинники організаційно-правового штибу можна вважати, що вона підтримує баланс відносин між нацією в цілому та національними меншинами. Однак, слід пам'ятати, що такий баланс сформувався скоріше ситуативно, а не завдяки цілеспрямованим заходам держави у врегулюванні етнонаціональних відносин.

Наслідком такої ситуативної етнонаціональної політики є те, що статус громадських інституцій національних меншин є доволі уявним, має певний рівень легітимності лише серед громадських організацій і потребує легалізації на державному рівні як у якості суб'єкта регулювання міжетнічних відносин, так і суб'єкта формування та реалізації етнонаціональної політики держави.

Перелік використаних джерел до розділу

Джерела до підрозділу 3.1.:

1. Бесчастний В. Громадські об'єднання в Україні: навч. посіб. / за ред. В. Бесчастного. К.: Знання, 2007. 415 с.

2. Білик О. М., Громадські об'єднання: законодавче регулювання нові права і можливості. *Соціально-трудова відносина: теорія та практика*. 2013. № 2. С. 149-154.
3. Волкова Д. Є. Українські монографічні дослідження громадських організацій. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2016. № 2. С.12-14.
4. Газуда Л. М., Слюсаренко В. Є. Громадські організації як «третій сектор економіки». *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Економіка*. 2011. № 2 (32). С.77-84.
5. Громадські організації у дискурсі демократизації суспільства: монографія / за наук. ред. В. П. Беха, Г. О. Нестеренко. К.: НПУ ім. Драгоманова, 2011. 680 с.
6. Діяльність громадських організацій в Україні у 2018 році. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2019/susp_d/susp_d_2018.xls
7. Класифікація видів економічної діяльності. ДК 009:2010, затверджено наказом Державного комітету України з питань технічного регулювання та споживчої політики № 457 від 11.10.2010. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vb457609-10#Text>
8. Корнишова М. Громадські організації в розвитку громадянського суспільства в Україні: проблеми та перспективи. 2010. URL <https://naub.oa.edu.ua/2010/hromadski-orhanizatsiji-v-rozvytku-hromadyan-sko-ho-suspilstva-v-ukrajini-problemy-ta-perspektyvy/>
9. Кузьмінський В. О. Управління неприбутковою організацією. К.: Логос, 2006. 170 с.
10. Мороз О. М. Місце і роль громадських об'єднань у політичній системі сучасної демократичної держави. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія Юриспруденція*. 2014. № 9-1. С. 50-52.
11. Національні меншини України: історія та сучасність: наук.-довідк. вид. / упорядники І. Винниченко, Р. Марценюк. К.: МАУП, 2006. 256 с.
12. Про громадські об'єднання: Закон України № 4572 від 22.03.2012. *Відомості Верховної ради України*. 2013. № 1. ст. 1

13. Токар М. Ю. Громадські організації України в системі розвитку публічно-управлінських відносин: монографія. Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2020. 412 с.
14. Шуміло О. М., Кравчук Н. Ю. Роль неурядових організацій у становленні та розвитку правозахисного руху (прикладі успішного правозахисного активізму). К.: ФОРМ Голембовська О. О., 2018. 227 с.

Джерела до підрозділу 3.2.:

1. Конституція України. Прийнята 28 червня 1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Податковий кодекс України. № 2755-VI від 2 грудня 2010 року URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>
3. Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору): Закон України № 2680-VIII від 7.02.2019 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2680-19#n2>
4. Про громадські об'єднання: Закон України № 4572-VI від 22.03.2012 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17#Text>
5. Про затвердження Порядку сприяння проведенню громадської експертизи діяльності органів виконавчої влади: Постанова Кабінету Міністрів України № 976 від 5 листопада 2008 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/976-2008-%D0%BF#Text>
6. Про національні меншини в Україні: Закон України № 2494-XII від 25.06.1992 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2494-12#Text>
7. Про сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні: Указ Президента України № 68/2016 від 21 лютого 2016 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/68/2016#Text>

8. Рекомендація CM/Rec (2007) 14 Комітету міністрів держав-членів від 10 жовтня 2007 року URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_937#Text
9. Фундаментальні принципи щодо статусу неурядових організацій в Європі. Страсбург, 5 липня 2002 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_209#Text

Джерела до підрозділу 3.3.:

1. Декларація про державний суверенітет України № 55-XII від 16 липня 1990 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-12#Text>
2. Декларація прав національностей України № 1771-XII від 1 листопада 1991 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1771-12#Text>
3. Конвенція щодо захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р. Ратифікована Законом № 475/97-ВР від 17 липня 1997 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
4. Конституція України. Прийнята 28 червня 1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
5. Лихач Ю. Актуальні проблеми законодавчого забезпечення прав національних меншин в Україні URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/lyhach_aktualni.pdf
6. Лойко Л. Забезпечення прав національних меншин у контексті євроінтеграційних перспектив України URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Spur_2013_3_19
7. Про громадські об'єднання: Закон України № 4572-VI від 22 березня 2012 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17#Text>
8. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні: Закон України № 5207-VI від 6 вересня 2012 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17#Text>

9. Про національні меншини в Україні: Закон України № 2494-XII від 25 червня 1992 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2494-12#Text>
10. Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин: Закон України № 802-IV від 15 травня 2003 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/802-15#Text>
11. Рамкова конвенція про захист національних меншин. Страсбург, 1 лютого 1995 року. Ратифікована Законом України № 703/97-ВР від 09 грудня 1997 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_055#Text
12. Рекомендація СМ/Rec (2007) 14 Комітету міністрів держав-членів від 10 жовтня 2007 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_937#Text

Джерела до підрозділу 3.4.:

1. Проект Закону про Концепцію державної етнонаціональної політики України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=47852
2. Декларація про державний суверенітет України. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1990. № 31. Ст. 429. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-12#Text>
3. Декларація прав національностей України. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 53. Ст. 799. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1771-12#Text>
4. Кресіна І. О. Проблеми реформування моделі етнонаціональної політики України URL: https://nbuv.gov.ua/j-pdf/varnu_2012_1_7
5. Постанова Верховної Ради України Про Рекомендації парламентських слухань на тему: «Роль, значення та вплив громадянського суспільства на формування етнонаціональної політики єдності в Україні» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/824-19#Text>

Розділ 4. СОЦІАЛЬНО-КОМУНІКАТИВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН УКРАЇНИ

4.1. Комунікативна діяльність громадських організацій національних меншин України

Стрімкий розвиток сучасного суспільства вимагає пошуку нових шляхів співпраці та взаєморозуміння і потребує нових форм комунікації, які характеризуватимуться ще більшою оперативністю, відкритістю, прозорістю, ефективністю та якістю. Тотальне проникнення комунікації в усі сфери суспільного життя актуалізує її значення та функціональну роль.

Наявність цих характеристик може забезпечити такий тип комунікації, учасники якої є рівноправними та активними, здатними не просто налагодити комунікаційні канали, які дозволять швидко передавати інформацію в обидва напрями, але й створити ефективну комунікаційну площадку для результативного та взаємовигідного спілкування задіяних у комунікаційному процесі суб'єктів [4].

У сучасній науці поняття «комунікація» є досить широким. Значний вплив на його розуміння справили західноєвропейські дослідники Г. Ласуел, М. Мак-Люен, Е. Ноель-Нойман, Р. Парк, Ю. Хабермас та ін., які розглядали комунікацію в широкому контексті, як систему, в якій здійснюється процес взаємодії та використовуються способи спілкування, що дають змогу створювати, передавати й приймати різноманітну інформацію.

Концептуальні засади теорії комунікації, питання розвитку масової й громадянської комунікації, зв'язків із громадськістю знайшли своє відображення в роботах таких вітчизняних учених науки публічного управління, як: Е. Афонін, В. Бебик, М. Білинська, О. Валевський, Т. Василев-

ська, Н. Грицяк, Н. Гудима, В. Гурковський, О. Дмитренко, Л. Климанська, М. Логунова, Д. Неліпа, І. Пантелейчук, О. Петроє, Г. Почепцов, О. Пухкал, В. Ребкало, В. Різун, Є. Романенко, А. Савков, С. Серьогін, Г. Ситник, С. Телешун, І. Чаплай та ін.

Таким чином, комунікація у світлі демократизації усієї сфери публічного управління набуває особливого значення як для органів державної влади, так і для інституцій громадянського суспільства в Україні.

Трансформаційні процеси, політична та соціальна нестабільність, а також прагнення України приєднатися до Європейського Союзу вимагають формування відповідальних інституцій громадянського суспільства та покращення якості життя населення. До соціальних інституцій, що сприяють розбудові громадянського суспільства, належать й громадські організації, які є його «ядром», важливою ланкою інституціоналізації суспільних інтересів та головним посередником між громадою і державою. Вони створюють умови для розвитку громадських ініціатив та покращення якості життя населення. Мета таких організацій – досягнення соціальних, благодійних, культурних, освітніх, наукових цілей, захист прав і законних інтересів громадян, розвиток фізичної культури й спорту, задоволення духовних та інших нематеріальних потреб [2].

Дієві громадські організації, як публічний елемент громадянського суспільства, виступають каталізатором його розвитку. Кожна громадська організація, починаючи з моменту її виникнення, прагне спланувати свою діяльність таким чином, щоб у найкоротший термін досягти своїх завдань, стати відомою, впливати на громадську думку. Саме ця сфера є важливим чинником, який впливає на необхідність становлення комунікативної взаємодії держави і громадянського суспільства.

Варто наголосити, що кожне громадське об'єднання вже є організацією [13, с. 10]:

– добровільною – тобто, ініційованою кількома особами, керованою демократично обраним колективним органом (наприклад, правлінням чи радою), у діяльності якої її члени

реалізують засадничі права людини – свободу слова і право на створення громадських об'єднань;

– незалежною – такою, що самостійно визначає сферу своєї діяльності, форми і методи роботи; очолювану засновниками (для фондів) або радою (для асоціацій), якій делеговані повноваження прийняття рішень і керівництва, але цілковито не підвладну контролю з боку державних чи комерційних структур;

– неприбутковою – діяльність якої, зокрема і господарська, спрямовується не на отримання і розподілення прибутків між засновниками чи співробітниками, а на використання усіх своїх фінансових надходжень для вирішення важливих для суспільства проблем;

– орієнтованою на суспільне благо – такою, що створює суспільно корисний внесок, тобто, сприяє розвитку демократії і добробуту суспільства в цілому або окремих суспільних груп, а не спрямованою лише на досягнення цілей власне організації, задоволення потреб лише її членів чи співробітників.

В Україні формування комунікативної взаємодії основних інститутів суспільної організації, а саме, органів державної влади та інституцій громадянського суспільства, що є важливою передумовою демократизації суспільного життя та системи державного управління через впровадження громадської і громадянської комунікації, слід розглядати як довготривалий і багатетапний процес [4].

Питання вдосконалення комунікативної взаємодії громадських організацій із владними структурами та засобами масової інформації не зникає з порядку денного ні владних структур, ні громадських об'єднань.

Ефективність комунікації громадських організацій в Україні ні залежить в першу чергу від грамотності проведення ними комунікаційних кампаній, що передбачає наявність у громадських організаціях комунікаційних стратегій, до яких залучаються фахівці високого рівня з багаторічним практичним досвідом. З огляду на це, підготовка кваліфікованих комунікаторів громадських організацій потребує введення

спеціальної програми підготовки фахівців, так як існує певна особливість комунікативної діяльності громадських організацій у порівнянні, наприклад, з комунікаціями в бізнесі. Особливо важливим це є для національних меншин у контексті консолідаційних процесів, зокрема й інтеграції в українське суспільство.

Зауважимо, що громадські організації – дуже специфічний різновид організацій, які наймають комунікаційників чи піарників. Вони покликані служити суспільному благу, а не сприяти добробуту компаній чи успіху політичних партій серед електорату і часто мають справу з надто складними явищами буденного життя. Тому така освіта є потрібною та надзвичайно актуальною.

В Україні зареєстровано понад 70 тисяч громадських організацій і рівень їх комунікації суттєво відрізняється, хоча є низка спільних проблем. Наприклад:

- тактичні комунікації замість стратегічних;
- недостатньо уваги приділяється репутаційному менеджменту, формуванню бренду громадських організацій, побудові «авторитету»;
- відсутність стратегії, мапи стейкхолдерів і сформульованих ключових повідомлень;
- обережний креатив замість сміливих рішень, що змінюють свідомість;
- недостатнє залучення громадськості, слабкий зв'язок з громадою;
- відсутність солідарності, конфліктність, нездатність знаходити порозуміння;
- професійне вигорання всередині колективу, пов'язане з постійними стресовими ситуаціями;
- застарілий інструментарій, недостатній рівень використання сучасних форматів комунікації;
- помилковий вибір каналів комунікації, що не відповідають цільовій аудиторії;
- невміння представити свій продукт, нехтування комунікаціями;

- амбіційність при відсутності потрібного рівня кваліфікації та знань, небажання вчитися;

- невміння комунікувати з таким важливим стейкхолдером, як донори, які фінансують діяльність організацій.

В Україні є багато і професійних громадських організацій, але їх комунікації все ще потребують посилення. Презентувати себе, говорити про себе та свою роботу з упевненістю, – вміння, які потрібно вдосконалювати. Комунікації дуже швидко розвиваються, тому не завжди вистачає часу слідкувати за тенденціями. Вже є розуміння, що комунікації важливі, адже саме вони можуть допомогти реалізувати зміни та знайти донорів, що надзвичайно важливо для громадських організацій.

Сьогодні активно зростає участь українців у громадському русі та довіра до інституцій третього сектору і їхня впливовість на розвиток суспільства та громади. Під ефективною комунікацією ми розуміємо взаємодію, яка передбачає зворотний зв'язок і дозволяє підтримувати інтерес та довіру населення до громадських організацій.

У контексті зазначеного вище, варто зауважити, що ефективність комунікативної діяльності громадських організацій, зокрема й таких, що представляють етнопонаціональні спільноти, напряму залежить від довіри суспільства до них. Приведемо в порівнянні результати різних соціологічних досліджень про рівень довіри до громадських організацій.

За результатами соціологічних досліджень про ставлення українців до громадських ініціатив, що проводилися фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва спільно з соціологічною службою Центру Разумкова, довіра українців до громадського сектору зростає. Причому, що дуже важливо й відрізняє нинішню ситуацію від попередніх – це відбувається на фоні катастрофічного падіння довіри до державних інституцій, влади, партій та їхніх лідерів. Логічно, що люди шукають тих, кому можуть довіряти.

Дослідження 2018 року показали: більшість громадян (60 %) вважає, що громадські організації потрібні в їхніх містах чи селах, причому це переконання в необхідності громад-

ських організацій доволі стабільне (у 2013 році 58 % опитаних вважали, що громадські організації потрібні) [1].

Дослідження проведене соціологічною службою Центру Разумкова в березні 2021 року показало, що серед державних і суспільних інституцій найчастіше довіра висловлюється до Збройних Сил України (їм довіряють 70 % опитаних), волонтерських організацій (65 %), Церкви (64 %), громадських організацій (53 %) [9].

За результатами всеукраїнського спеціального глибокого дослідження «Що чекають українці від громадських організацій?», проведеного ГО «Центр моделювання комунікацій» у серпні 2020 року, респонденти обирали ті соціальні інститути, які їм потрібні в «ідеальній для них державі. Зауважимо, що це суто порядковий рейтинг інституцій суспільних потреб (Рис. 4.1) [6].

Першочерговими для себе українці визначили: лікарню – 49 %, бізнес – 45 %, школу – 44 % та сім'ю – 42 %.

До другої групи соціальних потреб потрапили університет – 36 %, Збройні сили України – 35 % та суд – 32 %.

Умовну третю групу відкриває громадська організація, якій віддали перевагу 26 % респондентів, так само, як і поліції.

Водночас глибоке дослідження виявило найважливіше – значущість цих потреб у свідомості громадян.

Дані дослідження засвідчили позитивне сприйняття українцями діяльності громадських організацій та донорських структур і спростували більшість критичних тез про світ громадських організацій та донорів [6]:

- 86 % підтримують те, що громадські організації переймають досвід реформування країн заходу;

- 80 % подобається, що талановита молодь може навчатися й заробляти завдяки грантам донорів;

- 70 % вважають, що отримання громадською організацією іноземного фінансування не означає, що вона працює не в інтересах України;

- 67 % не згодні, що вихідці з громадських організацій, які пішли працювати в органи влади, непрофесійні.

Що потрібно українцям в «ідеальній» державі?, %

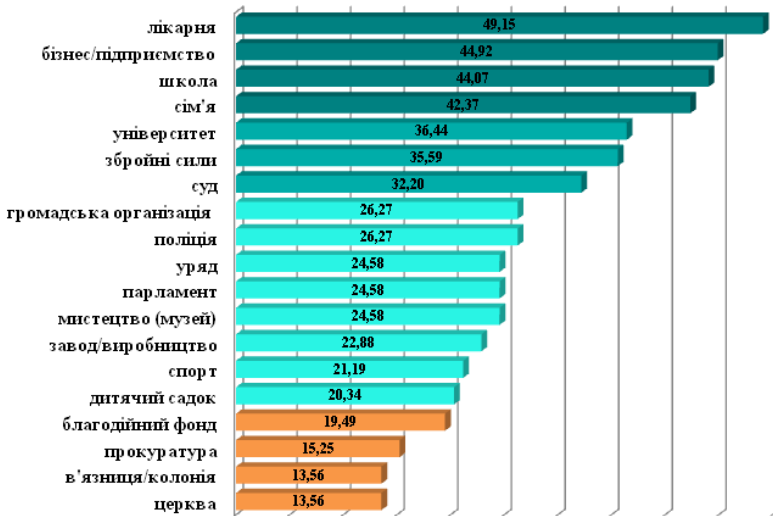

Рис. 4.1. Порядковий рейтинг інститутів суспільних потреб

Загалом, громадська організація у свідомості громадян – це вже не хобі чи просто громадянська позиція, це робота, причому сучасна, перспективна та компетентна. Люди довіряють громадським організаціям і вважають, що громадські ініціативи можуть вирішувати ті проблеми, за які беруться.

Так звана карта сприйняття «світу громадських організацій та донорів» демонструє, що громадський сектор і донорські структури сприймаються людьми крізь три параметри. «Світ громадських організацій та донорів» для українців є тривимірним. Тобто, щоби сформувалося ставлення до нього, людям потрібно мати інформацію по трьох параметрах: гроші (хто фінансує), вектор інтеграції (куди прагнемо, очікуваний результат), діяльність (як досягається результат) (Рис. 4.2) [6].

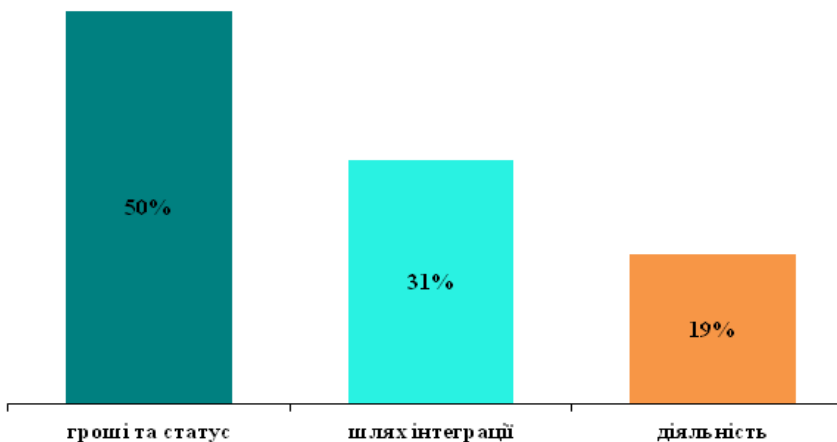

Рис. 4.2. Параметри, що формують ставлення до громадських організацій

Зауважимо, що усі три параметри, які формують ставлення до громадської організації, тісно пов'язані з комунікативною діяльністю організації та залежать від ефективності її проведення.

На нашу думку, громадський сектор повинен створювати можливості для кооперації та обміну досвідом між звичайними людьми та різними організаціями, а також краще інформувати населення через медіа про свої кроки та проміжні результати на шляху до глобальної цілі. Ефективна комунікативна діяльність громадських організацій передбачає зворотний зв'язок і дозволяє підтримувати інтерес та довіру населення до їх діяльності.

Громадським організаціям потрібно зміцнювати довіру всередині своєї спільноти й стежити, чи не зростає розрив між нею й ширшими колами суспільства. А також дбати про канали якісної комунікації з населенням і між собою й будувати конструктивний порядок денний, який стане альтернативою популізму й наведе до себе людей [12].

Загалом, за результатами досліджень, довіра українців до громадянського сектору зростає, рівень участі в активізації –

незмінний, але достеменного розуміння функцій таких організацій у населення досі немає. Сьогодні громадянському суспільству критично важливо вибудувати ефективну комунікацію з суспільством, яке дало їм кредит довіри. Успішна комунікація – це основа діалогу громадських організацій і суспільства. Якщо громадяни знатимуть і розумітимуть про що говорять інституції громадянського суспільства, вони їм довірятимуть. Для цього громадські організації все більше використовують соціальні мережі.

Соціальні мережі дедалі більше стають певною мірою інформаційним відбитком саме громадянської активності, оскільки саме цей канал комунікації використовується для поширення ідей, об'єднання однодумців у спільноти (як віртуальні, так і реальні), організації заходів, координації зусиль. Практично всі суспільно значущі процеси, події, явища залишають певний інформаційний відбиток у соціальних мережах [14].

За сучасними даними 93 % громадських організацій мають сторінку у Facebook, 77 % – профіль Twitter, 56 % – LinkedIn Page та 50 % – профіль Instagram. А ще 71 % неурядових організацій вважають соціальні мережі ефективними для залучення коштів онлайн. У соцмережах візуальний контент має у понад 40 разів більше шансів бути поширеним, ніж будь-який інший тип інформації [15].

Згідно з результатами дослідження «Практика використання інструментів електронної демократії громадськими організаціями в Україні», яке було проведене у 2016 р., соціальні мережі займають перше місце серед електронних інструментів, які використовують у своїй діяльності організації громадянського суспільства. Так, 90,8 % опитаних використовують соціальні мережі як засіб комунікації з громадянами, 88,6% – для взаємодії між собою (на першому місці – електронна пошта – 90,5 %) [10].

Переваги використання громадськими організаціями соціальних мереж окреслено у довіднику для організацій громадянського суспільства, розробленого за підтримки Агентства США з міжнародного розвитку [16]:

- покращує прозорість, управління і підзвітність організацій – надають інформацію про витрачені кошти (письмові акти, фотозвіти);

- допомагає організаціям безпосередньо взаємодіяти з аудиторіями за допомогою простого і рентабельного середовища (PR, інформування про організацію, її місію, досягнення, поширення важливої інформації);

- допомагає швидко поширювати своєчасну інформацію (актуальні анонси, збір коштів);

- створює прозоре місце для публічного обговорення (вирішення локальних проблем (забудови, прибирання), пропагування ідеї чи адвокати (заборона куріння);

- допомагає створити високочутливе громадянське суспільство (краудфандинг і краудсорсинг; нетворкінг і створення коаліцій);

- допомагає організаціям залучити сегменти населення, яких важко досягти за допомогою традиційних засобів масової інформації (організація масових акцій: протести, мітинги).

Зауважимо, що використання соціальних мереж у комунікативній діяльності громадського сектору крім очевидних переваг має і певні ризики, серед яких варто виділити наступні:

- соціальні мережі є середовищем здійснення маніпулятивного впливу на свідомість населення;

- цілеспрямована дезінформація, що практикується в українському інфопросторі;

- намагання контролювати державою свій Інтернет-простір;

- явище слактивізму, так званий «диванний активізм».

Експерти у сфері комунікацій у Проекті ЄС для розвитку громадянського суспільства в Україні окреслили низку правил комунікацій у соцмережах для громадських організацій, з метою допомогти їм бути ефективнішими у соціальних мережах для своїх аудиторій, а саме [15]:

- розробка контент-плану, який автоматизує процес, допоможе покрити всі аудиторії, мати хороший контент та налагодити координацію;

- використання правила «70/30» передбачає: 70 % – контент, цікавий для аудиторії, який люди хочуть читати, а 30 % – контент, пов'язаний із діяльністю громадської організації;

- планування мінімум двох постів на день з чітко продуманим найоптимальнішим таймінгом для своєї аудиторії;

- актуальність контенту, своєчасне реагування на гучні події, адже будь-яка затримка – це репутаційний ризик;

- відповідність комунікації системному підходу та проведеному на різних майданчиках для її підсилення і максимального охоплення цільової аудиторії;

- застосування правила «цього дня». В конкретний день – певний тематичний контент, що дозволить акцентувати увагу цільової аудиторії на потрібній інформації;

- використання різних форматів комунікаційних повідомлень (запитання, обговорення, онлайн-опитування громадської думки та ін.), допоможе не тільки привернути увагу до інформації, яка публікується, а й дізнатися про настрої цільової аудиторії, проаналізувати її бажання та поведінку, якісно підвищить рівень довіри до організації;

- комбінування онлайн і оффлайн комунікації. Візуалізація тексту, розробка інфографіки з цифрами й фактами про діяльність організації, її здобутками та цікавими дослідженнями, що спростить сприйняття інформації цільовою аудиторією.

Таким чином, із одного боку, можливості інформаційно-комунікаційних технологій дозволяють залучати широке коло громадян до вирішення певних проблем, чи акцентування на них уваги, а з іншого – є ризик того, що проблема так і залишиться у віртуальному вимірі. Тому організації громадянського суспільства повинні розробляти можливості перенесення віртуальних дій громадян у реальний світ [7].

Соціальні мережі є унікальною платформою для консолідації різних груп суб'єктів на основі спільності їх інтересів, при цьому в результаті комунікативної взаємодії виникає масштабний синергетичний ефект [14]. Саме цей спосіб прояву громадянської активності можна вважати найбільш оперативним і масовим.

Крім висвітлення інформації в соціальних мережах, ефективність комунікації громадського сектору залежить від співпраці з журналістами. Вони є дзеркалом того, що аудиторія хоче споживати. Це допомагає знайти відповідність між тим, що хоче зробити чи запропонувати громадська організація і тим, що цікаво суспільству.

Ефективність комунікації громадських організацій залежить також і від вибору аудиторії. Головна помилка, яка зустрічається в багатьох організаціях, це мета працювати з широкою аудиторією. «Якщо ти хочеш інформувати всіх – ти не інформуєш нікого!». Неможливо надати однакову інформацію людям різного віку, професій, іноді статі і т.д. Це все різні канали комунікації і різні повідомлення, дуже різна мотивація. Саме тому важливо для громадських організацій визначитися з цільовою аудиторією. Чим чіткіше відокремити цільові аудиторії, знайти вузькі канали комунікації та зробити повідомлення цікавими саме цій людині, тим успішнішою буде комунікація. Від вміння своєчасно і якісно донести актуальну інформацію до аудиторії залежить якість зворотного зв'язку та рівень довіри до громадських організацій з боку суспільства.

Варто також зазначити, що громадські організації відіграють визначну роль у розбудові громадянського суспільства та впровадженні реформ. На міжнародному рівні визнано та закріплено в багатьох міжнародних договорах, що громадські організації та їх об'єднання мають бути залучені до належної розробки та реалізації політики, представляючи інтереси тих, на кого ця політика впливає. Вони повинні бути одночасно «агентами позитивних змін»: тримати на контролі темпи впровадження реформ, долучатися до впровадження,

проводити освітні кампанії як для громадськості, так і для політичного істеблїшменту.

Окрім цього, сьогодні дедалі більше людей бажають бути почутими у суспільному русі, виборчих кампаніях, публічних дискусіях та при формуванні законодавства. Тому громадським організаціям, як ніколи, потрібно залучати, мотивувати та мобілізувати активістів для досягнення соціальних змін.

Не можна недооцінювати також зростаючої ролі громадських організацій у консолідації суспільства, необхідною умовою якої є створення єдиного інформаційного простору, у якому мова є ключовим елементом, що об'єднує націю в єдиний організм.

Уже сьогодні громадські організації постають суспільно-політичним механізмом, у якому кристалізуються і через який транлюються на владно-політичний рівень інтереси етнічних громад України [3].

Для громадських організацій, що представляють на інституційному рівні публічні інтереси національних меншин, одним із перспективних кроків може стати процес інституційного ребрендингу. Здійснення інституційного ребрендингу дозволяє привести громадську організацію у відповідність із сучасними публічно-управлінськими стандартами, динамікою розвитку держави і громадянського суспільства та, найголовніше, відповідати актуальним як внутрішнім (консолідація етнонаціональної спільноти), так і зовнішнім (інтеграція в українське суспільство) викликам сьогодення. Водночас перспективно активізується роль соціальної самоорганізації представників різних національностей [8, с. 170].

Сьогодні слід змінювати застаріле позиціонування громадських організацій національних меншин як замкнених і локалізованих об'єднань громадян, що є очевидним пережитком минулого. Водночас, це є вимогою мінливого часу, а отже, варто ставити нові загальнонаціональні завдання, що інтегрують громадянське суспільство. На новий рівень виходять також поняття толерантності й національної

терпимості. Громадські організації національних меншин повинні стати й інформаційно-просвітницькими майданчиками для недопущення поширення проявів расизму, ксенофобії та людської зневаги в багатоманітному середовищі. Тому інституційний ребрендинг є новим, але надзвичайно актуальним, особливо для громадських організацій національних меншин, методом публічного позиціювання в сучасних умовах розвитку держави й громадянського суспільства [11].

На нашу думку, для збереження полікультурного та етнічного розмаїття регіонів України, підтримки розвитку національної самосвідомості та самовираження і захисту прав національних меншин, сприяння більш повному задоволенню прав та потреб національних меншин, необхідно розробити Комунікаційну стратегію національних меншин, спрямовану на організацію заходів у відповідь на сформульовані потреби національних меншин шляхом прозорої та відкритої комунікації між меншинами та місцевими органами влади, а також між різними меншинами та їх організаціями.

Розробка зазначеної стратегії та її виконання сприятиме:

- налагодженню системного діалогу між громадськими організаціями національних меншин та органами влади, подальшому підвищенню ефективності їх взаємодії;

- підвищенню обізнаності працівників владних структур, широкої громадськості та, безпосередньо, національних меншин, щодо державної та регіональної політики у сфері захисту прав національних меншин;

- постійному діалогу між усіма зацікавленими сторонами, включаючи засоби масової інформації з питань національних меншин;

- залученню молоді, що належить до національних меншин, до діяльності в галузі збереження ідентичності етнічних спільнот регіону, збереженню їх культурної, мовної та релігійної спадщини;

- активізації діяльності національних меншин у галузі захисту своїх інтересів, вдосконаленню комунікаційних навичок.

Отже, можна констатувати, що процес національної консолідації неможливо розвивати без урахування потреби в демократизації суспільства, розвитку інститутів громадянського суспільства, які є основою для відкритого та раціонального діалогу всередині суспільства.

Консолідація українського суспільства потребує низки перетворень у гуманітарній сфері, зокрема: вироблення інтеграційної гуманітарної політики, спрямованої на формування єдиної політичної нації, формування сучасної української ідентичності; формування в Україні єдиного інформаційного простору; гнучке розв'язання мовного питання; зміцнення громадських і культурних зв'язків між регіонами [5].

Таким чином, національна консолідація буде успішною, коли державна політика у цій сфері взаємодоповнюватиметься діяльністю інститутів громадянського суспільства, їх ефективною внутрішньою та зовнішньою комунікативною діяльністю.

Підсумовуючи, можна констатувати, що ефективність комунікативної діяльності громадських організацій напряму залежить від:

- наявності зворотного зв'язку та рівня довіри суспільства до них;
- грамотності проведення громадськими організаціями комунікаційних кампаній;
- правильного використання соціальних мереж у комунікативній діяльності громадського сектору;
- активної співпраці з журналістами;
- визначення цільової аудиторії;
- використання сучасних форматів комунікації;
- вибору каналів комунікації, що відповідають цільовій аудиторії.

Для громадських організацій, що представляють на інституційному рівні публічні інтереси національних меншин, одним із перспективних кроків може стати розробка Комунікаційної стратегії національних меншин, спрямованої на організацію заходів у відповідь на сформульовані потреби

національних меншин шляхом прозорості та відкритої комунікації між меншинами та місцевими органами влади, а також між різними групами меншин та їх організаціями.

Тому питання консолідації українського суспільства крізь зміст соціально-комунікативного потенціалу громадських організацій національних меншин є на часі й повинен стати пріоритетним напрямом взаємодії відповідних інституцій публічної влади й громадянського суспільства.

4.2. Актуалізація ролі громадських організацій у наданні соціальних послуг на рівні територіальних громад

На сучасному етапі вагомого значення набуває розробка та застосування якісно нових управлінських підходів і механізмів у здійсненні соціального захисту населення з боку держави, зокрема, найбільш вразливих та соціально незахищених категорій. Однією з ключових функцій для управлінських структур, особливо на місцевому рівні, є обслуговуюча функція, яка передбачає надання соціальних послуг населенню.

Потреба модернізації системи соціальних послуг безпосередньо пов'язана з процесами децентралізації, які ставлять на порядок денний питання про те, як мають взаємодіяти учасники системи в нових умовах, як має бути розмежовано повноваження між різними рівнями територіальних організацій у наданні послуг, яким чином стимулювати розвиток ринку соціальних послуг, активізуючи громадський сектор.

Проблемними аспектами у соціальній сфері є зростання чисельності сімей та осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах, наявність проблеми соціального сирітства, збільшення частки внутрішньо переміщених осіб, необхідність соціальної підтримки та реабілітації учасників бойових дій та членів їх сімей, патронаж людей похилого віку,

соціальна підтримка осіб, постраждалих від торгівлі людьми, насильства у сім'ї, хронічно хворих і людей з особливими потребами; матеріальна благодійна допомога, орієнтована передусім на малозабезпечені верстви; допомога у працевлаштуванні, медико-соціальні послуги, допомога в організації дозвілля, соціальних захист соціально-вразливих осіб з числа національних меншин та ін.

В умовах реформування соціальної політики у сфері надання соціальних послуг, посилення міграційних процесів і загострення етнонаціональної ситуації в країні актуалізуються питання соціальної роботи з національними меншинами, що здійснюється в загальній системі надання соціальних послуг, використовуючи загальні технології (соціальна діагностика, соціальна реабілітація, соціальна адаптація, соціальне консультування, супровід тощо), але з урахуванням ментальних, культурних психологічних особливостей етнічної групи.

Водночас існує низка проблем, які є найактуальнішими для національних меншин і які спрямовують специфіку діяльності соціальних працівників з певними етнічними меншинами безпосередньо у громаді. Практика соціальної роботи з різними етнічними групами в Україні має передбачати наявність у соціальних працівників знань про сутність, історію формування, культуру, побут та особливості проживання різних етнічних груп в Україні, міжетнічні взаємозв'язки, специфіку форм і методів роботи з ними.

У цьому контексті найбільш поширеним методом соціальної роботи з національними меншинами є саме робота в громаді, що відповідає територіальному розселенню національних меншин, які зазвичай мешкають у межах однієї території або місцевості (особливо це видно на прикладі ромів, татар, болгар, вірмен, які таким чином зберігають власні національно-культурні традиції). Тому технології соціальної роботи в національній громаді будуть схожими і з роботою в територіальній громаді [1].

Серед проблемних аспектів, характерних для соціальної роботи з національними меншинами, експерти вказують на:

- низький рівень фінансування програм соціальної роботи з національними меншинами;
- недостатність навчальних програм із підготовки соціальних працівників і волонтерів (проведення навчальних семінарів, курсів волонтерів, тренінгових програм);
- недостатність кваліфікації та знань культурних особливостей різних етносів;
- відсутність налагодженої взаємодії з керівниками національних меншин у регіоні, що ускладнює процес надання соціальних послуг;
- нерозуміння сутності й важливості соціальної роботи з національними меншинами з боку громадськості;
- високий ризик вигорання у соціальних працівників, пов'язаний зі складністю роботи, (особливо відзначено роботу з представниками спільноти ромів) [2].

На законодавчому рівні соціальні послуги визначено як дії, спрямовані на профілактику складних життєвих обставин, подолання таких обставин або мінімізацію їх негативних наслідків для осіб/сімей, які в них перебувають. Соціальні послуги поділяють на: послуги, спрямовані на: соціальну профілактику, тобто запобігання виникненню складних життєвих обставин та/або потраплянню особи/сім'ї в такі обставини; соціальну підтримку, тобто сприяння подоланню особою/сім'єю складних життєвих обставин; соціальне обслуговування, тобто мінімізацію для особи/сім'ї негативних наслідків складних життєвих обставин, підтримку їх життєдіяльності, соціального статусу та включення у громад. законодавство визначає, що соціальні послуги за типами поділяють на: 1) прості соціальні послуги, що не передбачають надання постійної або систематичної комплексної допомоги (інформування, консультування, посередництво, надання притулку, представництво інтересів тощо); 2) комплексні соціальні послуги, що передбачають узгоджені дії фахівців з надання постійної або систематичної комплексної допомоги (догляд, виховання, спільне проживання, соціальний супровід, кризове втручання, підтримане проживання, соціальна адаптація, соціальна інтеграція та реін-

теграція тощо); 3) комплексні спеціалізовані соціальні послуги, що надаються певній категорії отримувачів соціальних послуг (ВІЛ-інфікованим особам, особам із залежністю від психотропних речовин, особам, які постраждали від торгівлі людьми, біженцям, особам із психічними розладами та іншим); 4) допоміжні соціальні послуги, що надаються у вигляді натуральної допомоги (продукти харчування, предмети і засоби особистої гігієни, санітарно-гігієнічні засоби для прибирання, засоби догляду, одяг, взуття та інші предмети першої необхідності, організація харчування, забезпечення паливом тощо) та технічних послуг (транспортні послуги, переклад жестовою мовою тощо).

Забезпечення інтересів отримувачів соціальних послуг передбачає дії та рішення, спрямовані на задоволення індивідуальних потреб отримувачів соціальних послуг відповідно до віку, статі, стану здоров'я, особливостей інтелектуального та фізичного розвитку, життєвого досвіду, родинної, культурної, етнічної та іншої належності, потреб та інтересів дітей, осіб із інвалідністю, осіб, визнаних недієздатними, осіб, цивільна дієздатність яких обмежена, осіб похилого віку, а також з урахуванням думки отримувачів соціальних послуг, якщо вони за віком, рівнем розвитку та станом здоров'я можуть її висловити. Показники якості соціальних послуг визначаються як сукупність індикаторів, що використовуються для оцінювання процесу та результатів діяльності надавача соціальних послуг на відповідність встановленим вимогам та результативності соціальних послуг щодо профілактики складних життєвих обставин, подолання або мінімізації їх негативних наслідків для осіб / сімей, які перебувають у таких обставинах.

Перелік соціальних послуг, окреслений законодавством, передбачає їх надання у громаді, максимально наближено до проживання людини, що їх потребує. У законодавстві також зазначено, що перелік соціальних послуг, які надають відповідно до цього Закону, визначає Класифікатор соціальних послуг, який затверджується центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у

сфері соціального захисту населення. При цьому формується реєстр надавачів та отримувачів соціальних послуг.

До повноважень виконавчих органів міських рад міст обласного значення, рад об'єднаних територіальних громад з 1 січня 2020 року належать:

- визначення потреб населення адміністративно-територіальної одиниці / територіальної громади у соціальних послугах, у тому числі із залученням надавачів соціальних послуг недержавного сектору, оприлюднення відповідних результатів;

- інформування населення про перелік соціальних послуг, їх зміст і порядок надання у формі, доступній для сприйняття особами з будь-яким видом порушення здоров'я;

- здійснення заходів для виявлення вразливих груп населення та осіб / сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах;

- забезпечення за результатами оцінювання потреб особи / сім'ї надання базових соціальних послуг особам / сім'ям відповідно до їхніх потреб, вжиття заходів з надання інших соціальних послуг таким особам / сім'ям шляхом створення мережі надавачів соціальних послуг державного / комунального сектору та / або залучення надавачів соціальних послуг недержавного сектору (шляхом соціального замовлення, державно-приватного партнерства, конкурсу соціальних проектів, соціальних програм тощо) та / або на умовах договору з уповноваженими органами;

- затвердження, забезпечення фінансування та виконання регіональних програм в частині забезпечення потреб осіб / сімей у соціальних послугах, розроблених за результатами визначення потреб населення адміністративно-територіальної одиниці / територіальної громади у соціальних послугах;

- забезпечення підвищення професійної компетентності / кваліфікації працівників надавачів соціальних послуг, утворених ними;

- координація діяльності суб'єктів системи надання соціальних послуг на місцевому рівні;

- забезпечення взаємодії надавачів соціальних послуг та органів, установ, закладів, фізичних осіб – підприємців, які в межах своєї компетенції надають на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці / територіальної громади допомогу вразливим групам населення та особам / сім'ям, які перебувають у складних життєвих обставинах, та / або здійснюють їх захист;

- збір, аналіз та поширення відповідно до законодавства інформації щодо надання соціальних послуг, сприяння впровадженню кращого досвіду надання соціальних послуг;

- призначення керівників утворених ними надавачів соціальних послуг, діяльність яких фінансується за рахунок коштів відповідного бюджету / бюджетів [3].

Згідно Методичних рекомендацій щодо виконання власних (самоврядних) повноважень об'єднаної територіальної громади у сфері соціального захисту населення виявлення, осіб, які перебувають у СЖО, визначення потреб у соціальних послугах, організація і надання соціальних послуг тим, хто їх потребує, консультування та інформування мешканців громади щодо надання всіх видів соціальної допомоги, прийом заяв та необхідних для надання допомоги документів, їх передача до відповідних органів соціального захисту згідно вимог чинного законодавства має здійснюватися в умовах територіальних громад [4].

Водночас експерти зазначають, що система передбачених чинним законодавством соціальних послуг значною мірою не співвідноситься з діючою системою бюджетного фінансування, яка здебільшого ґрунтується на формальному підході, що не враховує реальної потреби в матеріальному забезпеченні соціально незахищених категорій населення, а також реальної вартості пільг та послуг.

Важливе значення має активізація розвитку різних форм співпраці між державним сектором (центральними і місцевими органами влади), та недержавним (неурядовим) сектором (громадськими організаціями та іншими суб'єктами громадянського суспільства). Крім того, для забезпечення гарантованих державою соціальних послуг тим, хто їх по-

требує, необхідно вирішувати питання унормування переліку соціальних послуг, їх обсягу, розрахунку вартості тощо. Це дозволить, як на державному, так і на місцевому рівнях, визначати необхідну кількість коштів для надання соціальних послуг різним цільовим групам, дасть можливість розбудувати повноцінне партнерство держави та недержавного сектора.

Постачальниками соціальних послуг можуть бути державні, комунальні, недержавні заклади і організації, фізичні особи. До недержавних надавачів соціальних послуг віднесено громадські, благодійні, релігійні організації та фізичні особи, діяльність яких пов'язана з наданням соціальних послуг. Надавачі послуг недержавного сектору можуть бути залучені шляхом соціального замовлення, державно-приватного партнерства, конкурсу соціальних проектів, соціальних програм тощо. Соціальне замовлення, з позицій законодавця, має здійснюватися шляхом компенсації надавачам соціальних послуг вартості наданих ними соціальних послуг.

З метою оптимізації та комплексного підходу до надання соціальних послуг можуть утворюватися комплексні установи/заклади надання соціальних послуг, структурні або відокремлені (територіальні) підрозділи яких надають різні соціальні послуги різним групам населення. Це дозволяє долати відомчі бар'єри на рівні територіальної громади

У Плані заходів на 2020 рік щодо реалізації Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016 – 2020 роки [5] окреслено напрями створення сприятливих умов для формування та розвитку інститутів громадянського суспільства у сфері надання соціальних послуг, зокрема:

- розробка пропозицій щодо удосконалення механізму виділення коштів, призначених для державної підтримки громадських об'єднань інвалідів і ветеранів, які мають статус всеукраїнських, з метою здійснення такої фінансової підтримки на конкурсній основі для більш раціонального використання бюджетних коштів;

- напрацювання за участю представників інститутів громадянського суспільства та міжнародних організацій пропозицій для місцевих органів виконавчої влади щодо проведення моніторингу надання соціальних послуг та запровадження незалежної оцінки якості надання соціальних послуг;

- організація та проведення за участю представників інститутів громадянського суспільства і міжнародних організацій тренінгів із питань залучення інститутів громадянського суспільства до надання соціальних послуг.

- забезпечення проведення широкої інформаційної кампанії з питань надання соціальних послуг, у тому числі створення за участю представників інститутів громадянського суспільства та міжнародних організацій і поширення через засоби масової інформації соціальної реклами, організація роботи відповідних телефонних «гарячих ліній»;

- проведення за участю представників інститутів громадянського суспільства, міжнародних організацій, навчальних закладів аналізу проектів, спрямованих на розвиток громадянської освіти населення, що реалізуються в Україні, та визначення заходів із налагодження міжсекторальної співпраці у цьому напрямі [5].

Серед напрямків, закладених у проекті нової Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021 – 2026 роки, акцентовано увагу на удосконаленні підходів до державної підтримки діяльності організацій громадянського суспільства та посиленні співпраці між ними та органами виконавчої влади. Зокрема, одним із основних завдань Стратегії визначено розширення механізмів підтримки організацій громадянського суспільства з боку держави, а також збільшення замовлення послуг у таких організацій [6].

Окрім того, у новій Стратегії заплановано удосконалити механізм підтримки проектів організацій громадянського суспільства на конкурсних засадах, зробити його прозорішим та зручнішим. Досвід розвинутих країн свідчить, що внесок неприбуткових організацій у валовий внутрішній продукт

там є значно більшим, ніж в Україні. Вони забезпечують зайнятість у секторі, розвивають соціальне підприємництво, допомагають вразливим категоріям громадян. Зокрема, більшість організацій громадянського суспільства у світі задіяні саме у сфері надання послуг та допомоги.

Незважаючи на певну позитивну практику реформування сфери соціального захисту в Україні, потреба у принципових змінах у частині модернізації системи соціальних послуг залишається актуальною. Головною метою удосконалення механізмів соціальних послуг є формування такої системи, яка б забезпечувала дієву адресну підтримку тим, хто реально її потребує, стимулювала надання послуг за допомогою прямого бюджетного фінансування, залучала кошти недержавних структур через соціальне обслуговування та соціальне спонсорство, сприяла підвищенню соціальних стандартів у державі та покращенню матеріальних умов незахищених верств населення.

Пріоритетного значення в умовах децентралізації набуває формування інтегрованої системи соціальних послуг у територіальних громадах. Дієвим механізмом залучення недержавних суб'єктів на ринок послуг є соціальне замовлення як комплекс заходів організаційно-правового характеру, спрямованих на реалізацію загальнодержавних та місцевих цільових соціальних програм і соціальних проєктів за рахунок бюджетних та інших коштів шляхом укладання соціальних контрактів на конкурсній основі.

Соціальне замовлення слугує механізмом виявлення й відбору раціональної для розв'язання конкретних соціальних проблем громадської ініціативи та забезпечення її подальшої підтримки на основі контракту. Кошти від держави надають після конкурсного розгляду послуг і спроможності недержавних організацій щодо вирішення визначених місцевих проблем. Відмінність цього механізму від прямих державних субсидій полягає у цільовому спрямуванні коштів на підтримку послуг організацій. Соціальне замовлення має забезпечити підвищення ефективності використання бюджетних і позабюджетних коштів, які спрямовуються на роз-

в'язання соціальних проблем на регіональному (місцевому) рівні, сприяти залученню додаткових ресурсів до соціальної сфери, підвищенню адресності та доступності соціальних послуг, адекватному перерозподілу соціальної відповідальності між державою і суспільством, підвищенню довіри населення до влади.

Процеси децентралізації спрямовані на створення відкритого, прозорого і ефективного управління на місцевому рівні, з метою забезпечення належної якості та доступності послуг у громаді, зокрема, і в соціальній сфері. Пріоритетними напрямками формування інтегрованої системи соціальних послуг на сучасному етапі повинні бути:

- активізація потенціалу громадських організацій у соціальній сфері з метою максимальної мобілізації та ефективного використання їх ресурсів для забезпечення високої якості й розширення можливостей вибору населенням соціальних благ і послуг;
- забезпечення максимально ефективного захисту соціально вразливих верств населення, включаючи представників національних меншин, які об'єктивно потребують відповідної соціальної підтримки та супроводу;
- вироблення комплексу законодавчих, фінансових, організаційних заходів, пов'язаних із запровадженням дієвої практики соціального страхування;
- модернізація сфери надання соціальних послуг шляхом розробки та запровадження стандартів якості соціальних послуг, створення системи контролю за їх дотриманням;
- удосконалення системи моніторингу щодо оцінки якості соціальних послуг тощо.

Таким чином, сучасні тенденції реформування системи соціальних послуг передбачають ефективну взаємодію у цьому процесі відповідних державних інституцій та суб'єктів громадянського суспільства. У цьому контексті актуалізується необхідність впровадження інтегрованої системи соціальних послуг, що сприятиме створенню можливостей для залучення потенціалу громадських організацій у сферу соціального обслуговування, підвищення якості соціальних

послуг, оптимізації системи соціальної роботи, покращення рівня соціального захисту мешканців територіальних громад, у тому числі в місцях компактного проживання представників національних меншин.

4.3. Підвищення дієвості партнерства інституцій публічної влади та громадянського суспільства на регіональному (місцевому) рівні

Процес реформування системи публічного управління ґрунтується на концептуальних змінах у соціальних відносинах між органами влади і громадськістю, пов'язаних із переходом від відносин підпорядкування до відносин діалогу та партнерства, що передбачає суттєву активізацію участі інституцій громадянського суспільства у реалізації публічної політики на всіх рівнях. Така співпраця повинна здійснюватись на конструктивних, функціональних засадах, що, своєю чергою, актуалізує потребу у виробленні дієвої системи заходів і механізмів взаємодії органів державної влади, місцевого самоврядування, бізнесу та суб'єктів громадянського суспільства з метою удосконалення соціальної системи відповідно до публічних інтересів.

Розширення взаємодії органів державної влади з громадськими інституціями доцільно розглядати як постійну партнерську співпрацю з використанням потенціалу громадських об'єднань для задоволення публічних потреб різних верств населення. Водночас перехід від відомчої орієнтації діяльності держави до орієнтації на потреби громадян сприяє підвищенню рівня довіри з боку громадян.

У цьому контексті особливого значення набуває сервісна концепція публічного управління, що передбачає переосмислення ролі держави у взаємовідносинах із громадянами, зміну пріоритетів і цінностей. Ідея сервісного публічного управління ґрунтується на якісно нових підходах та характеризується специфічною формою організації публічної

влади, спрямованою не на керування суспільством, а на надання йому послуг. Однією з ключових функцій сервісного публічного управління визнається обслуговування громадян з метою задоволення їх потреб і захисту їхніх інтересів, із огляду на що особи у відносинах із органами влади є не прохачами, а споживачами послуг.

Основними рисами сервісного публічного управління є:

- розвиток мережеских форм управлінської взаємодії;
- прозорість і відкритість діяльності органів публічної влади;
- їх чутливість до запитів громадян;
- розвиток кадрового потенціалу системи публічного управління;
- залучення до співпраці неурядових організацій;
- розвиток «он-лайн» послуг тощо [1, с. 165].

Етап трансформаційних перетворень характеризується активізацією процесу визнання офіційної ролі громадянського суспільства у становленні та розвитку різних моделей соціальної демократії. Так, уряди більшості країн Європейського Союзу як формальне підтвердження такого визнання прийняли документи, в яких основний наголос зроблено на необхідності подальшої інституціоналізації взаємовідносин між «державним сектором» та «третім сектором», оскільки подібна співпраця є вигідною для обох сторін. Із одного боку, вона сприяє активнішому залученню громадян до системи публічної політики та управління (передусім на місцевому та регіональному рівні), з іншого – спонукає державу розробляти нові механізми взаємодії з інститутами громадянського суспільства, які частково звільняють державу від надання окремих послуг населенню [2, с.23].

У країнах розвинутої демократії громадянське суспільство виступає рівноправним партнером держави у вирішенні соціально-економічних, гуманітарних і політичних завдань. Зокрема, організації громадянського суспільства забезпечують:

- надання якісних та економічно ефективних соціальних послуг, у тому числі таких, які не можуть забезпечити ані

держава, ані комерційні організації, та переважно способом вироблення інноваційних підходів до забезпечення таких послуг;

- організацію громадян для самостійного задоволення їх інтересів без додаткових фінансових або адміністративних витрат з боку держави;

- поширення благодійництва та надання адресної та оперативної благодійної допомоги;

- неполітичне, тобто здобуття політичної влади без мети, представлення та просування інтересів різних груп населення і серед самих громадян, і в комунікації з політичними акторами;

- участь в ухваленні рішень і забезпечення таким чином більшої ефективності рішень з огляду на врахування інтересів різних соціальних груп;

- здійснення громадського контролю за владою та боротьби із корупцією [3].

Форми взаємодії між інституціями неурядового сектора та державними органами й установами досить різноманітні, а їх конкретні види залежать від особливостей національної правової системи та політичних традицій. Вони постійно розвиваються, у процесі чого виникають нові, більш ефективні методи та форми взаємодії. Принцип встановлення балансу між державними інтересами та інтересами окремо взятих суб'єктів громадянського суспільства передбачає встановлення рівноваги, що характеризується оптимальним співвідношенням державних інтересів та інтересів окремо взятих інституцій громадянського суспільства при виробленні та прийнятті рішень. Узгодження інтересів громадян і суспільства, їх гармонізація є визначальною умовою формування громадянського суспільства. Держава має сформулювати таке правове поле, яке б містило гарантії для забезпечення рівних можливостей всіх інституцій громадянського суспільства у здійсненні їх основної діяльності щодо захисту прав і свобод людини та громадянина, а також у сфері надання соціальних послуг. При цьому принцип надання

рівних можливостей повинен забезпечуватися шляхом створення прозорого механізму конкуренції [4].

Законодавчою основою регулювання діяльності інституцій громадянського суспільства в Україні є низка прийнятих і ратифікованих документів та актів, які спрямовані на нормативне забезпечення їх підтримки і розвитку. Це, зокрема, Закони України «Про соціальний діалог в Україні» та «Про громадські об'єднання», Національна стратегія сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016 – 2020 роки, Постанова Кабінету Міністрів України «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики», Указ Президента України «Про Стратегію державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні та першочергові заходи щодо її реалізації», а також міжнародні документи – Європейська конвенція з прав людини, Європейська соціальна хартія тощо.

В Україні взаємодія суб'єктів громадянського суспільства з органами державної влади відбувається у таких правових формах:

- участь інституцій громадянського суспільства в нормотворчій діяльності держави, яка забезпечується участю в розробленні та обговоренні проектів нормативно-правових актів. Громадське обговорення проектів нормативних актів є обов'язковим етапом нормотворчого процесу в системі органів виконавчої влади. Консультації з громадськістю в нормотворчому процесі проводяться з метою залучення громадян до участі в управлінні державними справами, надання можливості для їх вільного доступу до інформації про діяльність органів виконавчої влади, а також забезпечення гласності, відкритості та прозорості в діяльності цих органів. Проведення консультацій із громадськістю має також сприяти налагодженню системного діалогу органів виконавчої влади і громадськості, підвищенню якості підготовки та прийняття рішень із важливих питань державного і суспільного життя з урахуванням думки громадськості, створенню умов для участі громадян у розробленні проектів таких рішень. Консультації з громадськістю проводяться з

питань, що стосуються суспільно-економічного розвитку держави та життєвих інтересів широких верств населення;

- участь у правозастосовній діяльності держави, яка забезпечується шляхом повної або часткової передачі повноважень державних органів інституціям громадянського суспільства та громадського контролю. Громадські організації також беруть участь у наданні адміністративних послуг на підставі повноважень, які їм надані законом або нормативно-правовим актом органу виконавчої влади. Це також: залучення суб'єктів громадянського суспільства до надання соціальних послуг; здійснення громадського контролю за діяльністю органів державної влади у формі громадського моніторингу підготовки та виконання рішень, експертизи їх ефективності, подання органам державної влади експертних пропозицій, утворення спільних консультативно-дорадчих та експертних органів, рад, комісій, груп для забезпечення врахування громадської думки у формуванні та реалізації державної політики; виконання спільних проєктів інформаційного, аналітично-дослідницького, благодійного і соціального спрямування тощо [5].

Організації громадянського суспільства сприяють підвищенню рівня довіри, співпраці, а відповідно, й соціального капіталу у суспільстві в цілому. Так, дослідження засвідчують, що співпраця між організаціями громадянського суспільства протягом 16 років залишається на високому рівні, зокрема відбувається обмін інформацією, спільні заходи та проєкти, а 41% респондентів зазначили, що їхні організації є членами коаліцій, мереж ОГС або робочих груп. У середньому вони входять до трьох таких коаліційних груп [6].

Організації громадянського суспільства в умовах сучасної російсько-української війни опікуються питаннями підтримки внутрішньо переміщених осіб, надають допомогу учасникам бойових дій, розвивають демократію участі на підконтрольних Україні територіях. Водночас ці зусилля в основному ресурсно підтримуються із донорських джерел. Експерти вказують, що 56 % таких неурядових організацій

фінансуються західними донорами і тільки 16 % отримують приватні пожертви із внутрішніх джерел [7].

Щодо рівня довіри громадян, то він незмінно є вищим до організацій громадянського суспільства, порівняно з довірою до органів влади та різних урядових інституцій. Так, за даними соціологічного дослідження, проведеного Центром Разумкова у жовтні 2019 р., саме громадські організації мають 17 % балансу довіри (ім довіряє 45,7 % опитаних громадян). Інші дані також фіксують позитивні тенденції стосовно ставлення громадян до неурядових ініціатив. Проте парадоксальним залишається в цілому незначний рівень включення самих громадян до діяльності неурядових інституцій. Зокрема, за даними соціологічних опитувань, лише 7,5 % громадян відповіли, що залучені до активної громадської діяльності. Найбільше долучених до активної громадської діяльності виявилось у Західному регіоні України – 13 %, у Центральному – 8 %, у Східному – 7 %, а найменше у Південному регіоні – всього 2 %. Майже не змінилася частка тих, хто бере участь у роботі громадських організацій та об'єднань: у 2019 р. не належали до жодної з організацій, об'єднань чи партій 90 % громадян України [8, с. 11].

Попри наявність відповідного нормативно-правового забезпечення державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні, експерти вказують на недостатню ефективність існуючих норм, зв'язків і механізмів у сфері розвитку громадянського суспільства та його взаємодії з державою, суттєві розбіжності між формальною інституціоналізацією та реальною активністю громадянського суспільства, а саме реальними можливостями контролювати і впливати на процес вироблення й прийняття політичних рішень, визначати складові соціальної політики, виступати сферою проведення діалогу між зацікавленими сторонами та ін.

Здебільшого переважають форми опосередкованої участі громадськості порівняно з формами безпосередньої її участі й взаємодії органів влади з громадянами та їх об'єднаннями на

місцевому рівні. Більш дієвої практики потребують механізми громадських слухань, загальних зборів за участю жителів територіальної громади за місцем проживання, впровадження іншого досвіду.

Одним із ключових напрямів модернізації сучасної системи публічного управління є впровадження ефективної взаємодії та партнерства, що ґрунтується на поєднанні зусиль держави, бізнесу і громадянського суспільства, ґрунтуючись на адекватних та об'єктивних засадах. Співпрацю інституцій громадянського суспільства і бізнесу потрібно розглядати як важливий показник їх здатності не просто співіснувати поруч із цим сектором, а й залучати підприємницькі структури до фінансування власної діяльності та встановлювати взаємовигідні ділові відносини. У цьому контексті необхідно акцентувати увагу на понятті державно-приватного партнерства, найпоширенішою практикою використання якого є його вузьке та широке розуміння, відповідно як довгострокового, урегульованого договором, співробітництва між державою і приватним сектором, із метою виконання суспільних завдань, яке охоплює весь життєвий цикл відповідного проєкту: від планування до їх експлуатації, включаючи технічне обслуговування та поняття «публічно-приватного партнерства» як механізму, що охоплює всі форми кооперації між державою і приватним сектором [9, с. 29].

Основою розвитку функціональної взаємодії держави та громадянського суспільства насамперед мають бути засади самоорганізації, саморегуляції, пропорціональності, взаємодія інтеграції. Впливовим аспектом виявляється саме пропорційне співвідношення у контексті централізації та децентралізації владних повноважень між державними структурами та інституціями громадянського суспільства, центром та регіонами. Так, у підсумку, має утворюватися певна саморегуляційна система як результат консенсусної інтеграції взаємодії державної і громадянської площини. Основою такої саморегуляційної системи є зворотній зв'язок між держав-

ними та громадянськими елементами, тим самим забезпечуючи здатність до сталого розвитку соціуму загалом.

Створення ефективних партнерських відносин між громадянами і владою передбачає: постійний аналіз проблем, оцінку потреб та інтересів, розвитку взаємодії, співробітництва і взаємної відповідальності; налагодження двостороннього зв'язку, спрямованого на спільний пошук шляхів вирішення найактуальніших проблем; забезпечення довіри з боку громадян до влади. Дієвим інструментом підтримки діалогу влади з громадськістю є регіональні цільові програми сприяння розвитку громадянського суспільства та співпраці органів влади з громадськістю. Їх основні завдання спрямовані на створення умов для розвитку громадянського суспільства, налагодження співпраці влади та громадськості, фінансову підтримку ініціатив громадськості для спільного вирішення завдань регіональної політики. У межах програм передбачаються фінансові ресурси для проведення публічних консультацій із громадськістю, вивчення громадської думки, проведення конкурсів соціальних проєктів серед громадськості, створення ресурсних центрів громадських ініціатив, навчання державних службовців та представників громадськості використанню інструментів громадської участі, проведення форумів соціальних інвестицій тощо [10, с. 98].

Підвищення ефективності взаємовідносин між органами влади і громадськістю на державному та місцевому рівнях можливо очікувати за умови вирішення таких актуальних проблем:

- забезпечення належної імплементації вимог законодавства щодо консультацій із громадською та формування громадських рад;
- подолання вибіркового підходу, формального та епізодичного залучення до співпраці громадськості з органами державної влади;
- недопущення дискредитації процедур, використання громадських рад як лобістського інструменту для просування вузькогрупових інтересів, проведення фальсифікованих або заангажованих громадських обговорень, експертиз, слухань;

- включення процедур залучення громадських рад до ухвалення рішень і консультацій із громадськістю до регламентів органів виконавчої влади;
- забезпечення повноцінного висвітлення результатів взаємодії з громадськістю на веб-сайтах органів державної влади;
- посилення механізмів відповідальності органів державної влади та їх посадових осіб за перешкоджання участі громадськості, передусім у питаннях реального доступу до інформації, забезпечення своєчасного й повного оприлюднення інформації;
- покращення ресурсного забезпечення (фінансового, матеріального, кадрового, інформаційного) структурних підрозділів органів державної влади, відповідальних за взаємодію з громадськістю;
- підвищення кваліфікації як посадових осіб таких підрозділів, так і громадськості щодо використання інструментів участі громадськості у формуванні та реалізації політики;
- підвищення рівня компетентності, інституційної спроможності, відповідальності як громадськості, так і органів державної влади, а також загалом правової, політичної, громадянської культури населення;
- дотримання вимог законодавства щодо врахування конструктивних пропозицій громадськості за результатами консультацій або надання обґрунтувань неврахування таких пропозицій [11].

Взаємовигідне партнерство між державою та інституціями громадянського суспільства можливе лише за умов паритетного діалогу, тому вкрай актуальним є впровадження новітніх засобів комунікації і відповідної інтеракції. Для оптимізації функціональної дієздатності громадянського суспільства ефективно взаємодіяти з державою воно має бути забезпечено відповідними законодавчими і контролюючими ініціативами та реальним правом моніторингу діяльності владних інституцій.

Для досягнення належного рівня взаємодії органів державної влади та організацій громадянського суспільства важливе значення має:

- забезпечення ефективної публічної інформаційної політики органів влади щодо всіх політико-владних ініціатив, реформаторських дій, посилення практики публічної звітності органів державної влади перед громадськістю з питань, що становлять суспільний інтерес;

- посилення громадського контролю щодо обов'язкового залучення та повноцінної участі в робочих групах, консультативно-дорадчих органах представників громадських організацій та неурядових аналітичних центрів, їх взаємодії з органами влади під час розроблення й коригування документів державної політики;

- пришвидшення органами державної влади процесу формування мережі консультативно-дорадчих органів (громадських рад), а також приведення їх роботи у відповідність до оновлених нормативно-правових вимог стосовно участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики та здійснення консультацій із громадськістю;

- активізації розроблення оновленої Стратегії державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства, забезпечення повноцінної участі в цьому процесі громадськості [12, с. 55].

Ключовими принципами ефективної взаємодії між органами влади та громадськими організаціями повинні бути:

- розширений соціальний діалог;
- надання рівних можливостей та забезпечення функціонального балансу між державними інтересами та інтересами окремих позадержавних інституцій;
- взаємовідповідальність;
- визнання державою багатоманітності видів діяльності інститутів громадянського суспільства;
- участь у виробленні політики, прийнятті рішень та їх реалізації;
- мінімізований рівень вертикального втручання держави;

- ефективність, гнучкість;
- повага, довіра, толерантність, визнання своєрідності іншої сторони;
- інформаційна відкритість взаємодії між сторонами.

Таким чином, залучення інститутів громадянського суспільства до важливих соціальних ініціатив, участь у формуванні порядку денного реформ, зусилля у консолідації та суспільній єдності роблять відповідні інституції важливими складовими частинами соціальної демократичної системи. Ключовим чинником для розвитку та укріплення демократії в Україні є подальше формування умов для вирішення проблем організацій громадянського суспільства, які залежать від держави, зокрема в правовій сфері, розвиток демократичних форм участі та формування дієвих механізмів співпраці на різних рівнях.

Підвищення дієвості партнерських відносин інституцій влади та громадянського суспільства можливе шляхом:

- забезпечення відповідних правових умов для функціонування та розвитку інститутів громадянського суспільства;
- активізації дієвої співпраці органів публічної влади з громадськістю в процесі вироблення і реалізації політики як на загальнодержавному, так і на регіональному (місцевому) рівнях;
- підтримки ініціатив та залучення потенціалу громадських організацій у сфері надання публічних послуг та вирішення соціальних проблем громадян;
- посилення інституційної спроможності суб'єктів громадянського суспільства щодо використання механізмів участі громадськості у формуванні й реалізації публічної політики;
- використання інтерактивних форм зв'язків із громадськістю;
- підвищення рівня інформованості суспільства через провадження ефективної інформаційно-просвітницької роботи щодо діяльності інституцій громадянського суспільства.

4.4. Перспективні можливості публічної взаємодії громадських організацій національних меншин і територіальних громад

Пошук напрямів модернізації державної політики щодо сприяння розвитку громадських організацій національних меншин в Україні та їх публічно-управлінської взаємодії зумовлений динамікою демократичних процесів у державі та актуальними запитами громадянського суспільства, еволюція якого є невід'ємною складовою ефективною усвідомленою взаємодією державних органів влади й суспільних інституцій. Попри законодавчу увагу та громадянську зацікавленість до питань розвитку громадянського суспільства, його поступ має чимало перепон, пов'язаних, передусім, із частковою недовірою органів державної влади, органів місцевого самоврядування до інституцій громадянського суспільства і, зокрема, до громадських організацій, їхніх лідерів та активістів, що значною мірою гальмує державотворчий процес національної єдності й громадянської консолідації в Україні.

Аби запобігти подальшому відчуженню ключових гравців публічно-управлінських відносин варто конкретизувати орієнтири їхньої співпраці, більш чітко визначити основні напрями модернізації механізмів реалізації зваженої публічної політики в напрямку сприяння розвитку громадських організацій у різних сферах. У процесі здійснення децентралізації особливо ефективною може стати співпраця громадських організацій із об'єднаними територіальними громадами, творення яких розраховане на активізацію самоорганізації громадян на місцях. Публічне посередництво та сервіс-провайдерство, яке може охопити суспільно-корисні громадські організації, здатні сформувані нове бачення розвитку громадянського суспільства і сервісно-орієнтованої держави.

Проблема державної політики та її модернізації є однією із

ключових у публічному управлінні й практично не сходиться з порядку денного як науковців, так і практиків-держслужбовців, політиків, правників, громадських активістів. Її актуальність визначається поглибленою увагою, про що свідчить значна джерельна база. У розрізі даної теми зокрема, увагу привернули авторські доробки М. Пірен [14] і В. Тертичка [20], В. Андріяш [1], котрі визначали концепт політики як такої і державної (публічної), зокрема. Є. Шахненко розкриває складність теоретико-методологічного дискурсу навколо проблем державної політики та ролі інституцій громадянського суспільства в її формуванні [24]. Еволюцію сучасного громадянського суспільства в Україні прослідковують і аналізують М. Канавець [4], а також О. Корнієвський [5], котрі визначають декілька актуальних завдань сприяння розвитку представникам громадського сектору.

Визначаючи змістовну мету даного підрозділу, нами акцентовано увагу на спробі зорієнтування основних напрямів модернізації державної політики сприяння розвитку громадських організацій в Україні в умовах сервісно-орієнтованої держави, що сприятиме консолідації українського суспільства й інтеграції громадян різних національностей.

У цьому контексті важливим є визначення незмінності курсу на поглиблення механізмів реалізації публічної політики, використання позитивного досвіду підтримки інституцій громадянського суспільства та застосування кращих прикладів у практиці реалізації державної політики в змісті здійснюваної реформи децентралізації. У змісті поставленої мети конкретизовано й дослідницьке завдання. Воно полягає у моделюванні публічної взаємодії держави, громадських організацій та територіальних громад. Останні є новітньою формою громадської самоорганізації для сучасної України і саме їхнє позиціонування дає можливість деталізувати суб'єктну практичність громадських організацій у публічно-управлінських відносинах, зокрема із залученням і представників національних меншин.

Сучасні динамічні демократичні перетворення в глобалізаційному світі змушують констатувати про неабияке по-

силення впливу громадянського суспільства на суспільно-політичні процеси та трансформацію публічно-управлінських відносин. Вони є відчутними і в Україні, оскільки потяг громадян до інноваційних публічно-управлінських процедур і взаємовідповідальності за державотворення стає дедалі актуальним, а здійснювані державою демократичні реформи все частіше стають своєчасною реакцією на запити громадянського суспільства. А отже, замовники суспільно-корисних послуг – громадяни – більш вимогливо ставляться до тонкощів їх реалізації та вибудови стабільної, соціально справедливої й сервісно-орієнтованої публічної політики. Розглядаючи цей концепт у загальному розумінні, опрацьовано різноманітні підходи до його варіативного обґрунтування. Це пов'язане із багатоаспектністю та різнобарвністю сфер державного будівництва й суспільних запитів. Однак змістовне його наповнення загалом зводиться до спільного знаменника, що розкриває сукупність як типових, так і специфічних кроків держави, спрямованих на задоволення інтересів її громадян [1]. Більш влучно говорить про важливість державної політики М. Пірен, котра визначає її як таку, що «все більшою мірою враховує європейський контекст управлінської культури» й дедалі реформує систему державного управління на основі стандартів країн ЄС [14, с. 16]. Різноманітність підходів до визначення державної політики міститься і в інших чисельних дослідженнях, поглядах теоретиків і практиків [12, с. 41–42].

Як і загалом у ставленні держави до національних меншин, так і тут важливим є чітке розмежування сутнісного розуміння державної політики при різних політичних режимах, що має прямий вплив на ефект її реалізації та сприйняття громадянами публічної взаємодії. Адже природа державної політики в демократичному суспільстві спрямовує не стільки до контролю чи впливу на суб'єкти публічних взаємин, скільки до сприяння, підтримки й розвитку публічних інтересів соціуму та його інституцій. Відповідно, державна політика недемократичних режимів має на меті забезпечення, передусім, інтересів держави, панівних груп, а не суспіль-

ного загалу, що кардинально змінює диспозицію консенсусної взаємодії влади і суспільства. Тому в цьому контексті наголосимо, що в Україні, зміна влади не повинна кардинально впливати на динаміку здійснення демократичних реформ, особливо тих, що знаходяться на фінальній стадії. Це стосується, зокрема, децентралізації, де роль громадських організацій може стати показовою в змісті виконання новітніх завдань публічного управління та визначення їхнього нового суспільно-корисного призначення в публічній комунікації влади і, зокрема, територіальних громад, у тому числі з компактним проживанням у них національних меншин.

У сучасних умовах розвитку демократії, ускладнення процесів публічно-управлінської взаємодії всіх її учасників, подрібнення конкретних управлінських та функціональних процесів, буденність державотворення скеровує до необхідності розуміння взаємозалежності публічних дій державних органів влади від інших інституцій суспільства й органів місцевого самоврядування, які покликані більш зацікавлено, кваліфіковано та відповідально сприяти владженню чисельних аспектів багатогранної діяльності людини й презентувати відповідні суспільні запити громадян перед державою. Сьогодні, попри наявні ресурси, демократична держава не спроможна самостійно впорядковувати ті чи інші стратегії чи програми у напрямку розвитку різних сфер людської життєдіяльності без посиленої уваги з боку зацікавлених кіл суспільства, оскільки останні й виступають основними замовниками відповідних соціально-сервісних послуг. У такій ситуації держава має можливість підтримати запити громадянського суспільства й завдяки своїм інструментам і механізмам сприяти їхній реалізації в публічній практиці.

У даному контексті вважаємо, що факт публічності й усезагальності змісту державної політики є самовираженням спроможності самої держави взаємодіяти із громадянським суспільством, адекватно реагувати на його запити, зосереджуючи увагу понад усе на публічних інтересах громадян. Відтак, державна політика в різногалузевих напрямках за

своєю сутністю повинна бути цілеспрямована на сприяння їхнього розвитку, що концептуально забезпечує гарантований взаємний комунікативний формат публічно-управлінських відносин між сервісно-орієнтованою державою і громадянським суспільством. Разом із тим, держава наділена важливими важелями публічної політики, що дозволяє їй реалізовувати намічені плани в рамках певного нормативно-правового поля, здійснювати її супровід у відповідних політичних та соціально-економічних межах [22, с. 57–58].

У зв'язку з тим, що державна політика проходить щонайменше декілька процедурних етапів, її зміст завжди має мати властивість до динамічного вдосконалення. Еластичність державної політики є вимогою сучасного демократичного, швидко змінюваного часу, в якому сучасні міжсуб'єктні взаємини є публічним інструментом реалізації замовлень громадян із одного боку, й захисником їхніх публічних інтересів, з іншого. Саме тому, визначено сучасний інструментарій державної політики головним індикатором бажання і можливостей сервісно-орієнтованої держави відповідати критеріям публічної культури оновленого громадянського суспільства, в якому кожний громадянин відчуває себе рівним серед рівних.

Слід актуалізувати думку, що в Україні наявними є низка внутрішніх і зовнішніх проблем, які впливають на вибудову ефективно дієвої державної політики розвитку громадянського суспільства, яка б сприяла органічній підтримці громадських організацій у їхній життєдіяльності. Зокрема, відчутними залишаються неоднозначність підходів до місця й ролі громадських організацій у контексті визначення сутності та ефективності реалізації державної політики в різних суспільних сферах (соціально-економічній, екологічній, громадсько-політичній та ін.). Відповідно, існує неузгодженість дій різних учасників не тільки процесу формування, а й реалізації публічної політики на місцях. Тому визріває необхідність вдосконалення інструментарію та механізму розробки державної політики, де б формувалося середовище взаємної довіри, існували комунікативні публічні май-

данчики з переважно координаційними, а не підконтрольними функціями. Для цього варто вибудувати публічне середовище відкритим, справді публічним, із широким залученням до управління громадян. На погляд автора, створення об'єднаних територіальних громад, як одного із результатів реформи децентралізації в Україні, є добрим прикладом для функціонування такого публічного синергетично-цільового простору. У цій диспозиції саме громадські організації можуть посісти місце посередників-комунікаторів (сервіс-провайдерів) між ключовими гравцями сервісно-орієнтованої держави і громадянського суспільства.

Необхідно зазначити, що державну політику сприяння розвитку громадських організацій у правовому полі останнім часом ґрунтовно підсилюють різноманітні офіційні програмні ініціативи. Незважаючи на те, що Указ Президента України №212/2012 «Про Стратегію державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні та першочергові заходи щодо її реалізації» [18] та Указ Президента України №32/2012 «Про сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні» [17] повною мірою не реалізувалися, намічені його положення дали можливість після Революції Гідності конкретизувати й пришвидшити орієнтацію суспільства і держави на публічне усвідомлення важливих демократичних цінностей. Зокрема, «Національна стратегія сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016 – 2020 роки», затверджена Указом Президента України № 68/2016 від 26 лютого 2016 року, вже передбачила широкий спектр зацікавленості держави у еволюції громадянського суспільства [6]. За оцінкою експертів Національного інституту стратегічних досліджень за останні роки відбулися суттєві зрушення в її реалізації, особливо у питанні законодавчого закріплення можливостей організацій громадянського суспільства співпрацювати з органами державної влади, їхнього залучення до спільних проєктів тощо [19].

Ключовою позицією успішної реалізації подібних стратегій є усвідомлення того, що демократичний шлях розвитку

держави залежний від формування далекоглядних планів публічних відносин сервісно-орієнтованих держави і громадянського суспільства виключно на партнерських засадах. Щоправда, залишається відчутним регіональний дисбаланс у реалізації подібних загальнонаціональних програм. Разом із тим, повністю погоджуємося із висновком дослідників, що даним документом «визнано посилення впливу громадянського суспільства в державі і зафіксовано його сприйняття як партнера у діалозі з владою, зокрема й в контексті удосконалення взаємодії з інституціями публічного управління» [11, с. 99]. Така позиція цілковито вписується у наше розуміння ефективного сприяння розвитку громадських організацій в Україні й актуалізує вироблення цілеспрямованої відповідної державної політики в напрямку стимулювання їхньої діяльності та співпраці з громадами. А визнання представників національних меншин рівноправними учасниками публічно-управлінських відносин тільки укріпить фактор єдності в реалізації таких планів.

Виникає питання, у якій практичній ситуації може проявити себе новітня роль громадської організації? Зосередимо увагу на прикладі її взаємодії з новою формою громадської самоорганізації – територіальної громади у контексті її модернізованої взаємодії з державою. Беручи до уваги те, що формування простору новосуб'єктних відносин є лише однією із складових загальнодержавної реформи децентралізації влади в Україні, вона є практичним викликом усій демократичній системі держави у змісті спроможності на суспільний консенсус і реалізації перспектив розвитку всеохоплюючої публічної політики, а також еволюції публічного управління тощо. Говорити про успіхи цього процесу ще зарано, оскільки очевидними є складності його практичної реалізації на місцях. Але ймовірність позитивних змін є очевидною в розрізі розуміння процесу творення територіальних громад як формату перерозподілу публічно-управлінських повноважень і як одного із напрямів співпраці громадянського суспільства та сервісно-орієнтованої держави.

Щодо проблем реалізації міжсуб'єктної публічної взаємодії

у напрямку демократичних перетворень, то слід визначили їх у сенсі психологічної неготовності влади різних рівнів передати частину повноважень новим формам місцевого самоврядування. Процес децентралізації має й інші проблеми. Серед них, з авторського погляду, варто актуалізовано вказати на такі:

1) через втручання і перешкоджання регіональної влади у механізм волевиявлення порушується перший основоположний принцип творення територіальних громад – добровільність;

2) затримка рішень щодо висновків і блокування процесу їх схвалення місцевою владою;

3) недовіра громадян до влади й зневіра у можливості справедливої співпраці з нею;

4) нерозуміння змісту і байдужість частини місцевих жителів до цього процесу [21, с. 177–178].

У даному контексті важливу публічну роль повинна відіграти громадянська активність і, зокрема, суспільно-корисна діяльність громадських організацій, яким функціонально під силу забезпечити не тільки плавність перехідного процесу цієї складової реформи децентралізації, а й стати у подальшому ключовим активним учасником буденної життєдіяльності громад.

Станом на початок 2019 року офіційний сайт «Децентралізація» подавав інформацію про створення в Україні 806 територіальних громад [9]. На той час 655 із тих, що мали прямі міжбюджетні відносини з державою, вже пройшли перевірку показників їх виконання [3]. Це є важливим елементом ефективності процесу децентралізації, що вказує на стратегічну правильність реформи й спонукає до пришвидшення її повної реалізації. Очевидним є факт її позитивного сприйняття громадянами й відчуття справжньої співучасті у вирішенні суспільно значимих завдань. Особливо це стосується сфери соціальних послуг, регіонального розвитку та екології, місцевої соціальної інфраструктури, національно-культурного життя громади. Усвідомлюючи реальність таких змін, повністю погоджуємося з думкою су-

часних учених, що «феноменальність територіальної громади полягає в тому, що носій самоврядних функцій є не тільки об'єктом управлінських рішень, а й самостійно їх приймає і здійснює, тобто одночасно виступає об'єктом і суб'єктом управління» [10, с. 63–64].

Перш за все зауважимо, що в цій ситуації потрібна віра громадян у власні сили та можливості. Відчуття необхідності у громадянському суспільстві є важливою ознакою демократії. У центрі уваги реформи постає людина, її погляди на життя, її публічні інтереси. Водночас можливість співучасті громадян у реалізації державних функцій – це серйозний крок у розвитку публічного управління. На жаль, більшість громадян сьогодні не готові до активного індивідуального прояву своєї громадянської позиції, але схильні її проголосити колективно, особливо для вирішення публічних питань їхньої життєдіяльності. Національним меншинам слід активно заявляти про свою участь у самоуправлінні. Тому громадським організаціям національних меншин слід працювати над зростанням дієвого авторитету об'єднань громадян як публічного інструменту, що репрезентує публічні інтереси громадянського загалу в суспільно-державному середовищі. Співпраця з громадами, в умовах патронату сервісно-орієнтованої держави, вважаємо, є перспективною можливістю для реальної презентації громадськими організаціями свого суспільно-корисного потенціалу. Відрадно, що подібна практика вже успішно існує в окремих регіонах України і має добрі перспективи для поширення по всій країні [7].

Враховуючи вищенаведене, зробимо спробу обґрунтувати можливості публічної співпраці суспільно-корисної громадської організації, у тому числі – національної меншини, з територіальною громадою. Пропонуємо розглянути її з таких позицій, як: *мотиваційна (1), кадрова (2), функціональна (3) та інноваційна (4)*.

1. *Мотиваційна* складова закладена у відновленні довіри громадян до владних інституцій і запобіганні процесам нехтування органами місцевої влади актуальних питань

життєдіяльності громадян. У даному випадку свою діяльність громадська організація спрямовує на їхнє заохочення до вияву активної громадянської позиції, стимулювання самоорганізації та культури публічної участі в житті громади. Розробка консенсусного стратегічного планування та узгодження стратегії розвитку громади через постійний моніторинг конкретних запитів і актуальних проблем громади – це потенційна можливість громадської організації поєднати інтереси всіх зацікавлених сторін. Зауважимо, що важлива увага до всіх нюансів, від яких залежить розвиток громади, а тому підходи до вирішення завдань повинні бути свого роду унікальними. Звісно, що є проблеми досвіду й відповідної нормативно-правової бази, що регулювала б публічно-управлінські відносини між громадськими організаціями та громадами [23]. З іншого боку, це б розвантажило органи державної влади, оптимізувало б її публічну взаємодію з громадою, підвищило ефективність роботи та імідж сторін, спонукало б до конструктивного діалогу між ними.

2. *Кадровий* потенціал криється у тому, що громадська організація як незалежна інституція громадянського суспільства має можливість залучити різногалузевих фахівців та експертів до оцінки реальних перспектив створення об'єднаної територіальної громади, а після цього – до визначення її об'єктивного місця в територіальному середовищі та й у регіональному житті загалом. Мова йде не тільки про комплекс моніторинго-прогностичних послуг із вивчення стану і спроможності громади, а й про іншу практичну процедуру. Громадська організація може забезпечити й, до прикладу, правову допомогу в процесі становлення громади та здійснювати інформаційно-просвітницький супровід її життєдіяльності, прагматично залучати на користь розвитку громади свій людський, інтелектуальний резерв. Відповідно, використання кадрового потенціалу може мати різнобічне виявлення у змісті функціональних можливостей і бажань громади. Для національної меншини, крім іншого, це ще й важливий елемент самовираження.

3. Останнє конкретно залежить від *функціональної* по-

зиції, яка візуалізує можливості надання громаді різних сервісних послуг, серед яких переважатимуть соціальні, правові, господарсько-економічні, культурно-просвітницькі тощо. Громадська організація спроможна стати центром громадського діалогу, акумуляції інтересів для перспективного, динамічного й сталого розвитку об'єднаної територіальної громади. Крім того, громадська організація володіє й іншим необхідним потенціалом (пошук благодійників, волонтерство, організація інформаційно-просвітницьких та дозвільних заходів, допомога окремим соціальним категоріям, співпраця з освітньо-культурними закладами, підприємницькими установами тощо).

4. *Інноваційність* міжсуб'єктної співпраці є прикладом нового бачення перспектив громадянської самоорганізації. Вона динамічно підживлює характер публічно-управлінських відносин модерними ідеями, у тому числі й мобільними соціальними сервісами та розвитком електронної, мережевої демократії. Прояви публічної взаємодії громадських організацій із об'єднаними територіальними громадами знаходять своє відображення у:

1) кардинальній перебудові сутнісного функціонування громадської організації як інституції громадянського суспільства (від інституційного ребрендингу до законодавчого закріплення за громадською організацією нових форм суспільно-корисної дії, запровадження управлінських і технологічних інновацій у діяльності);

2) налагодженню тісних контактів між громадською організацією та територіальною громадою (переорієнтація суб'єктів публічної взаємодії на надання сервісних послуг).

Загалом, використання управлінсько-інноваційних підходів є механізмом творення абсолютно нових умов міжсуб'єктних публічних відносин у державі.

Таким чином, виходячи з такої диспозиції та враховуючи наявний досвід, вважаємо, що саме громадські організації можуть і повинні взяти на себе публічно-посередницькі функції, які активізують повноцінну реалізацію багатьох змін та реформ, у тому числі й децентралізації [21, с. 177–178].

Разом із тим, існують і регіональні особливості питання публічної взаємодії, що впливає на залучення громадського сектору до вирішення тематичних проблем. Ці особливості мають як соціальну (заробітчанство, неповні родини тощо), так і політичну природу (війна, внутрішня й зовнішня міграція тощо).

У депресивних регіонах України, або в локаціях із вразливою соціальною інфраструктурою громадським організаціям, які здійснюють суспільно-корисну діяльність, доводиться зіштовхуватися з чималою кількістю проблем, які визрівають як наслідок недовіри з боку держави, а подекуди й суспільства. цілком усвідомлюючи той факт, що соціальні та інші проблеми в регіонах є віддзеркаленням загальнонаціонального стану, все ж у окремих із них громадським організаціям доводиться важко в питаннях мотиваційної діяльності.

Наприклад, товариства національних меншин, які передусім стоять на сторожі інтересів конкретної етнонаціональної спільноти, а отже на збереженні певних культурно-побутових традицій, мають значні проблеми із вмотивованим позиціюванням своїх колективних публічних прав на управління й вирішення питань місцевого значення у територіальних громадах, у межах яких вони проживають. Це стосується, насамперед, не слов'янських груп (роми, євреї, ін.), хоча вірогідність таких прецедентів проглядається в буденному житті й інших етнонаціональних спільнот. Зауважимо, що регіональний спектр проблем накладає негативний відбиток на питання інтеграції до українського суспільства багатьох національних меншин. Тому варто приводити в єдність плани й дії органів державної влади, органів місцевого самоврядування й інституцій громадянського суспільства і випрацьовувати виважену інтеграційну політику, особливо на низинному публічно-управлінському рівні, де вона є найбільш чутлива і вразлива. Також важливо, щоб вироблення перспективних планів розвитку територіальних громад здійснювалося з урахуванням публічно-управлінських аспектів, а передусім таких, що залежать від активного

залучення всіх представників локального середовища до роботи з громадськими організаціями. Одночасно це б сприяло налагодженню ефективних партнерських відносин, стимулювало б кожного суб'єкта до рівноправності й справедливості у веденні публічної політики.

Практично необхідним є й те, щоб державна влада йшла в ногу з часом і послідовно уніфікувала національну законодавчу базу згідно з вимогами світових та європейських партнерів, відповідально ставилася до реалізації стратегічних планів суспільного розвитку на всіх пріоритетних напрямках. Відповідно й суспільство повинно дзеркально сприймати формат публічного співіснування, вибудовувати відносини з усіма членами громадянського суспільства з далекоглядною перспективою. Але на даному етапі розвитку України практично непорушною залишається проблема психологічного злому свідомості громадян у питаннях публічно-управлінського паритету. Останнє багато в чому залежить від мотиваційної діяльності всіх учасників державотворення. Разом із тим, ефект сприяння розвитку громадських організацій на сучасному етапі в контексті їх публічної взаємодії з усіма учасниками публічно-управлінських відносин має внутрішні та зовнішні загрози, які можуть виникати в процесі співпраці.

Внутрішні загрози. Є значний ризик зловживання громадськими організаціями «грантоїдством» [2, с. 82]. Ця «соціальна хвороба» постала з інституційних можливостей грантової діяльності та свідомого потурання «духу волонтерства» окремими громадськими об'єднаннями, які створювалися як механізм заробляння коштів на актуальних суспільно-державних темах. Досить часто це використовують і громадські організації національних меншин. Варто зазначити, що донорські інституції, серед яких є державні й недержавні установи, дипломатичні місії, громадські корпорації та союзи, об'єднані територіальні громади вдосконалюють механізми громадського контролю за організаціями, які задіяні у такому процесі. Вони проводять відповідний моніторинг громадських організацій, вивчають їх інституціональну історію,

змінюють умови конкурсного відбору потенційних партнерів, добре обізнані в життєдіяльності тих чи інших інституцій громадянського суспільства в Україні, формують так звані «чорні списки» «недобросовісних» організацій тощо. Ці та інші методи, на думку замовників сервісних послуг, вказують на серйозну увагу до якості суспільно-корисного потенціалу громадської організації, до відповідності надання соціальних послуг запитам цільової групи, до умов вдосконалення практичних навиків та використання набутого досвіду учасниками публічно-управлінських відносин, а найголовніше – унеможлиблює потрапляння до сервісно-орієнтованого простору «нечесних», «недобросовісних» або «тіньових» суб'єктів, які можуть наживатися на ідеї суспільно-корисної дії як в середовищі громадських організацій (псевдоактивісти), так і територіальної громади, державних інституцій тощо.

Зовнішні загрози. В Україні існують прецеденти неадекватного лобювання деякими органами державної влади та органами місцевого самоврядування (передусім, окремими їх представниками) своїх приватних інтересів. Як правило, це відбувається шляхом формалізованого пошуку партнерів, непублічне проведення конкурсу та недемократична процедура відбору громадських організацій, прихований зговір між суб'єктами сервісно-орієнтованої діяльності, лобювання інтересів «підставних» організацій тощо. У такому випадку замовники й надавачі послуг розраховують виключно на совість учасників сервісної програми й забезпечення успішної її результативності. Це також є проявом негативної форми «грантоїдства», що впливає на авторитет влади всіх рівнів і довіру партнерів у вирішенні важливих питань місцевого значення.

Самі громадські організації зацікавлені у публічній взаємодії з усіма суб'єктами публічно-управлінських відносин, а їхнє ставлення до вирішення соціальних проблем територіальних громад запропоновано розглядати крізь можливість позиціювання себе як суспільно-корисної громадської організації. Саме завдяки затребуваності територіальної громади

у системних послугах незалежних від держави інституцій і криється, з авторського погляду, шанс модернізації державотворчого потенціалу громадянського суспільства. Взагалі мережу такого виду громадських організацій, можна було б розділити на дві групи.

Перша – це громадські організації, які створюються безпосередньо носіями децентралізаційних цінностей, представниками громади і легалізуються на основі здійснення суспільно-корисної праці в локальному соціумі. Такі організації мають на меті вирішення проблем і захист публічних інтересів представників конкретної об'єднаної територіальної громади. Фактично громада виступає ініціатором створення такої громадської організації, яка функціонально наділена повноваженнями захисту публічних інтересів її представників. Як правило, суспільно-корисна діяльність таких громадських організацій зосереджена виключно на питаннях життєдіяльності громади. Такі товариства тісно співпрацюють з подібними собі громадськими організаціями, можуть об'єднуватися з ними в організаційні коаліції, громадські корпорації чи союзи, є постійними партнерами донорських суб'єктів, які мають у пріоритеті підтримку розвитку територіальних громад тощо.

Другу групу складають громадські організації трансекторального характеру, тобто такі, які за змістом своєї діяльності виконують різноманітні завдання демократичної сфери, а питання життєдіяльності громад не є для них пріоритетним. У центрі уваги такої громадської організації громада перебуває ситуативно, виключно у разі виникнення сервісно-програмної потреби, отримання відповідного тематичного (соціального) замовлення, залучення організації до роботи як тимчасового партнера і таке інше. Подібна практика є поширеною, адже грантодавці зацікавлені в розширенні публічно-громадської аудиторії, пошуку зацікавлених партнерів, ініціативних і креативних акторів тощо.

Отже, в Україні публічна взаємодія держави, об'єднаних територіальних громад і громадських організацій є однією із актуальних проблем сучасності, що й показує їх пріоритетна

суспільно-корисна активність у змісті публічно-управлінських відносин. Вона може здійснюватися завдяки використанню популярних сервісних механізмів, таких як: просвіта і громадянське виховання, управлінська й технологічна інноваційність, медіаграмотність, креативні індустрії, соціально-сервісна підтримка. Мотиваційна складова діяльності громадських організацій зосереджена переважно у суспільно-корисній співпраці з органами державної влади, органами місцевого самоврядування, територіальними громадами, зокрема. На нашу думку, їхня соціально-сервісна орієнтація є взаємокорисною для становлення нового формату відносин між державою та громадянським суспільством. А публічна політика, що є інструментом такої синергетичної взаємодії, сприяє вкоріненню демократичних цінностей, поширенню серед громадян культури взаємоповаги, рівності, справедливості.

Можливість співпраці громадської організації з органами місцевого самоврядування, територіальними громадами нашою думкою з приводу змін у змісті державної політики, спрямованої на сприяння розвитку громадських організацій. Щоб вона мала конкретно-прикладний публічний характер, необхідно виділити їхню суб'єктність з-поміж інших організацій громадянського суспільства (спілки, об'єднання, фонди, інші органи самоорганізації громадян) [22, с. 60–61]. На користь такої думки схиляють два ключові фактори – кількісний і якісний.

Перший із них підтверджується динамікою кількісного зростання в Україні громадських організацій, що зафіксувало станом на 1 січня 2018 рік 80 тисяч 461 відповідну одиницю [4, с. 155]. Необхідно зазначити, що даний кількісний показник є доволі високим і змушує замислитися над якісним фактором функціонування досліджуваного феномену. У авторському розумінні можна зафіксувати позитивні маркери, оскільки останнім часом зросла як активність громадян та їхніх організацій у напрямку надання різноманітних (переважно соціального спрямування) послуг, так і бажання владних інституцій сприяти розвитку громадянської само-

організації суспільства. Варто констатувати, що на найвищому державному рівні як з боку Президента, Верховної Ради України, так і Кабінету Міністрів України відчутною є пожвавлена увага до публічності, відкритості дій та намірів співпрацювати з інституціями громадянського суспільства [13; 15; 16; 17].

Щодо якісних показників, то попри розвиток громадянського суспільства й активізацію громадянської активності через її участь у публічних процесах, негативним явищем залишається розмитість функціональних суджень щодо громадських організацій на нижчому (регіональному, місцевому) управлінському рівні. За нашими особистими спостереженнями це безпідставно занижує оцінку їхньої ролі в розвитку громадянського суспільства й сервісно-орієнтованої держави, а також наносить шкоди самооцінці самими представниками громадянського суспільства, їх ініціативності, активності тощо. Відтак, органи місцевої влади часто використовують недооцінку спроможності громадських організацій, ігноруючи їхні запити та ініціативи щодо вирішення чисельних проблем місцевого та регіонального значення, зокрема. Подекуди, має місце й зневажлива форма комунікації, коли представники влади внаслідок стереотипної недовіри вказують на безперспективність співпраці з громадськими організаціями, принципово замикаючи на собі навіть ті питання, які могли б за певних умов бути у віданні й такої інституції громадянського суспільства як громадська організація.

Тому, вкотре наголошено на тому, що було б доцільним розглянути питання виокремлення проблем розвитку громадських організацій з-поміж системи громадянського суспільства (але нерозривно) й надання їм особливих функціональних можливостей у змісті публічного управління, демократизації суспільно-державних відносин, децентралізації тощо. Відтак, це б сприяло оптимізації державної політики сприяння життєдіяльності громадських організацій в Україні на всіх рівнях, стимулювало б розвиток багатовіневого публічного управління.

Зокрема, на законодавчому рівні визріває потреба ухвалення спеціального закону, який конкретизує суб'єктність громадської організації, її функціональну спрямованість, підсилює стимулювання з боку влади в контексті досягнення синергетичних цілей державотворення. Громадські організації на практиці реалізують сутнісне наповнення публічного управління, що усвідомлено скеровує громадян до позитивного ефекту децентралізації владних відносин. А на територіальному рівні – від загальнонаціонального до регіонального та місцевого – вони здійснюють інформаційно-просвітницькі, соціально-інтеграційні та сервісно-посередницькі функції, консолідуючи українське суспільство, сприяють вирішенню значної кількості проблем регіонального та місцевого значення. Сьогодні настає час особливої довіри до таких інституцій громадянського суспільства як громадські організації, суспільний потенціал яких залишається не достатньо вивченим, особливо в процесі творення і функціонування об'єднаних територіальних громад [22, с. 61].

Беручи до уваги вищесказане та враховуючи показники статистичних даних, наголошується на необхідності кардинального перегляду органами державної влади та органами місцевого самоврядування свого ставлення до даного виду інституцій громадянського суспільства. Мотивоване обґрунтування місця й ролі громадських організацій спонукає до налагодження партнерських відносин із відповідним нормативно-правовим закріпленням їх статусної функціональності й затребуваності в суспільстві.

Особливо слід звернути на це в місцях компактного проживання представників різних етнопонаціональних спільнот. Тим більше, якщо вони представлені відповідними громадськими організаціями.

Одночасно, це змушує до актуалізації питання модернізації державної політики сприяння розвитку громадських організацій, що, на погляд автора, здійснюватиметься за умов використання наступних складових: сприятливі умови демократичного середовища, вдосконалена законодавча база, стратегічне планування інституціональної потреби, стиму-

лювання публічності громадського сектору, дієвість практичних майданчиків взаємодії та публічної комунікації. Сучасний стан розвитку України вимагає у цьому напрямку системності, завершеності та відповідальності всіх зацікавлених у прогресі суб'єктів соціально-орієнтованих держави і громадянського суспільства.

Отже, проаналізувавши сучасний стан державної політики у напрямку сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні ми спробували зробити акцент на актуалізованій увазі до таких його інституцій як громадські організації національних меншин. Зроблено спробу конкретизувати умови, за яких значно зростає роль громадських організацій етнонаціональних спільнот у суспільно-державних відносинах та в змісті реалізованої реформи децентралізації системи публічного управління. Також запропоновано особливу увагу звернути на усвідомлення громадянами України консолідуючої сутності публічного управління, яке передбачає активну демократизацію та відкритість усіх учасників управлінського процесу, в тому числі залучення до обговорення й прийняття суспільно значимих рішень громадським сектором, громадами.

Підкреслено також, що можливість публічної співпраці громадської організації національної меншини з органами місцевого самоврядування й особливо територіальними громадами вказує на значний потенціал як досліджуваного виду об'єднання громадян, так і пропаганди ідеї й планів реалізації сервісно-орієнтованої державної політики, яка особливим чином повинна врахувати аспекти інтеграції різноманітних спільнот до українського суспільства.

Перелік використаних джерел до розділу

Джерела до підрозділу 4.1.:

1. Довіра до громадських організацій зростає, але суспільство стає більш радикальним, – результати дослідження. *Міжнародний фонд «Відродження»*. 2018. URL: https://www.irf.ua/dovira_do_gromadskikh_organizatsiy_zrostaie_ale_suspilstvo_stae_bilsh_radikalnim_rezultati_doslidzhennya/
2. Євдокимова І., Вітковська І. Тенденції розвитку громадських організацій у сучасній Україні. *Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна. Серія «Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи»*, Вип. 41, 2019. С. 42-48.
3. Ковач Л. Національно-культурні товариства Донбасу в інституціоналізації громадянського суспільства в Україні. *Наукові записки*. Вип. 6 (68), 2018. С. 311-322. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/kovach_natsionalno-2.pdf
4. Козаков В. М. Державно-громадянська комунікація: шлях від кризи до взаємодії: монографія [В. М. Козаков, О. В. Рашковська, В. А. Ребкало, Є. О. Романенко, І. В. Чаплай]. Київ: ДП «Вид. дім «Персонал», 2017. 288 с.
5. Луцишин Г. Вплив інститутів громадянського суспільства на процес національної консолідації в сучасній Україні. *Наукові записки*. Вип. 4 (78), 2018. С. 22-32. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/lutsyshyn_vplyv.pdf
6. Мармеладзе М. Кожний четвертий українець вважає громадські організації впливовими. 2020. URL: <https://zz.detector.media/community/texts/181078/2020-09-29-kozhnyu-chetvertyu-ukrainets-vvazhaie-gromadski-organizatsii-vplyvovymy/>

7. Матійчик А. В. Самоорганізація громадянського суспільства як чинник демократичної модернізації політичної системи України суспільства [Електронний ресурс]: дис. ... канд. політ. наук: 23.00.02; ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника». Івано-Франківськ, 2016. 221 с. URL: http://www.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/01/dis_matiychuk.pdf
8. Матяж С. В., Гуріна А. А. Роль недержавних організацій у вирішенні проблем у соціальній сфері в Україні. *Молодий вчений*. 2014. № 7 (2). С.169-172. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2014_7%282%29_46.
9. Оцінка ситуації в країні, довіра до інститутів суспільства та політиків, електоральні орієнтації громадян (березень 2021 р.) URL: <https://razumkov.org.ua/napriamku/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-sytuatsii-v-kraini-dovira-do-instytutiv-suspilstva-ta-politykiv-elektoralni-oriientsii-gromadian-berezen-2021r>
10. Практика використання інструментів електронної демократії громадськими організаціями в Україні. Результати експертного опитування / Гречко О. Ю., Когут І. А., Левченко О. В., Яскевич А. Й. Вінниця: ГО «Подільська агенція регіонального розвитку», 2016. 49 с. URL: http://dialog.lviv.ua/wp-content/uploads/2016/03/Report_E-Democracy-Tools-for-NGOs_1-1.pdf
11. Токар М. Ю. Актуальні виклики інституційного ребрендингу громадських організацій національних меншин України. *Аспекти публічного управління*. 2020. Т. 8, № 2. С. 6-15.
12. Толокольнікова К. Довіра, патерналізм і пасивність: як українці ставляться до громадських організацій. 2018. URL: <https://dif.org.ua/article/dovira-paternalizm-i-pasivnist-yak-ukraintsi-stavlyatsya-do-gromadskikh-organizatsiy>

13. Третій сектор в Україні: проблеми становлення / М. Ф. Шевченко (кер. авт. кол.), В. А. Головенько, Ю. М. Галустян та ін. К.: Український ін-т соціальних досліджень, 2001. 173 с.
14. Чуприна Л. Соціальні мережі як інструмент реалізації громадських ініціатив. *Наукові праці Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського*. 2015. Вип. 41. С. 54-68. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/npnbuimviv_2015_41_6
15. Шість правил комунікацій у соцмережах для громадських організацій 2018. URL: https://euprostitir.org.ua/practices/132539?fbclid=IwAR3CZe714QB4sj-d6wbTVUCICJ7fKcyJ-2oGlimY_JWqPiETLoqzc89W2T4
16. Social Networking: A Guide to Strengthening Civil Society through Social Media. URL: <https://www.usaid.gov/sites/default/files/documents/1866/SMGuide4CSO.pdf>

Джерела до підрозділу 4.2.:

1. Семигіна Т. Сучасна соціальна робота. Київ: Академія праці, соціальних відносин і туризму, 2020. 275 с. URL: https://www.researchgate.net/profile/Tetyana-Semigina/publication/342003632_Sucasna_socialna_robota/links/5eddf6ae299bf1d20bd86768/Sucasna-socialna-robota.pdf.
2. Агарков О. А. Організація соціальної роботи з національними меншинами: регіональний аспект. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/268617362.pdf>
3. Про соціальні послуги: Закон України від 10.01.2019. № 18, ст.73. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19>
4. Методичні рекомендації щодо виконання власних (самоврядних) повноважень об'єднаної територіальної громади у сфері соціального захисту населення (2016).

URL: <https://ips.ligazakon.net/document/FN017508>

5. Про затвердження плану заходів на 2020 рік щодо реалізації Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016-2020 роки: Розпорядження Кабінету Міністрів від 08 липня 2020 р. № 839-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/prozatverdzhennya-planu-zahodiv-na-2020-rik-shchodo-realizaciyi-nacionalnoyi-strategiyi-spriyannya-rozvitku-gromadyanskogo-suspilstva-v-ukrayini-na-20162020-roki-i080720-839?fbclid=IwAR3UXC50GsB6duths6FdRK1QfzIbI0YQ4ZOqKqTQqXFjBUu5aH-07tUGb8c>
6. Проект Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021-2026 роки. URL: <https://bit.ly/3airCfF>

Джерела до підрозділу 4.3.:

1. Колосовська І. І. Формування ефективної моделі партнерства інститутів публічної влади та громадянського суспільства. *Ефективність державного управління. Збірник наукових праць ЛРІДУ НАДУ* / за заг. ред. член-кор. НАН України В.С. Загорського, доц. А.В. Ліпенцева. Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2016. Вип.45. С.161-166.
2. Взаємодія держави і суспільства в процесах публічної політики: наук. розроб. / авт. кол.: С. О. Телешун, І. В. Рейтерович, С. В. Ситник [та ін.]. К.: НАДУ, 2013.
3. Про стан розвитку громадянського суспільства в Україні: аналітична доповідь, підготовлена за участі А. Красносільської та М. Лациби [Український незалежний центр політичних досліджень]. URL: <http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/XXI-e3446.pdf>
4. Шевченко О. О. Взаємодія суспільства та влади. К., 2018. URL: <http://tnu.edu.ua/sites/default/files/normativbasa/vzaemodsvleksait.pdf>

5. Семьоркіна О. М. Взаємодія держави та інститутів громадянського суспільства. URL: <http://www.minjust.gov.ua/0/33679>
6. Стан та динаміка розвитку організацій громадянського суспільства України 2002-2018 роки: Звіт за даними дослідження/ Автори – упорядники: Любов Паливода, Наталія Купрій, Олена Бікла. К.: [БФ «Творчий центр ТЦК»], 2018. 108 с.
7. Kuznetsova, I. & Mikheieva, O. (2018). NGO Representatives' View of the Social Consequences of Forced Displacement in Ukraine. Partnership for Conflict, Crime and Security Research. March 2018. URL: <https://zenodo.org/record/1247928#.YJpzLS0zbIU>
8. Громадянське суспільство України: політика сприяння та залучення, виклики та трансформації: аналіт. доп. / Яблонський В. М., Бекешкіна І. Е., Гелетій М. М. та ін.]; за заг. ред. О. А. Корнієвського, Ю. А. Тищенко, В. М. Яблонського. К.: НІСД, 2019. 112 с.
9. Взаємодія держави і суспільства в процесах публічної політики: наук. розроб. / авт. кол.: С. О. Телешун, І. В. Рейтерович, С. В. Ситник [та ін.]. К.: НАДУ, 2013.
10. Правові умови розвитку громадянського суспільства в Україні. Що потрібно зробити? / М. В. Лациба, А. О. Красносільська, О. Ю. Вінніков [та ін.]; Укр. незалеж. центр політ. дослідж. К.: Агентство «Україна», 2011.
11. Взаємодія держави та інституцій громадянського суспільства: роз'яснення Міністерства юстиції України від 03.02.2011 р. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/n0018323-11>
12. Розвиток громадянського суспільства в Україні: аналіт. доп. / В. М. Яблонський, П. Ф. Вознюк, Д. М. Горелов [та ін.]; за ред. О. А. Корнієвського, М. М. Розумного. К.: НІСД, 2015.

Джерела до підрозділу 4.4.:

1. Андріяш В. І. Державна політика: концептуальні аспекти визначення. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2013. № 9. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2013_9_6.
2. Бульба В. Г. Соціальні функції держави в умовах управління змінами. Державне будівництво. 2013. № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2013_2_30.
3. Казюк Я., Венцель В., Герасимчук І. Експерти проаналізували бюджети об'єднаних громад кожної області за 2018 рік. Децентралізація. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/10674>.
4. Канавець М. Сучасний стан і перспективи розвитку громадянського суспільства в Україні та взаємодії органів державної влади з громадськістю. Ефективність державного управління. 2018. Вип. 2 (55). Ч. 1. С. 153 – 168.
5. Корнієвський О. А. Громадянське суспільство сучасної України: проблемні аспекти розвитку. Наукові праці МАУП. 2017. Вип. 52 (1). С. 56 – 63.
6. Національна стратегія сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016 – 2020 роки: Указ Президента України № 68 / 2016 від 26. 02. 2016 р. URL: <http://www.president.gov.ua/documents/682016-19805>.
7. Не субвенціями єдиними: як мешканці нових громад змінюють свої міста та села. Запорізька правда. ZP_Правда. URL: <http://zp-pravda.info/2018/09/19/ne-subventsiiamy-iedynumu-iak-meshkantsi-novykh-hromad-zminiuiut-svoi-mista-ta-se-la/>.
8. Новиков М. М. Об'єднання громадян у механізмі взаємодії держави і громадянського суспільства: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.02 «Конституційне право, муніципальне право». Харків, 2002. 18 с.

9. Об'єднані громади: перелік та основні дані. Децентралізація. URL: <https://decentralization.gov.ua/gromada>.
10. Павлов О. Сільська територіальна громада як складник політичної системи суспільства. Політичний менеджмент. 2007. №3. С. 60 – 68. URL: <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/8856/07-Pavlov.pdf?sequence=1>
11. Павлюк Н. Удосконалення організаційно-правового механізму взаємодії інституцій публічного управління та організацій громадянського суспільства. Ефективність державного управління. 2017. Вип. 1 (50). Ч. 1. С. 99. URL: http://www.lvivacademy.com/vidavnitstvo_1/edu_50/fail/13.pdf.
12. Петренко І. І. Основні види аналізу державної політики. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Філософія. Політологія. 2014. Вип. 4. С. 41–42. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKNU_FP_2014_4_12.
13. Питання Координаційної ради сприяння розвитку громадянського суспільства: Указ Президента України № 487/2016 від 04.11.2016 р. URL: <http://www.president.gov.ua/documents/4872016-20692>.
14. Пірен М. І. Нові підходи до державного управління в Україні на основі вітчизняного та зарубіжного досвіду. Вісник НАДУ при Президентові України. № 2. 2016. С. 13 – 20.
15. Про громадські об'єднання: Закон України станом на 22 черв. 2018 р. Відомості Верховної Ради України. 2013. № 1, ст.1.
16. Про затвердження Плану заходів на 2016 рік з реалізації Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016 – 2020 роки: Розпорядження Кабінету Міністрів України № 802-р від 02.11.2016 р. Законодавство України. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/802-2016-%D1%80>.

17. Про сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні: Указ Президента України від 24 березня 2012 р. № 212/2012. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/682016-19805>.
18. Про Стратегію державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні та першочергові заходи щодо її реалізації: Указ Президента України від 24 березня 2012 р. № 212/2012. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/212/2012>.
19. Розвиток громадянського суспільства України в умовах внутрішніх і зовнішніх викликів: аналітична доповідь (на виконання Указу Президента України 2016 від 26 лютого 2016 року № 68/2016 «Про сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні») / В. М. Яблонський, О. М. Балакірева, Т. В. Бельська [та ін.]; за ред. О. А. Корнієвського. К.: НІСД, 2016. 72 с.
20. Тертичка В. Державна політика: аналіз та здійснення в Україні. К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2002. 750 с.
21. Токар М. Ю. Можливості співпраці громадської організації з об'єднаною територіальною громадою. Публічне управління XXI століття: синтез науки та практики: Збірник тез XIX Міжнародного наукового конгресу (м. Харків, 19 квітня 2019 р.). Харків: ХарПІ НАДУ «Магістр», 2019. С. 177 – 180. URL: http://kbuapa.kharkov.ua/e-book/conf/2019-2/2019_02.pdf.
22. Токар М. Ю. Напрями оптимізації державної політики сприяння розвитку громадських організацій в Україні. Теорія та практика державного управління: зб. наук. пр. Харків: Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2019. Вип. 2 (65). С. 54–61.
23. Тягло К. Надання соціальних послуг: співпраця НУО та органів місцевого самоврядування. Ресурсний Центр Гурт. URL: <https://gurt.org.ua/news/recent/43120/>.

24. Шахненко Є. Д. Теоретико-методологічна змістовність державної політики та роль інститутів громадянського суспільства в її формуванні. Державне будівництво. № 2. 2008. URL: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/db/2008-2/doc/1/16.pdf>.

Розділ 5. АКТУАЛІЗАЦІЯ КОНСОЛІДУЮЧОЇ РОЛІ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН В УКРАЇНІ

5.1. Громадські організації національних меншин в умовах кризових та інших ситуацій

Взаємодія державних органів влади з українськими інституціями громадянського суспільства, зокрема неурядовими (недержавними) громадськими організаціями, зокрема й такими, що представляють етнонаціональні меншини, є цementsуючою основою демократичного суспільства, гарантією дієвого та ефективного розвитку громадянського суспільства. Надання державою рівноправних можливостей представникам «третього сектору» виходить із базових принципів сучасного демократичного розвитку суспільно-політичних відносин. Для країн, які взяли курс на євроінтеграцію та демократизацію сфери публічної влади, поступово здійснюють децентралізацію системи управління, необхідно враховувати можливості громадянського суспільства у напрямку взаємодоповнення органів державної влади в реалізації планових завдань соціального розвитку, в цьому контексті важливим є аналітичне співставлення критеріїв та механізмів взаємодії державних органів влади з інституціями громадянського суспільства. Попри те, що державна політика розвитку сприймається частково як механізм впливу на громадянське суспільство, факт взаємодії інституційних суб'єктів повинен розумітися в контексті досягнення певних цілей.

Україні, яка перебуває на стадії розвитку громадянського суспільства та на шляху децентралізації владних відносин,

вкрай необхідно ефективно використовувати досвід сучасних демократичних країн, які пройшли подібний шлях й зуміли вийти на стабільний етап демократичного інституціонального функціонування.

Важливим є усвідомлення того, що державна політика сприяння розвитку неурядових організацій в Україні зумовлюється ставленням самої держави до громадянського суспільства як союзника на шляху державотворення. Адже тільки спільними зусиллями всіх інституцій держави і суспільства можна прискорити процес демократичного розвитку України у всіх життєво важливих сферах. Сьогодні, завдяки політиці децентралізації, розширюються можливості участі громадян різних національностей у прийнятті рішень, лобюванні місцевих інтересів, вирішенні чисельних поточних завдань і проблем. Це стосується й місць з компактним проживанням представників національних меншин. Крім неурядових громадських організацій вони задіяні в діяльності громадських рад, корпоративних об'єднань, центрів комунікації із громадськістю, кол-центрів тощо. Їх місія саме й полягає в налагодженні тісної співпраці з органами державної влади, органами місцевого самоврядування, територіальними громадами. І це матиме ефект успіху тоді, коли буде вміло використано синергетичний конструкт у процесі вдосконалення державної політики сприяння розвитку громадських організацій в Україні.

Наголошуючи на ефективності публічно-управлінських відносин, не забуваймо, що їхньою засадничою першоосновою є вміння знаходити компроміс між суб'єктами публічно-управлінських відносин і відкрито й прозоро діяти у пошуку партнерства заради досягнення поставлених цілей. Демократичний шлях розвитку України не завжди демонструє таку можливість, щоправда ефективні випадки підживлення державотворення з боку громадянського суспільства і, зокрема, таких його інституцій, як громадські організації трапляються. Принаймні є таке розуміння у багатьох представників як державних, так і громадських інституцій. У процесі реформування державного управління

все яскравіше проявляється усвідомлення, що синергетична дія у напрямку суспільно-корисної праці всіх ключових суб'єктів публічно-управлінських відносин неодмінно лежить в основі консолідуючого фактора розвитку держави і громадянського суспільства. А особливо це стосується нестабільного періоду, коли держава опиняється перед загрозою поринання у нестійку чи кризову фазу свого життя і сталий розвиток усіх суспільно важливих аспектів зазнає подекуди кардинальних змін, а виконання коротко- і довгострокових державно-управлінських планів також ставиться під питання, а то й практично унеможлиблюється. У таких випадках здається, що державі не до представників етнонаціональних спільнот. Тому й важливо, аби останні активізували свою діяльність і через актуалізацію діяльності громадських організацій заявили про себе як про повноцінного учасника суспільно-державних відносин. А в кризових ситуаціях важливо вміти вчасно підставити плече державі, органічною частиною якої громадяни різних національностей є.

Відтак, перед державою та суспільством постає завдання вчасно передбачити відповідну ситуацію, бути готовою до неї, до її непередбачуваного перебігу, здійснити успішний моніторинг обстановки, що склалася, виявити причини й спланувати дії щодо подолання її наслідків. Але якщо вже кризова ситуація є неминучою, або застала державу зненацька, то вкрай необхідним завданням є вміле управління нею й напрацювання механізмів та інструментів послідовної політики, здатної мінімізувати негативні наслідки, які можуть бути викликані кризою, а згодом і сприяти вирішенню всіх проблем, які виникли внаслідок такої ситуації. Як показує практика, саме за таких умов, значна частина громадян готова активізуватися на боротьбу з наслідками кризових ситуацій, а громадські організації як автономні інституції громадянського суспільства публічно позиціонують себе як суспільно-корисні організації, які готові стати допоміжною ланкою держави у подоланні наявних проблем, що виникають. Щоправда, багато залежить від виду кризової ситуації та її загрозливих перспектив. Тому, слід

невпинно вивчати умови й конкретні механізми між-суб'єктної публічної взаємодії в кризових ситуаціях та реагування на неї різних самоврядних інституцій. Авторське спостереження у цьому контексті дає можливість припустити, що на ставлення громадян щодо виникнення кризових ситуацій та їх перебіг впливають також рівень соціальної відповідальності та громадянської культури населення, прояв солідарності з усім українським суспільством з боку етнонаціональних спільнот.

Потрібно, звісно, враховувати й питання функціонування політичного режиму та ефективності публічності влади всіх рівнів, рівень розвитку публічно-управлінських відносин і діяльності громадських організацій, об'єктивну оцінку та наскрізну характеристику складових кризової ситуації, своєчасність антикризового управління та аспектів кризових комунікацій. В українській публічно-управлінській науці на сьогодні дослідження названих проблем представлено достатньо. Тому для джерельного підживлення авторських міркувань використано праці вчених і дослідників з різних наукових сфер. Так, зокрема, праця В. М. Овсяника залучена до дослідження з метою виявлення сутності понять «криза», «кризова ситуація» та «кризова комунікація», характеризуючи їх при цьому з погляду державного управління [5]. Значної уваги в змісті аспектів антикризового управління приділено в праці О. А. Карпенко [3]. Значну допоміжну інформацію даному дослідженню несуть і результати соціологічних опитувань [1; 7], в яких проаналізовано значення громадських організацій у сучасних умовах розвитку України, в тому числі в кризових ситуаціях. Є також можливість порівняти ставлення громадських активістів, представників і лідерів громадських організацій до кризових ситуацій. Увагу привернули й інші праці, в яких зроблено науково-експертну оцінку інструментарію антикризового управління та виявлення різноманітних чинників, що її зумовлюють [2; 8].

У даному підрозділі зроблено спробу визначити місце і роль громадських організацій національних меншин у кризових ситуаціях, що загрожують стабільному розвитку

держави й змушують її адекватно реагувати на небезпеку, а також проявляти готовність до співпраці з такими інституціями громадянського суспільства, як громадські організації, зокрема й національних меншин.

Уже неодноразово наголошувалося, що українська держава, публічна влада повинні чітко усвідомлювати значення місця і ролі національних меншин у контексті консолідації українського суспільства, діяльності громадських організацій у процесі сучасного державотворення й всіляко підтримувати їхні публічні ініціативи, особливим чином сприймати природний потяг до співпраці й вибудовувати відповідну політику взаємодії з інституціями громадянського суспільства. Особливо важливою така співпраця відчувається у складні періоди державного життя, а саме у часи суспільно-державних криз, виникнення яких може бути викликане як природними, так штучними причинами. У такий час державі буває складно повноцінно реагувати на виклики долі й вона, очевидно, потребує прагматичної допомоги інституцій, які наповнюють функціональним змістом сутність «третього сектору». Це демократична норма і практика, яка вселяє так необхідну для стабільного державотворення взаємну довіру між владою і громадянами.

Саме у такій ситуації проявляється чи не єдиний яскравий приклад, коли безпосередньо громадянське суспільство виступає як суб'єктом, так і об'єктом публічно-управлінських відносин, у яких задіяні всі інституції соціуму та держави. Адже кризова ситуація часто-густо породжена людським чинником, а отже й може нею регулюватися і завершуватися. Важливо, щоб характер управління кризовими ситуаціями був змістовним і ефективним. Зазвичай кризи супроводжують людську життєдіяльність постійно. Вони можуть бути внутрішні, психологічно-особисті тощо, але найбільше людина піддається кризам зовнішнього характеру. У такій ситуації необхідним чинником успішного подолання негативних наслідків виступає консолідація людського капіталу й оптимальне використання як інтелектуально-людських, так і

матеріально-технічних ресурсів, якими володіють держава і громадянське суспільство.

Нестабільність соціально-економічного та політичного розвитку держави часто-густо вразлива до різного роду кризових явищ. Природа і сутність криз багатоманітні. Вони можуть бути різними за багатьма показниками і не завжди держава спроможна дати самостійно їм раду. Особливо чутливо кризові ситуації відчуває громадянське суспільство, Як правило, саме воно й пропонує у таких випадках якщо не альтернативні способи подолання дестабілізації, то бодай здійснює допоміжний супровід. Відтак, виникає необхідність пошуку державою таких інструментів, які б допомогли своєчасно розпізнавати кризові ситуації, а якщо вже цього не вдається зробити, то бодай применшити її наслідки.

Вивчення проблем, пов'язаних із аспектами виникнення і завершення різноманітних криз у розвитку суспільно-політичних та економічних систем це постійний і важкий процес. Поставити крапку у цьому питанні, здається, неможливо. Адже розвиток держав, глобалізаційні процеси, інші явища державотворення настільки мінливі, що передбачити появу знов і знов нових кризових ситуацій видається справою надважкою. Незважаючи на це, вважаємо, що постійний і фаховий моніторинг стійкості систем та вдосконалення антикризових заходів є прямим обов'язком сучасної держави. А от реальна її готовність до надійного й ефективного супроводу такого феномену як кризова ситуація – це вже питання відповідальності держави перед громадянами. Щоправда, деякі вчені незаперечно вважають, наприклад, економічну кризу явищем закономірним і навіть її «обов'язковим атрибутом» [4].

У даному дослідженні здійснено відхід від дещо класичного розуміння феномену повноцінної кризи з її глибокими факторами розвитку, а візьмемо для наскрізного аналізу поняття «кризової ситуації» та визначаються умови можливості введення в дію державою своєрідного «режиму максимального сприяння розвитку громадських організацій у кризових ситуаціях». Особливо в таких обставинах про-

понована програма має перспективи стати певної комунікативною ідеологією співпраці, чітким сигналом громадянському суспільству про бажану взаємодію з боку держави, про залучення активістів і простих представників громадських організацій до вирішення нагальних суспільних проблем тощо. Водночас, «режим максимального сприяння» може яскраво свідчити про реальне ставлення держави до громадянського суспільства в цілому та про цінність громадянської ініціативи для публічної влади, зокрема.

Акцентуючи увагу на понятті «кризова ситуація», дамо їй узагальнене трактування й предметне розуміння в даному дослідному випадку. Отже, «кризова ситуація» – це певний «переломний момент у функціонуванні будь-якої системи, у процесі якого вона піддається впливу ззовні чи зсередини, що вимагає якісно нового реагування з боку цієї системи» [6]. Вона може виникати через вплив як внутрішніх, так і зовнішніх чинників, які створюють потенційну загрозу діяльності та навіть життю громадян [2, с. 116–117]. Тому будь-яка криза несе в собі небезпеку і наскільки вона може бути небезпечною, а її наслідки передбачувані чи не передбачувані, значною мірою залежить від своєчасного і найголовніше ефективного реагування суб'єктів, які опинилися в такій ситуації. Так чи інакше, за будь-якого перебігу подій, сталий розвиток є порушеним, інституції держави й суспільства змушені переходити на особливий режим діяльності, щоб із найменшими негативними наслідками пережити важкий стан кризи. Відтак, на порядок денний виринає питання ефективності антикризового управління як процесу взаємодії суспільних суб'єктів в умовах потенційної або реальної загрози їхній діяльності, а найголовніше – передбаченню, запобіганню чи пом'якшенню проявів кризових явищ [3, с. 70]. Значну роль у даному контексті відіграють і кризові комунікації [5, с. 105–106].

Виходячи з вищенаведеного, виділимо декілька найбільш вразливих для сучасної України кризових ситуацій, які мають очевидний вплив на стабільність розвитку держави й потребують адекватної реакції з її боку в напрямку взаємо-

вигідної співпраці з інституціями громадянського суспільства. Згруповано деякі з них за критерієм найбільшої подібності ознак. Отже, серед них:

- 1) політична (економічна) криза;
- 2) екологічна (техногенна) катастрофа;
- 3) війна (інший вид збройного конфлікту);
- 4) міжнаціональний (етнічний) чи міжконфесійний конфлікт;
- 5) вірусна епідемія (масовий спалах будь-якої хвороби) та ін.

Кожна з названих кризових ситуацій звичайно має свій особливий набір передумов, перебігу, специфічних ознак, масштабів та інших складностей, уроків і наслідків. Безперечно, значну роль у цьому процесі відіграє вміння управління кризовими ситуаціями, яке не обмежується виключно державною справою, а потребує додаткової допомоги [8]. Принаймні в Україні, з її нестабільним економічним та політичним життям, державним інституціям наодинці буває важко справитися з будь-якою кризовою ситуацією. Тому державна політика може покладатися на інституції громадянського суспільства, які згідно своїх статутно-програмових цілей спроможні виконувати суспільно-корисну роботу. Відтак, у державну політику слід закладати механізми сприяння реалізації функціонального потенціалу громадських організацій, які володіють значним людським капіталом, оперують провідними інтелектуальними, креативними, інноваційними та іншими характеристиками в своїй діяльності [10, с. 117–118]. І саме в кризових ситуаціях від їхньої допомоги не слід відмовлятися, а навпаки – підтримати й співпрацювати. Також слід зауважити, що кризова ситуація часто впливає на зміну акцентованої діяльності громадських організацій, які за таких обставин перепрофілюються під виконання важливих у конкретно існуючий час завдань для суспільства і держави, що й робить їх суспільно-корисними організаціями.

Наголосимо на ще одному важливому уточненні. Говорячи про «режим максимального сприяння розвитку громадських

організацій в кризових ситуаціях», необхідно підкреслити, що тут термін «режим» використовується не в значенні надмірного контролю влади над громадськими організаціями, що можна було б сприйняти як антидемократичний крок у бік громадянського суспільства. Адже у даному випадку про ефективний формат співпраці між суб'єктами публічно-управлінських відносин не могло б бути і мови. У даному ж випадку «режим» є необхідною нормою встановлення певних сукупних правил, заходів та інструментів, покликаних змінити на краще стан тих негативних речей, які, вочевидь, є наслідком кризової ситуації. Він передбачає формування реальних і прагматичних умов для забезпечення конкретної роботи та функціонування відповідних структур, що її забезпечують.

Згадуваний «режим максимального сприяння розвитку громадських організацій в кризових ситуаціях» запропоновано розділити на два публічно-управлінські блоки.

Перший із них має бути спрямований на формування державної частини програми, яку мають відповідально супроводжувати органи публічної влади. До таких із основних віднесемо наступні напрямки:

- ✓ адекватна оцінка кризової ситуації;
- ✓ прогноз і контроль використання матеріально-фінансових та людських ресурсів;
- ✓ чітке планування дій суб'єктів антикризової програми;
- ✓ ефективне управління, публічно-управлінський та інший супровід;
- ✓ визначення напрямів співпраці й статусу організацій суспільно-корисної дії в конкретних кризових ситуаціях.

Перелік не повний, але й він вказує на засадниче розуміння відповідального характеру дій держави у відповідній ситуації. Зрозуміло, що держава і так зазвичай оперує відповідним набором інструментів, механізмів і заходів, що спрямовані на попередження та недопущення загроз, передусім, безпеці громадян у кризових ситуаціях. Розмірковуючи з приводу названих вище напрямків, звернемо увагу на те, що держава змушена відповідально підійти до оцінки кризової

ситуації в контексті поглибленого вдосконалення публічно-управлінських відносин. Адже від усвідомлення реальних загроз, які може нести кризова ситуація, залежить можливість недопущення або ж мінімізація негативних явищ, які в результаті цього можуть виникнути. Попри те, що в Україні достатньо чітко визначено нормативно-правове регулювання кризових комунікацій неkontrolьованість наслідків кризових ситуацій традиційно залишається на непередбачуваному рівні. У цьому контексті надважливо, щоб державна влада публічно комунікувала з громадянами, не приховувала від них будь-яку інформацію, яка стосується ситуації, була відкритою до співпраці з громадськими організаціями, а відтак – на практиці довела б ефективність своїх намірів та дій [1].

Другий блок «режиму максимального сприяння розвитку громадських організацій в кризових ситуаціях» має бути спрямований на пріоритетну підтримку й державне стимулювання діяльності інституцій громадянського суспільства в наступних напрямках:

- ✓ здійснення інформаційно-просвітницької роботи;
- ✓ захист соціально вразливих груп населення;
- ✓ надання соціально-сервісних послуг громадянам;
- ✓ підтримка волонтерського руху й спрощення державно-податкового режиму в змісті супроводу матеріально-технічної допомоги громадянам;
- ✓ здійснення правового та іншого консультативно-дорадчого супроводу;
- ✓ стимулювання процесу діджиталізації сервісних послуг;
- ✓ підтримка прямої комунікації громадських організацій із територіальними громадами;
- ✓ стимулювання активної роботи в місцях (регіонах) із вразливою інфраструктурою;
- ✓ проведення незалежних експертно-аналітичних досліджень;
- ✓ надання пропозицій щодо вдосконалення шляхів вирішення соціальних проблем;

✓ здійснення громадського контролю за діяльністю публічної влади.

Згаданий перелік вказує на реальний функціонально-діяльнісний потенціал громадських організацій, які жодним чином не претендують на дублювання чи, тим більше, перебирання на себе відповідних функцій держави, а лише можуть значною мірою допомогти, а в деяких випадках підсилити і спрямувати в потрібному руслі синергію державної політики і запитів суспільства. Особливу цінність така диспозиція набуває в кризових ситуаціях і для представників національних меншин. Претензії громадських організацій на співпрацю в такому розумінні є цілком виправдані й повинні бути враховані в практиці публічно-управлінських відносин між суб'єктами національного державотворення.

Більшість із названих вище напрямків сприяння розвитку громадських організацій у кризових ситуаціях пройшли вже апробацію в сучасній українській історії, щоправда, за значної переваги громадської ініціативи над сприянням держави. У період Революції Гідності, впродовж усього перебігу війни на сході України [12, pp. 66 – 67], під час коронавірусного карантину [9] особливого розвитку набув волонтерський рух, який має не тільки індивідуальне, а й колективне (у вигляді громадських організацій) обличчя. Остання ситуація стала непередбачуваною не тільки для України, а й усього світу. Карантинні заходи, пов'язані з поширенням вірусу COVID-19, вплинули на всі сфери людської життєдіяльності. Вони торкнулися не тільки особистих свобод громадян, але змінили й звичний плин їхньої колективної діяльності – як державної, так і публічно-громадської, приватної. Відтак, у кризовій ситуації опинилися й громадські організації, які по-різному відреагували на карантинні заходи. Одна група таких інституцій практично призупинила свою активну діяльність. Це стосується насамперед організацій професійного спрямування, активність яких залежить від значної кількості цільової групи – спортивні, культмасові, театральні, педагогічні та ін. До цих організацій частково можна віднести й інституції національних меншин.

Другу групу громадських організацій склали суспільно-корисні інституції, які орієнтовані на надання певних соціальних, сервісних послуг. Ці організації частково перепрофілювалися на надання допомоги тим, хто постраждав або перебуває у зоні ризику коронавірусної інфекції. Вони також акумулюють у собі потенціал волонтерського руху, який в останні роки відроджується в Україні.

Дослідження Фонду «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва, проведене у квітні – травні щодо умов діяльності громадських організацій під час пандемії COVID-19 та впливу карантину на громадську активність в Україні, засвідчило цікаву тенденцію реакції представників громадянського суспільства на кризову ситуацію. Так, в опитуванні взяли участь 75 представників громадських організацій різного організаційного статусу. Загалом, 52 % опитаних охарактеризували теперішній рівень розвитку громадянського суспільства в Україні як середній, а 23 % – як високий. Щодо впливу епідемії, то лише для 15 % спалах вірусу вплинув на активізацію громадянської активності. Стільки ж відсотків респондентів однозначно позитивно висловилися з приводу того, що пандемія примножила у суспільстві людські зв'язки і солідарність, взаємодію громадян. Щоправда ще 35 % опитаних зазначили, що скоріше погоджуються з таким твердженням (тому загалом майже 50 % підтримали таку думку). Натомість не погоджуються з цим понад 20 % опитаних. У цілому не вплинула епідемія і на появу нових громадських організацій, рухів та зміну рейтингів політичних сил в Україні (8 % тверде «так») [7].

Щодо головних пріоритетів діяльності громадських організацій в умовах пандемії, то учасники опитування визначили їх таким чином: контроль діяльності влади; захист соціально вразливих соціальних груп; надання людям юридичної та іншої допомоги в захисті своїх прав; проведення незалежних аналітичних досліджень; пропозиції щодо способів вирішення соціальних проблем. Понад 50% заявили, що пандемія вплинула на змушену самоорганізацію інституцій із застосуванням нових навичок і технологій [7; 9]. Серед проблем, з

якими зіткнулися громадські організації під час карантину констатовано традиційний перелік «хвороб». Першість, на жаль, займає небажання влади йти на співпрацю з громадськими організаціями, далі йдуть – пасивність та байдужість населення, непрозорість влади та її рішення, корупція...

Для прикладу, наведемо дані про вплив пандемії коронавірусу на діяльність громадських організацій у Польщі. Автори дослідження та доповіді – Асоціація Клон також відзначають вплив пандемії на усталений режим діяльності громадських організацій. Так, із 700 організацій, які взяли участь у дослідженні та поділилися своїм досвідом боротьби з наслідками пандемії та правових обмежень, введених у результаті цього, більшість намагаються проводити свою діяльність, хоча частина інституцій, все ж призупиняє свою діяльність. Призупинення всіх або більшості попередніх видів діяльності найчастіше стосується спортивних (80 %) та культурних (73 %) організацій. Кожна друга організація бачить свою роль в активних діях для зменшення наслідків пандемії. Цей показник значно більший за українські організації (Organizacje pozarządowe wobec pandemii. Raport z badań 2020. Autorem badania i raportu jest Stowarzyszenie Klon/Jawor) [11].

Більшість організацій хочуть використовувати нові технології для роботи та підтримки контакту з клієнтами, що говорить про успіхи діджиталізації в сфері сервісних послуг у Польщі. Їхні громадські організації розраховують на співпрацю з державою, потребують фінансової підтримки та послаблення формальних вимог та доступу до інформації. Відтак, серед головних потреб для організацій названо: фінансова підтримка, гнучкість фінансування та достовірні інформація від уряду та органів місцевого самоврядування. Нагадаємо, що на даний час у Польщі зареєстровано 143 тисячі громадських організацій і більшість із них займають активну суспільно-корисну позицію у процесі розвитку громадянського суспільства, намагаються проявляти ініціативу в напрямку надання соціальних та інших послуг,

здійснюючи свою співпрацю з державними інституціями та місцевою владою на конкурсній основі [9].

Аналіз міркувань за результатами опитування дозволяє припустити значну відмінність у процесі публічної взаємодії інституцій держави і суспільства Польщі та України в кризових ситуаціях, зокрема в умовах коронавірусного карантину. Державна політика, досвідом чого варто скористатися Україні, стимулює грантову, донорську й волонтерську складову функціонування громадських організацій у Польщі. Цінним досвідом для України є і можливість для громадських організацій надання соціально-сервісних послуг, за які офіційно передбачено плату. Поступається Україна і в усвідомленні того, що для ефективної взаємодії державних органів із інституціями громадянського суспільства потрібний принцип взаємної довіри та соціальної відповідальності перед державою, який можна виразити у формі публічного доступу до інформації.

На жаль, об'єднання громадян, які задіяні в суспільно-корисній роботі, не завжди знаходять належну підтримку з боку держави й публічної влади. Така ситуація не сприяє виваженим процесам державотворення, гальмує демократизацію і процес децентралізації, негативно впливає на вдосконалення публічно-управлінських відносин, розвиток громадянського суспільства в Україні загалом. Разом із тим усвідомлюємо, що процес розвитку системи громадських організацій України в умовах динамічного вдосконалення публічно-управлінських відносин – це шлях досягнень, перепон та суперечностей. Тому важливим, на авторське переконання, є усвідомлення синергетичного ефекту дій держави і громадянського суспільства у процесі ставлення до діяльності громадських організацій, в тому числі й національних меншин в Україні, оптимізації механізмів їхньої підтримки з боку держави, створення сприятливих умов для їхнього розвитку й не тільки у кризових ситуаціях.

У результаті дослідження можемо констатувати, що попри неоднозначність трактувань ролі громадських організацій та прагнення якщо не заперечити важливість їхньої діяльності,

то бодай звести її до окремих, незначних чи фрагментарних функцій, практика їхньої затребуваності в публічно-управлінських відносинах об'єктивно інша. Сьогодні засоби публічного управління дають можливість виправити цю несправедливість і надати змісту взаємодії інституцій держави та громадянського суспільства якісно нового дихання.

У перспективі слід продовжувати дослідження в напрямку пошуку шляхів модернізації політики сприяння розвитку громадських організацій національних меншин і вивчити питання нівелювання наявних проблем становлення стабільних, унормованих законодавчо, відносин між державою та громадськими організаціями не тільки за кризових ситуаціях, а й у період стабільного розвитку державотворення.

5.2. Важливість публічної ідентифікації та інтегрованості громадських організацій національних меншин в Україні

Українське суспільство традиційно було і залишається різноманітним етнопонаціональним середовищем. Разом із тим, невідворотною є думка про те, що громадяни України, значна частина яких є одночасно представниками національних меншин, повинні знати і поважати інтереси держави, в якій проживають, інтегруватися в її суспільство, поцінувати її національні цінності, державні символи тощо. Хоча, Україною права і свободи всіх її громадян гарантовані на законодавчому рівні, часто-густо їх забезпечення вимагає додаткових зусиль. Одночасно ж, громадяни різних національностей потребують усвідомлення громадянської єдності.

Поряд із державними установами таким буденним та ефективним консолідуючим інструментом мають можливість стати різного роду громадські об'єднання, серед яких роль громадських організацій національних меншин є сьогодні доволі недооцінена й повноцінно не затребувана в процесах

державотворення. Врешті, саме на прикладі дієвості громадських організацій національних меншин можна довести їх суспільну варіативність, функціональну спроможність багаторівневого впливу на державу й на увагу останньої до проблем суспільства та, зокрема, такої специфічної її частини, як етнонаціональні спільноти.

Національні меншини України мають не тільки можливість використовувати свої громадські організації як інструмент ефективного захисту прав і свобод, що і є їхньою ключовою ціллю діяльності, а й використовувати потенціал активного учасника публічно-управлінських відносин, соціального провайдера міжсуб'єктних співпраці. Одночасно, вони повинні бути дієвими й публічними майданчиками комунікації з органами державної влади, органами місцевого самоврядування, іншими формами організації суспільства з метою самопрезентації етнонаціональної спільноти як повноцінної частини українського суспільства. Натомість держава, разом із гарантуванням багатоманітного розвитку національних меншин, повинна стояти на сторожі загальнонаціональних інтересів і, в цьому контексті, проводити ефективну й виважену політику консолідації українського суспільства. На погляд автора, саме у другій частині питання криються проблеми повноцінної інтеграції представників національних меншин України до громадянського суспільства. Якщо розібратися в тому, яка зі сторін повинна генерувати суспільну дискусію й нівелювати наявні проблеми комунікації різних соціальних груп, то, на наше переконання, тут важливою постає спільна робота для досягнення позитивних результатів – як держави, так і національних меншин.

Розвиток демократичної держави в сучасному світі неможливо уявити без гарантування особистих та колективних прав та свобод усім соціальним групам і верствам громадян, які її населяють. Жодних вікових, статевих, майнових, конфесійних, етнічних, національних і расових обмежень не передбачається за будь-яких умов варіативного розвитку демократичного політичного режиму. Гарантії недотор-

каності прав і свобод громадян містяться у конституційних та інших нормативно-правових положеннях, а на практиці – в діяльності представників публічної влади, а також інституцій громадянського суспільства, серед яких значну роль повинні відігравати громадські організації.

Особливу увагу в цьому контексті слід приділити середовищу національних меншин, соціальна сфера якої вважається доволі специфічною та суспільно вразливою. Відправною точкою розуміння даної думки, з авторської точки зору, варто вважати зміст демократичного значення взаємодії всіх суб'єктів публічно-управлінських відносин у державі та ролі суспільної самоорганізації громадян, у даному випадку – представників національних меншин. У такій ситуації серйозну увагу державна політика зосереджує на характері людської життєдіяльності та умовах її стимулювання на фоні розвитку громадянського суспільства. У багатокультурному соціумному середовищі національні меншини виступають однією із публічних груп впливу, які мають значні перспективи ефективної консолідації як демократичних, так і загальнодержавних цінностей, але, звісно, за відповідних умов розвитку держави і суспільства та рівноправних можливостей для інтеграційних процесів. Адже, держава з багатонаціональним складом населення повинна динамічно й виважено вибудовувати систему міжнаціональних відносин, акцентуючи увагу на збереженні балансу загальнодержавних пріоритетів та базових цінностей демократичного співіснування представників різних національностей. Відповідно, позитивна динаміка розвитку національних меншин має знаходити своє належне відображення як у державній політиці, так і в національній законодавчій базі, яка спрямована на її забезпечення. Вона виступає головним дієвим гарантом прав і свобод всіх національних меншин та етнічних груп, які складають громадянство демократичної країни.

Водночас, представники національних меншин користуються й іншими, необмеженими за національною ознакою, можливостями, благами та вигодами, що гарантуються дер-

жавними законами і стимулюються державною політикою. Це стосується й безпосередньо добровільних об'єднань громадян, зокрема таких, які прийнято називати громадськими організаціями національних меншин. Вони, як осередки консолідації національних меншин, не обмежені в діях, пов'язаних із безпосередньою участю у всіх суспільно-політичних процесах, мають вільний доступ до співпраці в рамках чисельних державних та громадських проектів і програм, допущені до комунікації із суб'єктами публічної взаємодії, а також до виконання традиційних та специфічних функцій, що є загалом типовим для об'єднань громадян всіх видів у державі. Значною мірою, успіх і соціальна затребуваність громадських організацій національних меншин залежить від їх публічного позиціонування, тобто актуалізованої адаптації свого потенціалу під умови стану розвитку громадянського суспільства та відповідності вимогам соціального партнера для держави.

Тому, вважаємо актуальним винесення на порядок денний проблеми публічної ідентифікації та репутаційності громадських організацій як осередків консолідації національних меншин в Україні. Разом із тим, необхідність дослідження анонсованої проблеми потрібно розглядати ширше й позиціонувати інституції в контексті децентралізації влади та інтеграції всіх громадян в українське суспільство. Державна політика в Україні має необхідний потенціал варіативного сприяння розвитку публічно-організаційних форм життєдіяльності національних меншин, однак вона стає ефективнішою за умов взаємних кроків з боку етнонаціональних спільнот у напрямку знаходження консенсусної моделі взаємодії всіх зацікавлених в успішному розвитку сторін.

Багато в чому перспективи розвитку громадських організацій національних меншин залежать від їхнього репутаційного капіталу, який можна використовувати як перевагу в отриманні морально-психологічних та соціально привабливих преференцій як від держави, так і від громадянського суспільства. Аби ж актуалізувати таку пос-

тановку проблеми, наголосимо, що чимало українських учених займаються дослідженням особливостей регіональних міжетнічних відносин та взаємовпливів держави з етнонаціональними спільнотами, які представлені власними громадськими організаціями й групами інтересів, що, звісно, підсилює важливість постійного моніторингу досліджень проблеми [6; 11].

Для чіткого розуміння досліджуваних феноменів, перш-за-все, слід чітко оперувати поняттям «національної меншини» в категоріальному дискурсі. Узагальнено цю соціальну групу населення називають етнонаціональною спільнотою. Вона не належить до титульного етносу (нації), який вважається національною більшістю в державі. Тому міжсуб'єктна конфігурація «національна більшість – національна меншість» є, з авторського погляду, найбільш вдалою і виправданою для українських реалій. Одночасно, представники національних меншин є громадянами національної держави зі своїми етнокультурними особливостями [3–4; 26]. Важливою ж ознакою національної меншини в Україні є фактор її зв'язків із історичною батьківщиною (фактор своєрідного «материнства»). Цей фактор є одним із визначальних у процесі створення та подальшого функціонування громадянських представництв національних меншин – як правило, громадських організацій, які покликані забезпечувати процес збереження та захисту різноманітних інтересів етнонаціональних спільнот у межах українського правового поля. Іншими словами, можемо говорити про проблему «громадянської суб'єктивації», вираженням чого є громадянське представництво національних меншин у системному мережуванні громадських організацій України. Традиційно вони поділяються на інституції за спільними інтересами, професійною приналежністю, віком, статтю тощо. Саме етнонаціональний принцип є сталою, а не ситуативною ознакою інтересу об'єднання таких громадян [26].

Характер громадянської суб'єктивації є також визначальним чинником функціональної публічності, участі представників національних меншин у державотворчих процесах,

рівноправному розподілі управлінських повноважень, загальнопублічному управлінні та громадському контролю тощо. Відтак, інституціональним виявом такої суб'єктивності виступають громадські організації, статус і функціональні повноваження яких забезпечуються відповідними нормативно-правовими актами [13; 14; 16]. На нашу думку, громадянська суб'єктивність за певних умов може стимулювати й надмірну політизацію етнонаціональних спільнот, що матиме різні, в тому числі й непередбачувані, наслідки для державотворення. На цьому фоні в разі зростає роль державної політики щодо національних меншин та їхніх інституціональних представництв, а також змісту взаємодії з публічною владою. Взаєморозуміння і бажання спільно вирішувати проблеми життєдіяльності національних меншин спонукають до розробки взаємовигідних державних та регіональних стратегій і програм, а також чіткого унормування їх реалізації на законодавчому рівні.

Щодо змісту постановки проблеми у даній інтерпретації, то визріває окреслення декількох співзвучних питань сьогодення, які пов'язані із чіткою ідентифікацією суб'єктів громадянського простору та виявленням конкретних завдань їхньої життєдіяльності. З одного боку, громадські організації національних меншин повинні гарантувати незаперечне право спільнот на свою свободу, забезпечення типових демократичних прав і різноманітних національно-культурних та інших публічних інтересів етнонаціональних громад, а з іншого – мають виступати консолідуючим чинником не тільки в своєму етнонаціональному середовищі, а й поза його межами, в умовах рівноправного загальнонаціонального громадянського суспільства. Таким чином, вважається доцільним актуалізувати проблему ефективності діяльності громадських організацій національних меншин у контексті їх спроможності мати чітку громадянську позицію, виступати дієвим інструментом публічно-управлінських відносин, репрезентантом громадянської влади, механізмом децентралізації її системи на всіх рівнях та бути інтегруючим чинником загальнонаціонального суспільства.

Значення громадських організацій для самоствердження національних меншин в Україні можна продемонструвати на прикладі Закарпатської області – регіону з яскраво вираженою багатонаціональною структурою населення. Надана таблиця розкриває кількісне відтворення інтересів національних меншин у діяльності громадських організацій, основний напрям їх діяльності та рівень загально соціальної спрямованості.

На цій основі необхідно констатувати, що в переважній більшості громадські організації національних меншин зосереджують свою роботу на наданні типових культурно-просвітницьких послуг, зокрема збереження історико-значимих національно-культурних цінностей та історичної пам'яті. Їх діяльність включає законодавчий захист мовних, освітніх, культурних, духовних та інших інтересів етнонаціональних спільнот у загальнодержавному середовищі, а також відстоювання загальнолюдських прав на рівність і справедливість.

Враховуючи сказане, пропонується запровадити методіку ідентифікатора громадських організацій національних меншин з метою стимулювання їхнього розвитку й загальноноспільної консолідації. Розвиток національних меншин та їхніх громадських організацій в Україні має певні особливості й відбувається, з авторського погляду, за синергетичними закономірностями. Логіка такої побудови виходить із динамічних тенденцій взаємодії національних суб'єктів та організованих бажань і можливостей етнонаціонального самовираження. По-перше, мається на увазі той факт (згідно з нашими попередніми спостереженнями), що характер публічного функціонування й еволюції громадських організацій загалом, прямим чином залежить від рівня розвитку національних меншин та їх позиціонування в українському суспільстві. Адже, за думкою українського вченого С. Римаренка, «процес самовизначення – це визначення свого становища, свого місця через групову, колективну волю, волевиявлення у виборі мети діяльності, її змісту, пріоритетних цінностей, духовно-культурних орієнтацій, здат-

ності мобілізувати розумові, емоційні та інші ресурси в ім'я реалізації поставленої мети» [19, с. 28].

Виходячи з цього, припускаємо, що громадські інституції є найкращою практичною формою представлення багатоманітності інтересів національних меншин. Тому спонукальною дією до громадянської суб'єктивації етнонаціональної спільноти є сам факт бажання себе репрезентувати в загальносуспільному просторі. І тільки після цього розпочинає реалізовуватися відповідна державна політика, яка підтримує і стимулює адекватне внутрішнє самовизначення етнонаціональної спільноти в певній діяльній формі. І чим більшою є активність національної меншини в загальнодержавному середовищі, тим більше проявляється зміст мережування громадських організацій національних меншин кількісно (традиційна особливість) та якісно (хоч і не завжди). До того ж, припускаємо, що до громадських організацій національних меншин застосовується норма спеціальної правоздатності, оскільки їхня правосуб'єктність визначається процесом легалізації та дієздатності [1, с. 12; 9, с. 98 – 99].

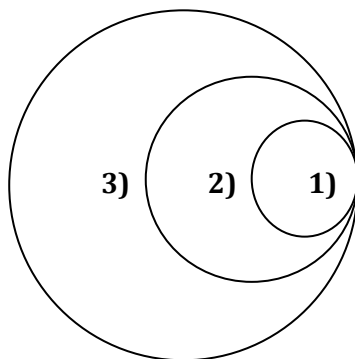
Як цілком справедливо зазначає українська правниця і дослідниця цивільно-правових аспектів діяльності громадських організацій М. Менджул, «участь у цивільних правовідносинах громадських організацій можлива тільки при наявності визнаної державою правосуб'єктності, інакше кажучи громадські організації не можуть бути суб'єктами цивільного права без цивільної правоздатності та дієздатності» [10, с. 375 – 376].

По-друге, взаємозв'язок лінійної прямої «національна меншина – їхня громадська організація» символічно формує синергетичні кола й визначає їх закономірну взаємодію (див.: *Схема 5.1*).

На запропонованій авторській схемі зображено три синергетичні кола, де 1) – це середовище національної меншини (синергетичне коло першого рівня), 2) – громадські організації, що її представляють (синергетичне коло другого рівня), а 3) – загальнодержавне середовище (синергетичне

коло третього рівня). При цьому, 1) є сталим і незмінним простором (через міцні етнонаціональні зв'язки та цінності (етнонаціональне походження, ментальність, традиції, мова, культура, звички та ін.)), а 2) і 3) – навпаки, змінним – розвиток і позиціонування національної меншини в громадській організації залежить від декількох динамічних факторів, що визначають характер її інституціоналізації та структурного мережування, а також відповідного публічного позиціонування в загальнодержавному просторі (умови політичного режиму).

Схема 5.1. Синергетичні кола взаємозв'язку національних меншин та їхніх організацій із загальнодержавним середовищем

Синергетичні закономірності у даному контексті слід спробувати пояснити наступним чином. Розвиток держави і суспільства відбувається в унісон із формуванням соціальних зв'язків у межах певного територіального простору, що об'єднує в собі структурно-інституціональні та ціннісні фрагменти. У випадку України в її середовищі історично закладено багатокультурний зміст, що виражається у багатонаціональній мозаїці складу її населення. Разом із тим, цей розподіл соціального ядра держави задіяний тільки у тому разі, коли стоїть питання етнонаціонального різноманіття, щоб показати багаторівневість взаємодії етнонаціональних спільнот і держави.

Щодо розвитку національних меншин та їхнього публічного позиціонування, то, як сказано було вище, це залежить від декількох динамічних факторів. Серед них слід акцентувати увагу на законодавчих гарантіях і класифікаційних варіаціях.

На сучасному етапі розвитку України однією з важливих складових її існування є багатонаціональний склад населення, який за останнім офіційним переписом 2001 року нараховує представників понад 130 національностей [24, с. 9–10]. Значна частина з них користується послугами створених форм громадянського представництва у вигляді громадських організацій, які діють відповідно до нормативно-правової бази і законів України, тобто підпорядковуються основним засадам загальноприйнятих у державі правил функціонування громадських об'єднань. Серед них слід назвати типове гарантування їхніх прав і свобод зафіксоване в Конституції України (1996 р.) [5], Законі України «Про об'єднання громадян» (1992 р.) [328], Законі України «Про громадські об'єднання» (2012 р.) із чисельними поправками та доповненнями різних років [12], а також у документах «Про схвалення Концепції сприяння органами виконавчої влади розвитку громадянського суспільства» (2007 р.) [18], «Про Стратегію державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні та першочергові заходи щодо її реалізації» (2012 р.) [17] та ін. На національних меншинах у змісті названих документів не акцентується спеціальна увага, а відтак їхні організації діють згідно з типовими для всіх відповідних об'єднань громадян нормами.

Слід зазначити, що нормативно-правова база практично не змінювалася і не відповідала динаміці змін як етнонаціональної структури населення України, так і формі й змісту міжнаціональних відносин у державі. Значну критику на сьогодні викликають положення щодо не визначеності термінологічних параметрів феномену «національності», «етносу», «національної меншини» та ін., а також мовно-культурних аспектів. Цей спектр підживлює синергетичні кола, що фокусують увагу на існуванні соціального сере-

довища національних меншин в загальнодержавному контексті.

Незважаючи на це, національні меншини консолідуються за національною приналежністю, а їхні громадські організації виступають повноцінними виразниками етнонаціональних інтересів та групами впливу. Тому названі фактори визначають величину інституціоналізації та структурного мережування громадських організацій національних меншин, а також пряму залежність організаційного структурування громадських осередків від рівня консолідації національної меншини [29, с. 360–361].

Важливу роль громадянської суб'єктивації представників національних меншин та подальшого публічного функціонування й репуаційності громадських організацій як осередків консолідації етнонаціональних спільнот в Україні відіграє розуміння їхньої класифікації. Одна з відомих українських учених, котра досліджує характер створення й змісту функціонування національних об'єднань громадян, Л. Лойко (вона називає їх етнічними – прим. авт.) визначає її у двох напрямках – загальноприйнятному для всіх громадських організацій та специфічному за переважанням інтересів (етнічних, релігійних, інших) [6, с. 53–54].

Таким чином, громадські організації як осередки консолідації національних меншин в Україні користуються більш тісними синергетичними зв'язками, що дозволяють прослідкувати ефективну взаємодію між собою в певному замкнутому середовищі (в даному випадку в межах однієї етнонаціональної спільноти). Які ж головні фактори такої консолідації? Це, звичайно, походження, мова, культура, традиції, побут, певні кодифіковані цінності, інші етнонаціональні особливості. Це особливий вид публічної репуаційності, який працює в середині етнонаціонального середовища і синтезує інтереси, потреби та бренд національної меншини. Попри те, що це доволі динамічна система, вона має чіткий внутрішній фундамент, горизонтальний рівень мононаціонального начала. Громадські організації національних меншин тут виступають буферним бар'єром,

який, з одного боку, виконує захисну функцію, тобто діє монолітно в середину цього фундаменту (ядра), не допускаючи до нього «чужий» вплив, а з іншого, здійснює необхідну комунікацію із «зовнішнім світом» – державою, владою, місцевим самоврядуванням, громадянським суспільством, іншими національними меншинами тощо.

Внутрішня система національних меншин представлена мережуванням громадських організацій і досліджується за відповідними видовими критеріями, які й характеризують сутність їхнього практичного функціонування. Це так звана *внутрішньо розчленована структурна цілісність*. Для того, щоб актуалізувати цінність громадських організацій національних меншин і спонукати реакцію держави до їхнього існування, використовуючи системний підхід, можна кожную громадську організацію вивчати як у горизонтальному, так і вертикальному напрямку й завдяки цьому визначати їхній рівень авторитету, репутації в етнонаціональному середовищі й відповідно позиціонувати себе ззовні – перед державою та суспільством. Перший із них, дає можливість прослідкувати активність, публічність та публічну функціональність громадських організацій. А другий – використовує такі критерії як зростання чи зменшення кількості членів, плюралізм чи обмеження їх активності.

Підкреслимо, що державна політика повинна вибудувати рівноправні й толерантні умови життєдіяльності громадських організацій етнонаціональних спільнот у гармонії із запитами демократичного суспільства. Тому вона регулює і контролює нормативно-правову базу з метою належного функціонування об'єднань громадян як осередків консолідації національних меншин в Україні. Динаміка суспільно-політичних процесів, яка стимулює демократичний розвиток в Україні змушує робити прогнози про зростаючу роль інституцій громадянського суспільства в середовищі національних меншин, а також на відповідне реагування з боку державної політики. На погляд автора, публічна репутаційність громадських організацій національних меншин є одним із двигунів демократичного прогресу та

формування толерантного громадянського 'суспільства. Громадські організації національних меншин як інституції громадянського суспільства в Україні слабо формалізовані, оскільки вони прив'язані до вузького соціального (етно-національного) середовища. Натомість завдяки цьому вони формують самоорганізовану і самовідтворювану систему, яка в процесі динамічного розвитку та внутрішнього й зовнішнього підживлення стає наділеною новими властивостями, отримує нові можливості для взаємодії з іншими підсистемами й направляє сигнал державі про готовність до суспільної життєдіяльності та виконання державотворчих завдань. Тому не повинно виникати сумнівів, що громадська організація національних меншин є системним утворенням. А єдність інституційної системи забезпечується консолідаційними цілями, які спрямовані також на державотворення й сприянням державі розвитку громадянського суспільства.

Також наголошено на тому, що якісний ефект публічної репутаційності громадських організацій національних меншин значною мірою залежить і від їхньої ідентифікації. Сказане вище формулює наступний етап організаційного життя, пов'язаний із публічним позиціонуванням громадських організацій національних меншин в Україні. Фактично, дослідження скеровує до мотиваційної дії об'єднання громадян, які готові до публічної взаємодії з іншими суб'єктами публічно-управлінських відносин у державі та зацікавлені в іміджевій презентації національної меншини в суспільно-державному просторі.

Щодо питання сучасної життєдіяльності громадських організацій національних меншин і послідовного моніторингу їхньої участі в суспільно-політичних процесах, публічній політиці, державному управлінні, слід виробити ефективний оціночний механізм їхньої ідентифікації. Варто наголосити, що така необхідність постає зовсім не з метою контролю за їхньою діяльністю з боку держави, а виключно з міркувань оптимізації шляхів їх функціонування, належної комунікації з державними інституціями, громадського контролю, залу-

чення громадян до публічного управління, розвитку громадянського суспільства загалом.

Останнім часом у демократичних державах світу з багатонаціональним складом населення особлива увага приділяється характеру толерантного ставлення до всіх представників суспільства й забезпечення демократичних принципів людського співіснування. Водночас міжнаціональні відносини є тонкою межею людської гідності, що часто піддається маніпуляції та популістським впливам. Українські ж традиції багатонаціонального співіснування, за незначним винятком, є прикладом для багатьох інших демократичних держав. У цьому контексті, важливим є співвідношення проблем розвитку громадянського суспільства, стабільності суспільно-політичних процесів, безпосередньої участі в державотворенні всіх громадян України незалежно від кольору шкіри, національності тощо. Найголовніше, аби всі члени українського суспільства були сконсолідованими, цінували й поважали намагання держави до мирного співжиття, не піддавалися на популістські заклики антиукраїнських сил, що пропагують міжнаціональну ворожнечу, не ставали жертвами антидержавних, сепаратистських тенденцій тощо [24, с. 18–20]. А громадські організації національних меншин можуть стати ключовою інституцією, яка спроможна допомагати як державі, так і її громадянам вибудовувати стабільне толерантне суспільство, в якому кожен його представник відчуває свою міру повноправного членства та відповідально й усвідомлено здійснює свою діяльність, є активним учасником загальнонаціонального державотворення.

Для чіткого аналізу питання консолідації українського суспільства крізь призму ефективності діяльності громадських організацій національних меншин України, на нашу думку, варто враховувати низку конкретизованих критеріїв, за якими можна прослідкувати рівень адаптації громадських організацій до умов відкритого багатокультурного середовища, здійснення децентралізації влади, інтеграції до українського суспільства, залучення окремих громадських

організацій та їхніх представників до роботи нових територіальних громад, інших органів публічної влади тощо. Подібні оціночні зрізи, що одночасно визначають репутаційний рівень громадських організацій національних меншин, можуть застосовувати як громадські об'єднання, так і органи державної влади, органи місцевого самоврядування, інші громадські інстанції. Головна мета, як її бачить автор – прослідкувати динаміку інтеграції громадських організацій національних меншин в українське суспільство та рівень їх комфортності й зацікавленості співжиття в багатонаціональному суспільному середовищі.

У даному випадку, пропонується авторський підхід до оцінки рівня інтегрованості громадських організацій національних меншин в Україні за принципом їхньої впізнаваності в публічному просторі. У своєму дослідженні локалізовано експериментальне поле, обмеживши його одним із найбільш багатонаціональних українських регіонів – Закарпатською областю. Показовим прикладом цього може слугувати мережа найбільш активних національних меншин та їхніх громадських організацій, що відіграє значну роль у самоутвердженні національно-культурних прав і свобод національних меншин в регіоні, де станом на січень 2019 року зафіксовано близько 400 національно-культурних осередків різного організаційного статусу [24, с. 10–13]. Це дослідження проводилося автором у рамках діяльності ГО «Агенція досліджень регіонального соціуму «Карпатія» з Ужгорода впродовж 2018 – 2020 років. Виходячи з цього, запропоновано авторський ідентифікатор громадських організацій національних меншин у контексті їх інтеграції до українського суспільства та консолідації зусиль усіх зацікавлених суб'єктів на шляху українського державотворення.

Ранжування критеріїв інтегрованості громадських організацій національних меншин за їхньою значимістю було здійснене в дослідженні відповідно до логіки цілей оціночної спроби. Дані критерії оцінюються за 5-тибальною системою кожна: 1 – недостатній рівень; 2 – низький рівень; 3 – середній рівень; 4 – достатній рівень; 5 – високий рівень. У

підсумку виводиться середній бал з усіх даних на основі порівняння трьох запропонованих критеріїв ідентифікатора.

Отже, головними критеріями оцінки *публічної інтегрованості* громадських організацій національних меншин в Україні (в даному випадку на прикладі Закарпатської області) запропоновано виділяти наступні:

1. *Ідентифікація ГО*. Цей критерій аналізується за допомогою таких оціночних складових (вимірників) як: статус організації (поширення діяльності – загальнодержавна, обласна, інша), цільова група (закрита етнонаціональна група, вікове, гендерне середовище), кількість членів (фіксація / не фіксація членства, масовість тощо), соціальний склад (професійне коло), головні мета й завдання діяльності.

2. *Публічність ГО*. Даний критерій ідентифікатора розкриває характер упізнаваності (популярності) в моно- та поліетнонаціональному середовищі, змісту й масштабів контактування досліджуваного об'єкта з материнськими організаціями за межами України, рівень замкнутості / відкритості представників етнонаціональної групи в регіональному соціумі, комунікації з іншими громадськими організаціями (поза національним середовищем) в регіоні та за його межами (в Україні), відповідна соціумна репутаційність тощо.

3. *Інтеграція ГО*. Цей критерій об'єднує питання рівня переважання мононаціональної ідентичності над загальнонаціональною, підтримки загальнонаціональних державницьких ідей та інтересів, оцінки мультикультуралізму, поширення та використання державної / рідної мови, підтримки у регіоні моно- / полікультурних національних цінностей, участь у загальнорегіональних і загальнонаціональних заходах, масштаби участі та представництво громадських організацій у роботі місцевих органів влади, органів місцевого самоврядування, об'єднаних територіальних громад, а також рівень політизації громадської організації [21, с. 64–65].

Прикінцеві дані підраховуються за принципом додавання балів кожного критерію і виведення середнього статистичного показника в межах узагальненої 5-тибальної оціночної системи. Динамічне відслідковування подібних даних, на наше переконання, матиме цінний для українського суспільства ефект. По-перше, це дає можливість постійно моніторити питання інтегрованості громадських організацій національних меншин у межах розвитку громадянського суспільства в Україні, прослідковувати їхній сталий розвиток, рівень впливу на прийняття локальних, регіональних та інших рішень, вмотивованої довіри до них громадян, наявних механізмів комунікації з іншими інституціями громадянського суспільства та органами публічної влади. Другий важливий момент, що виходить із подібних досліджень, це пошук і фіксування проблемних маркерів у процесі їх життєдіяльності, вивчення проблем комунікації та інтеграції, відслідковування загрозливих для держави і суспільства відцентрових тенденцій, виявлення причин зародження негативних, зокрема сепаратистських, екстремістських та інших явищ, що можуть шкодити демократичному толерантному співіснуванню як окремих етнонаціональних спільнот, так і консолідації всього українського суспільства. Третій позитивний момент, який сприятиме підживленню обопільної уваги громадських представництв і владних інституцій, на погляд автора, полягає у виявленні репутаційного рівня громадських організацій національних меншин та їхнього динамічного інституційного ребрендингу [25], який є очевидною вимогою часу для всіх суб'єктів суспільно-політичного життя, що крокують в ногу із демократичними трансформаціями в Україні (про згадану процедуру детальніше в наступному розділі – *прим. авт.*).

Проведене дослідження, в силу значної кількості громадських організацій, згруповано за етнонаціональною приналежністю і взяли для прикладу тільки більш відомі організації регіонального рівня (до вибірки взято 50 ГО). Систематизовані таким чином громадські організації національних меншин (найбільш активні з точки зору пуб-

лічного позиціювання) вказують на спільні та відмінні ознаки своєї життєдіяльності, відповідної інтегрованості й дають можливість нам прийти до наступних висновків.

Критерій *ідентифікації ГО* (I) виявив найбільшу схожість типових показників усіх досліджуваних об'єктів. Оціночні вимірники даного критерію є переважно стандартизовані й певні відмінні особливості фіксуються лише на рівні членства громадської організації (кількісний характер) та рівня впізнаваності (популярності) в своєму етнонаціональному й регіональному середовищі (якісний характер). У цьому зв'язку виявлено наступну особливість етнонаціональних громадських організацій – чим більша кількість громадських одиниць представляє національну меншину, тим більше різняться показники кількісного і якісного характеру між собою. При цьому, це стосується як позиціювання в «своєму» етнонаціональному середовищі (внутрішнє коло), так і в умовно «чужому» загальнорегіональному середовищі (зовнішнє коло). Найбільш яскраво за цими вимірниками піддаються детальному аналізу громадські організації угорської (4 бали) та ромської (3 бали) національних меншин. Якщо статус організації, цільова група (переважно моноетнонаціональний склад), соціальний склад, головні мета й завдання діяльності є сталими й незмінними, то кількість членів та рівень упізнаваності (популярності) в моно- та поліетнонаціональному середовищі названих мереж кардинально відрізняються від громадських організацій багатьох інших національних меншин у Закарпатській області (румунські (3- бали (гірше трьох)), єврейські (3- бали), російські (3- бали), словацькі (2 бали), русинські (2 бали) тощо). Всі показники вказано в *таблиці*.

Критерій *публічності ГО* даного ідентифікатора показує, що співпраця органів публічної влади та активістів громадських організацій носить позитивний, але переважно ситуативний характер. Масштаби участі та представництво громадських організацій у роботі місцевих органів влади, органів місцевого самоврядування серед угорців найвищі. Так, наприклад, важливу роль така співпраця відіграє в

контексті залучення представників культурно-національних товариств до системи управління на місцях, зокрема в місцях компактного проживання національних меншин. Більше того, у світлі здійснюваної реформи децентралізації влади на місцях ініціюється створення громад за принципом групування більшості етнонаціонального населення, а отже, логічно, що до керівного складу обираються представники національної більшості. Це звична практика для місць компактного проживання угорської (деякі громади Березівського, Виноградівського, Ужгородського районів) та румунської (окремі громади Тячівського і Рахівського районів) національних меншин Закарпатської області. Щоправда і з цим виникають певні проблеми, на що публічно реагують громадські організації. На нашу думку, зіткнення з буденними суспільно-політичними й соціально-економічними проблемами на місцях привернуть увагу лідерів громад до практичного значення громадських організацій, які можуть потенційно виконувати низку важливих соціальних функцій і надавати цілу низку відповідних послуг.

Зрозуміло, що всі громадські організації національних меншин підтримують зв'язки з національною Батьківщиною, окремими державними й громадськими інституціями. Лідером серед місцевих громадських організацій за характером контактування з материнськими організаціями за межами України є угорські товариства. Відповідно, це впливає і на рівень замкнутості представників угорської етнонаціональної групи в регіональному соціумі. Менш замкнутими є єврейські та румунські громадські організації, які також мають хороший показник комунікування з організаціями за межами України.

Щодо комунікації з різними громадськими організаціями (поза національним середовищем) в регіоні та за його межами (в Україні), то громадські організації національних меншин в Закарпатській області лише останнім часом відкривають для себе один одного і намагаються бути більш публічними, беручи участь у формуванні толерантного громадянського суспільства. Але відкритість / закритість для

українського суспільства є важливим індикатором спроможності громадської організації до суспільної інтеграції. Очевидно, сьогодні визріла необхідність тісної співпраці між громадськими організаціями національних меншин в Україні для налагодження відкритої дискусії щодо перспектив розвитку громадянського суспільства. Отже, у підсумку громадські організації русинської етногрупи (1 бал) та єврейської (2 бали) національної меншини мають найнижчий середній бал за критерієм *публічності ГО*. Далі йдуть румунські (2+ бали), ромські (3 бали) та угорські (4 бали) громадські організації (див.: *Табл. 5.1*).

Про це свідчить і рівень *інтеграції ГО*. Цей третій критерій прослідковує питання рівня переважання мононаціональної ідентичності над загальнодержавною. З одного боку, здавалося б, що тут немає нічого дивного. Однак оціночний вимірник не подає однакокий результат для всіх громадських організацій національних меншин. Високий рівень переваги є у громадських організацій ідентифікованих як законсервовані національні меншини – угорська, румунська, ромська. Майже не відчутна перевага показовості мононаціональної ідентичності над загальнодержавною у росіян, менше – словаків, поляків та ін. Фактично так само розподілився рівень підтримки загальнонаціональних державницьких ідей та інтересів представниками громадських організацій. Відкидаючи типове формулювання про непорушність законів України, згідно з якими об'єднання громадян і функціонує, все ж громадські організації угорців найменш прихильно (чи краще сказати – миролюбно) ставляться до українських загальнонаціональних державницьких ідей та інтересів. Особливо це проявилось в контексті «мовного конфлікту», який розгорівся між Україною та Угорщиною у 2018 – 2019 роках. Відповідно до останнього, це стосується й поширення та використання державної / рідної мови, де коефіцієнт зафіксований на рівні від 1 до 9. Подібні показники й за вимірниками мультикультуралізму, підтримки у регіоні моно- / полікультурних національних цінностей, участі в загальнорегіональних і загальнонаціональних заходах. Таким

чином, за цим критерієм позиції наступні. Організації угорської меншини (3), румунські (3), ромської (2+), єврейської (2-), русинської (1) (див.: *Табл. 5.1*).

Як було з'ясовано, лідерство ромів та угорців за цими показниками пов'язано з декількома цікавими обставинами. Збільшення кількості ромських громадських організацій має прихований матеріально-фінансовий стимул, а саме можливості участі в грантових програмах, переважно північно-американського та західноєвропейського походження. Грантодавці з початку XXI століття активно стимулювали антигомофобські й антидискримінаційні тематики для організацій громадянського суспільства в Україні, що пришвидшило ріст громадських організацій як основних реципієнтів (акцепторів) подібних програм. Серед них і значна кількість культурно-просвітніх ромських організацій, лідери яких завдяки участі у грантових програмах значною мірою актуалізували публічне позиціювання організацій і підвищили рівень упізнаваності в суспільному (не тільки експертному – *прим. авт.*) середовищі. Водночас, вони вплинули і на зростання освітньо-культурного рівня ромського населення, а також на їхню інтеграцію до громадсько-політичного життя (хоча внутрішня консолідація спільноти залишилася практично незмінною). Загалом же рівень упізнаваності (популярності) ромських громадських організацій у своєму етнонаціональному й регіональному середовищі залишається на задовільному рівні, оскільки зростання їх кількості й амбіції окремих їхніх лідерів не сприяють внутрішній і зовнішній консолідації етнонаціональної спільноти, а намагання покращити імідж національної меншини за рахунок просвітницьких акцій носить поодинокий характер.

Щодо угорців, то головний стимул зростання кількості їхніх громадських організацій пов'язаний із значною часткою представників цієї національної меншини у складі регіонального населення (12,08 % – найбільша національна меншина Закарпатської області). Але разом із тим він криється в можливості отримання різноманітної матеріально-фінансової допомоги (пенсії, доплати вчителям, інші стиму-

лювання) від «Великої Батьківщини» – Угорщини, яка постійно підтримує закарпатських угорців у різноманітний спосіб. А рівень упізнаваності (популярності) угорських громадських організацій в «своєму» етнонаціональному й регіональному середовищі на хорошому рівні, оскільки їхнім консолідуючим чинником є рідна культура і мова. Разом із тим, більшість громадських організацій є формально існуючими, але функціонують у фарватері організацій-лідерів, які користуються незмінно високим рівнем довіри й авторитету у «своєму» середовищі й дещо відчужено від загальнорегіонального загалу, повністю дублюючи їхню «зовнішню» політику в регіоні.

Все інше є більш-менш стандартизованим для всіх громадських організацій національних меншин України. Зокрема, головною метою їхньої діяльності є відродження і розвиток етнонаціональної культури, рідної мови, духовне та національне збагачення, презентація структури на регіональному та міжрегіональному рівнях. Неодноразово активісти регіональних організацій представляли свою етнонаціональну групу й на всеукраїнському та міжнародному рівнях. Особливістю структур громадських організацій національних меншин стала їхня культурно-просвітницька активність. Зокрема, за їхньою ініціативою створювалися й діють театри, школи, центри, проводяться фестивалі та мистецькі конкурси. Представляючи мережі громадських організацій національних меншин за кількісними показниками, хочемо відзначити, що в межах кожної етнонаціональної групи існує певна конкуренція, пов'язана з амбіціями лідерів та їх можливостями співпраці з регіональними елітами.

Тому, в тих національних меншинах, котрі мають більше ніж дві-три організації, фактично існують товариства-лідери і товариства-статисти (особливо це стосується ромських, угорських, румунських організацій). Перші з них характерні активною позицією у справі захисту прав і свобод національної меншини у різних суспільних сферах, від соціальної до політичної, мають потужні матеріально-фінансові ресурси. Переважно вони й презентують етнонаціональну групу на

різноманітних заходах, громадських та політичних форумах, регіональних та загальнодержавних фестивалях. Товариства іншої групи переважно діють час від часу, підтримуючи формально статус існуючої організації, але практично функціонують або у тіні товариств-лідерів, або ж узагалі існують формально.

Угорські товариства загальнообласного статусу тісно співпрацюють між собою, а також із навчальними закладами, фондами підтримки, релігійними об'єднаннями та іншими установами, де є хоч більш-менш значний склад угорців. Ведеться активна робота, спрямована на збереження і пропаганду угорської мови та літератури. Регулярно організуються конференції з різних проблемних питань, а також відзначаються національно-культурні свята, фестивалі, ярмарки. Їхньою організаційною особливістю є багатопільова соціальна функціональність, професійна варіативність (напр., «Спілка угорських журналістів», «Товариство угорських бібліотекарів Закарпаття», «Закарпатське угорськомовне педагогічне товариство», «Закарпатське угорське товариство працівників охорони здоров'я»), етнонаціональна замкнутість, освітньо-виховне відчуження.

Загалом діяльність національно-культурних товариств етнонаціональних громадських організацій в Закарпатській області спрямована на подальше утвердження гарантованих Конституцією та іншими державно-правовими актами України прав та свобод представникам національних меншин, задоволенню їх освітніх і культурних інтересів та духовних потреб. Більше того, вони є найзацікавленішими суб'єктами в духовному й освітньо-виховному процесі кожної етнонаціональної групи, а тому намагаються впливати на міжетнічну ситуацію, на її стабільність і взаємоповагу, яка історично властива всім національним спільнотам, що проживають в Закарпатті.

За рахунок обласного бюджету в Закарпатській області задіяні програми духовного відродження національних меншин, посередниками яких також виступають організації та центри. Переважно вони спрямовані на забезпечення

розвитку освіти, культури, традицій, мистецтва, задоволення мовних та інших потреб етнічних спільнот. Лідери громадських організацій національних меншин входять до складу Громадської колегії та Громадської ради при Закарпатській облдержадміністрації.

Можемо припустити, що на загальноукраїнському рівні на ці дані кардинально може вплинути хіба що ідентифікація діяльності громадських організацій російської національної меншини. Запропонований публічний ідентифікатор громадських організацій національних меншин сприятиме як і самооцінці досліджуваного об'єкту, так і визначення державою позитивних та негативних параметрів його функціонування, що впливатиме на формування відповідної державної політики стосовно перспектив розвитку як в цілому національних меншин, так і їх громадських організаційних форм.

Таблиця 5.1. Оцінювання інтегрованості ГО національних меншин в Україні (в даному випадку на прикладі Закарпатської області) (авторське дослідження) *

№ з/п	Громадські організації етно-національних спільнот	Ідентифікація ГО	Публічність ГО	Інтеграція ГО	Загальний результат (середній бал)
1.	Угорської	4	4	3	3,6
2.	Румунської	3-	2	3	2,6 -
3.	Російської	3-	2-	2	2,3 -
4.	Ромської	3	3	2+	2,6 +
5.	Словацької	2	2	3	2,3
6.	Єврейської	3-	2	2-	2,3 -
7.	Русинської	2	1	1	1,3

* Показник із знаком (-) – гірше визначеного; показник із знаком (+) – краще визначеного.

У підсумку, варто зазначити, що характер функціонування громадських організацій національних меншин має давню історію в Закарпатській області. Ще в першій половині ХХ століття свої права і свободи в регіоні за допомогою національно-культурних товариств захищали чехи і словаки, угорці й німці, євреї, українці, інші місцеві етнонаціональні групи. Тому, для Закарпаття період 1990-х років був характерним не стільки процесом створення, а скоріше відновлення (відродження) діяльності подібних громадських організацій. А публічне функціонування громадських організацій національних меншин сьогодні підтверджує імідж Закарпаття як мирного і толерантного українського регіону.

Таблиця 5.2.
Громадські організації національних меншин Закарпатської області та основні напрями їхньої діяльності
(на основі авторського дослідження)

№ з/п	Національна Меншина (етноспільнота)	Кількість ГО національної меншини (регіональний (обласний) статус)	Основний напрям діяльності ГО	Якість загальносоціальної спрямованості діяльності ГО
1.	Ромська	22	Культурно-просвітній	Часткова
2.	Угорська	18	Громадсько-політичний і культурно-просвітній	Значна
3.	Румунська	7	Культурно-просвітній	Часткова
4.	Російська	5	Культурно-	Мінімальна

			просвітній	
5.	Словацька	5	Культурно-просвітній	Часткова
6.	Єврейська	2	Культурно-просвітній	Мінімальна
7.	Німецька	2	Культурно-просвітній	Мінімальна
8.	Азербайджанська	1	Культурно-просвітній	Мінімальна
9.	Білоруська	1	Культурно-просвітній	Мінімальна
10.	Вірменська	1	Культурно-просвітній	Мінімальна
11.	Грецька	1	Культурно-просвітній	Мінімальна
12.	Польська	1	Культурно-просвітній	Мінімальна
13.	Чеська	1	Культурно-просвітній	Мінімальна
14.	Русинська	10	Громадсько-політичний і культурно-просвітній	Мінімальна
15	...			

Незважаючи на різні показники, можемо висловити переконання, що громадські організації національних меншин у повній мірі можуть відігравати роль як інтегратора, так і дезінтегратора суспільної єдності. Відправною точкою розуміння даної тези вважаємо фактор поваги кожної конкретної нації, яка представлена національною меншиною тут, до держави Україна, її символів та політики. Це можна від-

слідкувати за ставленням до української влади та відповідною поведінкою офіційних політичних і дипломатичних центрів держав, які знаходяться на постійному зв'язку зі своїми національними діаспорами в Україні. Найчастіше активність громадських організацій національних меншин відбувається в унісон із позицією влади на їхній етнічній батьківщині. Відтак, у залежності від цього, національні меншини (у даному випадку конкретно громадські організації, які представляють їхні інтереси) можуть виступати конструктивним, або ж деструктивним елементом сучасного українського суспільства.

На наше переконання, публічна ідентифікація громадських організацій національних меншин в Україні, поміж традиційними гарантіями захисту прав і свобод етнонаціональних спільнот, повинна забезпечувати й інтеграційний спектр суспільних відносин. Попри моноетнічну консолідацію, національні меншини, разом із іншими суб'єктами публічно-управлінської взаємодії, покликані забезпечити успішне протікання державотворчих процесів і рівноправність загальнонаціонального громадянського суспільства.

У цьому контексті ефективність діяльності громадських організацій національних меншин повинна базуватися на чіткій громадянській позиції та ініціативності щодо зацікавлення у публічному управлінні. У свою чергу державна політика повинна стимулювати організаційних репрезентантів громадянської влади як важливих чинників інтеграції до українського суспільства. Адже ступінь публічного впливу держави на розвиток громадянського суспільства стимулює мотивацію громадян до виконання «допоміжних» функцій у системі публічно-управлінських відносин. Розглядається цей процес як ефект синергетичної дії, механізми якої націлені на формування державотворчої програми, стратегії чи політики за допомогою сприяння державою діяльності різноманітних самоорганізованих громадських організацій національних меншин, що, у свою чергу, мають спонукальну соціально-консолідуєчу мету [29, с. 359 – 360]. Зрозуміло, що значний прогрес у цьому напрямку за-

лежить не тільки від умов розвитку громадянського суспільства, а й готовності й бажання всіх суб'єктів до публічної взаємодії.

Насамперед ідеться про ідеологію діяльності та позиціонування, репутації та сприйняття (актуалізації суб'єктності) громадських організацій національних меншин у взаєминах громадянського суспільства і держави. У даному випадку публічна ідентифікація спрямовується на зміну усталеного в суспільстві та свідомості громадян сприйняття громадських організацій як вузькокорпоративних, а не суспільно-корисних інституцій, що здійснюють публічну діяльність. Публічна ідентифікація дозволяє привести громадську організацію у відповідність із сучасними публічно-управлінськими стандартами, динамікою розвитку держави і громадянського суспільства та, найголовніше, відповідати актуальним як внутрішнім (консолідація етнонаціональної спільноти), так і зовнішнім (інтеграція в українське суспільство) викликам сьогодення. Водночас перспективно активізується роль соціально-управлінської самоорганізації представників різних національностей [8, с. 170].

Продовжуючи логіку дослідження, зауважимо, що у ширшому значенні внутрішній актуальний виклик громадської організації реалізує соціальну, культурну, громадсько-політичну консолідацію етнонаціональної спільноти. Для цього задіяні як природні етнонаціональні чинники (мова, історія, культура, традиції, в деяких випадках і релігія), так і штучні мотиватори етнонаціональної єдності (політизація етнонаціональної спільноти шляхом відстоювання громадянських і політичних прав, вимоги територіальної автономії тощо).

Розглядаючи пояснення досліджуваного феномену в контексті актуальних зовнішніх викликів, то пропонується аналізувати його в двоблоковому розрізі. Прикінцева мета – інтеграція національної меншини за допомогою публічної діяльності громадської організації в українське суспільство. Однак для її реалізації необхідні: перший блок засобів – державна політика сприяння розвитку громадських орга-

нізацій, програми підтримки розвитку національних меншин, цільові стратегії загальнодержавної взаємодії інституцій громадянського суспільства та ін.; другий блок засобів – ініціатива самих представників етнонаціональних спільнот (в тому числі в колективній формі – громадській організації) щодо взаємодії з публічною владою на рівні об'єднаних територіальних громад, інших рівнів органів місцевого самоврядування, публічного управління тощо. З даної диспозиції виходить, що позитивний ефект досягається тільки подвійними зусиллями першого і другого блоку засобів.

Ще один важливий аспект публічної ідентифікації громадської організації національних меншин стосується нового підходу до ролі громадської організації національної меншини в житті громадянського суспільства, а саме – актуалізації її соціального призначення. Нові особливості надають етнонаціональній організації можливість стати більш привабливою та впізнаваною для всіх громадян, позиціонуватися як повноправний і активний суб'єкт публічно-управлінських відносин. Звертається увага на те, що в переважній більшості громадські організації національних меншин до сьогодні зосереджували свою роботу на наданні типових культурно-просвітницьких послуг [28, с. 51]. До них включають широкий спектр відповідних питань гуманітарного спрямування від збереження і примноження історико-значимих національно-культурних цінностей, історичної пам'яті, законодавчого захисту мовних, освітніх, культурних, духовних та інших інтересів етнонаціональних спільнот у загальнодержавному середовищі, до відстоювання загальнолюдських прав на рівність і справедливість у багатонаціональній мозаїці держави, з чим остання має рахуватися й у свою чергу незмінно гарантувати. Сучасна ж глобалізація вимагає від громадських організацій усіх рівнів координації публічних дій з державою у напрямку надання значного пласти соціальної допомоги.

Виходячи з цього, передбачаємо, що сучасні громадські організації національних меншин, як мінімум, заявлять про своє існування в системі мережування об'єднань громадян

України, а, як максимум, на високому рівні презентуватимуть свою національну меншину в багатоманітному українському суспільстві. Позиціювання бренду громадської організації національної меншини, звичайно, відбуватиметься в певних суспільно-правових рамках, що формуються відповідно до умов існуючих у державі політичного режиму та нормативно-правової бази. Останній аргумент має бути винятком щодо специфіки контролю держави за діяльністю об'єднань громадян. Таким чином, розмірковуючи про роль держави в сприянні розвитку громадських організацій національних меншин та їхнього місця й ролі в публічній політиці, варто наголосити на тому, що відповідне позиціювання покликане підвищити популярність і впізнаваність громадських організацій на фоні динамічно мінливих трансформацій та демократичних реформ, які є соціально орієнтованими. Одночасно це сприятиме підвищенню соціальної унікальності публічної інституції, посилення ролі та значення організації в громадянському суспільстві, а також залучення ширшого кола громадян до варіативності її діяльності, що в разі збільшує міру їхньої соціальної відповідальності як у мононаціональному середовищі, так і загальнодержавному.

Узагальнено можна запропонувати прослідкувати процес наслідкового впливу публічної ідентифікації громадських організацій національних меншин як їхнього ребрендингу крізь призму декількох важливих принципів: 1) сприйняття політичного режиму; 2) нормативно-правове регулювання діяльності; 3) характер міжнаціонального співжиття; 4) підвищення соціально-консолідуєчої ролі; 5) очікування державного реагування [20].

Отже, розглянемо *перший принцип – сприйняття політичного режиму*. Перш за все, акцентується увага на тому, що місце громадських організацій національних меншин у демократичних політичних режимах, так само як і їхня роль у публічній політиці, вказує на широкі можливості її впливу не тільки на життя етноспільноти, а й на перебіг державотворчих процесів. Відправною точкою, на нашу думку, в розумінні важливості ролі держави в сприянні розвитку

громадських організацій є розуміння їх функціональної дистанції від державного управління, впливу, контролю та орієнтації на реалізацію суспільного (публічного) інтересу [2, с. 10–11]. Адже політичний режим, який диктує умови розвитку держави і суспільства, є джерелом своєрідних «правил гри», які формуються і діють взаємозалежно з усіма існуючими інституціями.

Важливо усвідомлювати необхідність цієї складової у процесі здійснення певних дій державними та суспільними інституціями в напрямку інтеграції державотворчих процесів, виконання запитів громадянського суспільства, які без взаємної участі названих сторін вирішити надскладно, а то й інколи неможливо. Визнаючи «автономність» публічного управління громадських організацій, завдання держави якраз полягає, перш за все, у її непорушності. А управлінський характер можна забезпечити інструментами демократичних відносин, взаємоповагою та соціальною взаємовідповідальністю у процесі вирішення суспільно значимих завдань.

Другий принцип – нормативно-правове регулювання діяльності. Ефективне функціонування безпечної дистанції між публічною владою і громадянським суспільством забезпечується відповідними нормативно-правовими нормами, що діють у країні у вигляді конституційних, законних і підзаконних актів, президентських та урядових указів, постанов, розпоряджень, а також загальнодержавних та регіональних програм, стратегій тощо. Це є перший момент визнання ролі держави у розвитку громадських організацій, що фіксують чітке розмежування їх функціональної спроможності, умов фінансування тощо. Законодавчі документи легалізують не тільки структурно-організаційні параметри діяльності громадських організацій національних меншин, а й визначають їх правосуб'єктність, безпосередні функціональні можливості відповідних об'єднань громадян, вказують на їхнє місце в структурі громадянського суспільства загалом та на ефект публічної взаємодії у державотворчому процесі [5; 12; 16]. Іншими словами, це типовий і звичний не тільки для демократичних країн політико-правовий характер відносин.

У даному контексті варто чітко розмежовувати поняття «управління», «впливу» і «контролю» в змісті публічного контакту держави і громадських організацій національних меншин, з одного боку, і визначити, яким же чином можна встановити дієву межу між державою і громадськими організаціями, аби не порушити базові цінності останніх, з іншого боку.

Міркуючи про «контроль» держави над громадськими організаціями національних меншин в демократичному режимі, йдеться виключно з аспектів державної національної безпеки. Відкидаючи можливість втручання держави у буденну роботу громадських організацій національних меншин (поза нормативними межами) та виконання ними статутно-програмних завдань, відчутною є необхідність вироблення механізму контролю за антидержавними проявами в їхній діяльності. Формально вони є діючими в Україні, але як показує нещодавня практика – запізнілими й недостатньо ефективними (наприклад, радикалізація російських на сході й угорських на заході громадських організацій) [7]. У деяких країнах (наприклад, Угорщина та Румунія) існують стимулюючі фактори впливу на громадські організації з боку публічної влади, які дозволяють державі контролювати дотримання відповідних меж нормативно-правової діяльності об'єднаннями громадян і залучення їх до публічної взаємодії [3, с. 155; 4, с. 140, 144]. У таких випадках публічної ідентифікації шляхом оновлення бренду є фактором подолання соціально-психологічних стереотипів етноспільнот, можливістю позиціонувати себе як серйозного публічного гравця на суспільно-державній арені та надійного соціального партнера держави. Особливо цього нині в Україні потребують об'єднані територіальні громади, де компактно проживають представники національних меншин, і які знаходяться у стані самоізоляції [23, с. 63–65] (наприклад, угорці, роми та румуни в Закарпатській області).

За демократичним досвідом європейських країн нормативно-правова база України змістовно наблизилася до вимог континентальної структури Європейського Союзу.

Тому закони формувалися й ухвалювалися відповідними владними інституціями згідно із принциповими стандартами часу. Ключовою ж метою змістовного наповнення нормативно-правової бази та їх практичної реалізації є зростання ролі громадянського суспільства у здійсненні державної (публічної) політики [16]. Відтак, публічна ідентифікація тут слугує механізмом адаптації до нових правових норм демократичного суспільства.

Третій принцип – характер міжнаціонального співжиття. Національні меншини в Україні є автохтонними. Так склалися, що вони проживали в толерантних суспільних умовах і особливих утисків на національному ґрунті не відчували (за виключенням окремих історичних епізодів). Публічна ідентифікація у даному випадку впливає на підвищення популярності й упізнаваності громадських організацій національних меншин у загальнодержавному середовищі та можливість презентувати свою зацікавленість у співучасті та співвідповідальності за державотворчі процеси. Глобалізація, децентралізація та міграція населення особливим чином підсилюють необхідність інтеграції представників етнонаціональних спільнот до умов розвитку держави, а громадські організації національних меншин можуть стати допоміжним інструментом у цьому процесі.

Сьогодні слід змінювати застаріле позиціонування громадських організацій національних меншин як замкнених і локалізованих об'єднань громадян, що є очевидним пережитком минулого. Водночас, це є вимогою мінливого часу, а отже варто ставити нові загальнонаціональні завдання, що інтегрують громадянське суспільство. На новий рівень виходять також поняття толерантності й національної терпимості. Громадські організації національних меншин повинні стати й інформаційно-просвітницькими майданчиками для недопущення поширення проявів расизму, ксенофобії та людської зневаги в багатоманітному середовищі. Водночас, їхня публічна ідентифікація сприятиме мирному співіснуванню представників різних національностей [20].

Четвертий принцип – підвищення соціально-консолідуючої ролі. Як уже частково згадувалося, важливою складовою політики спільних дій інституцій держави і громадських організацій національних меншин з метою динамічного розвитку демократії є надання консультативних, соціальних та інших послуг, підтримка законодавчих ініціатив вдосконалення правового поля, сприяння розвитку громадських організацій, збереження і примноження засадничих параметрів громадянського суспільства загалом та його публічної взаємодії з державою. У зв'язку з тим, що демократичні цінності пропагують орієнтацію суспільства на розвиток на досягнення соціальної справедливості, виховують принцип соціальної відповідальності громадян, подається громадську організацію в Україні інституцією громадянського суспільства, що повинна виконувати ключові соціально-консолідуючі функції в конструкторі загальнодержавних координат.

Сьогодні громадські організації національних меншин мають переорієнтуватися на надання відповідних соціально-сервісних послуг. Вважаємо, що ускладнення суспільно-політичних процесів, з одного боку, й поява нових форм і видів публічної взаємодії та управлінської діяльності, з другого боку, породжуватиме появу нових структурних утворень, які виступатимуть центрами акумуляції та соціального захисту публічних інтересів громадян. Відтак, розширюватиметься можливість пізнання соціального потенціалу громадських організацій у змісті їхньої публічно-управлінської діяльності, що сприятиме виконанню ними значного кола практичних суспільно значимих завдань. Одночасно зростатиме соціальна роль громадських організацій національних меншин, підживлюватиметься соціальний бренд і його складові елементи, що дають можливість оцінити стан розвитку інституційного капіталу національних меншин, характер взаємодії з публічною владою, коригування орієнтиру на надання соціально-сервісних послуг, зокрема середовищу етнонаціональних спільнот [20].

Врешті-решт *п'ятий принцип* – очікування державного реагування. Громадські організації національних меншин при адекватному розумінні сутності свого існування й спрямованості на захист публічних інтересів громадян і надання їм низки соціально-сервісних послуг цілком справедливо можуть очікувати від держави сприяння. Особливо слід звернути увагу на регіони з багатонаціональним складом населення, в місцях компактного проживання представників національних меншин. У цій ситуації саме громадські організації національних меншин мають значний потенціал вирішення чисельних проблем регіонального значення та, зокрема, життєдіяльності місцевих громад, у тому числі таких, де проживають національні меншини. У світлі здійснюваної реформи децентралізації, однією зі складових якої є трансформація адміністративно-територіальної системи та створення низової її ланки – територіальних громад із відповідним самоорганізованим набором повноважень та відповідальності, державна політика повинна акцентувати увагу на допоміжній функції громадських організацій національних меншин, можливості яких у цьому напрямку регіонального розвитку, з авторської точки зору, є повноцінно недооцінені, а відповідно й не задіяні та не вдосконалені у практичній площині. Також слід усвідомити, що можна вдосконалювати перелік потенційних можливостей громадських організацій національних меншин, які можна використовувати в змісті перспектив розвитку громад із багатонаціональним складом населення, координувати діяльність в межах іншої структурної публічно-управлінської одиниці [2, с. 53–57].

Однак, зважаючи на те, що в сучасних умовах розвитку України публічна ідентифікація громадських організацій в Україні здійснюється дуже повільно, процеси інтеграції національних меншин до українського суспільства гальмуватимуться. І тут є подвійна проблема: з одного боку відчутними є пасивність етнонаціональних спільнот, небажання їх публічного функціонування та позиціонування в загальнодержавному просторі національних меншин, а з іншого – інертність підтримки з боку органів публічної влади в цьому

напрямку, слабке, так би мовити формальне реагування держави на запити й ініціативи етнонаціональних спільнот.

Беручи до уваги важливість питання консолідації представників національних меншин, а також інтеграції всіх громадян держави незалежно від етнонаціональної приналежності до громадянського суспільства, особливо у період державотворчих змін та міграційних процесів, на наше глибоке переконання, при розробці державної політики сприяння розвитку громадських організацій необхідно враховувати важливі фактори соціумного співіснування – історичні традиції та сучасні реалії. Держава, яка з повагою ставиться до історичної пам'яті, жодним чином не намагається порушити історичні традиції співіснування представників різних національних меншин. Історія ж доводить, що у минулому на рівноправних засадах функціонували чисельні мережі громадських об'єднань етнонаціональних спільнот в регіонах, які в силу певних обставин входили до складу іноземних держав (наприклад, в Чехословаччині міжвоєнного періоду) [27, с. 190–194].

Тому, процес демократизації та розподілу публічної влади в багатонаціональній країні має особливу змістовну соціально-управлінську консолідуючу специфіку, яка вмотивовано спрямована на нівелювання наслідків негативної спадщини комуно-радянської системи державного управління й тотального контролю держави над суспільною сферою. В історії часто робиться акцент на масових проявах громадянської непокори недемократичній владі. Щоправда такі активні, масові та, водночас, хаотичні процеси не завжди відразу впливають на творення нових інституцій держави та громадянського суспільства, оскільки вимагають поступового чіткого правового регулювання їх діяльності в умовах трансформації суспільних відносин, політичної конкуренції, ідеологічного відчуження та міграційних процесів [22, с. 93].

Узагальнюючи вищенаведене, хотілося б наголосити на позитивних аспектах використання досвіду європейських інституцій у суспільно-правовому забезпеченні громадянської активності етнонаціональних спільнот. Виходячи з

цього, своєрідним індикатором позитивних змін має бути характер взаємодії публічної влади з етнонаціональними інституціями громадянського суспільства, законодавче регулювання діяльності громадських організацій, а також публічний доступ до інформації та синергетичний ефект взаємодії держави і суспільства. На наш погляд, саме ці критерії найбільш вдало змальовують перспективи цілісного бачення синергетичного конструкту в процесі вдосконалення державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні і фокусують увагу держави на позитивному позиціюванні інституційного бренду об'єднань громадян етнонаціональних спільнот.

Вважаємо, що динаміка сучасних демократичних відносин змушує до постійного пошуку оптимального шляху розвитку українського суспільства, яке за допомогою цілеспрямованих дій держави має запропонувати громадянам різних національностей особливу модель публічного державотворчого співуправління. Під останнім розуміється залучення до виконання культурно-просвітницьких і соціально-сервісних завмлень представників етнонаціональних громадських організацій, які публічно повинні взяти на себе політичну та соціальну відповідальність за важливі кроки буденного державотворення.

Відтак, відстоюється думка про те, що публічна ідентифікація громадських організацій національних меншин має супроводжуватися ланцюгом цільових принципів: *сприйняття політичного режиму – нормативно-правового регулювання діяльності – характеру міжнаціонального співжиття – підвищення соціально-консолідуєчої ролі – очікування державного реагування*. Адже, місце і роль громадських організацій національних меншин залежні від функціонування політичних режимів, які визначають умови розвитку держави і суспільства. Публічна ідентифікація на цьому етапі водночас є фактором адаптації громадських організацій до політики держави стосовно національних меншин. Дистанція етнонаціональних спільнот і владних інституцій фіксується відповідними нормативно-правовими нормами, які легалізують

норми функціонування, впорядковують їхню правосуб'єктність, структурно-організаційного різноманіття, орієнтують до публічної взаємодії у державотворчому процесі, не в останню чергу впливаючи на зміст і можливості діяльності громадських організацій національних меншин. Названі принципи мають комплексне багатопросторове вираження, оскільки орієнтує інституції громадянського суспільства на міжнаціональне співіснування в напрямку консолідації внутрішньонаціонального середовища, співпраці з організаціями різних національних меншин та інтеграції до загальнодержавного простору. Тому міжсуб'єктна публічно-управлінська співпраця має показати всю серйозність бажань і намірів національної меншини до реального оновлення й публічного позиціонування в українському державно-суспільному середовищі.

Беручи це до уваги, вважаємо, що висловлені міркування допоможуть переосмисленню місця й ролі громадських організацій національних меншин у сучасному загальнодержавному конструкті та сприятимуть поживленню публічної комунікації між інституціями держави і громадянського суспільства. Існує переконання, що успішні результати такої консенсусної діяльності підвищать значення громадських організацій як осередків консолідації національних меншин і стануть однією зі складових ефективного державного сприяння розвитку громадянського суспільства з метою їх інтеграції до українського суспільства. Головною мотивацією цього є позиціонування громадянина незалежно від національної приналежності в центрі соціально-політичного життя країни, увага і повага до громадянських прав, свобод, публічних інтересів, а також можливості використання людських ресурсів для консолідації етнонаціональних спільнот та інтеграції державотворчих процесів усіх суб'єктів публічно-управлінських відносин.

5.3. Актуальні виклики інституційного ребрендингу громадських організацій національних меншин України

Сучасна Україна – багатонаціональна держава. Всі суспільно-політичні процеси, які в ній відбуваються, не можуть оминати жодну частину її населення – чи то соціальна, вікова, гендерна група, а чи етнонаціональна спільнота. Останній аспект є доволі вразливим феноменом у достатньо нестабільній, соціально-економічно та політично, державі. Відтак, національні меншини в Україні сьогодні зіштовхнулися щонайменше з двома проблемами власного виживання: 1) збереження консолідації своєї етнонаціональної спільноти; 2) поглиблення інтеграції етнонаціональної спільноти в українське суспільство.

Але залишається великим питанням їхня вмотивована готовність до вирішення цих Але залишається під великим питанням їхня вмотивована готовність до вирішення цих проблем. Якщо перша з них ще має певні органічно-природні підстави для латентного існування, то друга – надзвичайно нестійка в своїй перспективі. У такій ситуації важливу інструментальну роль може взяти така інституція громадянського суспільства як громадська організація, що представляє на інституційному рівні публічні інтереси національних меншин. На нашу думку, громадські організації володіють реальним ресурсним потенціалом, який в умовах здійснення децентралізації та покращення ефективності публічно-управлінських відносин спроможний мінімізувати ризики соціально-консолідуючої складової українського суспільства та ефективно контактувати з публічною владою.

Водночас виникає ще одне питання. Воно стосується готовності громадських організацій національних меншин до виконання соціально-управлінської місії та соціально-консолідованої ролі в сучасних умовах розвитку України. Однозначну відповідь знайти важко. Вважаємо, одним із таких перспективних кроків може стати процес інсти-

туційного ребрендингу громадських організацій національних меншин. Але перед цим процесом також постає низка актуальних викликів, про які говоритиметься далі в нашому дослідженні. Сказане, отже, і складає мету переосмислення своєї діяльності, яка формулює шляхи розв'язання проблем, пов'язаних із здійсненням процедури інституційного ребрендингу громадських організацій національних меншин в Україні. Фактично, дослідження скеровує до мотиваційної дії об'єднання громадян, які готові до публічної взаємодії з іншими суб'єктами публічно-управлінських відносин у державі та зацікавлені в іміджевій презентації національної меншини в суспільно-державному просторі.

Значно мірою питання мотивації інституційного ребрендингу допомагає розкрити проблему вразливості й соціально-психологічного дискомфорту етнонаціональних спільнот. Тут важливо оцінити весь спектр проблеми. Зробимо це на прикладі ромської спільноти, скажімо в Закарпатті. Зокрема, пропонуємо глянути не із середини замкнутого етнонаціонального середовища, а крізь бачення проблеми «збоку», а саме очима національних громадських організацій Закарпаття. Відтак, визначимо чотири тематичні критерії, зміст яких дає узагальнену характеристику проблем та перспектив подолання соціально-психологічних бар'єрів такої етнospільноти як роми (цигани) і окреслює життєвоважливу необхідність їх ребрендингу. Ми пропонуємо окреслити їх в наступній послідовності:

- 1) традиції та історична пам'ять;
- 2) проблеми міжкультурної комунікації;
- 3) вразливість етнospільнот і механізм її нівелювання;
- 4) роль громадських організацій у подоланні соціально-психологічних стереотипів етнospільнот.

1. *Історична пам'ять* являє собою зв'язок поколінь як однакових, так і різних культур і ментальностей. Зокрема, для ромів Закарпаття цей феномен носить особливий характер. По-перше, осілість ромів тут є традиційно історично вмотивованою. Ця ознака ромів відрізняє місцевих від тих, котрі проживали на іншій території України. По-друге, місцеві роми

пережили в Закарпатті поруч із іншими національними меншинами різні політичні режими, а від деяких із них (наприклад, угорського окупаційного в 1938 – 1944 роках) навіть зазнали гонінь, знущань, що проявилось в голокості. Це зміцнило фактор історичної пам'яті в поколіннях ромів і певною мірою сприяло їхній подальшій консолідації.

Враховуючи сказане, характерними особливостями для місцевої ромської етноспільноти залишаються:

- зміст історичної пам'яті визначається не тільки здатністю ромської етноспільноти запам'ятовувати або забувати певні події минулого;
- процес запам'ятовування у ромів лише частково є механічним: зберігається в їхній пам'яті і передається нащадкам та інформація, яку вважають важливою і достовірною;
- уявлення про те, що важливо знати про минуле, також змінювалося в залежності від завдань та інтересів ромської етноспільнот;
- феномен «національна ідентичність» сприймається ромами як широкий комплекс міжособистісних зв'язків та певних історичних уявлень, який становить основу самоідентифікації самотутньої етнонаціональної групи, що має свою історичну батьківщину, мову, історичну пам'ять, культуру, міфи, традиції, об'єкти поклоніння, національні традиції.

2. Проблеми міжкультурної комунікації – це виявлення несумісності міжкультурних контактів у межах певної території, яка вважається історично спільною для двох чи більше етнонаціональних спільнот. У цьому контексті, прослідковано досить стереотипне сприйняття ромської спільноти іншими громадянами регіону, що має багатоманітні прояви й по-різному сприймається в багатонаціональному середовищі Закарпаття:

- замкнутість ромської етноспільноти: етнонаціональна солідарність (+) і небажання міжкультурної комунікації (-);

- стереотипне ставлення до представників інших етноспільнот як реакція на нетолерантне ставлення до ромів з боку інших національностей;
- історично сформована неприязнь представників різних національностей до ромів і небажання визнати помилки та піти на поступки в напрямку зближення міжкультурної комунікації;
- непередбачувана поведінка представників ромської етноспільноти у конфліктних ситуаціях, емоційна складова;
- небажання чи боязнь нести спільну відповідальність за прийняття суспільноважливих рішень у поліетнічному регіоні;
- низький рівень громадянської освіти і виховання;
- інше...

3. *Вразливість ромської етноспільноти і механізм її нівелювання* – важлива складова етнонаціонального самопочування та групового виживання. Комплекс інструментів самозахисту ромської етноспільноти є досить обмежений внаслідок внутрішніх чинників етнокультурної свідомості та ментальності. Виражений внаслідок цього комплекс неповноцінності може мати наступні прояви:

- феномен історичної пам'яті, який може зберігати відчуття провини або образи в полікультурному середовищі стосовно представників інших етнонаціональних спільнот;
- умови функціонування й використання етнонаціональної (рідної) мови;
- актуалізація освітньо-виховного потенціалу ромської етноспільноти;
- групова поведінка, характер і ставлення до інших етнонаціональних спільнот, закритість / відкритість, пасивність / активність міжкультурних, міжнаціональних відносин;
- неадекватність та непередбачуваність емоційних імпульсів етноспільноти, які подекуди можуть наносити шкоди міжкультурному діалогу, вносити дисгармонію в

усталені відносини етнонаціональних спільнот (дезінформація, провокація, порушення домовленостей тощо);

- місце й активність ромської етнospільноти в суспільно-політичному житті регіону, її представництво у владі.

4. *Роль ромських громадських організацій* – фактор подолання соціально-психологічних стереотипів етнospільноти. Головними завданнями сучасного інституційного ребрендингу громадських організацій ми б назвали підвищення соціальної унікальності організації, посилення їх ролі та значення в суспільстві, а також залучення ширшого кола громадян до варіативності її діяльності. Відповідний ефект від актуалізації громадських організацій національних меншин у новій системі координат держави і суспільства залежить від:

- особливостей публічної репутаційності громадських організацій як осередків консолідації ромської етнospільноти;
- публічної ідентифікації ромських громадських організацій як інструменту інтеграції етнospільноти в українське суспільство;
- інституційного ребрендингу ромських громадських організацій із метою соціально-орієнтованої спрямованості їхніх дій;
- важелів впливу ромських громадських організацій на механізми вирішення проблем місцевих громад;
- ефективності та цільової спрямованості грантових програм, участь у яких беруть ромські громадські організації;
- бажання самоактуалізації ромської етнospільноти [13].

Урешті-решт, важливим наслідком інституційного ребрендингу громадських організацій національних меншин є їхнє бажання інтегруватися в українське суспільство. Виходячи з вище наведеного, можна запропонувати деякі рекомендації щодо запобігання дезінформаційної кампанії в контексті міжкультурної просвіти і виховання толерантності в багатонаціональному середовищі через активну позицію громадських організацій:

- формування позитивного іміджу України та взаємної довіри місцевих громадян незалежно від етнонаціональної приналежності;
- інформаційно-просвітницька пропаганда, виховна робота серед молоді та інших соціальних і вікових груп різноманітних етнонаціональних спільнот;
- вивчення й усвідомлення спільної історії всіх національних меншин і недопущення її фальсифікації;
- міжетнічна та міжкультурна взаємодія на фоні державної єдності, етнонаціональна консолідація та інтеграція національних меншин в українське громадянське суспільство;
- популяризація атмосфери толерантності, взаємоповаги та взаємосприйняття серед молоді;
- посилення співпраці громадського сектору з публічною владою;
- залучення до активної співдіяльності в межах тих територіальних громад, на території яких проживає значна кількість представників національних меншин;
- інше.

Як говорилося вище, сучасний розвиток громадянського суспільства в Україні та демократичне реформування системи державного управління потребують послідовності у кроках публічної взаємодії органів державної влади, органів місцевого самоврядування та інституцій громадянського суспільства. Підходи, які корегують характер суспільно-політичних відносин між усіма суб'єктами вимагають системності та чіткості в діях, спрямованих на оновлення змісту публічного управління, залучення до процесів державотворення ширших верств населення, відчуття соціальної відповідальності за прийняття суспільно важливих рішень та контролю за їх виконанням.

Державна влада поступово виносить в авангард демократичних змін характер адаптації державно-управлінських механізмів до умов соціально орієнтованого суспільно-державного розвитку й актуалізації пріоритетних завдань, які прискорять побудову соціально справедливої і правової держави. Одним із ефективних інструментів міжсуб'єктної

взаємодії мають перспективу стати громадські організації національних меншин, яким, на думку автора, слід віддати пріоритетну роль у виконанні соціальних завдань держави і громадянського суспільства. Їхній потенціал є очевидно недооцінений, а інституційна суб'єктність та методологічна затребуваність – цілком не вмотивована. Тому на часі визріває постановка питання про вироблення і застосування суспільної стратегії оновлення громадської організації національної меншини як соціально орієнтованого та суспільно-корисного суб'єкту в умовах децентралізації влади, яка може стати поштовхом до інноваційного сприйняття місця й ролі громадської самоорганізації в суспільно-державних відносинах.

Для того, аби змінити або ж оновити підходи до предметного здійснення своїх функціональних дій, для основних учасників державотворчого процесу визріває нагальна необхідність нового бачення принципів взаємодії між сторонами публічно-управлінських відносин. Відтак, значну увагу слід приділити пошуку нового обличчя провайдерів соціальних трансформацій, яким у тому числі бачиться громадська організація. Ця інституція повинна відповідати новітньому формату свого позиціонування в соціально-економічних і громадсько-політичних процесах, має бути суб'єктно статичною, виконувати завдання реальної сполучної ланки між публічною владою та громадянським суспільством і пропагувати насамперед соціально орієнтовані пріоритети у державі. З цією метою слід усвідомити критичну необхідність змінити усталену думку про об'єднання громадян як не формального, а реального суб'єкта публічно-управлінських відносин в Україні.

Однією із ключових першопричин відповідної інституційно-організаційної видозміни громадських організацій національних меншин подається спроможність ініціювання й використання в процесі своєї життєдіяльності інструментарію публічно-управлінських інновацій. Вважаємо, що це один із найоптимальніших способів виживання інституції громадянського суспільства – громадської організації

суспільно-корисної дії у сучасному швидкозмінному й глобалізаційному світі. У новітній історії України об'єднання громадян пережили декілька хвиль «інституційної реінкарнації», і час показує, що їхня система вимагає постійного автономного підживлення й саморегуляції у межах відповідного правового поля та суспільних запитів. У додаток до цього – новий набір завдань для представництва національних меншин, орієнтованих на консолідуючу роль в українському суспільстві.

На зорі української незалежності, коли громадські організації національно-культурного й просвітницько-правового спрямування набиралися досвіду, ставали масовими, їхня роль у процесі державотворення була значно ширшою і комплексною ніж сьогодні. Тогочасні обставини суспільно-політичних відносин відвели їм роль акумулятора ідеологічно-політичних інтересів усіх громадян незалежно від етнонаціональної приналежності й наділили авангардним місцем у побудові нової організаційної структури суспільства. Тоді ще не була сформована нова партійна система, обриси якої тільки вимальовувалися в боротьбі з монополією комуністично-радянського адміністративно-бюрократичного управління простору. Поступово, з часу розбудови партійної системи, провідна роль громадських організацій у суспільстві занепадала, а їх масовий характер зменшувався. Наступні хвили зростання публічного інтересу до громадських організацій в Україні були зафіксовані в час політико-владних криз і революційних подій 2004 – 2005 та 2013 – 2015 років. Подальший процес демократизації суспільно-державних відносин, реформа децентралізації й розвиток публічного управління, з одного боку, та падіння авторитету політичних партій і відродження волонтерського руху в Україні, з іншого – знаменують чергове зростання публічного репутації громадських організацій як колективних захисників інтересів громадян і соціальних сервіс-провайдерів. Однак умови їх еволюції, а саме – внутрішні та зовнішні чинники, що впливають на цей процес, кардинально змінилися, а тому потребують нових підходів у сфері управлінських інновацій,

одне з важливих місць в яких відводиться пошуку нового бачення інституційного обличчя сучасних об'єднань громадян.

Процес інституційного ребрендингу, на наше переконання, має хороші перспективи щодо зміни характеру публічної взаємодії влади і соціуму. Ступінь публічного впливу держави на розвиток громадського суспільства стимулює мотивацію громадян до виконання «допоміжних» функцій у своєрідній системі координат держави й громадянського суспільства. Розглядаємо цей процес як ефект синергетичної дії, механізми якої націлені на формування державотворчої програми, стратегії чи політики за допомогою сприяння державою діяльності різноманітних самоорганізованих громадських організацій національних меншин, що, у свою чергу, мають спонукальну мету – інтеграцію етноспільнот до українського суспільства [12, с. 359–360].

Зрозуміло, що значний прогрес у цьому напрямку залежить не тільки від умов розвитку громадянського суспільства, а й готовності і бажання всіх суб'єктів до публічної взаємодії. Отже, під інституційним ребрендингом громадських організацій національних меншин ми розуміємо комплекс певних заходів, спрямованих на зміну інституційно-організаційного бренду і його складових елементів, які підсилюють (змінюють) роль і місце об'єднань громадян у публічно-управлінських відносинах [10]. Насамперед ідеться про ідеологію діяльності та позиціонування, репутації та сприйняття (актуалізації суб'єктності) громадських організацій національних меншин у взаєминах громадянського суспільства і держави.

У даному випадку інституційний ребрендинг спрямований на зміну усталеного в суспільстві та свідомості громадян іміджу громадських організацій як вузько-корпоративних, а не суспільно-корисних інституцій, що здійснюють публічну діяльність. Здійснення інституційного ребрендингу дозволяє привести громадську організацію у відповідність із сучасними публічно-управлінськими стандартами, динамікою розвитку держави і громадянського суспільства та, найголовніше, відповідати актуальним як внутрішнім (консолідація

етнонаціональної спільноти), так і зовнішнім (інтеграція в українське суспільство) викликам сьогодення. Водночас перспективно активізується роль соціальної самоорганізації представників різних національностей [7, с. 170].

Продовжуючи логіку дослідження, зауважимо, що у ширшому значенні внутрішній актуальний виклик громадської організації реалізує соціальну, культурну, громадсько-політичну консолідацію етнонаціональної спільноти. Для цього задіяні як природні етнонаціональні чинники (мова, історія, культура, традиції, в деяких випадках і релігія), так і штучні мотиватори етнонаціональної єдності (політизація етнонаціональної спільноти шляхом відстоювання громадянських і політичних прав, вимоги територіальної автономії тощо). Розглядаючи пояснення досліджуваного феномену в контексті актуальних зовнішніх викликів, то пропонуємо аналізувати його в двоблоковому розрізі. Прикінцева мета – інтеграція національної меншини за допомогою публічної діяльності громадської організації в українське суспільство.

Однак для її реалізації необхідні:

перший блок засобів – державна політика сприяння розвитку громадських організацій, програми підтримки розвитку національних меншин, цільові стратегії загальнодержавної взаємодії інституцій громадянського суспільства та ін.;

другий блок засобів – ініціатива самих представників етнонаціональних спільнот (зокрема в колективній формі – громадській організації) щодо взаємодії з публічною владою на рівні територіальних громад, інших рівнів органів місцевого самоврядування, публічного управління тощо.

Із даної диспозиції виходить, що позитивний ефект досягається тільки подвійними зусиллями першого і другого блоку засобів.

Ще один важливий аспект інституційного ребрендингу громадської організації національних меншин стосується нового підходу до ролі громадської організації національної меншини в житті громадянського суспільства, а саме – актуалізації її соціального призначення. Нові особливості на-

дають етнонаціональній організації можливість стати більш привабливою та впізнаваною для всіх громадян, позиціонуватися як повноправний і активний суб'єкт публічно-управлінських відносин. Звертаємо увагу на те, що в переважній більшості громадські організації національних меншин до сьогодні зосереджували свою роботу на наданні типових культурно-просвітницьких послуг [11, с. 51]. До них включають широкий спектр відповідних питань гуманітарного спрямування від збереження і примноження історико-значимих національно-культурних цінностей, історичної пам'яті, законодавчого захисту мовних, освітніх, культурних, духовних та інших інтересів етнонаціональних спільнот у загальнодержавному середовищі, до відстоювання загальнолюдських прав на рівність і справедливість у багатонаціональній мозаїці держави, з чим остання має рахуватися й, у свою чергу, незмінно гарантувати.

Сучасна ж глобалізація вимагає від громадських організацій усіх рівнів координації публічних дій із державою у напрямку надання значного пласту соціальної допомоги. Ефективним інструментом незмінності цього процесу і має стати інституційний ребрендинг громадських організацій національних меншин. На нашу думку, в умовах розвитку сучасної України, вони його потребують найбільше, оскільки цим самим є перспектива позбутися зайвої замкнутості, з одного боку, й пришвидшити інтеграцію до українського суспільства, з другого.

Виходячи з цього, передбачаємо, що сучасні громадські організації національних меншин, як мінімум, заявлять про своє існування в системі мережування об'єднань громадян України, а, як максимум, на високому рівні презентуватимуть свою національну меншину в багатоманітному українському суспільстві. Позиціонування бренду громадської організації національної меншини, звичайно, відбуватиметься в певних суспільно-правових межах, що формуються відповідно до умов наявних у державі політичного режиму та нормативно-правової бази. Останній аргумент має бути винятком щодо

специфіки контролю держави за діяльністю об'єднань громадян.

Таким чином, розмірковуючи про роль держави в сприянні розвитку громадських організацій національних меншин та їхнього місця й ролі в публічній політиці, варто наголосити на тому, що інституційний ребрендинг покликаний підвищити популярність і впізнаваність громадських організацій на фоні динамічно мінливих трансформацій та демократичних реформ, які є соціально орієнтованими. Тому важливим сьогодні є акцентування уваги на інституційному ребрендингу громадських організацій національних меншин, які є цінним суб'єктом публічно-управлінських відносин.

Адже, головними завданнями сучасного інституційного ребрендингу громадських організацій ми б назвали підвищення ролі соціального позиціювання організації, поживлення її участі в громадянському житті, а також об'єднання навколо себе громадян, які відчують соціальну відповідальність за свою діяльність у мононаціональному середовищі.

Публічно-управлінський характер можна забезпечити інструментами демократичних відносин, взаємоповагою та соціальною взаємовідповідальністю у процесі вирішення суспільно значимих завдань. За демократичним досвідом європейських країн нормативно-правова база України змістовно наблизилася до вимог континентальної структури Європейського Союзу. Тому закони формувалися й ухвалювалися відповідними владними інституціями згідно із принциповими стандартами часу. Ключовою ж метою змістовного наповнення нормативно-правової бази та їх практичної реалізації є зростання ролі громадянського суспільства у здійсненні державної (публічної) політики [9]. Інституційний ребрендинг тут слугує механізмом адаптації до нових правових норм демократичного суспільства.

Сьогодні громадські організації національних меншин мають переорієнтуватися на надання відповідних соціально-сервісних послуг. Вважаємо, що ускладнення суспільно-політичних процесів, з одного боку, й поява нових форм і видів

публічної взаємодії та управлінської діяльності, з іншого боку, породжуватиме появу нових структурних утворень, які виступатимуть центрами акумуляції та соціального захисту публічних інтересів громадян. Відтак, розширюватиметься можливість пізнання соціального потенціалу громадських організацій у змісті їхньої публічно-управлінської діяльності, що сприятиме виконанню ними значного кола практичних суспільно значимих завдань. А інституційний ребрендинг має бути спрямований не тільки на підвищення соціальної ролі громадських організацій національних меншин, а й на постійне підживлення соціального бренду і його складових елементів, що дають можливість оцінити стан розвитку інституційного капіталу національних меншин, характер взаємодії з публічною владою, корегування орієнтиру на надання соціально-сервісних послуг.

Треба об'єктивно розуміти той факт, що в Україні рівень дієвого авторитету «третього сектору» досить посередній, а в контексті публічної взаємодії між державними й недержавними інституціями ще не виробилася пріоритетна модель співпраці. До всього ще й соціально-економічні обставини ускладнюють зміну усталених раніше уявлень про громадські організації. Тому інституційний ребрендинг є новим, але надзвичайно актуальним, особливо для громадських організацій національних меншин, методом публічного позиціонування в сучасних умовах розвитку держави й громадянського суспільства. Відтак, відстоюємо думку про те, що процес інституційного ребрендингу громадських організацій національних меншин має супроводжуватися ланцюгом цільових принципів: від сприйняття політичного режиму до підвищення соціально-консолідуючої ролі.

Адже місце і роль громадських організацій національних меншин залежні від функціонування політичних режимів, які визначають умови розвитку держави і суспільства. Інституційний ребрендинг на цьому етапі водночас є фактором адаптації громадських організацій до політики держави стосовно національних меншин. Дистанція етнонаціональних спільнот і владних інституцій фіксується відповідними нор-

мативно-правовими нормами, які легалізують норми функціонування, впорядковують їхню правосуб'єктність, структурно-організаційного різноманіття, орієнтують до публічної взаємодії у державотворчому процесі, не в останню чергу впливаючи на зміст і можливості діяльності громадських організацій національних меншин. Останнє має багатопросторове вираження, оскільки орієнтує інституції громадянського суспільства на міжнаціональне співіснування в напрямку консолідації внутрішньонаціонального середовища, співпраці з організаціями різних національних меншин та інтеграції до загальнодержавного простору.

Інституційний ребрендинг громадських організацій має показати всю серйозність бажань і намірів національної меншини до реального оновлення. Якщо громадська організація крім формального іміджу суттєво оновила свою діяльність у напрямку суспільно-корисної дії, то ціль ребрендингу успішно досягнута. Відтак інституція стає потрібною як для надання різноманітних публічних послуг у середині національної меншини, так і на загальнодержавному рівні.

Беручи це до уваги, вважаємо, що вироблені концепти допоможуть переосмисленню та застосуванню на практиці процесу активного інституційного ребрендингу громадських організацій як осередків консолідації національних меншин та ефективного державного сприяння розвитку громадянського суспільства з метою їх інтеграції до українського суспільства. Головною мотивацією цього є позиціювання громадянина незалежно від національної приналежності в центрі соціально-політичного життя країни, увага і повага до громадянським прав, свобод, публічних інтересів, а також можливості використання людських ресурсів для консолідації етнонаціональних спільнот та інтеграції державотворчих процесів усіх суб'єктів публічно-управлінських відносин.

5.4. Доцільна єдність процесу консолідації українського суспільства і взаємодії суб'єктів публічно-управлінських відносин

Сучасний стан розвитку України як держави, що постійно анонсує безповоротний демократичний шлях розвитку, змушує до ефективнішого співробітництва між головними відповідальними суб'єктами публічно-управлінських процесів, а саме – державними органами влади, органами місцевого самоврядування та інституціями громадянського суспільства, серед яких, про що вже неодноразово говорилося, не останню роль повинні відігравати неурядові громадські організації. У світлі останніх внутрішньо- і зовнішньополітичних подій, а саме – продовження державою політичного курсу на демократизацію та прозорість сфери публічної влади, децентралізації системи публічного управління, цифровізації напрямів суспільного життя громадян, а також можливого ускладнення взаєморозуміння на управлінській осі «центр» – «регіон», що мало наслідком втручання зовнішнього фактора в справи України та безпрецедентного порушення принципів міжнародного права з боку Російської Федерації, анексії нею АР Крим та окупації частини Донбаського регіону України, дипломатичних скандалів з Угорщиною навколо проблем реалізації «мовного закону», суспільного резонансу щодо подвійного громадянства, інших провокацій в окремих українських регіонах тощо, визріла життєдайна необхідність систематизації потенційних важелів взаємовигідної та глибоко відповідальної публічно-управлінської співпраці між усіма національними суб'єктами держави і суспільства [20, с. 335–336].

Враховуючи той факт, що значну роль у цих та інших подіях відіграли й громадські організації, динаміка розвитку таких об'єднань в окремих регіонах України змушує дослідників та експертів ретельно вивчати проблеми публічної взаємодії органів публічної влади й інституцій громадянського суспільства, прослідкувавши синергетичний ефект еволюції їхніх взаємин, логіку і тенденції ефективної комуні-

кації, позитивні й негативні варіації всього публічного процесу тощо [21].

Питання взаємодії інституцій держави та громадянського суспільства неодноразово ставали об'єктом дослідження в Україні. Чималий пласт досвіду країн Європейського Союзу також дає можливість озвучувати успішні прогнози для України. Попри це, окремі аспекти співпраці органів державної влади, місцевого самоврядування й конкретно громадського «сектора» ще потребують практичного вивчення. З'являються все нові обриси предметного поля в середовищі громадянського суспільства, що зацікавлюють дослідників своїм змістовним наповненням (громадські ради, територіальні громади, асоціації, агенції розвитку та громадські корпорації, грантові виконавці (союзи) тощо). Поряд із цим з'являються нові підходи до переформатування публічних відносин та застосування цільової спрямованості ідей і практичних дій із метою забезпечення публічних (насамперед, соціальних) інтересів громадян (управлінські інновації, ребрендинг, діджиталізація (цифровізація), інжиніринг тощо). Особливо це стосується специфічних обставин розвитку в регіонах із вразливою соціальною інфраструктурою (тут розглядається соціальна інфраструктура як комплекс об'єктів та сфер послуг, які повинні забезпечувати умови функціонування суспільного виробництва і нормальної життєдіяльності громадян).

У регіонах із багатонаціональним складом населення ці обставини ще важливіші у світлі інтеграції представників різних етнонаціональних спільнот до українського суспільства. Розвиток громадянського суспільства в Україні та державна політика загалом сприяють цьому, однак показники поживавлення державотворчої співпраці інституцій публічної влади і громадянського суспільства все ж повинні бути кращими.

Серед праць, які стосуються розробки пропозицій із вдосконалення процесу публічної взаємодії держави і громадянського суспільства увагу привернули матеріали М. Кравченка про механізми децентралізації соціальних послуг в Україні

[7], його ж у співавторстві з О. Петроє [17] та В. Ладиченка про форми взаємодії держави і громадянського суспільства [9]. Стаття І. Кондратенка «Громадянське суспільство та його вороги» зацікавила нас постановкою питання про ріст попиту на інституції громадянського суспільства з метою ефективної співпраці держави і суспільства [6], а також праця С. Іщука «Концептуальні засади реалізації права на свободу об'єднань в Україні» – увагою до цілеспрямованої державної політики підтримки громадянського суспільства [5].

Актуальними в перспективі постають питання технологізації громадської організації з розробкою та застосуванням відповідних інноваційно-технологічних методів і засобів для супроводу її публічної діяльності. Подібним проблемам, що по-новому впливають на формат застосування управлінських інновацій присвячені праці С. Маулік [11, с. 195–197], А. Момчевої [13, с. 99–100] та ін. Зокрема, нас особливо зацікавили авторські судження останньої названої дослідниці, котра розуміє під управлінською інновацією «особливу форму зміни існуючих принципів, структури, процедур, методів, технік та/або будь-яких елементів системи управління організацією на кардинально нові, що є результатом творчої діяльності» [13, с. 100]. Такий підхід цілком вписується у наше розуміння використання публічно-управлінських інновацій у соціальному напрямку сфери громадянських послуг. Саме це лягає в основу даного бачення державного сприяння розвитку не тільки громадських організацій, а й громадянського суспільства та державотворення в Україні загалом. На основі інноваційних підходів до публічного управління, соціально значимої ролі всіх суб'єктів та взаємної відповідальності держави і суспільства за конкретні дії можна розраховувати на розбудову соціально справедливої і правової держави.

У цьому контексті слід зауважити, що Україна позиціонує себе як держава соціально орієнтована. Адже значна кількість дослідників визнають той факт, що державна політика має соціальний характер, оскільки вона спрямована на «обслуговування державою громадянського суспільства, створення

необхідних та достатніх умов для реалізації економічних, соціальних і культурних прав людини, гарантування соціального захисту та соціальної безпеки людини, виходячи з соціально-економічних можливостей держави, на основі принципів справедливості, пропорційності та гармонічного поєднання (балансу) інтересів суспільства і людини» [8]. Відповідно соціально пронизана вся система публічно-управлінських відносин. Відтак, вона носить суб'єктно-об'єктний характер, де переважає все ж клієнтоцентризм.

Разом із тим, робиться певний акцент на вразливість соціальної інфраструктури, що гальмує динамічний розвиток держави і громадянського суспільства. Сучасний стан розвитку України чутливо відгукується у сферах, що забезпечують умови нормального функціонування суспільної життєдіяльності громадян і впливають на її сталий розвиток. На цьому наголошують також автори наукової доповіді С. Дорогунцов, Б. Даншишин та ін. [4]. У силу таких та інших обставин різні групи населення по-різному сприймають соціальні трансформації і залежать від рівня затребуваних публічних послуг. У такому випадку в зону ризику потрапляють, передусім, соціально незахищені верстви населення. Наприклад, сільське населення, а особливо таке, що проживає у важкодоступних географічних місцевостях. Загалом про оцінювання сільської соціальної інфраструктури в Україні писав і дослідник А. Лісовий [10]. Сутність соціальних ризиків людського розвитку досліджували В. Надрага [14], О. Новікова [16], а В. Бульба та О. Євтухов виокремили «небезпеки та загрози, які обмежують економічну самостійність, соціальне благополуччя і викликають негативні зміни (погіршення) соціального ставища людини» [1].

Попри розуміння важливості розвитку громадянського суспільства в сучасній Україні, активність і цілеспрямованість громадських організацій досить часто обмежується як нормативно-правовою невизначеністю параметрів їх діяльності, так і неналежним сприйняттям громадських ініціатив регіональною владою та місцевими громадами, скепсисом щодо ефективності «третього сектора», встановленням цільо-

вих «донорських» меж у грантовій діяльності. Особливою мірою це стосується й громадських організацій національних меншин. На нашу думку, слід більш ефективно використовувати потенціал інтеграції досвіду, ініціатив і можливостей представників органів державної влади, місцевого самоврядування і громадських організацій для вирішення чисельних суспільних проблем на місцях. Названі проблеми постають відповідними завданнями дослідження, з метою їх чіткого обґрунтування для практичного вдосконалення в процесі взаємодії інституціональних феноменів держави і громадянського суспільства.

Відповідно до цього, ставиться мета розширити прагматичну суть міжсуб'єктних комунікацій та їхнього впливу на соціальну інфраструктуру із проекцією провідної суб'єктності громадської організації. Характер публічних взаємовідносин органів державної влади, органів місцевого самоврядування та інституцій громадянського суспільства повинен бути побудований крім іншого і на трьох невід'ємних один від одного принципах – демократичності публічного управління, соціальній взаємодії й правовій певності. Ці принципи повинні враховувати цінність управлінських інновацій як інструментарію державної політики сприяння розвитку громадських організацій, яких розглянуто соціальними провайдерами у суспільстві. На переконання автора, тільки завдяки спільному усвідомленню зацікавленими сторонами цих принципів вдається встановити чіткі межі інтересів публічної влади та інституцій громадянського суспільства, розмежувати їх повноваження, здійснити прагматичну оцінку можливостей і реальний моніторинг проблем, прогнозування й планування дій у конкретно визначеному соціальному просторі [21].

Громадські організації, які заявляють про готовність до такої публічної співпраці й виступають з ініціативами надання соціальних послуг, повинні стимулюватися державною програмою підтримки інституцій громадянського суспільства й отримати «карт-бланш» на виконання певного соціального замовлення. Використання публічно-управлін-

ських інновацій у цьому контексті є сучасною технологією розвитку суспільно-державних відносин і мають хороші перспективи для виконання допоміжних соціально орієнтованих функцій, особливо в регіонах із вразливою соціальною інфраструктурою, у тому числі в місцях компактного проживання національних меншин.

Логіка сказаного, на нашу думку, впливає з того, що держава й надалі залишається в Україні гарантом реалізації принципу соціальної справедливості, соціальним інститутом, який на основі виваженої та ефективною політики регулює та супроводжує процес забезпечення гідного існування всіх громадян. Однак, слід розуміти чіткі межі впливу на виконавців соціальних замовлень, оскільки перенавантаження державного контролю за громадськими організаціями порушує засадничі принципи громадянського суспільства. Тому потенціал взаємовідносин органів державної влади, органів місцевого самоврядування й громадських організацій криється в інтеграції їхнього досвіду, ініціативності й реальних можливостей та перезавантаженні норм публічної взаємодії між ними.

Щоправда, забюрократизованість органів державної влади, що доволі часто є адміністративним «вірусом», гальмує використання такого потенціалу й передається часом і органам місцевого самоврядування. Відтак, третя сторона згаданого процесу – громадська організація – залишається наодинці зі своїми досвідом, ініціативою та можливостями. При цьому, з одного боку, базові принципи демократичності публічного управління, соціальної взаємодії й правової певності практично не порушуються, але з іншого – існує серйозний психологічний бар'єр із боку владних інституцій, який укоренився ще з часів комуно-радянської системи і гальмує процес взаємної довіри державних органів влади та інституцій громадянського суспільства. Варто погодитися з думкою дослідника М. Кравченка, що «в Україні органи державної влади не сприймають повною мірою громадянське суспільство як рівного партнера в системі організації та надання соціальних послуг і не готові передавати фінансові

ресурси й частину повноважень у цій сфері недержавним громадським організаціям» [7].

Разом із тим, на наше переконання, застосування різноманітних механізмів публічно-управлінських інновацій мають значні перспективи у зламі усталених традицій, які на сучасному етапі розвитку людської цивілізації, глобалізаційних трансформацій, публічно-суспільних запитів і державо-творчих викликів є застарілими і потребують значних змін, усвідомлених кроків та стратегічних планів. Це ж стосується й умов розвитку соціальної інфраструктури. Саме слово «інфраструктура» походить від латинської мови й утворене, як доводять фахівці, з двох слів: «*infra*», що означає «нижче» або «під» і «*structura*», тобто «будова», «розташування» [15, с. 18]. Громадська організація за своєю суттю підпадає під соціальний статус і має бути одним із головних гравців соціального розвитку країни. Водночас, вона має стати генератором становлення повноцінної соціально орієнтованої держави. Адже різногалузеві дослідники справедливо наголошують на тому, що правову основу такої держави «складають її певні пріоритети, що фокусуються на одному з трьох елементів: політичних правах, громадянських правах або правах соціальних» [19].

Досвід зарубіжних демократій безапеляційно вказує на те, що держава, здійснюючи курс децентралізації, свідомо полегшує свою місію й надає можливості для самореалізації органам місцевого самоврядування та громадським організаціям, які, вочевидь, краще володіють інформацією про наявні складнощі, потреб і проблем конкретної місцевої життєдіяльності. У цьому контексті, зміст інтеграції досвіду, ініціатив та можливостей інституцій держави й громадянського суспільства набуває державотворчого значення.

Адже громадянське суспільство в сучасних умовах розвитку людської цивілізації стає амбіційним регулятором публічних відносин соціуму й держави. Демократичні цінності, які закладені в програму розвитку чисельних світових держав, лягли в основу комунікаційних механізмів взаємодії органів державної влади, органів місцевого

самоврядування й громадянського суспільства. При цьому останні мають неабиякі соціально-психологічні переваги й суттєво впливають на розвиток інституційних відносин у державі. Відтак, держава з повагою до суспільства визначає параметри політико-правового взаємовпливу, державного регулювання, політики розвитку інституцій громадянського суспільства, сприяє їх вмотивованій діяльності, стимулює їх соціальне, насамперед, призначення.

Систематизуючи потенціал публічного взаємовпливу органів державного управління, місцевого самоврядування та громадських організацій для визначення перспектив розвитку громадянського суспільства й соціально орієнтованої держави в Україні, слід встановити чіткий розподіл повноважень кожного із суб'єктів процесу інтеграції досвіду, ініціатив і можливостей у змісті використання публічно-управлінських інновацій. У цьому випадку всі згадані учасники даного процесу отримують свою частку переваг та засобів надання послуг на виконання суспільно значимих завдань.

Запропонована схема дала б можливість на практиці застосувати механізми публічно-управлінських інновацій та уникнути безвідповідальності суб'єктів на кожному з етапів вирішення соціальних завдань, пододала б скепсис щодо можливостей «третього сектора», регулювала б використання ресурсів і найголовніше – інтегрувала б усі зацікавлені сторони держави й громадянського суспільства заради досягнення державотворчих цілей. Одночасно, вмотивованими є головні принципи ефективної інтеграції державних органів влади, органів місцевого самоврядування та інституцій громадянського суспільства, а саме – довіра, відповідальність і результативність. Даний орієнтир, перш за все, регулює обмежене втручання держави у громадянське суспільство попри, на перший погляд, наявність у неї серйозних контролюючих функцій. Але, передусім, як вказує В. Ладиченко, «це взаємна відповідальність громадян і держави», із чим неможливо не погодитися [9, с. 22]. Він переконаний, що «регуляція суспільних відносин є двоспрямованим процесом у демократичній країні: з одного боку, держава встановлює

певні політико-правові «правила гри», а з іншого – самі громадяни своєю участю в суспільних справах, своїм ставленням до різних подій у суспільстві здійснюють, так би мовити, саморегуляцію на первинному рівні» [9, с. 22].

На нашу думку, такі «правила гри» повинні бути встановлені для всіх «акторів» з урахуванням інтеграції досвіду, ініціатив та можливостей інституцій держави й громадянського суспільства, але за обставин взаємного усвідомлення сприятливих умов застосування публічно-управлінських інновацій із соціальною орієнтацією. Адже увага до соціального розвитку людини, особистості, громадянина є в XXI столітті глобальним пріоритетом, а сфера надання соціальних послуг, на думку автора, – синергетичним ефектом публічної взаємодії держави і громадянського суспільства.

Загалом вивчення характеру й проблем взаємодії органів державної влади та інституцій громадянського суспільства вказує на низку позитивних і негативних тенденцій. Серед позитивів можемо назвати факт публічного залучення владними інституціями різних рівнів до співпраці в напрямку моніторингу суспільно значимих проблем на місцях та вплив на прийняття публічних рішень органами державної влади представників громадських організацій крізь застосування різноманітних інструментів, наприклад феномену Громадських рад не тільки при державних структурах, а й територіальних громадах [2]. У багатонаціональних регіонах України це дає можливість, зокрема, громадянам, що визнають себе носіями цінностей національних меншин, через свої представницькі інституції, якими є і громадські організації, сприяти більш ефективно вирішенню питань чи проблем буденної життєдіяльності.

Однак цей процес із точки зору взаємодії органів державної влади, місцевого самоврядування і громадських організацій потребує переосмислення й вливання нових ідей у процедуру публічної співпраці. Адже, якщо в перші роки створення інституту Громадських рад відчутним було психологічне піднесення «третього сектора» й бажання принести реальну користь суспільству, то в останні роки

внаслідок часткової недовіри представникам цих рад із боку публічної влади, формальності їхньої співпраці, цей процес дещо загальмувався і потребує перезавантаження.

Одночасно, у роботі Громадських рад відзначають низку недоліків, серед яких ігнорування владними інституціями питання надання необхідної інформації, рекомендаційний характер рішень рад, подекуди маніпулятивність взаємодії та ін. [3]. Ось тут слід скористатися підходами публічно-управлінських інновацій, що можуть оживити суспільно-корисний ефект від дій «третього сектора», а для представників національних меншин – це, по-перше, сконсолідувати свою спільноту, а по-друге, більш активно інтегруватися до українського суспільства.

Разом із тим, слід зазначити про посилену допомогу громадських організацій у питанні моніторингу й вирішенні чисельних проблем у локальному середовищі (соціальних, культурних, екологічних та ін.), використовуючи при цьому новітні підходи до управління та комунікації в сфері соціальної індустрії. Адже це впливає із суті діяльності громадських організацій і є добрим стимулом для впливу на прийняття владою необхідних рішень. Так чи інакше, а сучасний факт існування різних громадських інституцій свідчить про те, що рівень довіри до представників громадянського суспільства за роки незалежності України з боку органів державної влади зростає, хоча й залишається на досить задовільному рівні.

У цьому контексті запровадження публічно-управлінських інновацій як синергетичного ефекту публічної політики може перезапустити характер співпраці між органами державної влади, органами місцевого самоврядування та громадськими організаціями зокрема, які є перспективними провайдером соціальних послуг й інструментом регенерації суспільної активності державотворчого спрямування.

Одним із таких прикладів є відродження волонтерського руху в Україні, що стало відчутним в останні роки. Це значною мірою прискорює розвиток громадянського суспільства й введення нових методик і технологій у систему публічної комунікації між державою та суспільством.

Активізація роботи громадських організацій у цьому напрямку спричинена і посиленою грантовою допомогою чисельних іноземних донорів (грантових союзів, фондів, благодійних об'єднань), які розгорнули широку кампанію із залучення інституцій «третього сектора» до надання громадянам різного роду соціальних послуг. Завдяки такому інвестиційному буму, матеріально-фінансовим заохоченням грантова співпраця органів державної влади, органів місцевого самоврядування і громадських організацій виглядає досить успішно. Попри звинувачення окремих учасників грантових програм у «грантоїдстві», взаємодія інституцій держави й громадянського суспільства є хоч і не зразковою, та все ж значною мірою успішною та перспективною. Вона слугує чудовим прикладом співпраці та поєднання досвіду, ініціативності й перевіркою можливостей усіх залучених до державотворчого процесу публічних сторін [21].

Але в інших випадках громадські ініціативи досить важко торують собі шлях до функціонального визнання. Зокрема, відчутним залишається процес обмеження ініціатив громадських активістів щодо публічності та прозорості дій владних інституцій та відмежування влади від суспільства шляхом визначення меж компетенцій суб'єктами публічно-управлінських відносин. Через це значна кількість важливих ініціатив громадян, у тому числі представників національних меншин, залишається поза увагою тих, хто може і, найголовніше, має реальні можливості впливу на прийняття рішень, їх реалізації з метою нівелювання частково, або ж вирішення у повній мірі проблем місцевого розвитку. Водночас, це неабияк звужує можливості «третього сектора» й позбавляє незалежні від держави громадські інституції виконання властивих їм суспільно-корисних функцій. Саме тому еволюція публічного управління та застосування публічно-управлінських інновацій є прогресивним наслідком синергетичної дії державних та громадських суб'єктів соціальної взаємодії на сучасному етапі розвитку України.

Тут варто згадати про принцип взаємного доповнення, який напряму пов'язаний із децентралізацією і без вико-

ристання її ключових ознак є абсолютно марним. На думку автора, процес децентралізації й розвитку територіальних громад на місцях (районування) як самоврядних громадських інституцій був би жвавіший та ефективніший, якби місцеві громади, органи самоврядування, представники регіональної влади активніше співпрацювали з громадськими організаціями й залучали їх до пошуку альтернативних шляхів розвитку системи територіального самоврядування. Своєрідний план-проспект для консолідованого моніторингу й вирішення місцевих проблем став би добрим інтегруючим аспектом усіх суб'єктів децентралізації і прикладом синергетичної дії, ефективним допоміжним дороговказом розвитку місцевих громад. Найважливішим у процесі реалізації принципу взаємного доповнення є фактор довіри владних інституцій громадським організаціям і надання можливості самореалізації їх власних ініціатив. У контексті дискусії необхідно довести до розуміння думку про значний ступінь соціальної відповідальності перед виконанням відповідних завдань і надання доступу до вільного простору дій на шляху досягнення поставлених цілей.

Отже, принцип взаємного доповнення повинен бути принципом єдиних «правил гри» для всіх учасників публічної співпраці й мати на меті ефективну організацію діяльності та взаємну соціальну відповідальність за її результати в соціально орієнтованому просторі.

Ще один важливий, з авторської точки зору, момент криється в усвідомленні нових реалій регіонального розвитку сучасної України, яка потребує особливої уваги до етнонаціональної та релігійної мозаїчності громадянського суспільства. У цьому контексті індикаторами суспільних настроїв можуть виступати громадські організації національних меншин. Тому важливим як ніколи кроком є виділення специфіки регіональних громадських організацій, у тому числі національних меншин, і вмілого використання їхнього досвіду і взаємодії з органами державної влади, органами місцевого самоврядування для перспектив розвитку громадянського суспільства.

Адже багатонаціональне середовище українських регіонів потребує цільової уваги центральної та регіональної влади на вирішення чималих освітньо-культурних, соціально-побутових, інтеграційно-психологічних проблем місцевих громад, значного вливання публічно-управлінських інновацій у сферу, без перебільшення, вразливої соціальної інфраструктури. Існує переконання, що етнонаціональні спільноти особливо чутливо реагують на відмежування публічної влади від їхніх проблем, шукаючи натомість захисту своїх інтересів у «материнських» інституцій за кордоном, що подекуди використовується іншими країнами для пропаганди відцентрових настроїв, провокаційних, дестабілізаційних цілей. Тому центральна й регіональна влада разом із громадськими організаціями повинні постійно вдосконалювати форми й методи публічної співпраці з метою інтеграції представників різних етносів, національностей та віросповідань в українське суспільство, залучати їх до вирішення суспільних проблем, акцентувати увагу на необхідності спільної праці та взаємної зацікавленості у розвитку регіонального соціуму, що сприятиме й розбудові відповідної соціальної інфраструктури [20, с. 348–349].

Для практичного вдосконалення публічної взаємодії держави і громадянського суспільства слід розробити державні механізми підтримки та заохочення діяльності громадських організацій із метою цілеспрямованої та якісної децентралізації державного управління в різних суспільних сферах. Така програма соціумної самоорганізації передбачала б високий ступінь участі громад, у тому числі етнонаціональних спільнот, у прийнятті рішень щодо задоволення конкретних запитів людської життєдіяльності за допомогою публічно-управлінських інновацій, пропагувала б «дух волонтерства» як основу гуманістичного суспільства, врешті-решт, орієнтувалася б на вирішення соціальних проблем громадян.

Ініціювання відповідної нормотворчості стало б сигналом для публічної влади з боку громадянського суспільства у напрямку готовності до співпраці та відповідальності у ви-

конанні державотворчих завдань. Разом із тим, це сприяло б усвідомленню всіма громадянами України акумулюючої ролі громадянського суспільства та його значного впливу на перспективи публічного управління та розвитку соціально справедливої держави. Особливо це стосується тих категорій громадян багатонаціональних регіонів, інтереси яких включають аспекти громадянської інтеграції, національно-культурної та соціально-психологічної соціалізації, а також тих, котрі розраховують на взаємність відповідального управління як державних, так і громадських інституцій, у тому числі в локаціях із вразливою соціальною інфраструктурою.

Сьогодні державна влада в Україні чимало робить, аби ефект від реформи децентралізації системи управління був не тільки позитивним, а й ефективним. Попри змінність влади, зовнішні чинники впливу на процес державотворення та реакцію громадянського суспільства на суперечливість ідеологічних протистоянь, в Україні незмінним залишається курс держави на модернізацію демократичних відносин. Одним із пріоритетних напрямів у цьому контексті є процес децентралізації. Зокрема, вважаємо, важливим етапом успішної реалізації завдань системи розвитку публічно-управлінських відносин є завершення процесу створення територіальних громад та районування, що має розірвати замкнене коло недовіри до громадських організацій.

Для ефективності реформування системи публічного управління, творення й дієвого життя громад на місцях не зайвим було б залучення до співпраці громадського потенціалу й надання соціально-психологічних та інших послуг місцевим жителям представниками громадських організацій, у тому числі й національних меншин. Усе це разом дає добрий ґрунт для тісної співпраці між «третім сектором», органами місцевого самоврядування, регіональними органами державної влади, можливість адаптуватися до нових стандартів надання соціальних послуг за умов застосування доступних публічно-управлінських інновацій, розширює лідерські якості громадського загалу та простір активності громадян загалом.

Для чіткого усвідомлення потенціалу публічного взаємовпливу держави, органів місцевого самоврядування і громадських організацій в Україні, на думку автора, варто регулярно вдосконалювати державну політику сприяння розвитку інституцій громадянського суспільства. Указ Президента України «Про сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні», підписаний у 2016 році тогочасним керівником держави П. Порошенком, був спрямований саме на «підвищення ролі громадянського суспільства в різних сферах діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування,... на підтримку ініціативи громадськості...» й «налагодження ефективного діалогу та партнерських відносин органів державної влади, органів місцевого самоврядування з організаціями громадянського суспільства» [18]. Беручи до уваги важливість цього документу, запропоновано органам державного управління, органам місцевого самоврядування, територіальним громадам скористатися послугами неурядових громадських організацій, що діють на місцях, і залучити їх до співпраці у вирішенні поточних проблем, зокрема місцевих громад. Уже діючи в руслі політики нині діючого Президента України В. Зеленського, яка поволі стає більш сервісно орієнтованою й здійснення державної політики цифровізації України, цей аспект міжінституційної співпраці виглядає ще більш життєвоважливим.

Мотивуючим стрижнем нашої думки є усвідомлення суб'єктами суспільно-державних відносин соціально орієнтованого синергетичного ефекту публічної взаємодії між зацікавленими сторонами. На користь даного судження свідчить і близькість змістовного наповнення функціональних можливостей держави й громадських організацій у напрямку реалізації соціальної політики [8, с. 36–39].

Для сутнісної візуалізації стратегічного планування державної політики щодо стимулювання розвитку інституцій «третього сектора» та їхньої співпраці з державними інституціями, необхідно врахувати бодай декілька ключових принципів (див.: *Табл. 5.3*).

Таблиця 5.3. Принципи формування стратегії державного стимулювання громадських організацій (розробка автора) [20, с. 352].

ПРИНЦИПИ ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЇ ДЕРЖАВНОГО СТИМУЛЮВАННЯ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ	
1.	<i>Визначення суспільних пріоритетів</i>
2.	<i>Узгодження інтересів сторін</i>
3.	<i>Перспективне планування дій</i>
4.	<i>Взаємна відповідальність та контроль</i>

Першим із них має бути *принцип визначення суспільних пріоритетів*. Органи державного управління, органи місцевого самоврядування, громадські організації повинні орієнтуватися на громадян, яким у співпраці надають пакет різноманітних (соціальних) послуг, з іншого боку стимулюючи їх до публічного співуправління. А отже, у пріоритеті повинна завжди бути суспільно-значима й суспільно-корисна спрямованість дій усіх зацікавлених сторін. Тому важливою у даному випадку є інтеграція досвіду, ініціатив і можливостей інституцій держави й громадянського суспільства. У результаті публічна політика сприяння розвитку громадських організацій може будуватися на конкретних цілях, які узагальнено відповідають пропагованим українською владою пріоритетам демократизації та вдосконалення публічності управління, децентралізації влади, курсу на соціальну справедливість і правові відносини між всіма суб'єктами держави й суспільства. Допоміжним інструментом такої синергетичної дії повинні стати доступні публічно-управлінські інновації та механізми їх ефективного впровадження.

Другим життєво важливим принципом має стати *принцип узгодження інтересів*. Він, на погляд автора, є логічним продовження попереднього й підкреслює добровільність та взаємність кроків держави і суспільства у напрямку усвідомленого й взаємно відповідального виконання державо-

творчих завдань. Використання цього принципу важливе для сконсолідованого підходу до проблеми і збалансованого узгодження публічних інтересів усіх сторін із метою досягнення успішного результату максимально наближеного до потреб громадян. На цьому фоні публічно-управлінські інновації повинні набувати форм прагматично вивіrenих стратегічних орієнтирів.

Третім варто враховувати *принцип перспективного планування*. Його зміст криється у обов'язковому складанні почергового плану вирішення нагальних проблем на місцях, що стане наслідком відповідного їх моніторингу, оцінювання можливостей людських і матеріальних ресурсів, строків виконання, використання тих чи інших інструментів публічно-управлінських інновацій тощо. Цю роль на себе також може взяти громадська організація у співпраці з місцевими органами самоврядування за відповідного супроводу державних установ. Держава у цій ситуації виступає гарантом дотримання норм і відповідних запитів, що ініціює суспільство й надає консультативно-дорадчі послуги у відповідному правовому полі.

Четвертим принципом варто запропонувати *принцип взаємної відповідальності та контролю*. Враховуючи складності взаємодії органів державного управління та органів місцевого самоврядування з громадськими організаціями необхідно задіяти механізми відповідальності за виконання своїх завдань. Важливим для всіх учасників процесу є уважність та взаємоповага, аби не перебирати функції один одного та здійснювати взаємовигідний контроль за поетапністю виконання суспільно-корисної діяльності, соціальної відповідальності й публічного звітування за пророблену роботу, а також оцінку застосованих управлінських інновацій, їхнього постійного вдосконалення тощо [21].

Отже, розбудова демократичних відносин між державою і громадянським суспільством неможлива без узгодженої співпраці всіх інституцій, які обслуговують публічні інтереси громадян. А взаємовплив органів державної влади, органів місцевого самоврядування і громадських організацій із ви-

користанням оптимально обраних інструментів публічно-управлінських інновацій є прагматично життєво важливим для сучасного розвитку України.

Підсумовуючи вищенаведені судження, слід зауважити, що в Україні, попри складності зовнішньо- і внутрішньополітичного розвитку, курс на євроінтеграцію та реальну імплементацію демократичних інституційних принципів залишається не тільки незмінним, а й пріоритетним. Українські громадські організації намагаються на практиці використовувати позитивний досвід суспільно-корисної діяльності інституцій громадянського суспільства країн Європейського Союзу, приживлюючи традиційний і визначальний для сутності соціумних об'єднань соціально орієнтований «дух волонтерства». Це має бути притаманним і громадським організаціям національних меншин України.

Однак є певні складності, які пов'язані з тим, що активність та ініціатива громадських організацій не достатньо чітко регулюються правовими нормами, хоча прогрес у цьому напрямку все ж відчутний. Це впливає і на належне сприйняття громадських організацій як регіональною владою, так і місцевими громадами, які ще загалом не готові до реалізації принципу взаємного доповнення й скептично ставляться до ефективності «третього сектора» як регенератора суспільних інтересів за сприяння державної політики, а подукуди й із острахом беруться за пошук і впровадження публічно-управлінських інноваційних механізмів.

Усе ж, маємо переконання, що синергетичний підхід до розуміння сучасних проблем соціально орієнтованого українського державотворення перезавантажить систему організації суспільно-державних відносин і правил публічно-управлінської участі громадян. Учасники такого процесу змушені усвідомити необхідність використання модерних підходів до публічної взаємодії між суб'єктами суспільно-державних відносин, переосмислити публічний потенціал громадських організацій, не боятися застосування управлінських інновацій, вдосконалювати й адаптовувати їх для прогресу людських відносин.

Перелік використаних джерел до розділу

Джерела до підрозділу 5.1.:

1. Громадські організації назвали головні механізми впливу на владу. Результати опитування. *Детектор медіа*. 2020. 16 травня. URL: <https://detector.media/infospace/article/177197/2020-05-16-gromadski-organizatsii-nazvali-golovni-mekhanizmi-vplivu-na-vladu-rezultati-opituvannya/>.
2. Гута С. С. Поняття «кризова ситуація, зумовлена воєнно-політичними чинниками», «воєнно-політична криза» в теорії державного управління. *Інвестиції: практика та досвід*. 2017. № 7. С. 116–120.
3. Карпенко О. А. Основи антикризового управління: навчально-методичний посібник. К.: НАДУ, 2006. 208 с.
4. Кухта П. В. Кризи, їх причини та наслідки. *Ефективна економіка*. 2012. Вип. 10. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1439>
5. Овсяник В. М. Кризові комунікації в умовах надзвичайних ситуацій. *Вісник НАДУ при Президентіві України (Серія «Державне управління»)*. 2018. Вип. 2. С. 105–111.
6. Організаційно-економічні передумови антикризового управління. *Бібліотека економіста*. URL: <https://library.if.ua/book/60/4269.html>.
7. Основний напрямок діяльності ГО під час пандемії – інформаційне роз'яснення. Результати опитування. *Детектор медіа*. 2020. 15 травня. URL: <https://detector.media/infospace/article/177184/2020-05-15-osnovnii-napryamok-diyalnosti-go-pid-chas-pandemii-informatsiine-rozyasnennya-rezultati-opituvannya/>
8. Ткаченко М. О. Оцінка та інструментарій антикризового управління. URL: <http://dSPACE.nbuv.gov.ua/>

- bitstream/handle/123456789/2765/st_37_18.pdf?sequence=1.
9. Токар М. Громадські організації під час коронавірусної пандемії: порівняльний досвід України й Польщі. *заКарпатія: просвітницько-пізнавальний портал*. 2014. URL: <http://zakarpattia.com.ua/?p=3411>.
 10. Токар М. Ю. Публічна політика як система використання потенціалу громадських організацій. *Теорія та практика державного управління: зб. наук. пр.* Харків: Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2019. Вип. 4 (67). С. 54–61.
 11. Fakty o NGO. *Ngo.pl: Portal organizatsiji pozarzagowych*. URL: <https://www.ngo.pl/>.
 12. Tokar, M. Zmena sociálnych javov u detí, ktoré prežili vojnový konflikt na východe Ukrajiny a pomoc mimovládnych organizácii. *Zbornik z odbornej konferencie s medzinárodnou účasťou «Trauma v detstve... čo d'alej?»* (Piešťany, 25–26 septembra 2019). Warszawa. 2020. pp. 60 – 67.

Джерела до підрозділу 5.2.:

1. Бондаренко А. Сутність публічно-сервісної держави в механізмі захисту прав і свобод людини й громадянина. *Національний юридичний журнал: теорія і практика*. 2018. №2. С. 9–12. URL: http://jurnaluljuridic.in.ua/archive/2018/2/part_2/2.pdf.
2. *Взаємодія держави і суспільства в процесах публічної політики: наук. розробка / авт. кол.: С. О. Телешун, І. В. Рейтерович, С. В. Ситник та ін.* К.: НАДУ, 2013. 44 с.
3. Зан М. Особливості функціонування представницької демократії етнічних меншин в Угорщині. *Вісник Львівського університету. Серія: філософсько-політологічні студії*. 2019. Випуск 23. С. 150–157.

4. Зан М. Політичне представництво етнічних меншин Румунії: інституційний та діяльнісний виміри. *Держава і право: Збірник наукових праць. Серія: Політичні науки*. Випуск 83 / Ін-т держави і права імені В. М. Корецького НАН України. Київ: Вид-во «Юридична думка», 2019. С. 139–157.
5. Конституція України. Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30.
6. Лойко Л. Типологічне позиціювання національних організацій в інституціональній структурі громадянського суспільства. *Політичний менеджмент*. 2005. Вип. 5. С. 51–60.
7. Мартинюк В. Громадські організації як ще один фронт гібридної війни Росії. *Укрінформ: мультимедійна платформа іномовлення України*. 2019. 21 жовтня. URL: [https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2803059 --gromadski-organizacii-ak-se-odin-front-gibridnoi-vijni-rosii.html](https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2803059--gromadski-organizacii-ak-se-odin-front-gibridnoi-vijni-rosii.html).
8. Матяж С. В., Гуріна А. А. Роль недержавних організацій у вирішенні проблем у соціальній сфері в Україні. *Молодий вчений*. 2014. № 7 (2). С. 169–172. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2014_7%282%29_46.
9. Менджул М. В. Цивільно-правовий статус громадських організацій: монографія. Ужгород: Видавництво Олександри Гаркуші, 2010. 200 с.
10. Менджул М. В. Цивільна правоздатність та дієздатність громадських організацій. *Держава і право: зб. наук. пр. Юридичні і політичні науки. К.: Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2009. Вип. 44. С. 375–380*.
11. Попова О. О. Щодо критеріїв оцінювання якості надання адміністративних послуг (на прикладі адміністративних послуг, що надаються органами внутрішніх справ у сфері обігу зброї). *Форум права*. 2013. № 3. С. 490–495.

12. Про громадські об'єднання: Закон України станом на 22 черв. 2018 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 1, ст.1.
13. Про громадські об'єднання. Закон України від 22 березня 2012 р. № 4572-VI. *Законодавство України*. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4572-17>.
14. Про інформацію: Закон України від 2.10.1992 р. № 2657-XII (станом на 09.05.2011 р.). *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 48. Ст. 650.
15. Про об'єднання громадян: Закон України від 16.06.1992 року. № 2460-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 34. Ст. 504.
16. Про сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні: *Указ Президента України* від 26 лютого 2016 р. № 68/2016. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/68/2016>.
17. Про Стратегію державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні та першочергові заходи щодо її реалізації: *Указ Президента України* від 24 березня 2012 р. № 212/2012. *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/212/2012>.
18. Про схвалення Концепції сприяння органами виконавчої влади розвитку громадянського суспільства. Розпорядження від 21 листопада 2007 р. № 1035-р. *Законодавство України*. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1035-2007-%D1%80>.
19. Римаренко С. Самовизначення чи демократія? *Сприяння поширенню толерантності у поліетнічному суспільстві*. К.: Фонд «Європа XXI», 2002. С. 22–28.
20. Токар М. Ю. Актуальні виклики інституційного ребрендингу громадських організацій національних меншин України. *Аспекти публічної політики*. Дніпро: Грані, 2020. Том 8. № 2. С. 6 – 15.
21. Токар М. Ю. Актуальність забезпечення концептуальної єдності управлінської діяльності громадських

- організацій та держави. *Актуальні проблеми державного управління*: зб. наук. пр. Харків: Вид-во ХарPI НАДУ «Магістр», 2019. № 1 (55). С. 27–34.
22. Токар М. Вимушена внутрішня міграція в Україні: проблеми зіткнення й адаптації регіональних ментальних культур. *Регіональні студії*: наукове фахове видання. №11. 2018. С. 90–94. URL: <http://www.regionalstudies.uzhnu.uz.ua/index.php/11ua>.
 23. Tokar M. Вплив групових цінностей на становлення соціально-психологічної активності ромів Закарпаття. *Rómovia – rodina – pribuzenstvo. Interdisciplinárnyj pohľad: Zborník príspevkov z mezinárodnej vedeckej konferencie* (Prešov, 5 – 6 decembra 2019). Čast 1. Prešov, 2019. S. 61–66.
 24. Токар М. З історії кредитних спілок Закарпаття. *Україна фінансова: кредитні спілки Закарпаття: тематичний презентаційний збірник*. К.: 2007. С. 12–13.
 25. Токар М. Ю. Застосування механізму інституційного ребрендингу як суспільної стратегії оновлення громадської організації. *Демократичне врядування: електр. наук. вісн. Львів*, 2019. Вип. 2 (24). URL: <http://dv.lvivacademy.com/article/view/198739>
 26. Токар М. Концентрація групових інтересів національних меншин громадськими організаціями Закарпатської області. *заКарпатія: просвітницько-пізнавальний портал*. 2020. URL: <http://zakarpattia.com.ua/?p=3362>.
 27. Токар М. Розгалуження громадських організацій Закарпаття як прояв громадянського суспільства в Першій Чехословацькій Республіці. *Ужгородські чеські наукові читання: історія, культура, політика, право: науковий збірник*. Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 2013. С. 189–195.
 28. Хрящевська Л. М. Діяльність національно-культурних товариств України в 90-х роках ХХ століття. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені*

- В.О. Сухомлинського*. Серія: Історичні науки. № 3.35. Миколаїв, 2013. С. 48–52. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmd_u_2013_3_35_6.
29. Червеняк К. Т. Інституційне забезпечення державної етнонаціональної політики в Україні. *Гілея: науковий вісник*. 2018. Вип. 137. С. 358–362.

Джерела до підрозділу 5.3.:

1. Ботош Б. Закарпаття повернеться? Угорський національний радикалізм на Закарпатті. Ч. І. *Закарпаття-онлайн*. 2015. URL: <https://zakarpattia.net.ua/News/152140-Zakarpattia-povernetsia-Uhorskyi-natsionalnyiradykalizm-na-Zakarpatti.-Ch.-I>.
2. Взаємодія держави і суспільства в процесах публічної політики: наук. розробка / авт. кол.: С. О. Телешун, І. В. Рейтерович, С. В. Ситник та ін. Київ: НАДУ, 2013. 44 с.
3. Зан М. Особливості функціонування представницької демократії етнічних меншин в Угорщині. *Вісник Львівського університету. Серія: філософсько-політологічні студії*. 2019. Вип. 23. С. 150–157.
4. Зан М. Політичне представництво етнічних меншин Румунії: інституційний та діяльнісний виміри. *Держава і право: збірник наукових праць*. Серія: Політичні науки. Вип. 83 / Ін-т держави і права імені В. М. Корецького НАН України. Київ: Вид-во «Юридична думка», 2019. С. 139–157.
5. Конституція України. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30, ст. 141. URL: <http://ufpp.gov.ua/content/PDF/zakonodavstvo/konstituyua.pdf>.
6. Мартинюк В. Громадські організації як ще один фронт гібридної війни Росії. *Укрінформ: мультимедійна платформа іномовлення України*. 2019. 21 жовтня. URL:

- <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2803059-gromadski-organizacii-ak-se-odin-front-gibridnoi-vijni-rosii.html>.
7. Матяж С. В., Гуріна А. А. Роль недержавних організацій у вирішенні проблем у соціальній сфері в Україні. *Молодий вчений*. 2014. № 7 (2). С.169–172. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2014_7%282%29_46.
 8. Про громадські об'єднання: Закон України станом на 22 черв. 2018 р. Відомості Верховної Ради України. 2013. № 1, ст. 1. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17>.
 9. Про сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні: Указ Президента України від 24 березня 2012 р. № 212/2012. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/682016-19805>.
 10. Токар М. Ю. Застосування механізму інституційного ребрендингу як суспільної стратегії оновлення громадської організації. Демократичне врядування: електр. наук. вісн. Львів, 2019. Вип. 2 (24). URL: <http://dv.lvivacademy.com/article/view/198739/0>.
 11. Хрящевська Л. М. Діяльність національно-культурних товариств України в 90-х роках ХХ століття. Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського. Серія: Історичні науки. № 3.35. Миколаїв, 2013. С. 48–52. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmdu_2013_3_35_6.
 12. Червеняк К. Т. Інституційне забезпечення державної етнонаціональної політики в Україні. Гілея: науковий вісник. 2018. Вип. 137. С. 358–362.
 13. Токар, М. Вплив групових цінностей на становлення соціально-психологічної активності ромів Закарпаття. *Rómovia – rodina – pribuzenstvo. Interdisciplinárnyj pohľad: Zborník príspevkov z mezinárodnej vedeckej konferencie* (Prešov, 5 – 6 decembra 2019). Čast 1. Prešov. 2019. S. 61 – 66.

Джерела до підрозділу 5.4.:

1. Бульба В., Євтухов О. Соціальні ризики людського розвитку: сутність та місце в державному управлінні. *Актуальні проблеми державного управління*. 2017. Вип. 2 (52). URL: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/apdu/2017-2/doc/7/01.pdf>.
2. Державна політика сприяння розвитку громадянського суспільства: методичні рекомендації. Київ, 2013. URL: http://www.ucipr.org.ua/publicdocs/state_policy_CSO2013.pdf.
3. Дзюба С. Громадські ради як прояв народовладдя. 3222: *єдина служба правової допомоги*. URL: https://3222.ua/article/gromadsk_radi_yak_proyav_narodovladdya.htm.
4. Дорогунцов С., Даншишин Б., Лібанова Е., Шевчук В. Україна: проблеми сталого розвитку: наук. доповідь. К.: РВПС України НАН України, 2007. 96 с.
5. Іщук С. І. Концептуальні засади реалізації права на свободу об'єднань в Україні. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. 2012. № 2 (6). (Серія «Право»). URL: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2012/n2/12isiovu.pdf>.
6. Кондратенко І. Громадянське суспільство та його вороги. *Український тиждень*. 2012. №13 (230). С.13.
7. Кравченко М. Механізми децентралізації соціальних послуг в Україні. *Демократичне врядування: науковий вісник*. 2014. Вип. 14. URL: http://www.lvivacademy.com/vidavnitstvo_1/visnyk14/fail/kravchenko.pdf.
8. Крусян А. Р. Україна як соціальна держава: концептуальні положення та конституційно-правові реалії. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/1608/Krusyan.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.

9. Ладиченко В. Проблеми взаємодії держави і громадянського суспільства. *Публічне право*. 2016. № 4 (24). URL: file:///C:/Users/admin/Downloads/pp_2016_4_4.pdf.
10. Лісовий А. Методичні підходи до оцінювання сільської соціальної інфраструктури в Україні. *Економіка України*. 2007. № 5. С. 52–55.
11. Маулік С. С. Потенціал соціальних інновацій у модернізації українського суспільства: соціологічний аспект. *Мультиверсум. Філософський альманах*. 2015. Вип. 5–6. С. 194–202. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Multi_2015_5_6_22.
13. Момчева А. М. Управлінські інновації: сутність, види, особливості впровадження. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія: Економіка*. 2013. Т. 21. Вип. 7 (4). С. 98–104. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/vdumov_2013_21_7\(4\)_18](http://nbuv.gov.ua/UJRN/vdumov_2013_21_7(4)_18).
14. Надрага В. І. Соціальні ризики: сутність, аналіз, можливості впливу: монографія / НАН України, Ін-т демографії та соц. дослідж. ім. М. В. Птухи. К.: Сердюк В. Л., 2015. 329 с.
15. Новикова В. І. Інфраструктура: сутність поняття, види, застосування у рекреаційній сфері. *Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка. Серія «Географія»*. 2016. Вип.1 (64). С. 18–22.
16. Новикова О. Ф. Оцінка соціальних ризиків в регіонах України як підстава для прийняття управлінських рішень щодо їх подолання. URL: <http://old.niss.gov.ua>.
17. Петроє О. М. Соціальний діалог як інститут державного управління: навч.-метод. матеріали /упоряд. В. В. Святенко. Київ: НАДУ, 2013. 84 с.
18. Про сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні: *Указ Президента України* від 24 березня 2012 р. № 212/2012. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/682016-19805>.

19. Титаренко Л. Становлення, розвиток та перспективи соціально орієнтованої держави в Україні. *Гуманітарний вісник ЗДІА*. 2010. Вип. 41. С. 132–140.
20. Токар М. Громадські організації України в системі розвитку публічно-управлінських відносин: монографія / Львівський регіональний інститут державного управління НАДУ при Президентіві України. Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2020. 412 с.
21. Токар М. Ю. Потенціал взаємовпливу держави, місцевого самоврядування і громадських організацій в Україні: інтеграція досвіду, ініціатив, можливостей. *Ефективність державного управління*: зб. наук. пр. Вип. 4 (57): у 2 ч. Ч. 1 / за заг. ред. чл.-кор. НАН України В. С. Загорського, доц. А. В. Ліпенцева. Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2018. URL: <http://edu.lvivacademy.com/article/view/164592>.

ВИСНОВКИ

Сучасна динаміка розвитку демократичних відносин в українському суспільстві змушує науковців, теоретиків і практиків, державних службовців, політиків, громадських активістів до постійного пошуку оптимального шляху еволюції українського суспільства та його ефективної публічної взаємодії з державою. Важливою рисою останньої обставини в такій ситуації є спроможність держави вчасно й адекватно реагувати на суспільні запити і за допомогою чітких та цілеспрямованих дій пропонувати громадянам, представникам етнонаціональних спільнот, особливу прагматичну модель соціумної самоорганізації та публічного співуправління.

Під останнім розуміється залучення до публічної взаємодії всіх спроможних на суспільно-корисну діяльність індивідуальних та колективних сил громадянського суспільства, які можуть у співпраці з державними й суспільними інституціями виконувати державотворчі завдання. Одними із таких інституцій, що представляють недержавний (неурядовий) сектор, враховуючи їхній інституціонально-організаційний потенціал, слід вважати громадські організації, яким цілком під силу стати важливою допоміжною ланкою соціальної життєдіяльності як для окремих громадян, так і державного організму загалом.

Сучасна Українська Держава, як демократичний політичний інститут, володіє чималим набором ефективних публічно-управлінських параметрів, структурно-функціональними характеристиками й різноманітними факторами впливу, що перебувають у цілісному й прагматичному взаємозв'язку із запитамися громадянського суспільства. Для того, щоб раціонально використовувати потенціал наявних явищ і процесів, а також із метою постійної модернізації суспільно-політичних відносин у державі необхідний комплексний, системний аналіз та планування процесу національного державотворення. Саме у такій системній єдності необхідно досліджувати всі

взаємопов'язані елементи суспільно-державного організму.

На інтегровану (синергетичну) єдність державної системи впливає і сукупність інституцій держави та громадянського суспільства, їх хоч і відносна, але організаційно-функціональна спорідненість у змісті виконання цілеспрямованих завдань державотворення, підпорядкованість нормативно-правовій основі, а також динаміка процесів, відносин та ефективність принципів публічного управління суспільно-державним розвитком.

Відповідно, громадські організації національних меншин в Україні виступають органічною складовою всеукраїнської загальної системи інституцій громадянського суспільства. Вони користуються рівноправними можливостями свого інституційного та організаційного життя, мають сталі завдання й цілі в межах своєї компетенції. Такі громадські організації сприймаються у демократичному соціумі як оптимальний центр акумуляції та захисту інтересів громадян та як публічне представництво етнонаціональної спільноти.

У колективній монографії авторами було зроблено спробу обґрунтувати сучасні мотиви й перспективи актуалізованої діяльності громадських організацій національних меншин у контексті консолідації українського суспільства. Цілком логічними вимальовуються суспільно-історичні передумови та еволюція нормативно-правового визнання державою відповідної суб'єктності громадських організацій національних меншин, які гарантовано отримують такі ж самі преференції як і будь-які інші об'єднання громадян. У змісті дослідження вивчено й проаналізовано актуальні виклики діяльності громадських організацій національних меншин як чинника консолідації суспільства через перспективи зростання їх активного соціально вмотивованого позиціонування. Це стає можливим виключно внаслідок впливу демократичних процесів на згуртування та соціальну активність громадських об'єднань етнонаціональних спільнот України та перспективні орієнтири їх вмотивованого вдосконалення. Тому наскрізною думкою авторської роботи колективу є доведення необхідності подальшого посилення прагматичної ролі гро-

мадських організацій національних меншин у реалізації імперативів народовладдя шляхом інституціоналізації їхньої діяльності.

Разом із тим, важливою складовою чіткого розуміння закономірностей розвитку громадських організацій, у тому числі національних меншин, є знання історії України, народних традицій, основ громадянського виховання і політичної культури. Їхній симбіоз виплекав особливу ментальну ознаку українця – колективіста й оборонця суспільних цінностей, а також гуманіста, поціновувача принципів міжнаціональної толерантності й християнської моралі.

Важливим є також розуміння представниками національних меншин Конституції та законів України, які гарантують права і свободи громадян різних національностей та здійснюють нормативно-правовий супровід багатогранної діяльності відповідних громадських організацій. Визначення актуалізованого місця громадської організації національної меншини у цьому контексті залежить і від чіткого усвідомлення сутності її публічного функціонування. У розрізі дослідження актуальне питання щодо повноважень та можливостей окремих видів об'єднань громадян національних меншин України знайшло своє відображення в змісті перспективних публічно-управлінських відносин в межах затверджених законодавчих норм їхньої діяльності.

Але роль громадських організацій національних меншин має бути спрямована і на вирішення більш глобальних цілей. Сьогодні неабияк актуальною є необхідність обґрунтування та практичного вирішення проблеми консолідації українського суспільства на засадах демократії та гуманізму. Слід констатувати, що така консолідація, в силу низки історичних, ментальних і соціально-психологічних причин, не набула значення життєдайної цінності в українському суспільстві й тому знаходиться лише в процесі становлення.

З іншого боку, консолідація не отримала належного інституційного затвердження в нормативно-правових документах як окреслення чітких червоних ліній, які не можна порушувати членам українського співтовариства. Відповідно, з

боку держави проблема консолідації українського суспільства не отримала високостатусного значення. Відповідно до цього, цій проблемі не приділяється значна увага в українському інформаційному, культурному та освітньому просторах, що є і наслідком ігнорування цього питання органами публічної влади, зокрема і в контексті ставлення до різнопланової активності громадських об'єднань.

Необхідно говорити і про те, що на сьогодні залишаються невирішеними соціальні суперечності, які провокують напружені відносини між різними соціумними групами, зокрема в місцях спільного проживання різних етнонаціональних спільнот. Тому актуальним постає й необхідність модернізації державної політики в напрямку сприяння розвитку системи громадських організацій, у тому числі й національних меншин, що неабияк позитивно вплине і на пошук активності як окремих представників етнонаціональних спільнот в Україні, так і відповідних об'єднань громадян.

Етнонаціональним спільнотам України слід усвідомлювати й той факт, що консолідація українського суспільства на основі національних цінностей і пріоритетів являє собою постійний процес, динамічну зміну різних соціальних груп, їх активної участі в суспільно-політичному житті. Тому важливо зауважити, що необхідною умовою поєднання всіх зусиль боротьби за консолідацію українського суспільства є послідовне визначення суб'єктів цього процесу, якими без заперечення є і національні меншини та їх громадські об'єднання.

Авторами колективної монографії також аргументовано особливості публічної ідентифікації громадських організацій як осередків консолідації національних меншин в Україні. Запропоновано принципи наслідкового впливу публічної ідентифікації громадських організацій національних меншин та доведено необхідність здійснення їхнього інституційного ребрендингу. Відтак підкреслено, що громадські інституції є найкращою практичною формою представлення багатоманітності інтересів національних меншин.

У роботі також запропоновано схему синергетичних кіл взаємозв'язку національних меншин та їхніх організацій із

загальнодержавним середовищем, здійснено оцінювання інтегрованості громадських організацій національних меншин в Україні на прикладі Закарпатської області. У підсумку констатовано, що загалом громадські організації національних меншин в Україні слабо консолідовані між собою й через доволі слабку соціально вмотивовану активність лише частково інтегровані в українське суспільство.

Крім того, на жаль, в українському суспільстві останніми роками виробилася думка про інертне громадянське суспільство. Таку думку підсилює й пасивність організованої співпраці громадських організацій національних меншин із українськими державними й громадськими інституціями. Відчутною, що доволі парадоксально, є і недооцінка ролі громадських організацій національних меншин самими ж представниками етнонаціональних спільнот.

Тому членам громадських організацій національних меншин та інституціям, які з ними взаємодіють, слід взяти до уваги і європейський досвід використання державою суспільно-корисного потенціалу громадських організацій та спробувати його застосувати в українській практиці. Адже від цього залежать і проблеми міжнародного іміджу громадських організацій України та можливості його покращення. Головні тенденції розвитку системи громадських організацій у країнах Європейського Союзу, які межують з Україною та мають чимало спільних історико-культурних і громадсько-політичних ознак (наприклад, Польща, Угорщина, Румунія) можуть слугувати добрим прикладом для розвитку системи об'єднань громадян етнонаціональних спільнот. Специфіка ж розвитку громадських організацій у пропонованих країнах визначається у наступному функціональному ланцюгу сприяння: державна політика – законодавчі норми – громадянська ініціатива – практика публічної взаємодії.

Останнє положення може неабияк сприяти сталому розвитку територіальних громад, де проживають представники національних меншин. Громадським організаціям, які їх представляють, слід переосмислити свою роль для спільноти й спрямувати діяльність на виконання як соціально-інте-

грованої, для конкретної етнонаціональної групи, так і консолідаційної місії у всеукраїнському змісті, що виражається в пришвидшенні інтеграції національної меншини до українського суспільства.

Відтак, комплексний характер проблеми консолідації українського суспільства зумовлює необхідність дотримання норм послідовної взаємодії між усіма суб'єктами соціальних відносин. Демократичний принцип партисипативності реалізується в поєднанні першочергової ролі інституцій державної влади й органів місцевого самоврядування із ініціативами територіальних громад, громадських організацій та інших об'єднань. Відповідно для регіонів із етнонаціональною різноманітністю особлива роль належить громадським організаціям етнонаціональних меншин. Їх консолідуюче значення визначається виконанням сукупності функцій, зокрема відстоюванням відповідних прав національних меншин, утвердженням цінності соціальної згуртованості, підтримкою загально значимих ініціатив, здійсненням громадського контролю за діяльністю влади, підвищенням екологічної та правової культури громадян, сприянням розвитку демократичного потенціалу молоді тощо.

Виходячи з цього державна політика, завдяки вдосконаленню демократичної практики публічних відносин держави і громадянського суспільства, формує нову якість демократичної взаємодії всіх громадян із метою консолідації державотворчих потуг. У такому разі, державна політика набуває ознак своєрідної системності, що може використовувати заходи реалізації інтересів держави і громадянського суспільства шляхом перспективного використання потенціалу громадських організацій, у тому числі й національних меншин, що сприятиме ефективному синергетичному ефекту українського державотворення.

Таким чином, для функціонального аналізу публічно-управлінської спроможності громадських організацій національних меншин в Україні пропонується наскрізне опрацювання динаміки всіх можливих чинників, які спонукають їх до інтеграції в українське суспільство та його успішної кон-

солідації. Завдяки такому розумінню, на думку авторського колективу, можна буде дати реальну оцінку місця й ролі громадських організацій національних меншин у системній взаємодії держави і соціуму, участі в державотворчих процесах усього українського загалу й прослідкувати рівень вмотивованої участі названих інституцій громадянського суспільства в публічному управлінні суспільними справами.

А виходячи із реалій сьогодення, вважаємо, що справжнім мірилом суспільної єдності сучасної Української Держави та недопущення розколу в українському соціумі має стати публічне визнання всіма громадянами й здоровими громадсько-політичними силами України чітких обрисів свого майбутнього! Тільки загальне розуміння об'єктивних перспектив соціумної єдності та співпраці всіх громадян заради успішного розвитку держави, незалежно від етнічної чи національної приналежності, а також визнання фактичного існування загрозливих тенденцій міжнаціональних конфліктів, які заважають Україні стати стабільною демократичною країною, може остаточно сконсолідувати сучасне українське суспільство!

ПРО АВТОРІВ

Микола БУНИК – кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри державного управління Львівського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентіві України (Львів).

Галина ДЗЯНА – кандидат наук з державного управління, доцент, доцент кафедри державного управління Львівського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентіві України (Львів).

Ігор ДРОБОТ – доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри державного управління Львівського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентіві України (Львів).

Ірина КОЛОСОВСЬКА – кандидат наук з державного управління, доцент, доцент кафедри державного управління Львівського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентіві України (Львів).

Петро ПЕТРОВСЬКИЙ – доктор наук з державного управління, професор, завідувач кафедри державного управління Львівського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентіві України (Львів).

Маріан ТОКАР – доктор наук з державного управління, доцент, професор кафедри політології і державного управління Ужгородського національного університету, директор Науково-дослідного інституту політичної регіоналістики УжНУ (Ужгород).

Ольга ФЕДОРЧАК – доктор наук з державного управління, доцент, доцент кафедри державного управління Львівського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентіві України (Львів).

Кристина ЧЕРВЕНЯК – кандидат політичних наук, викладач кафедри політології і державного управління Ужгородського національного університету, співробітник Науково-дослідного інституту політичної регіоналістики УжНУ (Ужгород).

Богдан ШЕВЧУК – кандидат наук з державного управління, доцент, доцент кафедри державного управління Львівського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентіві України (Львів).

Наукове видання

**ДІЯЛЬНІСТЬ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ
НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН ЯК ЧИННИК КОНСОЛІДАЦІЇ
УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА**

Колективна монографія

*За загальною реакцією
Маріана Токаря і Петра Петровського*

Літературне редагування авторське
Коректура – Мирослава Токар
Комп'ютерна верстка – Мар'яна Ткаченко
Дизайн обкладинки – Маргарита Лавренюк

Підписано до друку 01.07.2021 р.
Формат 60x84/16. Гарнітура Cambria.
Ум.-др. арк. 25,14. Папір офсетний. Друк офсетний.
Наклад 100 прим. Замовл. № 1969.

Віддруковано в ТОВ "Поліграфцентр "Ліра":
88000, м. Ужгород, вул. Митрака, 25
www.lira-print.com

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру видавців,
виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
Серія ЗТ №24 від 7 листопада 2005 року.

Видання присвячене
25-річчю ухвалення Конституції України
та 30-річчю проголошення Незалежності України

Д 50 Діяльність громадських організацій національних меншин як чинник консолідації українського суспільства [Текст]: колективна монографія / за заг. ред. д. держ. упр., доц. М. Токаря і д. держ. упр., проф. П. Петровського; ЛРІДУ НАДУ; НДІ політичної регіоналістики УжНУ. Львів, Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 2021. 374 с.

ISBN 978-617-596-329-6

Досліджено актуальні виклики діяльності громадських організацій національних меншин як чинника консолідації українського суспільства. Проаналізовано вплив демократичних процесів на згуртування та соціальну активність громадських об'єднань та перспективні орієнтири їх вмотивованого вдосконалення. Акцентована увага на необхідності подальшого посилення ролі громадських організацій етнонаціональних спільнот України у реалізації імперативів народовладдя шляхом інституціоналізації їх діяльності.

Видання стане в нагоді всім, хто цікавиться дослідженням питань консолідації українського суспільства, актуалізації розвитку громадських організацій національних меншин, правомірності їхньої діяльності, соціально-комунікативного потенціалу, проблемами їх взаємовідносин із публічною владою тощо.

УДК 061.2:323.1](477)